

A R K I V
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

TURE JOHANNISSON

UNDER MEDVERKAN AV

**JOHS. BRØNDUM-NIELSEN EYVIND FJELD HALVORSEN
JÓN HELGASON LUDVIG HOLM-OLSEN VALTER JANSSON
PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN**

NITTIOFÖRSTA BANDET

SJÄTTE FÖLJDEN. NIONDE BANDET

MCMLXXVI

CW K GLEERUP

INNEHÅLL

<i>Bell, L. Michael</i> , professor, Boulder, Colorado: Oral Allusion in <i>Egils saga Skalla-Grimssonar</i> . A Computer-Aided Approach	51— 65
<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg, <i>Ejder, Bertil</i> , professor, Lund, och <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, Lund: Litteraturkrönika 1975	207—227
<i>Ejder, Bertil</i> , se ovan	
<i>Hallan, Nils</i> , konservator, Trondheim: <i>Annermannen</i> i norsk og sørsamisk	192—201
<i>Harris, Joseph</i> , assistant professor, Stanford: The Master-Builder Tale in Snorri's <i>Edda</i> and Two Sagas	66—101
<i>Heller, Rolf</i> , Dr. phil., Leipzig: Fóstbrœðra saga und Laxdœla saga	102—122
<i>Holmberg, Maj-Lis</i> , universitetslektor, Helsingfors: Om Finland och övriga finnländer i den isländska fornlitteraturen	166—191
<i>Kabell, Aage</i> , professor, Aarhus, Der Fischfang Þórs	123—129
<i>Kirby, I. J.</i> , professor, Lausanne: On the Fragmentary 'History of the Passion' in the Icelandic Homily Book	130—137
<i>Lieberman, A. S.</i> , professor, Leningrad: The Origin of Scandinavian Accentuation	1— 32
<i>Liedgren, Jan</i> , teol. d.r, Bromma: Birgitta-citat på fornsvenska	202—206
<i>Marchand, James W.</i> , professor, Urbana, Illinois: Two Christian Skaldic Fragments	138—152
<i>Pamp, Bengt</i> , se ovan	
<i>Ralph, Bo</i> , fil. d.r, Göteborg: Om tillkomsten av Sonatorrek	153—165
<i>Salberger, Evert</i> , lektor, Göteborg: Ukipila. En dunkel runföljd med ett kvinnonamn	33— 41
<i>Wessén, Elias</i> , professor, Stockholm: Rökstenen ännu en gång. Tillika ett svar till professor Höfler	42— 50
Till red. insända skrifter	228—230

A. S. LIBERMAN

The Origin of Scandinavian Accentuation

This is the last chapter and the culmination of my work on Scandinavian prosody. Some fragments of it, notably those devoted to Icelandic and its immediate background, have been already published (Lieberman 1969; 1970; 1971; 1971*; 1971**; 1972; 1975; 1975*). Of the others several have also seen the light (Lieberman 1968; 1969*; 1973; 1976), and three (Lieberman, forthcoming^{1,2,3}) are to come out in the nearest future. Since my reconstruction of Scandinavian prosody is prompted by the views I hold on the phonological nature of accent 1, accent 2, *stød*, no *stød*, etc., I was obliged to sum up the synchronic part in a few dogmatically formulated statements. They are given here almost without proof, but some of the more cryptic ones will be elucidated in the text below.

(1) The Scandinavian area has four main prosodemes: acc. 1, acc. 2, *stød*, and no *stød* (*ikke-stød*). (2) Acc. 1 and acc. 2 are word prosodemes making up a privative opposition and serving the number-of-syllables rule. Acc. 2 is marked; its function is to bring out the absence of word boundaries within its domain and unify syllables within a word. Acc. 1 has no function of its own. (3) *Stød* and no *stød* are syllable prosodemes, also making up a privative opposition. The marked member of this opposition is the *stød*, which is a means of splitting a syllable into moras. Mora-counting in Modern Danish follows from the fact that, due to the presence of the *stød*, a *stød*-bearing vowel becomes functionally equivalent to the group of a vowel + a resonant. (4) All the prosodemes (acc. 1, acc. 2, *stød*, and no *stød*) have specific realizations, but acc. 1 and the *stød* often resemble one another. The Scandinavian prosodemes must be identified entirely by functional criteria: dependence of a unit on the type of basis testifies to its *stød* features, its dependence on the number-of-syllables rule points to an accent. (5) The most typical opposition in Swedish and Norwegian is that of acc. 1 vs. acc. 2; in Danish it is *stød* ~ no *stød*. But *stød* and no *stød* nowhere perform only their intrinsic function of mora-counting and basis-differentiation, for they invariably serve the number-of-syllables rule. By the definition given above, *støds* are always partial accents. The accents of the Swedish and Norwegian type, contrariwise, are seldom bound up with the character of basis and have an admixture of *stød* functions in very few dialects (Flekkefjord, Dala-Bergslagen). The only dialects where acc. 1 and acc. 2 are necessarily *stød* and no *stød* are those with the so-called short-syllable accent (Sw.

jämviktsaccent, Norw. *jamvekt* or *likevekt*), for there the accents require definite bases. (6) In addition to the *stød*, we observe several *stød*-like phenomena all over the Scandinavian area. They are preaspiration, the peculiar West Jutland [WJ] *stød*, and in some measure the epenthetic consonants referred to as *klusilspring* (Dan.). Preaspiration may be relevant or redundant, but it is never connected with mora-counting. The WJ *stød* is almost everywhere relevant, but it is merely a kind of juncture. *Klusilspring* is practically indistinguishable from other consonants. Neither preaspiration, nor the WJ *stød*, nor *klusilspring* displays any ties with the number-of-syllables rule. (7) In Scandinavian dialects (especially Swedish and Norwegian) we often meet with the circumflex as a marker of apocope and contraction. From a synchronic point of view the circumflex is a means of splitting its basis into two syllables. Apocope can also have some other markers, viz. lengthening of the basis (in a greater part of Danish dialects), acc. 2 and acc. 1 (both very seldom), and the *stød* (in several words attested in WJ).

I. *The origin of acc. 1 and acc. 2. Notes on the history of preaspiration, oralized støds, and the short-syllable accent*

The premise which will serve the starting-point of our reconstruction (theses 1—5) may be compressed into the following statements: 1) The *stød* and no *stød* are everywhere bound to syllable-counting, i.e. they are always partial accents, though in different measure and in different variants; 2) The accents practically nowhere perform anything but their main task (viz. to realize the number-of-syllables rule) and are not usually connected with the basis. A comparison of these statements shows that the accents and *stød* ~ no *stød* overlap as functional units and must be therefore historically related. Though this conclusion has been taken for granted by all, it has never been considered worthy of proof, for the similarity between the Scandinavian languages and the presence of the number-of-syllables rule in them seemed to speak for themselves. But outward similarity, unsupported by functional ties, means nothing, and the idea emphasizing the genetic proximity of the Swedish and Norwegian prosodies to the Danish ones is not so trivial as it may appear at first sight.

Our next conclusion will be more debatable. I believe that the Scandinavian languages primarily had only *stød* ~ no *stød* but that later the opposition acc. 1 ~ acc. 2 sprang up and overlay the original units. In the light of this hypothesis the facts of different languages and dialects will be shown to illustrate the gradual ousting of *stød* ~ no *stød* by acc. 1 ~ acc. 2.

Let us examine the peculiar conditions in the speech of Hedemora (Dala-Bergslag) and Flekkefjord. Some old people in Hedemora had about fifty years ago acc. 1 before *bb*, *dd*, *gg* and palatalized *gg*, whatever the number of syllables in a word (Enwall, p. 62; cf. Levander 1925: 54), and in Flekke-

fjord we still find before pp, tt, kk and voiceless consonant clusters only acc. 2, also independently of the number of syllables (E. G. Larsen, pp. 9—12). It may be easily imagined that these are stød ~ no stød which have almost completely lost their original features and become accents, but it is unthinkable that we should be present at the initial stages of accentual decomposition. Theoretically, the second possibility is also to be reckoned with, but it presupposes a cause why bb, dd, gg or pp, tt, kk should start acquiring unexpected privileges and undermining the number-of-syllables rule. This cause, even if it were possible to detect it, ought to be a general one, because the dialects of Sørland and Dalarna do not march but have cognate peculiarities. Here, as always in areal linguistics, isolated phenomena occurring on discontinuous territory must reveal the original state. Besides, we can note that the accents have rather uniform distribution everywhere and even the exceptions from the number-of-syllables rule are very similar (words in -el, -er, -en, comparative degrees with mutation, etc.), while the stød area has a great variety of types, and experience teaches us that uniformity is a product of recent levellings. It will be also seen that phonetically the stød is “devised” as an instrument of mora-counting (= vowel-splitting), even though it serves the number-of-syllables rule. Everything (distribution, realization, role in the system) points to the fact that the stød acquired the accentual function late and that it has never become its organic part. As regards no stød, it seldom comes near acc. 2. Cf. the exceptional situation in Ærø-Langeland (Andersen 1958: 47; 1965: 100), where acc. 2 occurs only in short-vocalic disyllables (acc. 1 is long-vocalic, just as the stød) and sometimes has a falling-rising contour with a strong second top and sometimes is represented by a simple rising tone (for details cf. Kroman, pp. 68—107), so even there we meet with a variant, worse suited for syllable-counting than a usual acc. 2. Such are the preliminary considerations proving a greater antiquity of the stød ~ no stød opposition in comparison with that of acc. 1 ~ acc. 2.

To reconstruct the history of the accentual opposition in the Scandinavian languages means to trace the progress of the number-of-syllables rule. If we admit that originally this rule (as every other productive rule in language) was functionally determined, i.e. introduced for some definite purpose, we can even calculate logically when it came into being. Evidently, it must have been brought forth at a time when the number of syllables in a word was of structural significance, i.e. when it was necessary to juxtapose mono- and polysyllables. We only know of one period answering this condition, viz. that of free apocope. The central thesis of the subsequent reconstruction consists in that the number-of-syllables rule in all its variants was a reaction to apocope.

It follows from the dialectal facts that the historical nucleus of apocope is disyllabic words ending in -e and containing a long sonorous sound (cf. Ringgaard 1960: 108, note). But it is exactly the words with a long sonorous basis which, irrespective of the number of syllables in them, must have

always been bimoric and formed the locus of the *stød*. Consequently, **apocope began with the words having *stød***, and this circumstance played a decisive role in the whole development of Scandinavian prosody, for after the endings had been lost the *stød* was left almost exclusively in monosyllables, both old and new (besides, it was retained in disyllables ending in a closed syllable; cf. below). It became a concomitant of monosyllables; no *stød*, by contrast, was allowed to mark di- and polysyllables. *Stød* and no *stød* preserved their original task of mora-counting, but it came to be supplemented by a new one, viz. to signal the number of syllables in a word. The future of *stød* and no *stød* depended on the relative importance of this new syllable-counting function. It could be for ever kept in the background, as it happened in Standard Danish, where the *stød* is still the marked member of the opposition and emphasizes monosyllabicity only in so far as its main function allows it to do so. In Standard Danish the number-of-syllables rule is represented by its weakest variant, but it is of course present there, which means that the vernaculars lying at the foundation of literary Danish have also undergone apocope. Geographically this conclusion is not very surprising, for free apocope is characteristic of Sjælland. But it is also reliable from a historical point of view: as Hesselman's (pp. 52 ff.) investigations have shown, all Scandinavian languages knew free apocope.

The number-of-syllables rule has a natural tendency to widen the sphere of its influence. During free apocope there is no clear-cut boundary between mono- and disyllabicity. Even a curtailed word retains its ending, when phrase-final. But if the *stød* becomes *in principle* alien to long-syllable polysyllables, it is very probable that sooner or later it will be ousted from full forms in phrase-final position as well. When the banishment of the *stød* from all full forms actually takes place, no *stød* as a marker of disyllabicity becomes a tangible phonological force and instead of being a mere unmarked counterpart of the *stød* turns into a prosodeme with its own burden. But while the *stød* is badly suited for its new role, no *stød* easily conforms to the syllable-counting function. On becoming a marker of disyllables no *stød* emerges as a syncretic unit: it is still unmarked within the framework of the old mora-counting opposition, but it is equal to the *stød* as a member of the new syllable-counting opposition. However, since no *stød* has only one *independent* function (viz. to accompany disyllabicity), its role in the system is defined much clearer than it happens with the *stød*. The equality speedily gives way, and no *stød* becomes the marked member of the syllable-counting opposition and a special word prosodeme. The phonetic realization of no *stød* changes accordingly: it acquires a strong second peak and we witness the rise of acc. 2. To sum up: acc. 2. with its usual additional peak is a by-product and an agent of the number-of-syllables rule.

All the subsequent events are chapters from the history of interaction between the new syllable-counting opposition and the old mora-counting one. The dialects give us a clear picture of how acc. 2. was gradually taking

root and how the accentual opposition impinged upon and drove out the opposition *stød*—no *stød*.

It may cause surprise why the *stød* came to signal monosyllabicity, even though the language retained many *stød*-bearing disyllables, viz. words ending in resonants. But these words were of no importance for the progress of the rule, *for apocope passed them by*. The *stød* went on dividing their basis and they were retained as an additional stronghold of mora-counting. They formed a neutral background for the dramatic events; the epicentre of the storm, where the new relationships were being forged and the prosodic functions shuffled, was the words which lost their inflexion. Even nowadays the words ending in resonants are felt to be subsidiary in structural importance, and the forms *vin'ter* 'winter', *al'der* 'age', and the like often strike one as monosyllables (Andersen og Hjælmslev, p. 321). Acc. 1 sprang up as a counterpart of acc. 2. No *stød*, which had become acc. 2, went on entering into a privative opposition to the *stød*, but the latter was ill-suited for the role of the unmarked partner of acc. 2, so that acc. 1 arose at the very outset as the *stød*'s rival in monosyllables.

The absence of acc. 2 in Standard Danish reflects the (comparatively old) stage which all the Scandinavian vernaculars must have passed soon after apocope. A somewhat more advanced stage is illustrated by the North Sjælland dialect where acc. 1, acc. 2, *stød*, and no *stød* all occur and where an obligatory acc. 1 co-exists in monosyllables with both *stød* and no *stød*, according to the basis. But in disyllables the *stød* is only possible before resonants, while acc. 2 is present in the words having no basis for the *stød* (Kroman, pp. 49—68). Thus, the split of the disyllabic prosodeme into the *stød* (if there is a basis for it) and acc. 2 (if there is no basis) is not disguised here by the later processes. In the dialect of East Funen (Andersen 1958: 34—123) we observe the same four prosodemes as in North Sjælland, but there they are distributed among different words. Alongside of a monosyllabic *stød* there is a monosyllabic acc. 1; the boundary between their dominions is not always clear-cut, and they lean towards the variants of one prosodeme. Of great interest is the specific tone which occurs there in disyllables ending in a short vowel + a voiceless obstruent (*ibidem*: 68) and which, according to what we know of its realization, is a rudimentary acc. 2. Due to these words, we are able to reconstruct the tentative steps of acc. 2: at the beginning its contour is rather indistinct and it only occurs in the position where it arose (i.e. in the forms having no basis for the *stød*). But as a general case, in a dialect passing through the epoch of free apocope, acc. 2 is met with in each original disyllable, including phrase-final full forms (of course if the word is at all affected by apocope). However, even in the dialect of East Funen everything is ready for the transition to the next step, for all the other disyllables there have no *stød*.

The rise of the new syllable-counting opposition dealt the *stød* ~ no *stød* opposition a mortal blow. Two factors destroyed the old relationships: (1) no *stød* became a marked prosodeme, (2) the *stød*, now relegated to the

monosyllables, acquired a rival, viz. acc. 1, which also signalled monosyllabicity. The dialects of North Sjælland and East Funen made only partial concessions to the new order of things, but they did not eliminate the *stød* with its specific realization devised for splitting the syllabic nucleus. This step was made by the dialects of Ærø, Langeland, South-East Jutland, and almost all the Swedish and Norwegian dialects.

In Marstal there is no *stød*, but there are accents combining the functions of the old and the new oppositions. Acc. 1, as always, holds sway in monosyllables. In disyllables ending in vowels both acc. 1 and acc. 2 are allowed to occur. But acc. 2 has a wavering realization: sometimes it reminds of no *stød* rather than of acc. 2, for its second peak is optional (see above). Acc. 1 has superseded the *stød*, but it has taken over some of its functions. Therefore disyllables whose roots end in a long vowel or l, n < ld, nd, i.e. the ones with an original *stød*, acquired acc. 1. In Marstal the new prosodemes have not come out completely victorious: they have absorbed but not dissolved *stød* and no *stød*, for they are still burdened with their functions. The final rupture with the older relationships has been only attained by the dialects of the Swedish-Norwegian type.

The vernaculars of Sörmland, Flekkefjord, and Hedemora prove beyond any reasonable doubt that modern Swedish and Norwegian accentuation goes back to the source reconstructed above. In Sörmland the *stød* is no longer in existence but it has been preserved as a redundant marker of several words (Gjerdman, p. 183). We may suppose that the more transparent the function of acc. 1 and 2 became the fuller was the retreat of *stød* ~ no *stød*. The details of their destruction are hidden from view, for too great is the distance between the Arø—Langeland and the Flekkefjord types, to say nothing of the Sörmland vernaculars. New dialectal investigations may throw light on some intermediate stages, but the facts already known today are quite sufficient to outline the drift of the Scandinavian prosodic system from the opposition *stød* ~ no *stød* to the opposition acc. 1 ~ acc. 2.

Of the details pertaining to our subject especially important is only acc. 1 in the -el, -en, -er words and the definite forms of nouns. The history of these words belongs to the most difficult chapters of Scandinavian accentuation. It is inexplicable why some forms of conjugation and declension and many other words have withstood the number-of-syllables rule. It should be emphasized that the true riddle is not the origin of acc. 1 in them but their stubborn resistance to the all-powerful rule throughout the centuries. And it is all the more surprising, because borrowed words of similar structure very often conform to the standard. It would be, of course, futile to refer to the "underlying forms", for it must give pause even to a generative phonologist why just in this case there has been no generalization, simplification of the rule, etc.

Chronological explanations of acc. 1 in *skriver*, *böcker*, and so on are not very convincing. Monosyllables with root-final resonants were becoming disyllabic as far back as we can trace the history of the Germanic languages.

In Old English (OE) such forms as *winter* 'winter', *finger* 'finger', *æcer* 'field' (Gothic *wintrus*, *figgrs*, *akrs*), *fugol* (Gothic *fugls*), etc. are perfectly normal (Sievers-Brunner, §§ 153—156). All those words were monosyllabic by Sievers-Edgerton's law, i.e. in Old Germanic the resonant in them did not form a syllable. An additional syllable also arose when an obstruent preceded a resonant: cf. OE *wylif* < *wylf* 'she-wolf', *ðerih* < *ðerh* 'through', etc. (ibidem, § 164). In Old High German (OHG) we also meet with the words of the *wylif*, *ðerih* type: *puruc* < *purc*, *burg* 'castle', *miluh*, *milih*, < *milh* 'milk' etc. (Galton). The ties between the excrescent syllables and prosody are rather obvious, for the OHG epentheses answer the rules of vowel harmony: cf. the Russian *polnoglasiye* in *voron* < *vran* 'raven', *derevo* < *drevo* 'tree', and the like. But the influence of prosody makes itself felt even within the West Germanic area: in late Old Northumbrian the epenthetic vowel often attracted stress, which caused metathesis in the root and syncope of the original stressed vowel (Sievers-Brunner, §§ 125, 164).

Scandinavian sources also give rather early examples of epenthetic vowels: cf. (O)*laver* < *Óláfr* (the middle of the 11th c.), etc. (Seip, 72). True, the peak of this process falls on the 14th c. (ibidem, pp. 137—139, 257—258), and it is possible that the beginning of apocope found most words of the *maðr*, *bækr* type monosyllabic, though the interval (if it existed) must not have exceeded a century. Thus, in the 12th c. occur the Icelandic datives *land* 'land', *hand* 'hand', *heim* 'home' < *landi*, *hendi*, *heimi* (Seip, p. 78). In South Jutland the words like *takke* 'to thank', *lukke* 'to lock' were known as early as 1300 (Skautrup 1952: 10), so that the first cycle of apocope (after a long sonorous sound) must have taken place earlier. In principle, the number-of-syllables rule can have found the old monosyllables still monosyllabic. But another line of reasoning seems to me more reliable: as acc. 1 has superceded the *stød* and the forms under consideration have acc. 1, the accent's predecessor in them must have been the *stød* (cf. Kacnel'son, 126). Some indirect proofs of this hypothesis will be given below in connection with the history of the definite forms.

The development of those is somewhat less obscure. There are grounds to believe that originally the prosodeme of a definite form was always metatonic, so that a *stød*less noun did not remain such in its definite form. In this way we can naturally account for the Danish suffixed forms: *ven* ~ *ven'nen* 'friend', *øl* ~ *øl'let* 'beer' (see the examples in Hansen, p. 116), *skib*'et 'ship', *fnug*'get 'snow-flake' (E. Jensen 1944, § 10; East Jutland), and, which is especially important, for the numerous words of the *kat* ~ *kat'ten* type in the dialect of Central Sjælland (see Ejskjær 1967).¹ The fact that acc. 1 in the definite forms seems indeed to have succeeded to the *stød* makes the reconstruction of the words in -r, -l, -n more realistic. All Old

¹ An original *stød* in the definite forms was posited by A. Pedersen (pp. 38—39) and (for completely different reasons) Kacnel'son (pp. 124—125).

Scandinavian words ending in a closed syllable, whether the latter was part of the root or a form of inflexion, must have had *stød*. Later nothing prevented the words with the newly-acquired acc. 1 from joining the more prominent type and getting acc. 2, as well as other disyllables.

It is well known that the accent of the words in -r, -l, -n displays constant vacillation. For example, in some of the Dala-Bergslag vernaculars the words in -il have acc. 1, whilst others have acc. 2, as in the norm, e.g. 'gaffel' 'fork' (in literary Swedish 'gaffel' is more common), 'griffel' 'slate', 'spegel' 'mirror', 'skyffel' 'shovel' (in literary Swedish they all have acc. 2). *Gaffel*, *spegel*, *griffel* are loanwords from German; *skyffel* has no Old Icelandic (OI) parallel, but the OE *scofl* (> *shovel*) was monosyllabic. Even old disyllables can have acc. 1 in this region: cf. 'tygel' 'rein', 'tistel' 'thistle' (OI: *tygill*, *pistel*). On the other hand, the present form of the second and third weak conjugations has here (contrary to the norm) acc. 2: 'stänger' 'locks', 'sköljer' 'rinses' and always before a long consonant: 'bränner' 'burns' (Enwall, pp. 62—65). The last example is especially important, for it unexpectedly brings out the connection between the accent and type of basis and proves that before a resonant the two modern accents go to *stød* and no *stød*, just as everywhere else. Similar accents are met with in East Värmland, Sweden (Kallstenius, p. 60), and Lister, Sweden (Swenning, p. 462). In Vemdalen and Trønnelag one can hear the pronunciation 'broder' 'brother', though the OI form was disyllabic: *bróðir* (Reitan 1922: 27). In Kristiansund we find ['honɔnɔr] 'hundred', ['æppəl] 'apple' (OI *hundrað*, *epli*); this acc. 1 is ascribed by Hoel (p. 22) to false analogy, but it would be most unusual for analogy to operate in the teeth of the number-of-syllables rule. There are many such examples from the dialects situated at almost all points of the Scandinavian peninsula. They testify to the circumstance that old words ending in r, l, n were accentuated independently of the number-of-syllables rule and only later conformed to partial unification. Some Danish forms likewise bear out this conclusion: cf. the Stauning (Jutland) verbs *skyg'ger* 'casts a shadow', *tig'ger* 'begs', etc. with *stød* (in the norm they have no *stød*) (Sandvad, § 224, a, 1). As regards the definite forms of monosyllabic nouns, they (unlike the words ending in resonants) invariably have acc. 1. I am only aware of one exception: in Rindalen some words of the [kjævel] 'quarrel' type (*kjevel* in rigsmål) have acc. 2 in the definite form (Mo. 1915: 19); perhaps the acc. 2 of 'æppla (= *æpplet* 'the apple') in Kristiansund (Hoel, p. 22) belongs here too.

These are then the main ideas of our reconstruction. 1) The Old Scandinavian languages were mora-counting and the tool of mora-counting in them was the *stød*. The distribution of the old *stød* will be touched upon below, but one thing is already obvious: since the Danish *stød* in monosyllables signifies the existence of two moras ("length"), all vowels which are traditionally reconstructed as long must have had *stød*. The same conclusion has been formerly reached by Kacnel'son (p. 185, where distinction is for the first time drawn between spontaneous and combinatory accentua-

tion in the Scandinavian languages). Besides, in our discussion of the Marstal data we mentioned in passing that in long-syllable *short-vocalic* words the occurrence of the *stød* depended on the post-resonant consonant and that it preceded *ld*, *nd* but was absent before *lp*, *np*. The ties between the *stød* and the final root consonant of a short-vocalic word are quite obvious and have been also examined by Kacnel'son (pp. 150—151). 2) The central event in the history of Scandinavian prosody was apocope. It spread from layer to layer, but its nucleus was the words with a long sonorous sound, i.e. the words which had always had *stød*. Loss of endings resulted in that the *stød* became possible only in monosyllables and in disyllables with the second closed syllable. The changed distribution made the *stød* into a partial marker of monosyllabicity. Thereby no *stød* was allowed to regularly accompany disyllabicity and became the marked member of the new prosodic opposition. This is how acc. 1 and acc. 2 sprang into existence. The new role of *stød* ~ no *stød* might remain secondary in importance, but it could also come to the foreground. The Scandinavian prosodic systems from literary Danish down to literary Swedish and Norwegian demonstrate the consecutive stages of the replacement of the original opposition *stød* ~ no *stød* by the opposition acc. 1 ~ acc. 2: we find dialects with all the four prosodemes (co-existing either pairwise in one and the same word or in (semi-) complementary distribution) and with only two new accents. The Scandinavian *stød* is always connected with the basis, but the accents only depend on the number of syllables in a word. Sometimes inconsistency in the distribution of the accents is the result of a compromise between the old and the new oppositions. Similarly the rare cases when the accents depend on the basis (in Dalarna and Sørland) can be only understood as a relic of the old distribution of *stød* and no *stød*. 3) All the processes described here are restricted to long-syllable words with a long sonorous sound in the root. Therefore the history of short-syllable words and words ending in a voiceless obstruent will require special treatment.

But this main way of development was not the only one. The *stød* might not necessarily perish in the struggle against the syllable-counting accents. It could simply lose its function and shift to another level, i.e. become a junctural phenomenon or even a consonant. The most convincing example of the *stød* becoming a junctural signal is preaspiration in Swedish and Norwegian (for the main facts and references see Liberman 1971** : 77—97; 1972). We do not know whether ordinary *stød* and its breath variety arose simultaneously or preaspiration is younger and can be traced to the *stød* (as seems very probable), but their genetic affinity is beyond doubt despite the great differences in realization. Preaspiration has nowhere come down to us as a real *stød*; moreover, there are no dialects where it coexists with the *stød*. In Swedish and Norwegian it is a typical juncture: sometimes relevant (e.g. in Vemdalen), sometimes completely redundant (as in Stockholm). After giving up its *stød* function preaspiration stopped being a menace to acc. 1 and 2 and, due to its phonological insignificance, survived in the

words where it had stood of old. In the dialects and languages in which preaspiration is still relevant (as in Icelandic and Faroese) it has had its own late history and its occurrence there is no longer directly traceable to the old distributional rules of the *stød*. For instance, in Icelandic the cleavage with the old rules was caused by lenition. Earlier, as we can judge from the Swedish facts, preaspiration could occur before voiced and voiceless consonants alike. But after the weakening of stops it came to accompany original voiceless stops and serve to distinguish the words of the *lappa* 'patch up' ~ *labba* 'walk' (v) type. Other details may be left out here, but it is worthy of mention that preaspiration never depends on the number of syllables.

It is a moot question why Icelandic and Faroese have no acc. 1 ~ acc. 2. The Swedish and Norwegian dialects with preaspiration always have two accents. Icelandic passed through free apocope too (cf. above), so that the number-of-syllables rule would have been natural there. It is possible that Icelandic and Faroese once had accents but later shed them. This is, of course, a guess, but a guess supported by two circumstances. Firstly, in Scandinavia proper there are dialects without accents or *støds*. A case in point is the Bergen area (Skre, p. 19; Rundhovde, p. 47; cf. Kloster Jensen, pp. 55—58; Fintoft, p. 20). Even if we agree that the Swedish vernaculars of Finland lost their accents under the influence of Finnish and those of the Far North due to the Lapp surroundings (and both suppositions seem to me untenable), the West Norwegian dialects must have forgone their accents for some inner reasons, since in Bergen the corresponding opposition has always been present. Besides, we come across the regions where the accents are very weak and from the historical viewpoint on the decline. A. B. Larsen had some difficulties in distinguishing acc. 1 from acc. 2 in Sogn, and, according to Selmer (1948: 45), the situation in this part of Norway is nearly the same as around Bergen. He examined the accent mentioned by Larsen and identified it as a reduced acc. 2. Selmer also cites Hamre, in whose opinion the accentual distinctions are effaced all over the periphery of Nordhordaland. Likewise, in Uppland one sometimes hears only acc. 2, so that the difference between acc. 1 and 2 is disappearing there as well (Isaacsson, p. 61). Levander (1925: 53) writes, that in some of the vernaculars of upper Dalarna acc. 1 and 2 have been almost merged, and a non-native perceives nothing but acc. 1. But in reality the accents are still opposed (cf. also Boëthius, pp. 15—16). The same holds for the Åland accents (Selmer 1948: 31). Thus, some dialects may have had two accents but afterwards lost them.

In respect to Icelandic, there seems to be some evidence proving that the accents existed there as late as the beginning of our century. M. Hægstad (1907) registered two Icelandic "tones", allegedly distributed according to the number-of-syllables rule. Approximately at the same time A. B. Larsen (1909: 79—83) detected "tones" in Faroese, but later instrumental investigations (Selmer, 1924; Kloster Jensen, pp. 140—141) did not support Hægstad's and Larsen's findings. On the whole, the hypothesis of the loss of

acc. 1 and 2 by Icelandic and Faroese does not contradict any fact but is hardly capable of direct proof.

Preaspiration is a *stød* which stopped splitting the syllabic into moras and became a junctural phenomenon. But the *stød* could also shift to the phonematic level, as evidenced by the so-called oralized *støds*. There is no agreement among Danish dialectologists as to their origin. Jørgensen (p. 136) believed that the forms with oralization may be older than those with the *stød*. "It is tempting to suppose", he wrote, "that 'klusilspring' is not at all a *stød* carried over to the mouth cavity [...] and that these words [viz. those with oralization] never had *stød*: when acc. 1 became *stød*, some words with a definite phonetic structure acquired not the *stød* but an oral constriction, which is only now giving way to the *stød*" (the author's emphasis). Jørgensen, like Storm and Verner, thought that the *stød* traces back to acc. 1 but he added one detail to this reconstruction: in his opinion, acc. 1 could develop into either a glottal or an oral stop. Skautrup (1928: 32—35), who followed in Jørgensen's footsteps, cited some forms from 16th and 17th c. sources which could be interpreted as having oralization and explained the reflexes by Holtzmann's law as the earliest examples of *klusilspring*. Skautrup used the term *klusilspring*, but later (1931—1932: 109) called Jørgensen's conclusions in question. Examining the dialect of Rømø, he discussed three hypotheses of the rise of oralization: 1) these dialects once had *stød*, and *klusilspring* is its survival, 2) *klusilspring* does not go back to the *stød* but is only parallel to it (Jørgensen), 3) *klusilspring* was imported from the continent and has for its sources analogy and such-like processes. Skautrup considered the first variant admissible, the second almost ungrounded, and the third the most probable.

But despite occasional objections, Jørgensen's hypothesis has never been dismissed; suffice it to say that H. Pedersen's (pp. 116—118) conception of the *stød* owes very much to it and that it was supported by some of his pupils (Fischer-Jørgensen, p. 106). The most influential modern work in this field is G. Nielsen's (Nissen's) book (1959, cf. Nissen 1943; 1949). She asserts that the epenthetic stop is quite independent of the old *stød*, for in the dialect of Rømø it may occur in acc. 2 words and, furthermore, it is not necessarily a stop: sometimes it is a fricative or even a resonant. She argues that *klusilspring* is not an accentual reflex at all but a result of a strong narrowing of high vowels; the latter always tend to diphthongize and their glides, according to Nielsen, can easily become stops. Andersen (1955) shares this theory and views the *stød* and oralization as parallel phenomena. His starting point is the traditional idea that disyllables originally could not have *stød* and that the *stød* is a late development. Therefore he regards the occurrence of *klusilspring* in modern disyllables (and especially on Rømø with its opposition acc. 1 ~ acc. 2) as a sufficient argument against the accentual origin of oralization. He even goes a step further than Nielsen and says that in the diphthongs which ended in a voiceless stop the *stød* could not arise. Jørgensen himself returned to this

problem forty years after the 1927 publication (cf. Andersen 1968: 347). In the second version of his theory he distinguished the dialects of the West Slesvig type, which also have *stød* and where the *stød* and *klusilspring* realize one and the same phenomenon, and the dialects having no *stød*, where the epenthetic consonants must have some other origin. But he admitted that in the second group of dialects relevant words could be imported from neighbouring vernaculars.

The origin of *klusilspring* is an insoluble riddle only to those who believe that the *stød* is a by-product of acc. 1 and that it has been always distributed according to the number-of-syllables rule. But if we view *klusilspring* as an episode in the retreat of *stød* ~ no *stød* under the onslaught of the accents, many things clear up almost at once. It is especially easy to account just for the dialects of the Rømø type. They underwent the same change as Swedish and Norwegian, and *klusilspring* there is the only remnant of the ancient *stød*. Some complications arise when we turn to the dialects with no accents but with *klusilspring* functioning as variant of the *stød* on high vowels. However, those dialects are quite transparent as regards another question: their existence proves in the simplest manner possible that oralization and the *stød* are related phenomena. Neither is it impossible to reconstruct the origin of *klusilspring* there. As is well known, the *stød* sometimes gives way without the direct pressure of the accents: just as there are vernaculars with almost indistinguishable acc. 1 and acc. 2, there are quite a few vernaculars with a very weak *stød*, hardly perceived by non-natives. Probably, when the dialect acquires the number-of-syllables rule, the system sometimes prefers to do away with the prosodemes altogether, rather than sustain their double burden. From a historical point of view the *stød* is doomed in any case, but its decomposition can take different courses. Besides the main course, as attested by Swedish and Norwegian, there is another one, as illustrated by the dialects where we find *klusilspring* on high vowels and the *stød* on low vowels.

The *stød* never vanishes without leaving a trace. In Swedish and Norwegian the old mora-counting correlation transformed into that of syllable length: the law of syllable levelling by which a so-called stressed syllable takes either the shape $\bar{V}C$ or $V\bar{C}$ succeeded to the law which set in opposition *stød*-bearing (split) and *stød*-less (non-split) syllabics. There do not exist (and, as we shall see below, cannot exist) dialects permitting the *stød* and syllable levelling: only sometimes one runs into the chance remains of the *stød*, persevering or dying away under the new conditions (Flekkefjord, Hedemora, Sörmland). Herein lies an important proof of our hypothesis that the *stød* ~ no *stød* opposition was widespread in all the Scandinavian languages, Icelandic and Faroese included. In the preaspiration area it was presumably superceded by the accents, which have likewise perished. *Stød* and no *stød* survive there as junctures, their phonetic features have degraded almost beyond recognition, and the two prosodemes have come down to us as preaspiration and its absence. In the Danish

dialects with *klusilspring* the *stød* is either a complete ruin, reflected as different epenthetic consonants, or still a *stød* but restricted to the non-high vowels; in all probability, this last stronghold will sooner or later yield too.

In the reconstructions of Scandinavian prosody preaspiration and *klusilspring* are always left out. Preaspiration is not recognized as an obliterated prosodeme, while *klusilspring* is at best regarded as a modified *stød*. But without them no analysis of the *remote past* of Scandinavian accentuation will be really complete. Stockholm Swedish, the dialects of Vemdalen, Jæren, or Gudbrandsdalen with their preaspiration deserve the same attention as those of East Funen or Middle Sjælland. Likewise, oralization is part and parcel of the history of the Jutland and Funen vernaculars. *Klusilspring* is spread too wide to be attributed to chance. And indeed there has been no chance. Simply in the Scandinavian dialects we discern the main line of prosodic evolution (from the *stød* ~ no *stød* opposition to the accents) and a side line: from the *stød* to its deteriorated relic, which may be called pseudo-*stød*. It will be shown below how one point of this side line gave rise to the WJ *stød*.

Andersen has noted (1958: 66—67) that acc. 1 is actually a one-phase *stød*. Many earlier authors also emphasized the similarity between acc. 1 and a weak *stød*. This fact is very easy to explain diachronically. When acc. 1 arose in monosyllables, it had from the very outset the same function as the *stød*. The identity of their functions may have even then made them sound somewhat alike. For instance, in the dialect of East Funen acc. 1 and the *stød* are still differentiated, but they are very similar and it is not only acc. 1 that is becoming a variety of *stød* but also the *stød* that is developing in the direction of acc. 1 (cf. the "tone" *stød* of the Vindig parish) (Andersen 1958: 34). Later the *stød* was often ousted by acc. 1. But one must not reconstruct the ousting as a simple replacement of one prosodeme by another. Actually the *stød* and the accent were becoming phonetically more and more similar (the *stød* was acquiring musical features, intrinsically alien to it, while the accent was reinforcing its dynamic characteristics) until the distinction between them had been wiped out altogether. The gradual phonetic change was a result of the phonological shift caused in its turn by two factors: 1) the rise of a prosodeme which partially did the same work as the *stød*, 2) the extinction of the *stød*'s splitting function under the new conditions. The decay of the *stød* functions brought about the collapse of the *stød* itself, which was supplanted by acc. 1.

An additional light on the processes discussed above is thrown by the history of the short-syllable accent, impermeable to both the interplay of the accents and quantitative levelling. Until short syllables are allowed to exist, the mora-counting function of the long-syllable prosodemes is apparent, even if from the point of view of realization, they have already drifted towards the accents. The dialects with the short-syllable accents demonstrate among other things that syllable levelling and a relevant *stød* are incompatible: if short syllables are juxtaposed to long ones and there are

special prosodemes functioning only in one group to the exclusion of the other, these prosodemes are *stød* and *no stød* by definition; but when the law of syllable levelling sets in, they automatically stop being what they were by the same definition, for long and short bases coalesce.

The development of short-syllable words is also an episode in the history of apocope and in the elimination of the *stød*. But so far we have only observed the *stød* as a victim of the prosodic upheaval; here it emerges as a struggling unit. A short-syllable word resists apocope. Its vowels become inseparably fused by vowel harmony, the ending loses its usual autonomy, and the new ties with the root vowel defend it from apocope. The vocalic complex forms the word's prosodic support and the storm passes it by. The unconscious tendency to resist apocope is clearly manifested by the reinforcement of the second syllable.

The most conspicuous feature of Scandinavian vowel harmony is the drift of both vowels towards [o]. Kock (1888; 1921: 192 ff.) supposed that the change $a > \hat{a}$ had an intermediate stage ([a:] or [a:]). Reitan (1922: 11) held a similar view. According to his hypothesis, stress in short-syllable words originally fell on the second syllable, which resulted in the lengthening of [a]; when $\bar{a}$ had changed to $\hat{a}$, the new-long $\bar{a}$ also became $\hat{a}$. Reitan's reconstruction is most definitely wrong, for it depends on stress as the decisive factor in the evolution of short-syllable words. But as a matter of fact, the short-syllable words which disallow reduction, as well as all quantitative and accentual distinctions, have no stress at all, and only the European linguistic tradition makes scholars discover stress where it is not marked by any physical correlate. Needless to say, that the vacillation of the intensity peak in these words only brings out the lack of stress and not the inconsistency of its placing. But Hesselman (pp. 249, 251, 256 ff.) showed that Reitan's reconstruction was factually wrong too, because oxytone stress in Scandinavian short-syllable words is a late and non-obligatory, variant. The development of the vowels in *vättå* < *vita* 'know' is still a riddle despite some illuminating remarks by Reitan (1922: 12—15) and Geijer (p. 31). But we shall leave out the phonematic aspect of the problem, for it is only the prosodic history that concerns us here.

The first instances of $a > \hat{a}$ in the Uppland dialect are attested in late 15th c. texts (Neuman; Bergfors, pp. 232—236). It is approximately the time when dialectal monuments demonstrate the first apocoped forms (the earliest and rather dubious example in Västerbotten dates 1316 [Åström, p. 12], and by the end of the 16th c. apocope had been over there [Lindgren, p. 151, § 81, note 16]; apocope in Trønnelag is not registered before the 15th c. [Reitan 1922: 102—105]), but, as pointed out above, the initial stages of apocope are much older, and the same is true of the Old Icelandic forms of vowel harmony which determined the distribution of final i/e, u/o.

If we now take a last glance at what has been said before, we shall find that the turning-point in the late history of Scandinavian prosody was

apocope. It gave birth to the number-of-syllables rule and the accents. The struggle between the two prosodic oppositions, where it is over, has ended in the victory of the accents. The *stød* ~ no *stød* opposition was either dismissed, having left in its stead the law of syllable levelling and the correlation of syllable length, or completely transformed. But the victorious accents were not too firm. Syllable counting is only important during free apocope. When a dialect overcomes free apocope, the number of syllables turns into one of the form's constant characteristics and needs no marking. The accents remain in the language as a fossil, as a redundant signal of separate words. The contrasts of the 'axel ~ 'axel type do not change anything in this interpretation. One may risk the hypothesis that the modern Scandinavian languages and dialects without accentual distinctions (Icelandic and Faroese among them) have used up the potential put in them by apocope.

II. *The origin of apocope, circumflex, and the West Jutland (WJ) stød. Some further notes on acc. 2*

Just as it is usually believed that the *stød* originates from acc. 1, it is almost a commonplace of Scandinavian linguistics that the circumflex is a by-product of apocope. According to Kock, Larsen, Storm, Selmer, and the greatest German comparativists, the apocopated ending was not phonetically lost but "transferred" to the root syllable, which became lengthened and two-peaked. The dissenting voices (Noreen, nowadays Kacnel'son) have never been loud enough to shatter the traditional belief.

Though the circumflex is by far not the only marker of apocope and though it sometimes occurs in non-apocopated words, its ties with apocope are patent. There does not exist a single dialect having circumflex without apocope or contraction. In order to reconstruct the history of the circumflex, we must examine the apocopated word at the very moment of apocope. The epicentre of apocope is the disyllables with a long sonorous sound, i.e. such words as originally had *stød* (see above). When curtailed, they must have retained their *stød* and been merged with the old monosyllables in so far as the latter had the *stød* basis. But apocope is not an instantaneous act. The epochs of preserved and lost endings are separated by a long period of coexistence of di- and monosyllabic forms, i.e. by free apocope. During that period a large number of words is represented in the vocabulary in two forms: with and without the ending. However, the semantic identity of the word is not destroyed, and the curtailed form in the middle of the sense group and the full one when phrase-final function as variants of one and the same word. But apocope which turned the *stød* into a marker of monosyllables and thereby set up the number-of-syllables rule broke the ties between the full and the apocopated forms: the full forms lost their *stød* and from the accentual point of view were left in complete isolation, while the apocopated forms retained the *stød* and became indistinguishable from

all the other monosyllables. It was just then that the apocopating dialects made use of a special device to maintain the phonetic identity of former disyllables and transformed the stød of the truncated forms into the circumflex. The change of the stød into the circumflex helped the system to simply and efficiently adjust itself to apocope. Two problems were solved at a blow: firstly, apocopated forms lost the main feature which set them in opposition to full ones; secondly, in its stead arose a prosodeme which turned new monosyllables back into disyllables and thus counterbalanced the destructive effects of apocope.

Scandinavian accentologists very often say that the circumflex was the means whereby to distinguish old and new monosyllables. This statement is very inexact. In a language with the number-of-syllables rule the demarcation line separates mono- and polysyllables and there is no need to juxtapose original monosyllables and the forms which have become monosyllabic due to apocope. *The function of the circumflex was not to distinguish two etymological types of monosyllables but to unify the variants of apocopated words.*

Phonetically, the transformation of the stød into the circumflex was very easy. A full stød has three phases, i.e. two peaks, and in order to obtain a circumflex, it is enough to reinforce the stød's musical characteristics. Once in the system, the circumflex of course became the marker of new monosyllables but its primary task was different. Only later the circumflex was re-evaluated as a signal of apocope and crept into the originally stødless apocopated forms.

There are isolated examples of apocopated words with the stød. Cf. the forms from WJ: [bø.'r] *bare* 'only', [kjaʊ.'l] *kjole* 'dress' (s.), [kulj.'] *kulde* 'cold' (s.), [kja.'n] *kærne* 'kernel' (Sandvad, § 224, e); [fuw'r] *fure* 'furrow', [gan'] *gane* 'palate', [ha's] *hase* 'nut-shell', [mu's] *mose* 'marsh', [rø'wn] *revne* 'chink, crevice', [sgyq'] *skygge* 'shadow', [sdri'jβ] *stribе* 'stripe', [trom'l] *tromle* 'roller', [weŋ'] *vinge* 'wing', [ø'l] *ogle* 'lizard', [dæm'] *dæmme* 'hold back', [jy'ws] *gyse* 'tremble', [dre'j] *dreje* 'turn', [ε'j] *eje* 'possess', [gru'w] *grue* 'fear' (v.), [jel'] *gælde* 'cost' (v.), [hom'] 'pull back', [krom'] *krumme* 'bend', [rem'] *rømme* 'run away', [wu'w] *vove* 'dare' (J. Jensen, p. 99). Contrary to the *Schärfung* of the Rhein dialects, the stød avoids apocopated forms, and we must not think that in the examples cited above we have relics of the stage prior to the rise of the circumflex. The dialects of WJ had circumflex, and its traces are still there (Ringgaard 1958: 45—47, 1960: 93, 1960: 224, 228), but after it had lost its function some of the apocopated words gave up the marker of their origin, acquired the stød anew, and were merged with the old monosyllables.

In Scandinavia there exist so many types of apocopated words that we can reconstruct both the events attending the rise of the circumflex and its subsequent development. The comparison between the Danish and the Swedish-Norwegian dialects shows that the progress of the circumflex depended on the relative importance of acc. 1 ~ acc. 2. One may suppose that from a purely phonetic point of view the stød and the circumflex are

miscast as members of an opposition, because both have two peaks, one of which can get lost. The *stød* and the circumflex are the same entity, but in the *stød* the dynamic features come to the foreground, whereas in the circumflex both the dynamic and the musical ones are thrown into relief. Their juxtaposition is possible but inconvenient. Danish dialects did once possess the apocope circumflex, as evidenced by the systems of WJ and especially Lolland (Christensen, p. VI; cf. *ibidem*: XI—XII), but gave it up. The opposition of the dynamic and the musical-dynamic two-peaked prosodemes turned out to be unpracticable and transient, and in almost all the apocoping dialects the curtailed forms are only marked by the lengthening of the basis. This length is evidently a decomposed circumflex. Phonetically, the borderline between the circumflex and lengthening is rather indistinct, but their functions are different: the circumflex points to the semantic unity of the variants and signals apocope, while the length of the basis only marks apocope. So the device introduced expressly to offset apocope failed to perform its task. Moreover, it turned out a double-edged weapon. The circumflex, being what it is, i.e. a unifier of the variants and a signal of apocope, is apt to play the role opposite to the one for which it was created. When there are no more variants of the *tata* ~ *tât* type and the identity of the once fluid words needs no support, it has nothing to unify and only wedges itself in between the old and the new monosyllables.

As mentioned above, the progress of the circumflex is in inverse proportion to the tenacity of the *stød*. It had better chances where the opposition *stød* ~ no *stød* was regularly converted into that of the accents, and for this reason the circumflex has survived in Sweden and Norway and not in Denmark. Thus, the circumflex accompanies free apocope and gains ground together with acc. 1 ~ acc. 2. Free apocope gone, it must go too. No wonder that in the literary Scandinavian languages there are no traces of the circumflex (outside some contracted forms). The disappearance of the relevant WJ circumflex can be equally well accounted for by the fact that Jutland has left free apocope behind and by the presence of the *stød* there. In Trønnelag free apocope is speedily giving way, and the circumflex is following suit.

Even in the dialects of Sweden and Norway the circumflex is not the only marker of apocope: sometimes new monosyllables have acc. 2 there (cf. Enwall, p. 65; Levander 1925: 222; Hesselman, pp. 50—51; and especially Gustavson, pp. 135—136; Rutberg, p. 26; Meyer, p. 66). By and large, acc. 2 in an apocopated word is another form of the circumflex, i.e. a device to represent a monosyllabic acc. 2, but it may demonstrate a necessary stage of the circumflex's decomposition in a dialect with two accents.

Of special interest are the interrelationships between circumflex 1 and circumflex 2. As is known (Christiansen 1947: 54), in Norway some dialects have contraction but no apocope. But on the whole, contraction and apocope are kindred processes, and syncope subsumes apocope as one of its types. The contraction circumflex and the apocope circumflex must

have been called forth by the same forces, and at the outset both must have underscored the grammatical and semantic identity of the full and the short forms. Both circumflexes have the same historical basis (a long sonorous sound), so that the contraction apocope also replaces the original *stød*. It is always said that circumflex 1 and circumflex 2 go back to acc. 1 and acc. 2 respectively. This point of view, which has probably never been questioned, is erroneous, for by the time the circumflex sprang up acc. 1 and 2 had not yet arisen. Further on in this work we shall see why the apocope circumflex and acc. 2 are so much alike. But in respect to later periods it must be noted that the contraction circumflex and the apocope circumflex came to acquire somewhat different functions: the contracted words were monosyllabic in all contexts, while the number of syllables in apocopated words was determined by the position in the phrase, so that one circumflex became a constituent feature of the form (like a phoneme), and the other went on unifying the variants of an apocopated word. Reitan (1922: 56) writes that circumflex 2 is two-peaked from both the tonal and the dynamic points of view, whereas circumflex 1 only has two dynamic peaks and it is not even quite clear whether we have one syllable or two. This description seems to imply that circumflex 1 (the contraction circumflex) is not so overtly two-peaked as circumflex 2 which alone depends on two peaks for the realization of its function.

In Trønnelag, as well as in many other areas of Scandinavia, the difference between the circumflexes is vanishing. According to Reitan (*ibidem*, pp. 79, 113), the apocopated word of the *kasta* type first becomes *kåst* (circumflex 2) and then *kåst* (circumflex 1). He believed that the change *kasta* > *kåst* is phonetically not so drastic as the immediate change *kasta* > *kåst*. But phonetic difficulties are hardly very important here, and another explanation would be more to the point: since the circumflex in Trønnelag is on the decline, the peaks must be as nearly wiped out as possible, and circumflex 1 meets this requirement better than circumflex 2.

But a detailed interpretation of the circumflexes is extremely difficult. Just as we do not know why the *stød* sometimes has two and sometimes three phases, we cannot judge with certainty of the realization of the circumflexes. It is clear that during the transition from *stød* to circumflex the number of phases (resp. peaks) was of primary importance, so that the distinction which in the *stød* is perceived by a professional alone is evident in the circumflex to every native speaker. It will be also seen that there exist many more very specific circumflexes. For instance, in Rindalen (Mo 1923: 22) there is a non-obligatory circumflex occurring in monosyllables, usually in phrase-final position, and resembling a *stød*. Now we can say that it *is* a *stød* which has found shelter at the end of a sense group. But in the system with two accents and a circumflex even this *stød* is interpreted as a variety of circumflex.

If our reconstruction is realistic, it follows that the Scandinavian *stød* was ousted in two ways. It was banished from disyllables and replaced there

by acc. 2, because apocope had turned it into a signal of monosyllables. But it also had to leave the apocopated words where it was turned into the circumflex. The circumflex and acc. 2 arose simultaneously and to the same purpose, viz. to mark disyllabicity. Their functional proximity resulted in that the apocope circumflex normally resembles acc. 2. At the earlier stages of apocope this proximity must have been much more apparent. Thus, the apocope circumflex resembles acc. 2, because they are functionally similar. This explanation is important for two reasons: it supplies a phonological *raison d'être* to a phonetic phenomenon and shows how dangerous it is to reduce historical processes to an interplay of articulatory and acoustic forces. At first sight, it seems self-evident that circumflex 2 resembles acc. 2 because it goes back to this accent. But circumflex 2 does not go back to acc. 2, and even if it did, it would not have necessarily resembled it.

Within the framework of the present reconstruction it is easy to account for the circumflex in unstressed syllables, as in Rindalen: [visa're] 'wiser', and the like (Mo 1915: 9—10). In Modern literary Danish heavy suffixes have stød. The situation must have been the same five, seven, or nine hundred years ago, so that the stød on the second syllable of *visare* was replaced by the circumflex, just as it happened in the root.

The substitution of the circumflex for the stød sometimes went on a larger scope than was strictly necessary. For instance, in Trønnelag the stød was replaced in some words which end in an obstruent followed by a resonant: *våtn* 'water', *åkr* 'field' (literary: åker)—and very often before a combination of two resonants: *ågn* 'chaff', *gågn* 'gain', *rægn* 'rain' (literary: regn) (*agn*, *gagn* must be pronounced with [ɲ], as in the norm; the common pronunciation for *rægn* is [ræin], but Reitan gives it among others, which points to [ɲ]), *årn* 'eagle', *jårn* 'iron' (literary: jern), *Årn* (proper name), *åln* 'ell' (measure of length; literary: alen), *nåmn* 'name', *øm* 'oven' (literary: ovn), *søm* 'sleep' (literary: søvn) (Reitan 1910: 113). The East Värmland forms: [kæ:l] *kårl* 'vessel', [kæ:rj] < Germ. *Kerl* 'man, fellow', [çæ:rj] *tjårn* 'pond' (there is a variant without the circumflex) (Kallstenius, pp. 18, 78, 86), the place-name [hål(:n)] *Hållen* (a parish in Jämtland, dative; Geijer (p. 19) adds the variant with acc. 1 and syllabic /n/), the forms from Salta: [vænn] *venn* 'friend' (OI *vinr*), [tæmm] *temmer* 'tames' (of *temme*), [tåljlj] *toll* 'rowlock' (OI *pollr*), and probably some place-names ending in a palatalized sound belong to the same distribution group (Skånlund, p. 29); the Salta form [jūr] *jur* 'udder' (OI *júgr*) (ibidem) shares some features with *våtn*, *åkr* (Trønnelag). In Rindalen we also find the pronoun [a'ljlj] *all* 'all' (Mo 1915: 39, point 16), and in Trønnelag *dåmn* (= de, dem) (Reitan 1910: 96). Judging by Kallstenius's data, in Fårnebo the same substitution took place in many words ending in a closed syllable (supines, adjectives). All the non-apocopated words with a circumflex must have acquired it at the initial stages of apocope or syncope, when they were taken for contracted forms. It is, however, not clear, why the circumflex was sometimes allowed

to encroach on the forms lying quite outside the range of apocope,² but the circumflexed nouns in Trønnelag lay bare the consecutive steps of the whole process. The appearance of the circumflex in non-apocoped words was a minor event but it did influence the phonological treatment of the circumflex and somewhat undermined its function. Perhaps in the dialect of Middle Slesvig we can see the end of the change, the beginning of which is evidenced by Trønnelag (and Värmland?). There acc. 1 and 2 are used almost indiscriminately, though acc. 2 is easily traceable to the circumflex. When the endings had been lost in unetymological positions (e.g. in original short-syllable words), the circumflex extended to them as an automatic signal of apocope and did not find there any prosodeme to fight or oust.

We shall now turn to the history of apocope in the words ending in a voiceless stop. Here our attention will focus on some Norwegian and Danish dialects, and primarily on the WJ *stød*. The processes in these words are obscure, because we are largely ignorant of the rules governing the distribution of *stød* and no *stød* in the combinatory sphere. It is, however, quite probable that long obstruent stops were in all cases preceded by the *stød*. My assumption is based on two facts: 1) before the reflex of /bb dd gg/ the *stød* is extant in both literary and dialectal Danish, 2) the reflexes of /pp tt kk/ are regularly preaspirated in Icelandic and Faroese. It appears that each area has preserved part of the ancient distribution.

When apocope had reached the words ending in long obstruents, their *stød*, in conformity with the general rule, must have given way to the circumflex. But the combination of a short vowel with an obstruent is a bad basis for the circumflex. In some areas this obstacle was surmounted. In Rindalen a short vocalic circumflex before a long obstruent stop is normal (Mø 1915: 8; 1923: 14; for other examples see Åström, p. 11; Lindgren, p. 37, § 16, Note 1, and p. 15; Rutberg, p. 57; Kallstenius, pp. 51, 52, 114, 118, 156; Christiansen 1933: 43). But in most dialects the circumflex could not take root before /pp tt kk/ (and sometimes even before /bb dd gg/), and the apocoped words were merged—either partly or completely—with the old monosyllables, i.e. acquired acc. 1. On Gimsøy the monosyllabic reflexes of the verbs *piggja* 'receive, accept', *liggja* 'lie' and the like have either the circumflex or the acute (the former in phrase-medial position, the latter when phrase-final) (Christiansen 1933: 42). Very similar phenomena have been attested in Salta (Skånland, pp. 25—26). In the dialect of East Funen disyllables with an intervocal obstruent, when losing their endings, acquire a tone, indistinguishable from acc. 1 (Andersen 1958: 70—71). In WJ apocope resulted in the usual variant of the number-of-syllables rule, with the circumflex (Ringgaard's "dynamic circumflex") on long sonorous bases. So after apocope the only curtailed words with the

² Kallstenius's book is a classic and has been such since the first day, but it is a significant fact that Broberg (pp. 88—89), who makes ample use of Kallstenius's materials never mentions the enigmatic circumflex in the old *disyllables*. Perhaps Kallstenius heard there an acc. 2 with an unusual realization and took it for a circumflex.

stød were those which ended in long obstruents. In Norwegian (for instance, in Salta), where acc. 1 and 2 defeated the old opposition, this distributional anomaly was done away with in the usual manner: the stød gave place to acc. 1. A similar replacement happened even on Gimsøy, although the short-vocalic stød before long obstruents had changed into the circumflex there. In WJ this could not be done (for the accents had not sprung up), and the stød was banished from the geminated forms by being deprived of its mora-counting function. After the WJ lenition and shortening of the intervocal stops, when /bb dd gg/ had been merged with /pp tt kk/, the stød formerly occurring before all of them, stayed only before the reflexes of old /pp tt kk/. The tool of mora-counting became a kind of boundary signal. In Icelandic and Faroese, as mentioned above, we reconstructed short-lived acc. 1 and 2, but no traces of them are extinct there, and all hypotheses are doomed to remain guess-work. It is certain however that preaspiration before long stops has gone the same way as the WJ stød and its ties with the reflexes of /pp tt kk/ are due to lenition as well.

The WJ stød also occurs in apocopated words with a resonant + the reflex of an old obstruent: cf. [kalk] 'chalice' ~ [kal''k] < kalke (pl.). It is inevitable that we should posit the stød in *hjælp*, *kalk*, and the like, even if we thereby challenge a universally accepted truth. There seems to be a consensus of opinion that no stød before /lp lk/ etc. in the dialects of East Jutland and Funen is a fragment of the original state and that the Sjælland (and literary Danish) stød before voiceless post-base stops is an innovation. But if we restrict ourselves exclusively to the Danish facts, we cannot at all reconstruct the accentuation of these forms. For example, there is no reason why the WJ stød should not have been taken over by *hjælp* and the like after it became associated with the reflexes of old intervocal voiceless obstruents. But in Icelandic and Faroese /l m n r/ were devoiced before /p t k/ and gave rise to the new phonemes /l̥ m̥ n̥ r̥/. The rise of these phonemes has been discussed several times (of the later works see especially Pétursson 1972; Liberman 1975*). But appraising the conflicting hypotheses, one should bear in mind that even if /l m n r/ were partly devoiced before /p t k/ this circumstance does not explain why and how they retained their contextual feature *after* /p t k/ and /b d g/ had been paradigmatically merged. The OI resonants may have had a voiceless off-set before /p t k/ but it was of no more significance than in any other language and if this off-set had depended *only* on the position before /p t k/, the lenition of /p t k/ (i.e. the loss of relevant voice) would have naturally resulted in its abolition. For instance, in Danish, where the forms *bælg* 'bellows' and *mælk* 'milk' also end in a weak obstruent (a fricative in the first case and a stop in the second) the two *l*'s are phonologically identical. It is more than probable that the voiceless off-set in /l̥ m̥ n̥ r̥/ is a trace of old preaspiration. Note that we also meet with the stød ("glottal stop") before /l n/ + /p t k tʃ f s θ/ in present-day English (cf. especially Christophersen, § 25 and O'Connor, pp. 216—217). The English stød has approximately the same functional

yield as Stockholm preaspiration: it is redundant and exists as a detail of realization (only in English it has a stylistic value unknown in Swedish). But its phonological insignificance, just as with *klusilspring*, ensures its immunity; systemic changes leave it intact and it is used today in the same positions as of old. The English *stød* in *help*, *silk*, etc. gives support to the reconstruction of the Scandinavian *stød* before /lp lk/, and so on.

If *kalk* ~ *kalke* actually had *stød*, it must have been retained in the singular (*kalk* < *kalk*) and changed into the circumflex in the plural (*kalk* < *kalke*). Further development was the same as in *hatt* ~ *hatte*. But the circumflex had a better chance of surviving in *kalk* than in *hatt*. (Even if the resonants before /p t k/ were devoiced, the circumflex could be rather easily substituted for the *stød* on those groups). Perhaps *kalk* (pl.) had an early circumflex which was replaced by the WJ *stød* only after the weakening of post-sonorous stops, i.e. together with the same process between vowels. But the history of such words as *kalk* is a blur, because the dialects have not preserved the intermediate stages of their development.

Our previous analysis of the WJ *stød* resolves itself roughly into the following. The WJ *stød* is the Common Danish (CD) *stød* in apocopated words before long voiceless stops, which lost its *stød* functions. Thanks to the Rindalen circumflex before /pp tt kk/, we know what other ways WJ accentuation could have taken, i.e. how it was possible to do without the WJ *stød*. But in Rindalen there are accents, and this saved the circumflex. The dialects of East Funen and Gimsøy show that even with the accents the Rindalen variant was the most difficult and uncommon. *The WJ stød is a degraded CD stød and an unborn circumflex*. It never stood well in the system but it was upheld by its new function, viz. to accompany the weakened /p(p) t(t) k(k)/. The same function kept up preaspiration in Icelandic and Faroese. At present the WJ *stød* is bound not only to apocopated forms; it is a modification of the *stød* in forms ending in a closed syllable and occurs before any weak stop. The existence of the WJ *stød* permits to reconstruct the original CD *stød* before long voiceless stops and /l m n r/ followed by /p t k/. We can see that in the combinatory sphere the *stød* was normal before voiceless post-vocal long or post-sonorous stops.³ The circumflex and apocope were originally possible only after the root with the *stød*, but the *stød* also occurred in the words which lost their endings later, where apocope was inorganic; therefore the circumflex is not quite regular in them. Many details of distributional rearrangements remain hidden from view, but some processes are clear. Thus, the connection of /l̥ m̥ n̥ r̥/ in Icelandic and Faroese with preaspiration, i.e. with the voiceless counterpart of the WJ *stød*, emerges as an incontestable fact. It is also obvious that no *stød* before /lk lp/ etc. in East Jutland and on Funen and in *hatt*, *stork* (pl.) in WJ is a late phenomenon.

³ As far as we can judge by the accentuation of the Marstal forms ending in /lp np/ (see above), post-sonorous voiceless *fricatives* disallowed the *stød*.

If we compare Icelandic preaspiration and the WJ stød, we shall at once observe an important difference: in the WJ forms *hatt* (sg.) ~ *hatt* (pl.) the WJ stød occurs in the plural, i.e. in the reflex of a disyllable, whilst in Icelandic preaspiration does not depend on the number of syllables. It stands to reason that the WJ stød is more advanced than Icelandic preaspiration: if the WJ stød is a degraded CD stød, it must have originally depended only on the basis but not on the number of syllables, and the accentuation of the forms *hatt* and *hatte* must have been the same. Having reconstructed the stød in *hatte*, we are obliged to reconstruct it in *hatt* as well. But if we allow ourselves to be guided by the modern pronunciation and posit no stød in *hatt* (and thereby in *hatte!*), we shall be confronted by two really insoluble problems: 1) what is the source of preaspiration on the analogous bases of Icelandic and Faroese? 2) what is the origin of the WJ stød in the plural form in the WJ dialect itself? In the stød area of Denmark we invariably find stød before the reflexes of /bb dd gg/. The few examples of the WJ stød before the reflexes of /bb dd gg/ (and sometimes before /k/), along with the rare preaspirated /gg/ in East Icelandic (Einarsson, p. 565), need special treatment.

From a phonetic point of view the WJ stød has also made an important step away from the circumflex: the unreduced CD stød is realized in WJ vernaculars as in literary Danish, i.e. with three phases (two peaks), and the WJ stød has two phases, i.e. only one peak. There is significant evidence of the WJ stød's loss of its stød function. In the dialect of North-West Funen the WJ variety of stød is indifferent to free apocope (Ringgaard 1960: 60). The distribution of a real stød would have most certainly depended on the alternation between full and curtailed forms.

Sometimes the WJ stød resembles not only Icelandic and Faroese preaspiration but preaspiration in Swedish and Norwegian. On Als it is an appendage to the accents very much in the same way as in Vemdalen and is disappearing from the system in the same way too (E. Jensen 1961).

Let us now turn once more to the history of the circumflex. Our aim is not only to state the conditions under which it sprang up but also to interpret the very fact of its appearance. Synchronically, the circumflex is a device of splitting the basis into two syllables; diachronically it counterbalances apocope. The question arises why apocope persistently generates its antipode. It started on the bases where its destructive influence could be offset with especial ease: the syllable got lost but the stød, by dint of turning into the circumflex, restored it. The system of the language mustered all its resources in order to repeal apocope. At first sight, the stød (or, according to other reconstructions, the circumflex) seems to be the factor which caused or at least facilitated the loss of endings. Actually, the stød was the best weapon *against* apocope.

Nor was it the only weapon of its kind. In the words whose root ended in a resonant the action of apocope was outwardly set at nought by the insertion of a syllable into the middle of a word. Such svarabhakti vowels

have been widely attested on the whole Scandinavian peninsula, especially in Norway. For instance, on Gimsøy the words in *-a* lost their endings, but the resonant either became syllabic or yielded a whole syllable with a vocalic nucleus: cf. *rugla* 'hang about' (literary: *rugle*) > [ˈrug.geɫ] (Christiansen 1933: 40); [hammɛɫ] 'cope with something' (literary [lit.] *hamle opp med*, OI *hamla* 'hinder'), *kvisker* 'whisper' (OI *hviskra*), [seggeɫ] 'sail' (lit. *seile*, OI *sigla*) (Skånland, p. 63); *ham'mer* 'hammer' (v.) (lit. *hamre*), *rakk'el* 'wander' (lit. *rakla*) (Mo 1915: 21), [kren.njɛɫ] 'ring-shaped cake' (Mo 1923: 66); *bråsn* < *brosma* 'a kind of cod' (lit. *brosme*), [hommɛɫ] 'bumblebee' (lit. *humle*); [kʲɛlə] 'kettle' (the form [ˈkʲittill] exists too; lit. *kjel*, OI *ketill*), [ja:rə] 'edge, border' (OI *jaðar*), [ˈsni:lə] 'snail' (lit. *snegl*, OI *snigill*), [ˈspeilə] 'mirror' (lit. *speil*, OI *spégill*) (Dalene, p. 20), [nagɛɫ] 'nail' (lit. *nagle*), [ˈæppɛɫ] 'apple' (lit. *eple*) (Larsen 1894: 31; 1908: 16), [ˈsa:lə] 'saddle' (lit. *sal*, OI *soðull*) (Voss: p. 58). Nowadays the words of this type either have acc. 1 or acc. 2. In Sweden similar forms are known in Burträsk (Västerbotten) (Lindgren, p. 28, § 14, Note 3) and Dalarna: cf. [ˈfiŋgɛɫ] < *fiŋgre 'finger' (dative), [ˈageɫ] 'hail' (v.) (lit. *hagla*) (Levander, 1920: 22—23) (normalized transcriptions). In Southern Fjärrhundraland infinitives in *-la*, *-na* behave in two ways: if the root ends in a dental, /l r/ become syllabic: [o:dɫɔp] *odla up* 'cultivate', [vatɫ] *vattna* 'water' (v.) (only *-ln* does not produce a new syllable: cf. [kalnáv] *kallna (av)* 'cool off'), but if it ends in a peripheral consonant, an epenthetic vowel springs up: [babɛlɔm] *babbla om* 'chatter'; and finally if the verb has *-ia* in its stem, after apocope /i/ is represented by an *e*-like sound: [böre på] *börja på* 'begin' (Isaacsson, pp. 139—140). In the dialect of East Funen apocope may affect a word ending in two consonants. If the first of them is voiced, it is lengthened: cf. [bralˌb] *bryllup* 'wedding', and herein lies the difference between apocopated words and old monosyllables with identical structure: cf. [valb] *hvalb* 'puppy'. But if the first consonant is voiceless, it may undergo lengthening or acquire an [ə] after it: cf. [æfˌd] or [æfəd] 'F' which does not rhyme with [kæft] *kæft* 'muzzle' (Andersen 1958: 74—75). We are not aware of any other area where a voiceless consonant might yield a syllable.

The Scandinavian languages give numerous indications of how the phonetic system fought apocope, and the richness of evidence leads to the conclusion that apocope could not be produced by a *natural* development of phonological relationships and that its cause could be neither *støds*, nor accents, nor junctures, even though all these factors played a great role in it. Apocope was enforced on the system and shook it to the very roots. The system, however, strove to retain the status quo but failed. Apocope in Jutland (and outside Scandinavia in English) signifies the end of the long battle. In English, endings were lost and free apocope was eliminated, and there we do not even find the accents, those main actors in the drama. In Scandinavia the circumflex (as in WJ) and acc. 1 ~ acc. 2 (as in Swedish and Norwegian) are relics of free apocope.

We do not know the ultimate causes of apocope, but it is a recurrent

process in the history of the Germanic languages, and its sources must lie in the ever present needs of interdialectal communication. Each time it must have been evoked by a force more powerful than the structural upheavals within the system of phonemes or prosodemes. It appears that the force in question smites not final syllables as such, but the inflexion, or, to put it differently, its quarry is not a phonetic but a grammatical entity. Consequently, a mechanical restoration of a syllable is of no importance to apocope; the circumflex which enables a word to preserve its disyllabicity is a weak barrier against it, for restoration of a functionally empty syllable is no compensation for a lost ending. From a historical point of view the circumflex is doomed from the moment of its rise.

It follows that we are regarding *stød* and *no stød* as the oldest prosodic opposition in the Scandinavian languages. One cannot state definitely when the *stød* came into being. It had been firmly established by the epoch of apocope, i.e. approximately by the 13th century. All other conclusions are, of necessity, more disputable. But the *stød* is not a local phenomenon. In many respects it resembles the *Schärfung* of the Rhine dialects. The glottal stop in English is likewise much more important for the purposes of reconstruction than it is usually believed. Distributional affinity between the Danish *stød*, Rhein *Schärfung*, Stockholm preaspiration, and the glottal stop in English (of which the last two are devoid of linguistic significance and are certainly archaic) cannot be the result of parallel development. It is also symptomatic that we constantly observe traces of mora-counting in the old Germanic languages (the very fact of apocope after long syllables, the alternation *i/ij* by Sievers's law, etc.), though its phonetic tool is hidden from us. In all probability, the tool in question has always been the *stød*. Verner's law can also be interpreted in this sense. It is a safe guess that stress vs. lack of stress in Old Germanic had nothing to do with vowel reduction: as late as in the 4th c. (Gothic) all syllables admitted practically identical sets of vowels. Neither could vocalic length (whatever it stood for) serve a correlate of stress, for long vowels were widespread both in stems and endings. But Verner's law supplies irrefutable proof that stress was relevant and we have no other choice than to suppose that the means of marking off a stressed syllable was a special accent, i.e. a *stød*-like phenomenon (cf. Kacnel'son's [pp. 295 ff.] hypothesis of trimoric accentuation), perhaps traceable to Indo-European.

By way of general conclusion, we shall now carry on where we left off in the introduction and formulate the theses pertaining to the history of Scandinavian prosody.

(8) The most natural diachronic interpretation of the picture drawn in theses 1 — 7 consists in the idea that the opposition acc. 1 ~ acc. 2 was superimposed on the opposition *stød* ~ *no stød* and either partially destroyed it by giving *stød* and *no stød* a new and alien function of syllable-counting or completely superceded it. The first stage of the destruction is evidenced by Standard Danish and the vernaculars which have a similar

prosodic system. In the dialect of East Funen *stød*, no *stød*, acc. 1 and acc. 2 (the latter only in the forms with an intervocalic surd) coexist but occur in different words. In the dialect of North Sjælland we find all the four accents as well, but a word there can have more than one prosodeme simultaneously. Both illustrate a rather early stage of the accentual invasion. In Flekkefjord (West Agder) and Dala-Bergslagen the two accents are very weakly connected with the bases. In these regions the opposition *stød* ~ no *stød* has almost disappeared. In the area of the short-syllable accent the old opposition is relevant in so far as "level stress" holds its ground: when it perishes, *stød* ~ no *stød* automatically give way. The progress of the accentual opposition can be determined only by its marked member. If a special prosodeme in the system marks off a word's non-initial syllable, it is acc. 2. There exist dialects where the old and the new opposition have approximately equal weight. For instance, in Marstal (Ærø) the polysyllabic accent either has an additional peak or not, which means that this accent vacillates in its realization between acc. 2 and no *stød*.

(9) The number-of-syllables rule arose as a reaction against apocope. The epicentre of apocope is the words with a long sonorous sound in the root. These are the words which have always had *stød*. Consequently, apocope led to the elimination of *stød*-bearing disyllables, so that the *stød* came to signal monosyllabicity. But loss of endings started as free apocope and in order to function normally the language had to preserve the identity of the words which had split up into two forms: full and curtailed. The semantic continuity between the forms was ensured in several ways. Both variants of an apocopated word began to emphasize the (paradoxical) fact that they had the same number of syllables as before: no *stød*, which had started marking disyllables, acquired a strong second peak and became acc. 2 while the *stød*, relegated to monosyllables, was turned in apocopated forms into the circumflex (a full circumflex and a full *stød* have three phases each, so that the transformation was easy). In the original monosyllables the fate of the *stød* depended on the progress of acc. 2. If in a dialect a *marked* acc. 2 did not arise (as in Standard Danish), the *stød* of the old monosyllables did not undergo any changes. But if it did arise and take root, the *stød* appeared to be quite unfit as its counterpart. It lost its *stød* function and the innate features of realization. It was allowed to keep only one phase and became a weak echo of the former *stød*, an unmarked counterpart of acc. 2, i.e. acc. 1. Later acc. 1 extended to all monosyllables, irrespective of whether they had had *stød* or not.

(10) Not only the *stød* of old monosyllables but also the circumflex depended on the appearance or non-appearance of acc. 2. The circumflex could expand its influence only within the framework of the new accentual opposition. If the old opposition remained intact, the circumflex had to function along with the *stød*. But the circumflex, itself derived from the *stød*, is a very imperfect counterpart of the latter, and the triade *stød* ~ no

stød ~ circumflex was a rare occurrence (practically, we know it only from the dialects of WJ); much more often the circumflex decomposed and left its trace in the lengthening of the basis. The circumflex is a product of the new prosodic regime and is almost unable to hold out without acc. 2. Later, apocope extended to all disyllables, but not all of them could adjust themselves to the circumflex. Before a long voiceless stop the circumflex was seldom substituted for the stød (an example of such adjustment is the Rindalen dialect). When forced to leave an apocopated form, the stød might shed its phonological and phonetic features and thus comply with the systemic requirements but stay in disguise. Such is the origin of the WJ stød in the apocopated forms of the *ha''t* type (pl.) and of acc. 1 before obstruents in the dialects of East Funen and Gimsøy. (11) The best proof that the number-of-syllables rule did not exist of old is supplied by pre-aspiration and *klusilspring*, for they go back to the stød too but on losing the stød functions they could retain numerous features of their original distribution. The WJ stød does not depend on the number of syllables either, but the rules for its use are comparatively young; they originated in the period of Danish lenition when it became a marker of old voiceless obstruents at the end of apocopated words and crept into unetymological positions.

(12) The system lost its battle against apocope on very large territory, but the very fact of the struggle implies that apocope could not be a natural development of phonological relationships and must have had its causes in the more general needs of communication. (13) Though the epicentre of apocope was the syllables with the stød on long sonorous sounds, the occurrence of the stød was by no means restricted to these words. Its distribution was much broader: there existed a spontaneous stød in numerous monosyllables (of the *ku* 'cow' type) and a combinatory stød before the groups of resonants + voiceless stops (*folk* 'folk', etc.). Besides, of very wide occurrence was the stød caused by metatony. But Scandinavian dialects give insufficient evidence for a full reconstruction of stød ~ no stød in the combinatory sphere; similarly, we cannot judge of many details of metatony during declension and conjugation.

*   *   *

The history of accentuation in the Scandinavian (and Germanic) languages falls into two distinct periods: before and after apocope. Though it is impossible to restore the distribution of pre-apocope stød ~ no stød in any detail, one thing is beyond dispute: in all reconstructible periods stød and no stød have been relevant. If we admit that Old Germanic long vowels were bimoric and that the tool of mora-counting was the stød, we cannot help the conclusion that the stød was unpredictable: the group VC(C) might form a spontaneous basis and be pronounced V'C(C) but might form a combinatory basis with two variants: $\check{V}C'(C)$ and VC(C).

Besides, there have always been forces enhancing the sense-differentiating possibilities of *stød* and no *stød*. The most evident of them is metatony. According to the usual pattern, the *stød* that was not admitted before some consonants in a simple word appeared there in a compound, and vice versa. Therefore even the strictest distributional rules were shaky (for a very interesting discussion of metatony see especially Ejskjær 1969). The *stød* must have also performed some ancillary tasks which are practically lost now, though a few disjointed facts still bear witness to their former existence. Thus, in the south-west of Sjælland the verb *brænde* 'burn' lacks *stød* when it is transitive but has it when intransitive: cf. *Kom ikke for nær til ovnen: den brænder (dig)* 'Don't come too near the oven: it will burn (you)', but *Huset bræn'der* 'The house is on fire'. The verb *regne* has no *stød*, when actual counting is meant (*Han regner godt* 'He counts well'); but if it means 'take, consider', the *stød* is obligatory (*Jeg reg'ner det kun for, hvad det er* 'I only take it for what it is'). Its homonym *regne* 'to rain' in *det regner* 'it rains' has no *stød* (Poulsen, p. 10). The verb *regne* 'count' is a Middle Danish borrowing from Low German (*rekenen*); *regne* in *det regner* is a common Germanic word. It is natural to assume that the old word reflects original accentuation (no *stød* in a short-syllabic form). The Low German *rekenen* underwent Danish lenition, became homonymous with the old *regne*, and had no *stød*. But then it fell under the rule which permitted to use the *stød* for differentiating transitive meanings from intransitive, literal from figurative, and the like. The opposition *brænder* ~ *bræn'der* proves the antiquity of the rule, the pair *regner* ~ *reg'ner* testifies that it was productive even after the Danish lenition. The example cited above is not typical, but neither is it absolutely unique. In the dialect of Ärtemark (Dalarna) the same verb *bränna* has acc. 2, when it is transitive and acc. 1 when it is intransitive (Noreen, p. 39). In Burträsk (Västerbotten) the substantivized disyllabic infinitives have acc. 1, though the infinitives themselves have acc. 2. This rule is productive, but it only covers words with pejorative connotations (Lindgren, p. 16). It may go back to a more general rule of the emphatic use of the accents, but however complicated (or simple) these relationships might be, the old prosodemes were not tied fast to their bases, for they took part in form-building, word-building (even such as conversion), stylistic word-differentiation, etc.

On the whole, all those niceties are irrevocably lost, and we can only uncover the latest layers, viz. the epoch from apocope to our time. The dialectal materials do not go deeper. Still the modern Scandinavian languages with their great variety of vernaculars give enough data for a reliable prosodic reconstruction of the last six or seven centuries. It is only important that this reconstruction should take into account all the relevant data and discard "local" tasks, where the investigator contents himself with the history of acc. 1 ~ acc. 2, or *stød* ~ no *stød*, or the WJ *stød*, or preaspiration, or the circumflex. We have an intricate system before us, and it is reconstructible only as a system.

References

- Andersen, P. 1955. "'Klusilspring' i danske dialekter". *Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme*, 15, 70—77.
- Andersen, P. 1958. *Fonemsystemet i Østfynsk. På grundlag af dialekten i Revninge Sogn.* (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Ser. A, 14). København.
- Andersen, P. 1965. "Dialektforskning". *Det danske sprogs udforskning i 20. århundrede.* Udgivet af Selskab for nordisk filologi. 85—126. København.
- Andersen, P. 1968. "Dänische Mundartforschung". *Zeitschrift für Mundartforschung*, 319—348.
- Andersen, P., and Hjelmslev, L. 1961. *Fonetik.* (Særtryk af *Nordisk lærebog for talepædagoger*²). København.
- Åström, P. 1888. *Språkhistoriska studier öfver Degerforsmålets ljudlära.* (Ak. avh.). Stockholm.
- Bergfors, E. O. 1961. *Tilljämning a > å i dalmål.* (Skrifter utgivna av Institutionen för Nordiska språk vid Uppsala Universitet, 10). Uppsala.
- Boëthius, J. 1918—1926. *Orsamålet.* (Sv. Im., IV, 4). Stockholm.
- Broberg, R. 1972. *Språk- och kulturgränser i Värmland. En översikt och några synpunkter.* (Sv. Im., 67). Stockholm.
- Christensen, B. 1936. *Lollandsk grammatik. Rastedmaalet.* (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A, 1). København.
- Christiansen, H. 1933. *Gimsøy-målet. Fonologi og orddannelse.* (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II Hist.-filos. Klasse, 1932, 3). Oslo.
- Christiansen, H. 1948. "Stavingskontraksjon og tonelag". *Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II Hist.-filos. Klasse, 1947* [= *Broch Festskrift*], 49—55. Oslo.
- Christophersen, P. 1952. "The glottal stop in English". *English Studies*, 23, 156—163.
- Dalene, H. 1953. *Lydverket i Solumsmålet.* (Skrifter frå Norsk Målførearkiv, 3). Oslo.
- Einarsson, S. 1932. "Icelandic Dialect Studies. I. Austfirðir". *The Journal of English and Germanic Philology*, 31, 537—572.
- Ejlskjær, I. 1967. *Kortvokalstødet i Sjællandsk.* (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A, 22). København.
- Ejlskjær, I. 1969. "Stød i andet sammensætningsled i typen fortis-semifortis i dansk øsmål". *Acta Philologica Scandinavica*, 27, 19—67.
- Enwall, P. 1930. *Dala-Bergslagsmålet. Dialekthistorisk och dialektgeografisk översikt.* (Sv. Im., 47). Uppsala.
- Fintoft, K. 1970. *Acoustical analysis and perception of tonemes in some Norwegian dialects.* Universitetsforlaget. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Fischer-Jørgensen, E. 1949. "Danish linguistic activity. 1940—1948". *Lingua*, 2, 95—115.
- Galton, H. 1956. "The OHG epenthetic vowel". *The Journal of English and Germanic Philology*, 55, 234—246.
- Geijer, H. 1921. *Några bidrag till frågan om tilljämningens och apokopens utbredningsvägar.* (Sv. Im., 18). Stockholm.
- Gjerdman, O. 1918. *Studier över de sörmländska stadsmålens kvalitativa ljudlära.* Uppsala.
- Gustavson, H. 1948. *Gutamålet. En historisk-deskriptiv översikt. II.* (Sv. Im., 50). Stockholm.

- Hægstad, M. 1907. Nøkre ord um Nyislandsken. Unpublished. (The MS is in the possession of Dr. Kolbjørn Heggstad, Bergen University).
- Hansen, A. 1943. Stødet i Dansk. (Det Kgl. Danske Videnskabernes selskab. Historisk-filosofiske meddelelser, 29, 5). København.
- Hesselman, B. 1948—1952. Huvudlinjer i nordisk språkhistoria (Nordisk kultur III—IV). Uppsala och Stockholm.
- Hoel, J. 1915. "Kristiansundsmålet". *Maal og Minne*, 1915, 1—69.
- Isaacsson, A. 1923. Om Södra Fjärhundralands folkmål. En sammanställning av de viktigaste egenheterna i ljud- och formlära. (Sv. Im., 21). Stockholm.
- Jensen, E. 1944. Houlbjergmålet. Bidrag til beskrivelse af en østjysk dialekt. (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A, 16). København.
- Jensen, E. 1961. "Vestjysk stød med musikalsk Accent". *Danske Folkemaal* 18, 14—24.
- Jensen, J. M. 1897—1902. Et Vendelbomåls lyd- og formlære. Udgivet af M. Kristensen. København.
- Jørgensen, P. 1927. "'Klusilspring' i vestslesvigsk". *Danske Folkemaal*, 1, 133—136.
- Kacnel'son, S. D. 1966. *Sravnitel'naya akcentologiya germanskix yazykov*. Moskva-Leningrad. 1966.
- Kallstenius, G. 1902. Värmländska bärgslagsmålet's ljudlära. (Sv. Im., 21, 1). Stockholm.
- Kloster-Jensen, M. 1961. Tonemicity. (Årbok for Universitet i Bergen. Humanistisk serie, 1). Bergen.
- Kock, A. 1888. "Långa ändelsevokaler i det nordiska fornspråket". *ANF*, 4, 87—94.
- Kock, A. 1921. *Svensk ljudhistoria*, d. 4. Lund-Leipzig.
- Kroman, E. 1947. *Musikalsk Aksent i Dansk*. København.
- Larsen, A. B. 1894. *Lydlæren i den solørske Dialekt især i dens Forhold til Oldsproget*. (Skrifter utgivne af Videnskabselskabet i Christiania, 4). Kristiania.
- Larsen, A. B. 1908. "Selbumålets lydlære". *Norvegia*, 8—22.
- Larsen, A. B. 1909. "Hvor længe fandtes der i oldnorsk former uten i-omlyd i 1 pers. præs. sing. av stærke verber?" *ANF*, 25, 75—83.
- Larsen, E. G. 1970. *Formverket i Flekkefjord bymål*. (Skrifter frå Norsk målførearkiv, 24). Universitetforlaget. Oslo.
- Levander, L. 1920. "Apokope i Älvdalsmålet." *Sv. Im.*, h. 146, 21—28.
- Levander, L. 1925. *Dalmålet. Beskrivning och historia. I*. Uppsala.
- Liberman, A. S. 1968. [Review] Kacnel'son S. D. "Sravnitel'naya akcentologiya germanskix yazykov". *Voprosy yazykoznanija*, 2, 124—131.
- Liberman, A. S. 1969. "Icelandic prosody: synchronic and diachronic." Preprints of reports and papers of the International Conference of Nordic and general linguistics. University of Iceland. Reykjavík. July 6—11, 1969, 117—119.
- Liberman, A. S. 1969*. "Problems of Germanic accentuation. A summary of S. D. Katsnelson: Sravnitel'naya akcentologiya germanskix yazykov." *Acta Linguistica Hafniensia*, 12, 121—144.
- Liberman, A. S. 1970. "Reconstruction of Icelandic prosody." *Science in Iceland*, 2, 37—42.
- Liberman, A. S. 1971. "Gibt es Silbenakzente im Isländischen?" *Nordeuropa. Greifswald. Studien*-4, 173—183.
- Liberman, A. S. 1971*. "The voiceless vowel in Lapp again." *Soviet Fenno-Ugric Studies*, 7, 269—276.
- Liberman, A. S. 1971**. *Islandskaya prosodika. K fonologičeskoj xarakteristike sovremennogo islandskogo yazyka i yego istorii*. Leningrad.
- Liberman, A. S. 1972. "Sidelight on Icelandic and Scandinavian preaspiration." *Travaux de l'Institut de Phonétique de Strasbourg*, 4, 1—17.

- Lieberman, A. S. 1973. "Scandinavian syllable accents as a system." Preprints of reports of the Second International conference of Nordic and general linguistics. University of Umeå. June 14—19. 1973, 91—94.
- Lieberman, A. S. 1974. "The history of Icelandic resonants in the light of Germanic syllable accentuation." *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 24 (1—4), 241—248.
- Lieberman, A. S. 1975. "Stress in Icelandic. A chapter on Scandinavian and general prosody." *Phonetica*, 31, 125—143.
- Lieberman, A. S. 1976. "Scandinavian accents in their relation to one another." *Studia Linguistica*, 29, 24—42.
- Lieberman, A. S. forthcoming¹. "Pseudo-støds in Scandinavian languages."
- Lieberman, A. S. forthcoming². "Scandinavian circumflexes." Now in: *Norwegian Journal Linguistics*, vol. 29, pp. 169—197.
- Lieberman, A. S. forthcoming³. "Level stress in Scandinavian dialects."
- Lindgren, J. V. 1890. *Burträskmålets grammatik*. Stockholm.
- Meyer, E. A. 1954. *Die Intonation im Schwedischen*. Zweiter Teil. Die norrländischen Mundarten. Anhang: Ostschwedisch. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology, 11). Stockholm.
- Mo, E. 1915. *Ei lita utgreiding um stavingsdeling i rindalsmaalene*. Serlig um deling paa vokal (Forhandlinger i Videnskapsselskapet i Kristiania. 1914, N 2). Kristiania.
- Mo, E. 1923. *Tonelagstilhøve i Rindalsk med umtale av nokre eksperimentale freitnader på det fonetiske institutt*. (Forhandlinger i Videnskapsselskapet i Kristiania. 1922). Kristiania.
- Neuman, E. N. 1918. *Utbredningen av vokalbalansen a:å i medelsvenskan* (Ak. avh.). Uppsala.
- Nielsen, G. 1949. "Glidning og lukning i Rømømålets høje vokaler ('klusilspring')." *Danske folkemaal* 15, 41—65.
- Nielsen, G. 1953. *Musikalsk accent i Rømømaalet*. (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Ser. A, 17). København.
- Nissen, G. 1943. "Konsonanterne i Rømømaalet i historisk Belysning." *Danske Folkemaal*, 14, 97—119.
- Noreen, E. 1915. *Ärtemarksmålets ljudlära 1* (Ak. avh.). Stockholm.
- O'Connor, J. D. 1952. "RP and the reinforcing glottal stop." *English Studies* 23, 214—218.
- Pedersen, A. "Dansk og urnordisk akcentuering." *ANF*, 28, 1—53.
- Pedersen, H. 1942. "Er Stødet en Konsonant?" *Acta Philologica Scandinavica* 16, 111—120.
- Pétursson, M. 1972. "La préaspiration en islandais moderne. Examen de sa réalisation phonétique chez deux sujets." *Studia Linguistica* 26, 61—80.
- Poulsen, L. P. 1935. "Sydvestsjællandsk Dialekt omkring 1880." *Aarboeg for Historisk Samfund for Sorø Amt*, 23, 8—28.
- Reitan, J. 1910. "Betoningsforhold i stadsbygdens maalføre." *Maal og Minne*, 2, 87—97.
- Reitan, J. 1922. *Nytrøndsk ordforkortning og betoning*. (Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist.-filos. Klasse. 1921, 9). Kristiania.
- Ringgaard, K. 1958. "Når tostavellesord bliver enstavelles." *Sprog og Kultur*, 21, 39—51.
- Ringgaard, K. 1960. *Vestjysk stød*. Universitetsforlaget i Aarhus.
- Ringgaard, K. 1963. The apocope of dissyllables. *Phonetica* 10, 222—230.
- Rundhovde, G. 1964. *Målet i Hamre*. Ljodvokster og stutt utsyn over formverk i eit

- Nordhordlandsmål. (Årbok for Universitetet i Bergen. Humanistisk Serie, 1962, 3). Bergen.
- Rutberg, H. 1924. Folkmålet i Nederkalix och Töre Socknar. (Sv. Im., 28). Stockholm.
- Sandvad, H. 1931. Stauningmålet. Udgivet af Jysk Forening for Historie og Sprog. Aarhus.
- Seip, D. A. 1955. Norsk språkhistorie til omkring 1370². Oslo.
- Selmer, E. W. 1924. De færøiske tonelag. (Forhandlinger i Videnskapselskapet i Kristiania 1924). Kristiania.
- Selmer, E. W. 1948. Sunnmøre-Studier. (Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II Hist.-filos. Klasse. 1948, 2). Oslo.
- Sievers, E. — Brunner, K. 1951. Altenglische Grammatik. Halle (Saale).
- Skånland, E. B. 1933. Saltamålet. En kort oversikt over lydverket. (Bidrag til nordisk filologi av studerenda vid Universitetet i Oslo, 9). Oslo.
- Skautrup, P. 1928. "Klusiler og 'yngre' stød i vestjysk." *Acta Philologica Scandinavica*, 3, 32—51.
- Skautrup, P. 1931—1932. [Review] Sønderjyske stednavne udgivet of Stednavneudvalget 1.—3. Levering. *Sprog og Kultur*, I, 102—115.
- Skautrup, P. [1952.] "Sammenhænge i dialektal udvikling." *Runer og Rids*. Festskrift til Lis Jacobsen 29 Januar 1952, 95—103. København.
- Skre, J. 1957. Fana-målet. Ljodlæra med stutt omrit av formlæra. (Skrifter utgitt av Institutt for nordisk filologi. Universitet i Bergen. I). Bergen.
- Swenning, J. 1917—1937. Folkmålet i Listers härad. (Sv. Im., 36). Stockholm.
- Voss, F. 1940. "Arendals Bymål." *Maal og Minne*, 49—101.

EVERT SALBERGER

Ukipila

En dunkel runföljd med ett kvinnonamn

I samband med restaurering av Viby kyrka i Östergötland upptäcktes den 25 juli 1962 under tornets norra mur en okänd runsten,¹ vars inskrift Sven B. F. Jansson läst:

**: haukr • rispi • ift • hifan • trik • kuml • ift • sun • sin • ukipila •
trik • alkuþan sar • hit • krimar**

och tytt: »Hök reste efter 'häv' ung man minnesmärke efter sin son . . ., en mycket god ung man. Han hette Grimar.»² — Ristningen beskrives som delvis grund men i stort sett tydlig.

Tydningen bereder inga svårigheter, om man bortser från runföljden 36—42 **ukipila**, som enligt Jansson »verkligen utgör en mycket dunkel punkt»,² och som han låtit kvarstå i halvfet utan tydning. Han har fäst sig vid inskriftens högtidliga formulering och med denna i minnet gjort en del överväganden.³ Runföljden **ukipila** står omedelbart efter orden **sun • sin**. Eftersom namnet på sonen inte som vanligt står framför sin apposition, kan det tänkas stå efter densamma och utgöras av just **ukipila**, alltså kstr.: släktskapsord + poss. pron. + personnamn, en ordställningstyp som inte är ovanlig i runinskrifter och signifikativ för en ristare som Visäte. Men på Viby-stenen förfaller denna möjlighet, då namnet på sonen med fin stilistisk ekonomisering sparats till inskriftens sista sats i klartext: **sar • hit • krimar**. Om runföljden **ukipila** skulle återge ett namn, måste man enligt Jansson förutsätta, att sonen »vid sidan av sitt vanliga namn har haft ett öknamn, ett smeknamn».³ Detta är i och för sig inte otänkbart, men något sådant namn, som på ett naturligt sätt går att förena med **ukipila**, har han inte lyckats finna: »Man måste nog konstatera, att runföljden knappast kan återge ett namn».³

Ett annat övervägande av Jansson är, att runföljden skulle kunna vara ett adverb på *-ila* av samma typ som de i runinskrifter så välbekanta *drængila* och *hæfila*, men tanken på adverb förkastas utan närmare motivering på grund av den föga tilltalande ordställningen.³ Vidare finner han det formellt möjligt att uppfatta det dunkla **ukipila** som ett berömmande adjek-

¹ S. B. F. Jansson, Vibystenens, ett östgötskt runstensfynd, i: Fornvännen, årg. 1965, s. 50 ff.

² S. B. F. Jansson, a.a., s. 54.

³ A.a., s. 57.

tivattribut till släktskapsordet: **ift · sun · sin · ukipila**. I så fall skulle attributet stå i bestämd form (ack. sing. mask.), vilket Jansson själv betecknar som mycket ovanligt.⁴ Han anför exemplet: **iftir × sun × sin × ainika ×** på U 69,⁵ till vilket kan läggas: **sun × ainiki ×** på ÖI 39, en runsten vid Bägby bro i Gärdslösa sn.⁶ Även ett oböjligt adjektiv vore formellt tänkbart, men båda dessa senare förslag är nog av den arten att de torde kunna lämnas därhän.

En återstående möjlighet är enligt Jansson att uppfatta **ukipila** som ett substantiv med prefixet **u-** *o-*, jfr **unipika onidingr**, eller med förleden **uk-ung**.⁷ Han undrar, om man skulle våga gissa, att ristaren har avsett ett subst. **ungadili**, m. **ungadila** (ack.), vilket varit ett högstämt, »litterärt» ord med betydelsen »ättens unge huvudman»; ordets betydelse skulle enligt hans mening då ligga nära innebörden i ord som **adalborinn**, **odalborinn**, **arborinn**, **edli borinn**.⁷ — Jansson anför inga textställen med belägg på ett subst. **ungadili**, m. Veterligen är detta ord inte belagt och bör förseas med asterisk.

Vid ett försök att om möjligt finna en enkel och sannolik tydning — en felristning är man knappast benägen att räkna med i denna inskrift — kan man utgå från Janssons ord i läsningsprotokollet: »Runföljden 36—42 **ukipila** är fullt säker».⁸ I en inskrift med så tydligt stilerad ordställning: två prep. uttryck **ift · hifan · trik** och **ift · sun · sin**, två appositioner: **hifan · trik** och **alkupan** med upprepat **trik** och olikställda adj. attribut, vidare med distans mellan pred. **rispi** och ack. obj. **kuml** och med markant senareplacering av namnet på den döde sonen **krimar** måste man räkna med att runföljden **ukipila** kan vara ett inskott med fristående placering i den ganska oregelbundna ordföljden. I fråga om ordskillnadstecken finns det en punkt · mellan inskriftens alla ord utom mellan: **alkupan** och **san**, vilket gör det principiellt möjligt att på ett eller annat sätt klyva runföljden **ukipila**. En naturlig uppdelning är **uk ipila**. Det avskilda **uk** kan då tydas som bindeordet *ok* »och», en möjlighet som också Jansson tänkt sig dock utan att söka gå vidare.⁹

De båda skrivningarna: **haukr** »Hök» och **rispi** »reste» vittnar om en viss inkonsekvens av ristaren i fråga om beteckningen av de gamla diftongerna: *au* och *æi*, vilken gör det tillåtet att räkna med en skrivning **uk** för **auk**. Bindeordet har på östgötska¹⁰ runstenar vanligen formen **auk**, men det finns åtskilliga belägg på formen **uk**, bl. a. Ög 18, 31, 32 (2 ggr), 40, 92, 95, 172 (3 ggr), 181, 237. — Runföljden **ukipila** kan utläsas: **uk ipila** eller med dubbelläsning av **k**-runan i s. k. yttre sandhi: **uk_kipila**. Med hänsyn till

⁴ A.a., s. 58.

⁵ U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, 1—4 (Sveriges runinskrifter, 6—9), Sthlm 1940—58.

⁶ ÖI = Ölands runinskrifter granskade och tolkade af Sven Söderberg och Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 1), Sthlm 1900—06.

⁷ S. B. F. Jansson, a.a., s. 58.

⁸ A.a., s. 54.

⁹ A.a., s. 58.

¹⁰ Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 2), Sthlm 1911—18.

ordskillnadstecken och dubbelskrivning i ordgrupperna: **rispi** • **ift** och **trik** • **kuml** torde dock en läsning: **uk ipila** vara att föredraga framför: **uk_kipila** och i första hand böra läggas till grund för ett vidare tydningsförsök.

Ordgruppen: **uk ipila** »och **ipila**» kan med sitt spetsställda **uk** »och» tänkas markera, att en ny sats inträder¹¹ efter den föregående ganska fullständiga satsen: **haukr** • **rispi** • **ift** • **hifan** • **trik** • **kuml** • **ift** • **sun** • **sin** •, ur vilken namnet på sonen: **krimar** brutits ut för att placeras i en avslutande sats med stilistisk pregnans. En tydning av runföljden **ipila** som personnamn skulle förvandla ordgruppen: **uk ipila** »och N. N.» till en nominalsats av en i våra runinskrifter välkänd typ. Från uppländska runstenar kan som exempel härpå anföras bl. a.:

- U 294. **kuprlauk** • **lit** • **stain hkua** **iftir** • **forkun bonta** • **sin auk kitelfr**
 »Gudlög lät hugga stenen efter Forkunn, sin make, och Kättilälv.»
- U 305. **askala lit hiua stain iftir fuluka auk iluki auk sikni**
 »Åskatla lät hugga stenen efter Fulluge, och Illuge och Signy.»
- U 514. + **anuntr** • **lit** • **auk** • **kera** • **bro** • **auk** • **stain riti** • **eftir** •
ketilfast • **faþur** • **sin** • **ok** • **farulfr** •
 »Anund lät också göra bron och resa stenen till minne av Kättilfast, sin fader, och Farulf.»
- U 938. **hulfastr** | **lit** | **risa** | **stin** | **at** | **ihulkai** | **faþur** | **sin** | **uk** |
Þorbiorn
 »Holmfast lät resa stenen till minne av Igulger, sin fader, och Torbjörn.»

Anförda tillägg till resp. dedikationer: **auk kitelfr** (nom.) U 294, **auk iluki auk sikni** (nom.) U 305, **ok** • **farulfr** (nom.) U 514, **uk** | **Þorbiorn** (nom.) U 938 har karaktär av elliptiska satser (nominalsatser) inledda av bindeordet: **auk**, **uk**, **ok** och ett eller två (flera) nya subjekt, som utgörs av personnamn: **kitelfr** U 294 (kvinnonamn), **iluki**, **sikni** U 305 (mansnamn och kvinnonamn), **farulfr** U 514 (mansnamn), **Þorbiorn** U 938 (mansnamn).

I sällsynta fall kan bindeordet undvaras som satsmarkör i ett par ristningar, som attribuerats till Öper:¹²

- U 917. **ernfastr** | **uk** | **stinbiarn** | **þorstin litu** • **at iurunt** • **faþur sin tiselfr**
 »Ärnfast och Stenbjörn [och] Torsten läto [resa stenen] efter Jorund, sin fader. Disälv.»
- U 1089. **uihi** | **lit raisa stain eftir inkialt** | **faþur** | **sin iufurfas[t]**
 »Vige lät resa stenen efter Ingjald, sin fader. Jovurfast.»

Tillägg, vilka i båda fallen består av ett fristående kvinnonamn i nominativ: **tiselfr** U 917 och **iufurfas[t]** U 1089, är små nominala satsfragment med subjektsfunktion. Innebörden är med all sannolikhet, att Disälv lätit resa

¹¹ E. Salberger i Namn och Bygd, årg. 1966, s. 63 f.

¹² E. Salberger i Namn och Bygd, årg. 1972, s. 120 f.

stenen efter sin make Jorund jämte de tidigare nämnda sönerna Ärnfast, Stenbjörn och Torsten efter sin fader, liksom Jovurfast efter sin make Ingjald jämte sonen Vige efter sin fader.

Under förutsättning att runföljden **ipila** går att tyda som personnamn, kan även Viby-stenens nominal-sats: **uk ipila** ha funktion av supplerande subjekt och innebörden, att **ipila** jämte **haukr** rest minnesmärket efter **krimar**. Med hänsyn till att runföljden slutar på **-a** ligger det nära till hands att i **ipila** se ett kvinnonamn. Detta går väl samman med dedikationens innehåll: **haukr · rispi · ift · hifan · trik · kuml · ift · sun · sin**. Inskriften har inget annat kvinnonamn, och **ipila** kan trots den ovanliga formuleringen vara namnet på Grimars moder. Den stiliserade ordställningen torde vittna om andra avsikter från ristarens sida än att fördunkla ett förmodat släktskapsförhållande mellan de olika personerna.

Runföljden **ipila** utgör på grund av det ofullkomliga skriftsystemet ett ganska flertydigt ljudunderlag för en namntydning. Detta gäller i synnerhet den inledande **i**-runan, som torde kunna stå för ett flertal olika vokaler: $\ddot{i}$, $\acute{e}$, $\ddot{e}$, $\ddot{y}$. Den andra **i**-runan, som står mellan den ganska entydiga **p**-runan och **l**-runan, kan vara svarabhakti-vokal i likhet med den andra **i**-runan i mansnamnet **kisila** (ack.) på U 611, en runsten vid Tibble (Granhammar) i V. Ryds sn, jfr formen **kisli** (nom.) av samma mansnamn på Vg 119 i den yngre inskriften på Sparlösa-stenen¹³ och formen **kisla** (nom.) av motsvarande kvinnonamn »Gisla» på en runsten vid Ludgo kyrka i Södermanland,¹⁴ båda utan svarabhakti-vokal. — Det teoretiska ljudunderlaget vid en namntydning torde kunna tecknas: $\ddot{i}||\acute{e}/\ddot{e}/\ddot{y} + \delta + (i) + l + a$.

Något personnamn baserat på detta underlag, vare sig kvinnonamn eller mansnamn, framträder inte självant. I de nordiska runinskrifterna finns det veterligen inte något sådant namn. Linds norsk-isländska namnböcker har inte heller något dylikt namn. Icke desto mindre lönar det sig att söka i norröna språkkällor. I *Saga Ólafs konúngs hins helga* berättas i början av kap. 84: *Ólafur Svía konúngur átti furst frillu, er hèt Eðla, hún var dóttir jarls af Vindlandi; börn þeirra voru þau Emundur ok Ástriðr ok Hólmsfríðr; Eðla hafði verit hertekin af Vindlandi, ok var hún kölluð konúngs ambátt.*¹⁵ Ungefär samma lydelse har textstället i kap. 88 av *Saga ins helga Ólafs konungs i Heimskringla*: *Ólafur Svía-konungur Eiríksson átti fyrst fríðlu, er Eðla hét, dóttir jarls af Vindlandi; hon hafði fyrir þat verit hertekin ok kölluð konungs ambótt; börn þeira váru Emundur, Ástriðr, Hólmsfríðr ...*¹⁶ Namnet *Eðla* bäres således omkring år 1000 av en vendisk jarlsdotter, som härtagits och blivit Olov Skötkonungs frilla.

DgP upptager ett medeltiden igenom väl betygat kvinnonamn *Ethla*.¹⁷

¹³ Vg = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström (Sveriges runinskrifter, 5), Sthlm 1940—70.

¹⁴ S.B.F. Jansson, Sörmländska runstensfynd, i: Fornvännen, årg. 1948, s. 282.

¹⁵ Fornmannasögur, 4, Kbhvn 1829, s. 179.

¹⁶ Heimskringla, Nóregs konunga sögur af Snorri Sturluson, II, udg. ... ved Finnur Jónsson, Kbhvn 1900, s. 162.

¹⁷ DgP = Danmarks gamle Personnavne, I. Fornavne, I, Kbhvn 1936—40; sp. 279 ff.

Det äldsta belägget: *Ethlam* möter hos Saxo som namn på en dotter till Robert av Flandern, gift med Knut den helige, död år 1115. Andra tidiga belägg är: *Ethla* Vit Set 145, *Ethela* Vit Set 93, *Eðla* i Knytlinga saga, *Ethla* XII³ 25/4 LD Lund, en nunna i Lund etc. Av beläggen i Knytlinga saga kan bl. a. anföras *Knútr konungr átti Eðlu, dóttur Baldvina hertoga yr Flæmingjalandi* (s. 77); *Knútr konungr átti dóttur hertogans, er Eðla hét* (s. 104); *Peir vǫru fóstbrœðr Eðlu dróttningar, er Knútr konungr átti* (s. 110); *Þetta líkaði Eðlu dróttning illa* (s. 156); *Þá mælti Eðla dróttning* (s. 159).¹⁸ — Andra former av namnet är: *Ethlæ, Edlæ, Etlæ, Eethlæ, Ethle, Edhle, Etlæ, Æthlæ, Ætlæ, Æthle, Ædlæ, Ælæ, Ædla, Ædhlæ*, stundom med hjälpvokal: *Ethele, Eddele, Edela, Edele, Ætælæ, Æthelæ, Æthille, Ædellæ*.

Namnet är en kortform till namn på *Athal-*, jfr fty. *Edela, Ethela*, kortform till *Adelheid*.¹⁹ I danskan anses namnet ha kommit in från Nederländerna med Knut den heliges drottning *Ethla*, kortform för *Adallindis*, och därifrån ha spritt sig till klostren och högadeln.¹⁹ Mot medeltidens slut blir det mindre vanligt men förekommer ännu sporadiskt i danskan.

Lundgren—Brate upptager under namnet *Ædhla* f. de skånska beläggen: *domine Æthlæ* (gen.) SD. IV, 394 (1334; *Æthle* s. 429; *Ethlæ* V, 104, år 1342),²⁰ vilka också redovisas i DgP. Om man bortser från Skåne, är det äldsta belägget i svenskan enligt Otterbjörk²¹ från år 1528. I äldre tid har namnet främst varit i bruk inom adeln, och hos allmogen är det mest brukat i Väst-sverige. Namnet är alltjämt i bruk — min syster bär det —, och det finns fortfarande i den svenska almanackan den 10/3.

Viby-stenens runinskrift har av Jansson med hjälp av språkliga företeelser: formen *risþi* med þ-runa, *alkuþan* med u-runa, formen *ift ej iftir* och pron. *sar ej han* daterats till början av 1000-talet.²² Dess runföljd *ipila*, som med fördel kan tydas som ett personnamn, torde alltså utan svårighet kunna identifieras med kvinnonamnet *Eðla*, namnet på den vendiska jarladottern i Olav den heliges saga som blev Olov Skötkonungs frilla, och namnet *Ethlam* hos Saxo, *Eðla* i Knytlinga saga, *Ethla, Ethela* i Vit Set m.fl. former i olika språkkällor. Den andra i-runan i *ipila* har man full rätt att alternativt uppfatta som svarabhakti-vokal.

Efter namntydningen *ipila* »Edla» är runföljden *ukipila* = *uk ipila* att återge »och Edla» och att uppfatta som en nominalsats med supplerande subjektsfunktion. Detta satsfragment är placerat efter prep.uttrycket *ift • hifan • trik*, efter ack.obj. *kuml* och efter ännu ett prep.uttr. *ift • sun • sin* men framför den utbyggda appositionen: *trik • alkuþan*. Inskriftens ord-

¹⁸ Sögur danakonunga ... utg. ... av Carl af Petersens och Emil Olson, Kbhvn 1919—25.

¹⁹ DgP, I. Fornavne, I, sp. 280 ff.; jfr W. Schlaug, Studien zu den altsächsischen Personennamen des 11. und 12. Jahrhunderts, Lund 1955, s. 169 f.; Dens., Die altsächsischen Personennamen vor dem Jahre 1000, Lund 1962, s. 53.

²⁰ M. Lundgren, E. Brate, E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden, i: Svenska landsmålen, X: 6—7, Uppsala 1892—1934, s. 305.

²¹ R. Otterbjörk, Svenska förnamn, Sthlm 1964, s. 153.

²² S. B. F. Jansson i Fornvännen, årg. 1965, s. 58.

ställning framstår efter tydningen av **uk ihila** »och Edla» ännu tydligare som medvetet stiliserad, och det kan vara mödan värt att söka utröna, om det finns några påvisbara orsaker därtill.

Till den tydligt fördröjda placeringen av sonens namn: **krimar**, som sparsats ända till den avslutande lilla satsen: **sar • hit • krimar**, har Jansson anfört paralleller ur främst uppländska runinskrifter. Särskilt påtaglig är parallellen: **an it • sihuastr** »Han hette Sigvast», den avslutande lilla satsen med den döde sonens namn på U 166, en runsten inmurad i Ö. Ryds kyrka med inskriften: **ku lit • rasa • kuplah • iftir • sun • miuk • nutan • trik • mirki • pisa • an it • sihuastr**.

Men denna uppländska inskrift har en ordställning, som enligt Jansson »bär tydligt vittne om versifiering». ²³ Detta hade redan Sophus Bugge trots en bristfällig läsning kommit fram till i Runverser (1891), ²⁴ men Elias Wessén nämner ingenting om versifiering vid sin behandling av inskriften i runverket (1940). ²⁵ Jansson tager med hela inskriften, även de tre sista orden: **an it • sihuastr**, och arrangerar den som fem versrader, dock utan att markera ictus och allitterationer. Om man i stället liksom Bugge markerar stavrimmen men lämnar de sista orden utanför versifikationen, erhåller man med uppställning i verspar en helming i fornyrdslag:

<i>ku lit • rasa •</i>	<i>kuplah • iftir • sun •</i>
<i>miuk • nutan • trik •</i>	<i>mirki • pisa</i>

Orden: **an it • sihuastr** har ingen allitterativ förbindelse med det föregående och kan inte ingå som en versrad i ett parversschema. Supplering av två uddljudande **h**-runor till: **<h>an <h>it • sihuastr** åstadkommer ingen förändring. Enda möjligheten till versifikatorisk anknytning torde vara, om de tre orden kunde utgöra en oparig versrad med egen allitteration: **an it • sihuastr** eller **<h>an <h>it • sihuastr**.

En annan parallell med markant senareplacering av personnamnet möter på U 207 och U 208, två runstenar vid Räcksta i Angarns sn som utgör ett monument och vilkas sammanhängande inskrift ristats och signerats av Visäte. På U 207 står en ordinär prosadedikation, som skall läsas först: **ulfr | auk | þurmontr | auk | kamal | lata | reisa þisa | stina | þar + eftir | faþur | sin |**. Namnet på fadern meddelas inte; det sker inte förrän i allra sista ordet i den versifierade minnesformeln på U 208.

<i>ristu merki</i>	<i>at man metan </i>
<i>sunir alkopir </i>	<i>at – sin faþur sterkar</i>

Till slut står — utanför versen — med fristående placering på de tre nedre korsarmarna signaturen: **usiti | rsti stina**.

²³ A.a., s. 56.

²⁴ (E. Brate och) S. Bugge, Runverser, Undersökning af Sveriges metriska runinskrifter, Sthlm 1891, s. 124.

²⁵ Upplands runinskrifter, 1: 1 (1940), s. 252 f.

Viby-inskriften har liksom inskriften på U 166 stiliserad ordställning. Jansson har funnit, att »överhuvudtaget är inskriftens stilisering betingad av rytm och, vad ingressen beträffar, av allitteration:

Haukæ ræisþi æft hæfan dræng.²⁶

En riktig iakttagelse är, att **h**-allitterationen framträder starkare på grund av att adjektivattributet **hifan** placerats framför sitt huvudord **trik**.

Därmed upphör Janssons versifikation, men inskriftens stilisering gör det inte, och frågan är, om dess rytm och allitteration gör det. Uppdelningen och tydningen av runföljden **ukípila** torde ha skapat större klarhet i fråga om inskriftens komposition och därmed förutsättningar för en säkrare uppfattning av dess eventuella versifikatoriska element. Den ovanliga ordställningen är redan analyserad, men det kan på tal om placeringen av adj. **hifan** framför subst. **trik** tilläggas, att adj. **alkuþan** är placerat efter subst. **trik** i ett liknande uttryck mot inskriftens slut. Ett faktum värt att notera är vidare, att adj. **alkuþan**, som inte är något vanligt attribut på våra runstenar, gärna står i versifierade inskrifter. Så är som vi strax sett fallet på U 208 och även på Vg 32, en runsten på kyrkogården i Källands Åsaka, vars inskrift har formen av en helming i fornyrdöslag:

*þurþr × uk : þurun × þana × risþu ×
stin × efti × era × alkuþan : trik*²⁷

Likaså på U 143, en runsten vid Hagby i Täby sn, där slutet av inskriften kan utgöra ett verspar:

× *estriþ × iftr × inkuar × alkuþan × trenk*

och på DR 293, den försvunna Stora Herrestad-stenen i Skåne,²⁸ vars inskriftsslut Erik Brate velat uppfatta som ett verspar:

*þiakn | al | kuþan | þan | is | hana | at*²⁹

Sedan återstår beläggen: **suain : halkuþan** (med falskt **h**) i det något oklara inskriftsslutet på Ög 66, en runsten på kyrkogården i Bjälbo, och: **trenkr · alkuþar** i det defekta eftermälet på DR 389, Nyker-stenen på Bornholm. Det är inte uteslutet, att även dessa två belägg på ordet en gång har stått i

²⁶ S. B. F. Jansson, a.a., s. 56.

²⁷ E. Salberger, Runstenen i Källands Åsaka, i: ANF 74 (1959), s. 227 ff., särsk. s. 235. — Vid sin behandling av Vg 32 i Västergötlands runinskrifter, h. 3 (1958) nämner Elisabeth Svärdström ingenting om inskriftens versifiering. Däremot upplyser hon i Inledning (s. XXXVI) till Västergötlands runinskrifter, h. 5 (1970), att »genomförd versform, en helming i fornyrdöslag, har inskriften Vg 32», dock utan att därvid eller i Tillägg (s. 485) hänvisa till min versifikation i ANF 74 (1959).

²⁸ DR = Danmarks runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke etc., Text, Atlas, Registre, Kbhvn 1941—42.

²⁹ E. Brate (och S. Bugge), Runverser, Sthlm 1891, s. 278.

versifierade inskriftdelar och burit ictus och allitteration. — Av intresse är, hur **alkuþan** fungerar i den tydligt stilerade Viby-inskriften.

Närmast efter inskriftsingressen: **haukr · risþi · ift · hifan · trik**, som kan förvandlas till ett verspar med ictus och allitteration:

haukr · risþi · ift · hifan · trik ·

följer med syntaktisk anknytning orden: **kuml · ift · sun · sin**, vilka inte allitererar med den följande nominalatsen: **uk ipila**. Parallellismen mellan de båda prep.uttr.: **ift · hifan · trik** och: **ift · sun · sin** kan dock tänkas ge ökad betoning av poss.pron. **sin** och därmed möjliggöra en intern allitteration: *kuml · ift · sun · sin*. I så fall ginge det att anknyta orden till föregående verspar som en oparig versrad:

*haukr · risþi · ift · hifan · trik ·
kuml · ift · sun · sin ·*

Därefter följer den fristående nominalatsen: **uk ipila** och appositionen: **trik · alkuþan**, två syntaktiska enheter som var för sig kan fungera som en naturlig kortvers och tillsammans bilda ett nytt verspar:

uk ipila · trik · alkuþan

Sedan återstår av inskriften den avslutande och fristående lilla satsen: **sar · hit · krimar** utan egen allitteration. Enda möjligheten att anknyta den som oparig versrad till det föregående är, att **krimar** allitererar med **alkuþan**. Man finge då genom s. k. anreimung³⁰ följande versifikation av inskriftens senare hälft:

*uk ipila · trik · alkuþan
sar · hit · krimar*

Ordet **trik** står trots spetsplaceringen i *b*-versen: *trik · alkuþan* utanför allitterationen och på grund av uppreningen måhända också utan ictus, varigenom attributet **alkuþan** får mera eftertryck och blir i stånd att bära både ictus och allitteration på såväl stavelsen **al-** som **kuþ-**. En parallell härtill med ictus och allitteration på efterled möter i ordet *griklanti* i den versifierade B-ristningen på U 112, ett runristat stenblock vid Kyrkstigen i Eds sn:

*rana · rista · lit · rahnuatr ·
huar a × griklanti · uas · kis · forunki ·*

Genom placeringen av adj. **alkuþan** efter subst. **trik** i motsats till placeringen av adj. **hifan** framför subst. **trik** kommer rimstaven **-kuþan** intill fortsättningen: **sar · hit · krimar**, vilket skapar förutsättningar för allitterationen:

³⁰ Jfr E. Sievers, Altgermanische Metrik, Halle 1893, s. 164.

-*kuþan krimar*. På samma sätt vetter *b*-versens rimstav: *kili* mot *c*-versens: *kuni* på Sö 213, ett runristat stenblock i Nybble, Överselö sn,³¹ vars inskrift torde avslutas med en helming i primitiv ljóðaháttr med anreimung mellan *b*-vers och *c*-vers:

: *han uar : þoanti :*   *bestri i : kili :*
*rapi : sar : kuni :*³²

En dylik helming med likadan placering av rimstavarna vid anreimung möter redan i den urnordiska runinskriften på Tjurkö-brakteaten i Blekinge:

... *wurte runor*   *an walhakurne*
... *heldar kunimu* <*n*> *diu*³²

Versraden: *sar · hit · krimar* på Viby-stenen, *rapi : sar : kuni* på Nybble-blocket och *heldar kunimu* <*n*> *diu* på Tjurkö-brakteaten — flera sådana versrader torde kunna påvisas — är inga fullrader i ljóðaháttr med eget allitterationssystem utan udda versrader med allitterativ anknytning, s. k. anreimung, till föregående verspar. Förenas en sådan oparig versrad med ett föregående verspar, erhålles en helming i en primitiv underart av ljóðaháttr.³³

Den stiliserade ordställningen i Viby-stenens runinskrift beror således på att inskriften i sin helhet är versifierad. Detta torde stå klart efter tydningen av runföljden *ukipila*, som är att uppdelas *uk ipila* och uppfatta som en tillfogad nominalsats bestående av bindeord och kvinnonamn: »och Eðla». Viby-stenens runinskrift ger oss en autentisk strof primitiv ljóðaháttr från vikingatidens Östergötland:

: *hawkR · risþi ·*   *ift · þifan · trik ·*
kuml · ift · sun · sin ·
uk ipila ·   *trik · alkupþan*
sar · hit · krimar.

³¹ Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén (Sveriges runinskrifter, 3), Sthlm 1924—36.

³² E. Salberger, Versifikatoriskt om Tjurkö-brakteaten, i: ANF, 71 (1956), s. 11.

³³ E. Salberger, a.a., s. 13.

ELIAS WESSÉN

Rökstenen ännu en gång

Tillika ett svar till professor Höfler

Det finns på träsnittet i Bautil (B 913) en sak, som drar till sig uppmärksamheten och söker sin förklaring: den i förhållande till inskriften så stora foten utan ristning. Den mäter i höjd, om jag har räknat rätt, inte mindre än 1 1/4 m. Vad kan väl orsaken ha varit till att ristaren Varin, som f.ö. utnyttjar de för ristning användbara stenytorna till det allra yttersta, lämnar en så stor del av stenen alldeles tom, utan spår av vare sig inskrift eller ornament? Naturligtvis, det säger sig självt, för att stenen skulle kunna stå stadigt, när den väl var ristad och rest och för att den om möjligt skulle kunna läsas i sin helhet från marken. Ristningens höjd över markytan är mer än 2 1/2 m., sålunda betydligt över manshöjd. Men ändå: var detta verkligen nödvändigt? Behövde stenfoten vara så stor, och måste stenen grävas ned mer än en meter under markytan?

En rimlig förklaring skulle väl kunna vara, att stenen har varit rest på en hög eller en kulle, inte i en grop på bara marken, såsom de allra flesta runstenarna. Fotstycket måste i så fall bli relativt stort, för att stenen skulle få en stadig ställning på högen. Man kan jämföra med t.ex. Högbystenen (Ög 81), som reder sig med en betydligt mindre fot och därför sannolikt har varit rest i en mindre grop under bara marken.

Rökstenen har därigenom blivit en riktig »rök» (*Fornvännen* 1975, s. 5 f.). Men utrymmet för ristning blev mycket begränsat. Varin fick inte plats för allt som han visste och hade kunnat meddela. Han har måst hoppa över från »det andra» till »det tolfte» i sin sagolista. Och han fick inte plats för någon ornamentik, inte det allra ringaste.

Detta är i varje fall en rimlig förklaring till den stora foten, liksom också till att ristaren har måst hoppa över från »det andra» till »det tolfte».

Varin, ristaren, har under arbetet haft den tunga stenen liggande framför sig på marken och noggrant beräknat allt, inte minst hur mycket utrymme han hade för ristning med hänsyn till fotens uppgift att varaktigt ge stenen en stadig ställning.

Han har säkerligen haft mycket att berätta, mer än han kunde finna plats för på stenen. Kanske var det i hans minne inte ens slut med den trettonde sagan?

När ristningen väl var färdig, blev stenen rest på marken eller på sin kulle med hjälp av många män.

Innan vi går vidare, bör vi kanske här foga in några ord om ristningens allra första del, »dedikationen»:

*Aft Væmoð standa runar þar.
Æn Varinn faði, faðir,
aft faigian sunu.*

Detta är ju enligt allas mening rytmiskt, högtidligt, med ett verspar i fornyrdislag. Alliterationen är byggd på ordet *faðir*, och därtill har fogats poetiska ord, som börjar på *f*:- *faði* i stället för *ristaði* eller *raist* och *faigian* »dödsmärkt» i stället för det vanliga *daudan* »död». Allt detta för alliterationens skull. Grundordet i texten är det vardagliga ordet *faðir*, som inte kunde utbytas.

Ingenting i dessa minnesord ger stöd för tanken, att Vämod skulle ha omkommit på våldsamt sätt, för fienders vapen, och att fadern Varin söker hämnd för sin döde son.

Minnesorden fyller de två första raderna på framsidan till vänster. De är bredare än följande rader av inskriften och innehåller endast 22 och 29 runor, under det att de följande fyra raderna är smalare och har en mera hopträngd skrift med 39, 36, 31 och 30 runor, fastän utrymmet blir allt mindre till följd av stenens form (med överkanten sluttande från vänster mot höger). Denna runtåthet fortsätter i de lodräta raderna på baksidan med 28, 34, 31, 33, 30, 32, 42 och 29 runor.

Minnesorden (raderna 1 och 2) är därigenom tydligt framhävda som en ristningens huvuddel.¹

Ordet *faði* »målade» bör emellertid säkerligen ha haft sin grundbetydelse, avseende den uppmålning av inskriften, som har föregått ristningen, väl också en ifyllning av de ristade runorna med färg efter ristningen.²

*

Rökstenens inskrift består av tre delar: 1. Minnesorden (»Till minne av Vämod står dessa runor» o.s.v.). 2. Delar av en berättande dikt (eller kanske snarare en diktning). 3. Ristarens uppvisning av sin runkunskap.

I de båda första delarna använder Varin de enklare och utrymmesparande kortkvistrunorna, inte de prydligare, men mer utrymmekrävande »vanliga» runorna. Han vill få plats för så mycket text som möjligt. Kanske har han också velat spara på arbete genom att i inskriftens huvuddel använda dessa enklare runor och utelämna skiljetecken mellan orden.

Men han har inte nöjt sig med att ge glimtar ur sin sagoskatt (2). Han har också velat ge prov på sin stora runkunskap (3).

Det går därför icke an att plocka sönder hans stora verk i småbitar genom

¹ Detta har också tidigare framhållits av prof. v. Friesen.

² Om ifyllning av runstenarnas runor med färg se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1954, s. 83 f, och *The Runes of Sweden* (1962), s. 147 f.

att hoppa från strofen om Tjodrek till orden om Sibbe i Vi och vem av Ingevaldsättlingarna som blev hämnad genom en hustrus offer. Detta är rent verklighetsfrämmande. Sagodiktning (2) och runkunskap (3) måste hållas strängt isär i vår tolkning, liksom de är det i inskriftens runor.

*

Låt oss nu se lite närmare på den berättande delen av inskriften (2):

Sagum mogminni þat, hvariar ...

þat sagum annart, hvar ...

þat sagum tvalfta, hvar ...

þat sagum þrettaunda, hvarir ...

Sagum mogminni þat, hvar ...

Sagum mogminni, hvaim ...

Vi känner igen mönstret från den poetiska Eddan:

Lið ek þau kann ... Hiðlp heitir eitt ...

þat kann ek annat, er ...

þat kann ek þriðia ...

þat kann ek it fjórða ... o.s.v.

þat kann ek it tólfta ...

þat kann ek it þrettánda ... o.s.v.

þat kann ek it áttiánda ... (Loddfáfnismál)

Eller:

Segðu þat it eina ... hvaðan ...

Segðu þat annat ... hvaðan ...

Segðu þat it þriðia ... hvaðan ... o.s.v.

Segðu þat it tólfta, hví ... (Vafþrúðnismál)

Eller:

þat ræð ek þér it fyrsta, at ...

þat ræð ek þér annat, at ...

þat ræð ek þér it þriðia, at ...

þat ræð ek þér it fjórða ... o.s.v.

þat ræð ek þér it elliða, at ... (Sigdrífumál)

Det är sålunda ett tema med variationer, i nordisk diktning från vikingatiden. Rökstenen lär oss, att det har varit känt och brukat också på öst-nordiskt område. »Det tolfte» och »det trettonde» refererar till samma enhet som (det första och) det andra, tydligen en samling sagor i Varins minne, ordnad i nummerföljd, eller ett kväde (strofer). Strofen om Tjodrek den djärve tillhör sannolikt samma enhet, och detta torde tyda på att det hela har varit en samling strofer i fornyrdislag med berättande innehåll, en uppvisning i sagokunskap.

I en ännu i stort sett skriftlös tid, då så mycket hängde på minneskunskaper, har en sådan användning av ordningstalen för vad man visste och mindes kommit till naturligt bruk. Det var en form för ett ordnat vetande.

Hela den med kortkvistrunor ristade delen av inskriften (2) handlar om kamp och strid, om vapen och stridsbyten. Detta är hämtat ur saga och hjältedikt.

Att ristarens fantasi kretsar kring sådana ämnen är betecknande för den tid, då Rökstenen har kommit till, vikingatiden. Vi har motsvarighet till detta i de isländska hjältesagorna och i hjältediktningen i Eddan.

*

Den sammanhållande länken i det kväde (eller den saga), som inskriften hänför sig till, har varit att det handlade om två »valrov», troligen två vapen, som tolv gånger hade tagits som byte i strid från man efter man. Sålunda hade det fortsatt: *þat sagum þriðia ... þat sagum fjórða ... ända till þat sagum tvalfta ...*

Varför Varin inte fortsatte med »det tredje» och »det fjärde» utan gick över till »det tolfte» och »det trettonde» är en sak, som vi aldrig kan få veta och som det därför inte lönar sig att grubbla över.

*

Andra kapitlet i professor O. von Friesens märkliga bok om »Rökstenen» (1920) har till överskrift: »Den ordning i hvilken inskriften anbrakts på stenen». Och han inleder sin framställning här, i bokens huvuddel, med följande ord (s. 7): »I och för sig är det ju öfvervägande sannolikt, att inskriften huggits in i stenen i samma ordning, som ristaren afsåg att den skulle läsas. En utredning af ristningsföljden är sålunda af grundläggande betydelse för inskriftens tolkning ... Jag stöder mig till en början väsentligen på yttre kriterier, som ange den ordning i hvilken raderna huggits» (spärrat av E. W.). v. Friesen resonerar här verkligen, som om han trodde, att ristningen har planerats och gjorts färdig efterhand, bit för bit, ord för ord, rad för rad, och att det därför nu gäller att lista ut, i vilken ordning ristaren har arbetat. Härav drager han den egendomliga slutsatsen, att på den s.k. baksidan »de delar af inskriften, som inramat det med svensk-norska runor ristade centralpartiet, måste vara ristade före detta» (spärrat av E. W.). Följaktligen, menar v. Friesen, är detta »efter all sannolikhet också den ordning, i hvilken inskriften bör läsas» (s. 10). Lönnrunorna på toppytan och på baksidans ytterkanter upptill, i raderna till vänster och nedtill är ristade före det centrala mittpartiet med kortkvistrunor, och de skall därför också läsas före detta. På detta sätt grundar v. Friesen sin läsning och tolkning av inskriftens senare del. Det centrala partiet på baksidan (*þat sagum tvalfta ... þat sagum þrettáunda ...*) är på alla sidor inramat av lönnskrift, som är ristad först och därför också skall läsas först. I syfte att komma de 20 konungarna till livs »instänger han deras namn, d.v.s. deras personer, inom magiska runors oöfverstigliga skrankor». Detta är meningen med v. Friesens egendomliga läsordning.

På detta sätt når han fram till antalet 16 för runtextens olika delar

(utom de inledande minnesorden), och han finner däri en bekräftelse på sin läsordning. 16 var antalet runor i den yngre runraden, och 16 bör därför ha varit ett magiskt tal, liksom 24 var det i den äldre runraden. I detta sammanfall finner han riktigheten av sin läsordning styrkt och bekräftad. Inskriftens magi, däri inräknat talet 16, riktar sig mot de 20 konungar, som omtalas i baksidans mittparti och som på alla sidor är omgivna av mäktiga trollrunor.

Enligt professor v. Friesen (s. 105) har Vämod dött en våldsam död, en död i öppen strid. Detta framgår, menar han, av inskriftens ord, »däri hämnaren erinras om att ätten genom Vämods fall gått förlustig två särskildt dyrbara, vare sig anfalls- eller försvarsvapen.» Detta skulle vara meningen med den första flokken *Sagum mogmænni þat, hværiar valraubar varin tvar þar, svað tvalf sinnum varin numnar at valraubu, baðar saman a ymissum mannum*. Det som här omtalas är emellertid saga, dikt, icke verklighet, som v. Friesen menar. Det hänсыftas till en saga om två stridsbyten, förmodligen dyrbara vapen, som tolv gånger hade tagits som byte i strid.

Professor v. Friesens läsordning och den därpå byggda tolkningen kan måhända förefalla skarpsinniga men blir vid närmare eftertanke i hög grad osannolika. Texterna med kortkvistrunor på framsidan och baksidan måste hållas samman. De utgör tydligen en sammanhängande episk text: *Sagum mogminni þat ... , þat sagum annart ... , þat sagum tvalfta ... , þat sagum þrettannda ...* Samma runor, samma episka stil, samma brist på intresse för antalet runor i raden och i meningen. De utgör som förut sagt sannolikt delar av ett kväde, så mycket som kunde få rum på stenen. Baksidans texter är mycket skickligt komponerade, med ett centralt mittparti, omgivet av lönnrunor. Här har vi verkligen »runor», hemliga tecken, uuder det att runorna i de båda första delarna likaväl kunde betecknas som *staviar* (bokstaver, bokstäver). Och här, i lönnskriften, spelar sannolikt det magiska talet 24 en viktig roll: antalet runor i vissa rader är 24 (raderna 21?, 22, 23 och 24). Men att talet 16 skulle ha betytt någonting för runtextens komposition, att satserna i inskriften skulle vara just 16, och att detta skulle vara ett magiskt tal, såsom v. Friesen menar, allt detta är däremot allenast ett löst antagande, som saknar varje sannolikhet och är helt utan paralleller i den fornnordiska diktningen.

Och hämndmotivet är totalt främmande för Rökstenens inskrift. Den är diktning och ingenting annat.

Inskriften måste ha varit i detalj genomtänkt och sannolikt i sin helhet uppritad på stenen, innan inhuggningen har börjat. Professor v. Friesen uttrycker sig ibland, som om han tänkte annorlunda, men jag tror knappast, att han allvarligt har menat det så. Det är utan tvivel realistiskt att tänka sig, att stenen har legat på marken under hela den tid som ristningen pågick. När framsidan var färdig, så som den har varit tänkt och uppritad, vändes stenen helt om, och ristaren fick ta itu med kompositionen och uppritningen av baksidan. Här fanns det gott om utrymme och en fin stenytta, men också många problem att lösa. Varin har bestämt sig för en

komposition, som anslöt sig till stenyntans form, och han har lyckats beundransvärt väl. Ingen del av stenens yta skulle få lämnas tom, det var hans huvudtanke.

Vi får inte ordna om inskriftens episka delar hur som helst för att komma fram till talet 16, som utan rimliga skäl förmodas ha haft en magisk innebörd. För ristaren Varin har detta uppenbarligen varit helt främmande. Det är en ren konstruktion och har ingenting med verkligheten att göra.

Om sagor efter det trettonde bör man uttala sig med stor försiktighet. Det kan ha varit 13 och därmed slut. Eller det kan ha varit flera, många flera, i Varins minne, som inte fick plats på stenen. Det vet vi inte någonting om. Men någon magi med talet 16 bör vi inte lura oss att tro på. I varje fall inte i denna del av inskriften, den episkt berättande.

Sagodiktning (2) och runkunskap (3) måste hållas isär i vår tolkning, liksom de är det i själva inskriftens runor.

Ju enklare en tolkning är, desto sannolikare. Detta är en allmän regel, naturligtvis med undantag. I varje fall gäller den om Rökstenens inskrift. Professor v. Friesens tolkning är alldeles för invecklad för att vara sannolik eller möjlig.

*

Den strof i fornyrdslag, som meddelas på stenens framsida, handlar om Teoderik och bygger på motsatsen mellan fordom och nu. Predikatsverben är relativt trycksvaga; de uppbär inte ens allitterationen. Det första ordet **raiþ** har tolkats på olika sätt; kanske är 'red' (av rida) det sannolikaste med hänsyn dels till stavningen, dels till de båda finita verben **raiþ** och **sitiR** i spetsen för halvstroforna. Tjodrek sitter fortfarande med skölden i rem över ena axeln. Alltså i utpräglad vila; hans strid är slut. Men han är rustad, beredd till ny kamp. Han är *skialdi umb fatlaðr*; det är detta som är det avgörande, inte alls, såsom det har påståtts, verbet *sitiR*. Han har bra litet att göra med de tyska medeltidsdikternas jagande, demoniske hjälte. Denne har ingenting att betyda för tolkningen av Rökstensstrofen, beläggen må sedan vara hur många som helst, 20 eller ändå flera. De bör helt utgå ur diskussionen om Rökstenens Tjodrek. Detta har ju också v. Friesen i tydliga ord framhållit.

Verbet *sitiR* kan självklart användas om en ryttare, vare sig hästen står stilla eller rör sig framåt i trav eller i galopp. Det enda som här har någon betydelse är dels motsatsen mellan de båda predikatsverben *raið* och *sitiR nu* i spetsen för var sin halvstrof, dels och framför allt predikativet *skialdi umb fatlaðr*. Han har skölden hängande i en rem över skuldran. Detta tyder snarast på att han sitter stilla.

Därmed torde den diskussionen vara definitivt och lyckligen avslutad.

Strofen om Tjodrek tillhör förmodligen samma poetiska enhet som de övriga satserna med kortkvistrunor, och detta tyder på att det hela har haft poetisk form. Det har varit en samling av strofer i fornyrdslag med berättande innehåll. En enda strof kunde få plats på stenen. Varin citerar

en strof, som han av någon anledning har valt ut, den om Tjodrek den djärve. Han antyder innehållet i det första, det andra, det tolfte och det trettonde. För mera fanns det inte plats.

*

Ristaren i Rök, Varin, använder kortkvistrunor, icke de vanliga (s.k. »danska») runorna, av utrymmesskäl. På liknande sätt har ristaren i Malsta, Hälsingland (L 1065) valt stavlösa runor för att få plats för sin långa inskrift.¹ Olika former av den yngre 16-typiga runraden har varit kända och brukade över hela det nordiska området, och det finns ingen anledning att beteckna en runrad som »dansk», en annan som »svensk-norsk». De har båda varit kända och brukade över hela det nordiska området under vikingatiden. Någon geografisk fördelning av de olika formerna har säkerligen aldrig funnits.

Vi måste alltid ha i minnet, att det material, som har bevarats genom tiderna och nu står oss till buds, runstenarna, säkerligen har varit endast en ringa del av det inskriftsmaterial, som en gång har funnits. Det mesta har väl varit ristat på trä eller ben och därför gått förlorat.

*

Rök-inskriften är inte bara minnesord (1) och sagodiktning (2); den innehåller också runkunskap (3). Efter »det trettonde» övergår Varin från sagorna (2) till runorna (3). Och han vill demonstrera för alla, som färdades här förbi, vilken runkunnig man han också var. Han kunde det gamla alfabetet med sina 24 runor, han kunde göra runkors och chiffer av olika slag: förskjutningschiffer och talchiffer. Kanske kunde han också trolia med det gamla alfabetets magiska tal 24.

Här, i inskriftens tredje del, var skriften det viktiga. Textens innebörd var av sekundärt intresse. Det är ingalunda säkert, att chifferrunorna skall ge en saklig och sammanhängande innebörd. Det var gåtor att lösa för den som kunde klara skriften. Det blir gåtfullt också för oss: *Knua knatti iatun* (allittererande) »Han kunde slå en jätte». *Sibbi viavari ol niroðr* »Sibbe (Sigbjörn) från' Vi avlade (en son), nittio år gammal». Kanske också: *Sagum mogminni: þorr*. »Jag säger ett folkminne: Tor.» Det är i varje fall den sannolikaste tolkning, som har givits av detta dunkla ställe med invecklat talchiffer. Det är kanske något hädiskt att förvandla gudanamnet Tor till en ren skriv- och läsövning. Men varför inte? Ristaren var beroende av den utrymmeskrävande chifferskriften, och mera fanns det inte plats för än tre tecken i talchiffer; då passade gudanamnet Tor bra.

Man får inte förstöra Varins vackra tanke genom en godtycklig omordning av texten. Detta skulle vara grundligt vilseledande. Rent estetiskt, liksom också praktiskt, skulle varje annan läsordning vara otillfredsställande.

*

¹ Se *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd 4 (1918), plansch 4, fig. 20.

Det återstår att tillägga några ord om inskriftens första del, minnesorden (*Aft Væmød standa runar þar* o.s.v.). De har ingenting att göra med huvuddelen (2 och 3), allt det följande. Men säkerligen har de också haft sin bakgrund, sitt mönster. Sannolikt har det varit sed redan på 800-talet att rista minnesord av detta slag med runor efter döda fränder: son (söner) efter sin fader, hustru efter sin man o.s.v. Men det har vanligen skett i förgängligt material, i trä. Rökstenen har sannolikt på sin tid, under vikingatiden, inte varit ett sådant unicum, som den nu är för oss, präglad av Varin. Runornas former tyder som bekant på trä som det vanliga underlaget, icke på sten.

De tecken, som man använde, kallades för *runir* (sg. *run* f., egentl. 'hemlighet') eller *stavir* (sg. *stavr* 'stav'). Av dessa båda ord har det första med tiden dött ut, då skrivkonsten inte längre var någon hemlighet. Kvar lever *stav* i sammansättningen *bokstav* (pl. *bokstäver*), tecken som ristades på trä, på bok.

Bibliografi

Tillägg till Fornvännen 1975, s. 14 f.

- Brate, E., Zur Deutung der Rökinschrift. I: S. Bugge, Der Runenstein von Rök (1910).
- Broocman, C. F., Beskrifning öfver de i Östergötland befintliga städer, slott, socknekyrkor m.m. (1760).
- Bureus, J. Thomæ, Runahäfd (hs Fa 10: 2) fig. 3, Fa 5.
- Bureus, J. Thomæ, Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta (1624) nr 5, fig. 4.
- Curio, H. (1664) nr 46, träsnitt.
- Helgason, Jón. I: Nordisk Kultur, Bd 5 B, s. 19.
- Höfler, O., Der Rökstein und Theoderich. I: ANF 90 (1975), s. 92 f. Jfr ANF 68 (1953), s. 205 f.
- Inventarium af forntida minnesmärken i Rök 1829. Handskrift i Antikvarisk-topografiska arkivet.
- Jansson, S. B. F. I: Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund XLVII (1974), s. 14 (om namnet Varin).
- Jansson, S. B. F., Mellby kyrkas runsten. I: Svenska studier tillägnade C. I. Stähle (1973), s. 12 f.
- Lindquist, I. och Ljunggren, K. G., Rökstenen. I: Svensk Uppslagsbok, Bd 27 (1952).
- Ljunggren, K. G., Rökstenen som litteraturhistoria. I: Sydsvenska Dagbladet d. 6.11.1961.
- Lönnroth, L., Ett klassiskt mysterium. I: Stockholmstidningen d. 21.7.1964.
- Montelius, O. I: Sveriges historia Bd 1 (1903), s. 294.
- , Kulturgeschichte Schwedens (1906), s. 335.
- Nordén, A., Rökstenen närmare verkligheten. I: Norrköpings Tidningar d. 20. 12. 1958.
- Noreen, E., Från Birgitta till Piraten (1942), s. 140.
- Orlik, A., Die 20 Könige auf Selund. I: S. Bugge, Der Runenstein von Rök (1910).
- Olsen, M., Om trolldrunor (1917).
- Rydberg, V., Vapensmeden (1891), s. 63 f. Jfr E. Salberger i Nordisk Tidskrift 57 (1976), s. 35 f.

- Schüek, H., *Ill. svensk litteraturhistoria* 3. uppl. (1926), s. 132 f.
- Ståhle, C. I. I: *Sveriges litteratur*, Bd 1 (1968), s. 4 f. Med utmärkta bilder.
- Säve, P. A., brev till Carl Säve. UUB, hs G 269 (se »Saga och sed» 1961, s. 78).
- Tigerstedt, E. N., *Svensk litteraturhistoria* (4. uppl.), s. 12 f.
- Uthorn, N., Rökstenens runor. I: *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* d. 15.1.1962.
- Wessén, E., Runstenen vid Röks kyrka. I: *VHA Akademiens Handlingar*, Del 5 (1958).
- Wessén, E., Rök, ett fornminne och ett ortnamn. I: *Fornvännen* 1975, s. 5 f.

L. MICHAEL BELL

Oral Allusion in *Egils saga Skalla-Grimssonar* A Computer-Aided Approach¹

In his landmark article, "The Textual Evidence for an Oral Family Saga," *ANF*, 81 (1966), 1—23, Theodore M. Andersson collected and meticulously analyzed the references to oral tradition in the family sagas. Considering that his is the first effort at a more than impressionistic evaluation of these references, and that he convincingly demonstrates their importance to saga scholarship, Andersson claims only a modest significance for his work,² issuing toward the end "an invitation to further critical appraisal."³ This article will undertake one such appraisal, based on the findings of a computer-generated concordance to *Egils saga Skalla-Grimssonar*.

This concordance has been described in a previous article⁴ and dissertation,⁵ and so will receive only brief introduction here. It was produced in 1966 under the author's direction at the Harvard Computation Laboratory.⁶ Running to 1,172 pages of computer printout, it provides complete listings, in ample context, of all but the 104 commonest words in the saga. These 104 words—*ok*, *er*, *hann*, and the like—were excluded because their extremely high frequency would have made the concordance bulky and difficult to work with (they account for slightly more than half the total words in the saga).

¹ A somewhat shorter version of this paper was read before Session 10 of the Ninth Conference on Medieval Studies, Kalamazoo, Michigan, May 9, 1974. The author is grateful to the IBM Corporation and the Harvard Computation Laboratory for supporting the original research, and to Profs. Einar Haugen, Carol Clover, and Theodore M. Andersson for valuable comments and suggestions.

² "The result of this survey . . . lends support to the theory that the written sagas are to some extent traditional literature. . . . The inventionist may still regard the oral tradition behind the sagas as disorganized and adventitious, but he cannot disregard the existence of such traditions altogether. He must either find the critical formula for dissolving the evidence provided by oral variation and oral allusion or he must find a place for it in his system." Theodore M. Andersson, "The Textual Evidence for an Oral Family Saga," *ANF*, 81 (1966), 22—23. (Hereafter cited as "Andersson".)

³ Andersson, p. 21.

⁴ L. Michael Bell, "A Computer Concordance to *Egils saga Skalla-Grimssonar*," *Studies for Einar Haugen* (The Hague, 1972), pp. 58—68.

⁵ L. Michael Bell, "Lexical Patterning in *Egils saga Skalla-Grimssonar*: A Computer-Aided Approach," Harvard Univ. Ph. D. Diss., 1973.

⁶ Major credit for producing the concordance rests with Mr. Ottó Michelsen of IBM-Iceland, whose office keypunched the text, and with Mr. (now Dr.) Michael Lesk, then of the Department of Chemistry, Harvard University, who handled all programming chores for the project.

Such a concordance seemed ideally suited to contributing to a scholarly issue such as this one, since it allows the scholar to check and recheck almost every occurrence of almost every word that participates in oral allusion, and so displays Andersson's "oral references" against their full lexical context in the text in question. Such a display should throw into relief any unusual or distinctive patterns exhibited by oral references. Furthermore, it permits the researcher to be comprehensive instead of selective. For instance, Andersson's analysis "excludes obvious references to written sources, references to other known sagas, and cross-references to other passages in the same saga."⁷ In this article, any such excluded references as occur in *Egils saga* will be presented rather than excluded *a priori*, so that the reader can share in assessing their relationship to "genuine" oral allusion.

The method followed in the present analysis was to examine every word (except function words) in every phrase in the saga that had even the faintest odor of "oral allusion," in order to see if the concordance could provide a more complete body of evidence to weigh—and if a re-weighing would bring us any new insights about our subject. The vocabulary of Andersson's 231 references was used, supplemented by intuition, as a checklist with which to search the concordance. (For a complete checklist see below, p. 58).

The evidence thus collected would be narrower in textual range than Andersson's—our text is only one saga—but, within this range, broader in lexical scope. There are so many possible ways to sort this evidence that one is faced with an organizational problem. First, the broader lexical scope of the evidence makes it inappropriate to organize it according to the 13-part system presented by Andersson at the end of his article.⁸ The other organizational extreme is represented by the format in which the evidence appears in the concordance; but it is doubtful whether aligning the evidence by head-words ("svá er *sagt*," "þess er *getit*," etc.) would be any more helpful, though it would allow the reader to share in the raw experience of analysis.

Perhaps the logical starting point is with a type of passage that illustrates the problem well, in that it incorporates one feature of the evidence not mentioned by Andersson: the clustering of lexically and functionally diverse references to oral tradition. Sometimes this clustering is semantically predictable, as in the saga's treatment of a mystery that still intrigues Icelanders today:⁹ the location of Egill's buried money-hoard. This passage

⁷ Andersson, p. 5.

⁸ Andersson, p. 20.

⁹ In the middle 1960s, an April 1 edition of the Reykjavik daily newspaper *Morgunblaðið* ran a banner headline: "SILFUR EGILS FUNDINN Í MOSFELLSSVEIT." The story described the finding of his treasure, and was accompanied by a photograph of two elated men plunging their hands into a chest full of coins. I cannot cite the year, but remember the enormous headline vividly. The article was, of course, an April Fool's Day hoax, and was so acknowledged in the next day's edition.

(pp. 297—8)¹⁰ contains four references to oral tradition, all but one signalled by *geta*, the first introducing the next three:

- 1) eru þar margar gátur á, hvar Egill hafi fólgt fé sitt

These *gátur* are then enumerated, each referring to a different location, in a repetitive pattern that suggests that the repeated word *þar* should bear sentence-stress:

- 2) geta sumir menn þess, at Egill muni þar fét hafa fólgt
- 3) hafa þat margir fyrir satt, at Egill muni þar hafa kastat í fé sínu
- 4) geta þess sumir, at Egill mundi þar hafa fólgt fé sitt

Andersson does not include any of these references, although *margar gátur* would seem a clear reference to a contemporary preoccupation with this mystery.

Another example of such clustering is less predictable, and shows a diversity of phrase types. This passage concerns speculations about Egill's dealings and movements toward the end of his life—five references within seven lines of p. 257. (Our consecutive numbering of citations is continued within the following block quotation).

Egill bjó at Borg langa ævi ok varð maðr gamall, en (5) *ekki er getit*, at hann ætti málaferli við menn hér á landi; (6) *ekki er ok sagt frá hólmgöngum hans eða vígaferlum*, síðan er hann staðfestisk hér á Íslandi. (7) *Svá segja menn*, at Egill færi ekki í brott af Íslandi, síðan er þetta var tíðenda, (8) *er nú var áðr frá sagt*, ok bar þat mest til þess, at Egill mátti ekki vera í Nóregi, af þeim sökum, (9) *sem fyrr var frá sagt*, at konungar þóttusk eiga við hann.

The diverse nature of these references is attested to by the fact that they fit into four different categories of Andersson's analysis. The first two are included in his category of "references to conflicts",¹¹ but they also qualify for another category, "dearth of information"—that which "refers not to details of information but to the absence of such details".¹² The third reference (7) is listed in his "subclass of references having to do with travel".¹³ The last two are in an excluded category, "cross-references to other passage in the same saga."

The entire passage appears to be an attempt to tidy up some loose ends, parts of the Egill-tradition about which an audience might expect the narrator to have details, and which he takes special care to point out that

¹⁰ All citations from *Egils saga* refer to the *Íslensk Fornrit* edition, ed. Sigurður Nordal (Reykjavík, 1933).

¹¹ Andersson, p. 18.

¹² Andersson, p. 13.

¹³ Andersson, p. 13.

he does not have. The passage also serves us as a paradigm of the problems inherent in the topic, and so suggests a point of departure for the remainder of our treatment.

To begin with, we might consider those categories of references which Andersson has explicitly excluded, beginning with cross-references. Isolation of such references in *Egla* turns up a striking lexical consistency: the majority of cross-references are introduced by variants of the phrase *er fyrr var frá sagt*.

- 10) Skalla-Grímr bjósk til ferðar þeirar, er fyrr var frá sagt (p. 62)
- 11) Yngvarr ... var einn af þessum mönnum, er nú var frá sagt (p. 77)
- 12) en þann vetr, er nú var frá sagt, var konungr norðr í land (p. 90)
- 13) it næsta sumar eptir kom Þórólfur út, sem fyrr var sagt (p. 102)
- 14) Aðalsteinn konungr hafði verit ... í borg þeiri, er fyrr var frá sagt (p. 139)
- 15) Var þat allt á einu sumri, er Eiríkr konungr fór ... til bardaga við broedr sína ok áðr höfðu þeir deilt á Gulapingi Egill ok Berg-Önundr ok þessi tíðendi, er nú var sagt (p. 164)
- 16) Hákon konungr Aðalsteinsfóstri réð þá fyrir Nóregi, sem fyrr var sagt (p. 197, opening words of Chapter 63)
- 17) Þar fell ok þá með Haraldi konungi Arinbjörn hersir, er fyrr var frá sagt (p. 269)
- 18) Þá rézk til farar með honum [Egill] Þorsteinn Eiríksson, er fyrr var getit (p. 196)

Cross-references of this type need not detain us long; they are chiefly useful as illustrations of some of the allusive (but not oral-allusive) uses of *segja* (*frá*). In all but two of the nine citations above, the allusive phrase seems to play a quite perfunctory role, in that the allusion follows its referent so closely that an allusive phrase seems superfluous. For instance, the *ferð* mentioned in citation (10), the opening sentence of Chapter 25, is extensively discussed only two sentences previously; Gwyn Jones translates this passage "Skallagrím now made his preparations for this journey which has just been mentioned"¹⁴ (*italics mine*). Citation (11) numbers Yngvarr among those *lendr menn* persecuted by Harald Fairhair, and again the allusion follows so closely on its referent that it seems over-elaborate. The sequence of events leading up to Citation (18) is so brief and direct that, again, the formal allusion seems superfluous. Þorsteinn declares his intention to go abroad; Egill declares his intention to go abroad; King Aðalsteinn tries to dissuade Egill but ends by giving him a handsomely-laden ship; "Ok er Egill bjó skip sitt til hafs, þá rézk til farar með honum Þorsteinn Eiríksson, er fyrr var getit." The allusion in citation (16) may seem necessary since 20 pages have elapsed since Hákon's rise to the throne was narrated; but he is referred to as "Hákon konungr" only a few lines before the allusion. Citation

¹⁴ *Egil's Saga*, tr. Gwyn Jones (New York, 1960), p. 72.

(17) seems superfluous for a different reason; it is an understatement of almost comic proportions to say that Arinbjörn “fyrr var frá sagt” in *Eigla*.

On the other hand, the allusion in Citation (14) has a clear function; the *borg* in question was mentioned two pages previously, but a major battle has intervened, and the allusion gives Aðalsteinn’s whereabouts when the narrative returns to him. Citation (13) is part of a transition so elegantly accomplished by the narrator that it deserves separate and extensive treatment as a hallmark of narrative art.¹⁵ However, since such treatment would be tangential to our present topic, we will only note here that this allusion marks the end of a flashback or time-jump which the narrator has used to squeeze young Egill into the mainstream of the narrative; its function is to smooth the narrative’s return to the point in time and space at which the time-jump began. That point (p. 96) had been Þórólf’s preparation for sailing to Norway, rather soon after returning to Iceland. The flashback is devoted to illustrating Egill’s strength, ill-temper, and desire to leave home; and it moves deftly from this illustration to its end, where it presents Egill’s opportunity for departure. Egill has just killed Skallagrím’s foreman:

En Skalla-Grímr ræddi þá ekki um, ok var þat mál þaðan af kyrrt, en þeir feðgar ræddusk ekki við, hvárki gott né illt, ok fór svá fram þann vetr. En it næsta sumar eptir kom Þórólfr út, sem fyrr var sagt; en er hann hafði verit einn vetr á Íslandi, þá bjó hann eptir um vátit skip sitt í Brákarsundi. (p. 102)

Thus far, we can see even this one class of cross-references dividing along lines analogous to those which Andersson finds in oral allusion of a more canonical type. Although it would be ridiculous to designate cross-references as either “genuine” or “spurious,” one is tempted to adopt Andersson’s term “manneristic” for those cross-references which do not appear to serve a clear, organic purpose in the narrative.¹⁶ The point is not as trivial as it might seem; it may have some value in dealing with the problem of the phrase-type *sem fyrr var ritat*, which occurs three times in *Eigla*:

- 19) en er hann [Egill] sat, sem fyrr var ritat, þá hleypði hann annarri brúninni ofan á kinnina (p. 143)
- 20) Hann [Ketill hœngr] var þá í úthlaupi því, er liðsafnaðr var á Hálogalandi ok menn ætluðu til liðs við Þórólfr, svá sem fyrr var ritat (p. 57)
- 21) Egill sigldi út á haf um nóttina, sem fyrr var ritat (p. 166)

¹⁵ It is extensively treated in Bell, “Lexical Patterning,” 103—106.

¹⁶ However, we must also consider textual corruption as a possible cause of the closeness of allusion to referent. It is entirely possible that more narrative material originally intervened between allusion and referent, and was removed by early redactors, who may then have neglected to remove the allusions.

Since the “traditionalist”, or adherent of the Free-prose theory, uses oral allusions as evidence in his argument,¹⁷ he must account for this phrase-type, which uses language similar to that of oral allusion and is syntactically interchangeable with other cross-reference phrases, yet clearly refers to writing. One common solution is to take this interchangeability as evidence of semantic overlap between *rita* and *segja/geta*, and declare the terms non-distinctive in this context.

Yet the evidence in our saga, however small, shows one clear distinction between the two sub-types: all the cross-references containing *ritat* are clearly functional, in that they are separated from their referents by enough narrative material to cause distraction and so necessitate the allusion. Citation (19) effects the transition between the famous description of Egill at Aðalsteinn's feast and the action which follows his “*Brauenspiel*.”¹⁸ The allusion is separated from its referent by the arresting description of Egill's physical features. In both (20) and (21), the allusions are separated from their referents by a great deal of diverse narrative material which focuses on entirely different characters and actions. Small as our evidence is, then, it at least suggests the possibility of a functional distinction between *rita* and *segja/geta*.

Another category explicitly excluded by Andersson is that of “references to other known sagas”; there are three passages in *Eigla* which roughly fit into this category:

- 22) Síðan barðisk hann [Harald] við þá konunga, er næstir váru, ok sigraði þá, ok eru þar langar frásagnir (p. 7)
- 23) Eiríkr átti orrostu mikla á Bjarmalandi við Vínu; fekk Eiríkr þar sigr, svá sem segir í kvæðum hans (pp. 93—94)
- 24) Hákon konungr fór ... víða um Gautland ... ok lagði þat undir sik, svá sem sagt er í sögu hans ok finnsk í kvæðum þeim, er um hann hafa ort verit. Þá er ok sagt, at hann fór til Danmerkr ok herjaði þar víða (p. 239)

The three citations above, incidentally, account for the only instances in *Eigla* of the words *frásögn*, *kvæði*, and *saga* as references to other works, written or oral. *Frásögn* occurs only here; the remaining 14 uses of *kvæði* all refer to skaldic strophes in the saga; and the remaining two occurrences of *saga* bear the meaning “report” and are used in a separate formula:

Ásgerðr var mjök ókát við þá sögu (p. 148)

Egill varð allófrýnn við þessa sögu (p. 216)

¹⁷ Andersson, pp. 2—3.

¹⁸ This happy term is used by Arthur Hruby in *Zwei Studien zur Technik der isländischen Saga* (Wien, 1932), p. 5.

Passages with deila

Thus far we have been treating categories which were explicitly excluded from Andersson's analysis. A category transitional between these and the more "classical" types of oral allusion is that represented by the following passages:

- 25) Þaðan af hófusk deildir með þeim Óleifi ok Hegg; þeir börðusk á Laxfit við Grímsá; þar fellu sjau menn, en Heggr varð sárr til ólífis, ok Kvígr fell, bróðir hans (p. 100)
- 26) ... svá ok Helga in fagra, dóttir Þorsteins, er þeir deildu um Gunnlaugr ormstunga ok Skáld-Hrafn (pp. 299—300)

These are two of fifteen "references to conflicts" collected by Andersson from eleven different sagas and characterized as "allude[d] to ... in an abbreviated way which presupposes that they are familiar to the reader."¹⁹ He observes that "The most frequent word used to describe the hostility is *deila* and its derivatives,"²⁰ but goes no further. He cites a third reference from *Eigla*, corresponding to our citations (5) and (6) above, not containing *deila*; but I would like to dwell on the *deila*-passages just long enough to point out a curious allusive resonance which this word-group possesses in this context and similar ones. We can begin by supplying two more examples from *Eigla*:

- 27) Helga in fagra var þeira dóttir, er þeir *deildu* um Skáld-Hrafn ok Gunnlaugr ormstunga (p. 276)
- 28) hans sonr var Grímarr er bjó á Grímarstöðum; um hann *deildu* þeir Þorsteinn ok Tungu-Oddr. (p. 73)

(As Nordal's note to this last passage indicates, this allusion is almost impossible to interpret, there being no sensible antecedent for *hann* in the sentence as we have it.)

Difficult as it is to pin down this "allusive resonance", we may note that *deila*-phrases are used as reference-points for chronology, as in our citation (15) above and in passages such as the following:

- En þat sumar, er þeir Hákon ok Eiríkr höfðu hizk ok *deilt* um Nóreg, þá var farbann til allra landa (p. 176)

Furthermore, the term is often used in direct references to conflicts where the general chronological reference is quite broad:

¹⁹ Andersson, p. 18.

²⁰ Andersson, p. 19.

En eptir andlát hans [Haralds] var *deila* mikil milli sona hans, því at Víkverjar tóku sér til konungs Óláf (p. 164)
inn efra hluti ævi hans [Hákons], þá kómu synir Eiríks til Nóregs ok *deildu* til ríkis í Nóregi við Hákon konung (p. 257)

Commoner Oral-Allusion Phrase-Types

The remainder of this analysis will proceed mainly in a lexical fashion, as follows: from an inventory of the phrase-types found in Andersson's 231 references, the headwords, and some of the important ancillary words, have been isolated and checked in the concordance. These headwords are *frásögn*, *geta*, *heyra*, *kvæða*, *mál*, *mæla*, *orð*, *saga*, *segja*, *sannr*, *sögn*, *tíðendi*, and *ættan*. The ancillary words, such as *fleiri/flestr*, *forn*, *gamall*, and *kvæði*, were chosen on the off-chance that they might turn up obscure phrases that did not contain any of the headwords in Andersson's references. It seemed possible, for instance, that *flestr* might lead us to a variant of "er þat *flestra* manna sögn" that had a different word in place of *sögn*, or that "þat hafa *gamli* menn mælt" might have a variant that contained *gamall* but not *mæla*.

Some of these headwords—such as *frásögn*, *kvæði*, and *saga*—have been fully treated above. We will treat the remainder roughly in order of frequency, beginning with what Andersson finds to be "the most popular formulation" in his survey: *svá er sagt*. It occurs six times in *Eigla*:

- 29) Svá er sagt, at Úlfr var búsyslumaðr mikill (p. 4)
- 30) svá er sagt, at þá hamaðisk hann, ok fleiri váru þeir förunautar hans, er þá hömuðusk (p. 69)
- 31) Svá er sagt, at þeim mönnum væri farit, er hamrammir eru ... [Explains Kveldúlf's weakness as his *berserksgangr* passes] (p. 70)
- 32) Svá er sagt, at Gunnhildr lét seið efla ok lét þat seiða, at Egill ... skyldi aldri ró biða á Íslandi, fyrr en hon sæi hann (p. 176)
- 33) En svá er sagt, þá er þeir settu Böðvar niðr, at Egill var búinn: [His clothing is described]; en þat er sögn manna, at hann þrútnaði svá, at kyrtillinn rifnaði af honum ok svá hosurnar (pp. 243—4)
- 34) En svá er sagt at færi skjöldrinn um síðir, at Egill hafði hann með sér í brúðför þá, er hann fór norðr á Viðimýri ... þá var spillt skildinum ok kastat í sýruker; en síðan lét Egill taka af búnaðinn, ok váru tólf aurar gulls í spöngunum. (P. 273)

Only one of the above, (33), is included in Andersson's survey; it is placed in a category of references "used to set off special information":

These references ... frequently appear in the context of a superlative or some other unusual item of information, which might perhaps place a strain on the reader's credulity and for which the author wishes to vouch by claiming the benefit of authority ... he may be vouching for

his report, but on the other hand he may be making a concession to the reader's scepticism by disclaiming any personal responsibility for the information.²¹

References in this category are judged to be "stylistic features, ... and not true references." Whether or not we agree with this judgment, some of the five passages above omitted from Andersson's survey seem to deserve consideration by his own declared standards. For instance, citation (34) describes the fate of the splendid shield given Egill by Einarr skálaglam; to the notation "tólf aurar gulls" Ms. *K* adds: "ok var þá ótalit silfr ok steinar" (p. 273, n. 3). The splendor emphasized here seems in line with those "unique," "extraordinary," "extreme" details emphasized by Andersson's included references.

Three of the other four passages refer to the supernatural: Kveldúlf's *hamremmi* and Gunnhild's *fjólkyngi*. Citation (31) seems to be communicating contemporary lore about the berserk condition, and seems an apt candidate for inclusion in Andersson's category just described. (It may be worth mentioning here that forms of *hamrammr* and *hamask* occur a total of seven times in *Eigla*, and five of these are associated with oral report.)²² Citation (32) resonates even beyond this saga, as M. C. van den Toorn has shown in his article "Betrachtungen über Bild, Motiv, und Entlehnung in der Saga," *ZDP* 79 (1960), 248—266. Van den Toorn has compared the portraits of Gunnhild in *Fagrskinna*, the *Ágrip*, *Laxdæla saga*, *Heimskringla*, *Eigla*, and *Njála*, identifying in these portraits fourteen characteristics ("schön, erotisch, zauberkundig, generös," etc.) and charting their presence, absence, and relative emphasis in the respective texts.²³ He finds her "zauberkundig" in all of the last three works. Among van den Toorn's conclusions is: "das Bild der Gunnhildr eine erotische Veranlagung und Zauberkundigkeit als hervorstechende Züge aufweist. Es muss mithin ein Bild dieser Königin gegeben haben, eine landläufige Vorstellung ihres Charakters."²⁴

Closely related to *svá er sagt* is the phrase *þat er sögn manna*; one instance has already been treated along with *svá er sagt* in (33) above. This phrase is repeated, along with a variant, in a passage included by Andersson under the heading "obituarian traditions":²⁵

- 35) En þat er sögn manna, at Þórdís hafi látit flytja Egil til kirkju ... [When the site of this church was later dug up, huge human bones were found.] Þykkjask menn þat vita af sögn gamalla manna, at mundi hafa verit bein Egils (pp. 298—9)

²¹ Andersson, pp. 7—8.

²² *hamrammr* is found on pp. 4, 62, 70, and 212; *hamask* on pp. 69 (twice) and 101.

²³ M. C. van den Toorn, "Betrachtungen über Bild, Motiv, und Entlehnung in der Saga," *ZDP*, 79 (1960), 257.

²⁴ *Ibid.*, p. 258.

²⁵ Andersson, pp. 12, 22.

This accounts for all but one occurrence of *sögn* in the saga; the remaining one refers to a report (*sögn*) transmitted to Egill concerning the disposition of Björn höldr's estate (p. 151).

The phrase-type *þat var mál manna* appears to be a sort of preterite variant of the two phrase-types above; if *svá er sagt* and *þat er sögn manna* claim to refer to tradition contemporary with the saga-writer, *þat var mál manna* claims to refer to opinion contemporary with the events of the saga. Five of its eight occurrences are associated with *mannlýsing* (character portrayal), and two are couched in direct discourse.

- 36) Þat var mál manna, at hann [Kveldúlf] væri mjök hamrammr (p. 4)
- 37) Þat var mál manna um Þórólf ok Bárð, at þeir væri jafnir at fríðleik (p. 20)
- 38) var þat allra manna mál, at hann [Þórólf Skallagrímsson] myndi vera inn líkasti Þórólfi Kveld-Úlfssyni (p. 80)
- 39) “Þat mun vera mál manna, at Bárðr hefði verðleika til þess, er hann var drepinn” (p. 113)
- 40) var þat mál manna, at þeir [Ketill höðr ok] konungr væri líkir yfirlits (p. 161)
- 41) Var þat sumra manna mál, at Arnviðr jarl myndi setja menn sína til at drepa menn konungsins (p. 220)
- 42) “Þat mun mál manna, Egill, at gørð sjá, er þú hefir gørt ok upp sagt, sé heldr skökk” (p. 288)
- 43) eigi var um þat einmælt, at hann [Önundr sjóni] væri eigi hamrammr (p. 212)

All eight of these instances are clearly tangential to our analysis; they are included here for the sake of completeness, and for whatever light they may shed on the phrasing of “genuine” oral allusion.

Even clearer contemporaneity is shown by the four instances in *Eigla* of characters themselves referring to oral tradition (always proverbial):

- 44) “Þat hafa gamlir menn mælt, at þess manns myndi hefnt verða, ef hann felli á grúfu, ok þeim nær koma hefndin, er fyrir yrði, en hinn felli” (Kveldúlf, p. 61)
- 45) “Þat er mælt, at ýmsar verðr, ef margar ferr” (Skallagrím, p. 96)
- 46) “hér mun vera ... sem opt er mælt, at segjanda er allt sínum vin” (Egill, p. 150)
- 47) “vinátta okkr Hákonar konungs stendr grunnt, þó at ek verða svá at gera sem fornkvæðit orð er, at þá verðr eik at fága, er undir skal búa” (Arinbjörn, p. 214)

I have left for last a complex of phrases which seem most important in their implications for the central matter of our topic: what constitutes “genuine” oral allusion? This complex centers on the “dearth of information” category, represented in *Eigla* by the phrase-types *ekki er þess getit* and

er ekki sagt (frá)—in Cecil Wood's words "the formulaic saga insert for omitted narrative detail."²⁶ The first of these occurs five times, one instance being citation (5) above. The remaining four are:

- 48) Ekki er þess getit, at Egill skipti silfri því ... hvárki við Skalla-Grím né aðra menn (p. 151)
- 49) Ekki er þess getit, at lausafé væri lagt í haug hjá honum [Skalla-grím] (p. 175)
- 50) Ekki er getit, at þá yrði fleira til tíðenda á því þingi (p. 211)
- 51) Um kveldit fóru dómar út, ok ekki er getit, at þar yrði til tíðenda (p. 286, closing words of Chapter 81)

Of these five, only (5) and (50) are treated by Andersson. Yet (48) has to do with Egill's silver, and, as I have argued above, it seems a more than plausible inference that oral traditions circulated as to its disposition. It also serves to underline Egill's amply illustrated avarice, and so perhaps merits inclusion among those striking details of character listed and analyzed by Andersson on pp. 7—11 of his article. Citation (49) points up the fact that Skallagrím's last act before dying, like Egill's, was to hide his hoarded money. Citation (51) has to do with a dearth of information regarding *þing*-matters, as do (5), (50), and others from different sagas included in Andersson's survey.

But the full significance of these phrase-types comes to light only in juxtaposition with related phrases, phrases which shade gradually into denotations which do not even come within the sphere of Andersson's consideration. I have arranged them below so as to show how slight are the formal differences between the variants of these types, and how subtle the progression from one extreme to the other. We begin with a repetition of (50):

- 50) Ekki er getit, at þá yrði fleira til tíðenda á því þingi
- 52) er ekki sagt, at til tíðenda yrði í ferð þeira (p. 238)
- 53) er þá ekki sagt frá ferð hans at til tíðenda yrði (p. 49)
- 54) er ekki sagt frá ferð þeira, fyrr en ... (p. 199)

Citation (53), but not (52) or (54), is included in Andersson's category of "uneventful journeys," a subclass of "dearth of information" which he judges "certainly not genuine."²⁷ It is difficult to assess this judgment, however, since the entire subclass is dismissed without argument. If we examine this thematic area, we find a number of similar phrases containing another form of *segja*:

²⁶ Cecil Wood, "The So-Called Historical Present in Old Norse," *Scandinavian Studies* ... presented to Henry Goddard Leach, ed., Carl F. Bayerschmidt and Erik J. Friis (Seattle, 1965), p. 106.

²⁷ Andersson, p. 14.

- 55) er frá hans ferð ekki at segja (p. 152)
 56) er frá hans ferð þat at segja (p. 137)
 57) er þat at segja frá hans ferð (p. 81)
 58) er þat frá honum at segja, at hann reið undan (p. 137)
 59) frá konungsmönnum er þat at segja, at ... fóru þeir (p. 223)

In these citations the supine has disappeared; but the locution is still grammatically impersonal, the comment on a journey remains, and the other similarities between the (48)—(54) group and the (55)—(59) group make it impossible to exclude the latter from our consideration. It may be argued that the negative is absent after (55), but the difference between (55) and (56) is minimal both syntactically and semantically, as is the difference between (54) and (55). (We may also note here that *geta* gives way to *segja* as soon as the journey-concept enters the pattern; this apparent semantic constraint deserves further investigation.) It may be argued that the disappearance of *tíðendi* after (53) alters the pattern decisively; but if we now fix on *tíðendi* as a headword, we find that our progression continues, though at a slightly oblique angle:

- 60) varð ekki til tíðenda í þeira ferð, fyrr en ... (p. 67)
 61) ekki varð þá fleira til tíðenda í ferð þeira (p. 83)
 62) gerðisk þá ekki til tíðenda, áðr en þeir kómu ... (p. 231)
 63) varð þá ekki fleira til tíðenda þat kveld (p. 125)
 64) fór svá fram it fyrsta sumar, at ekki varð til tíðenda (p. 277)
 65) í ferð þeiri var *mart* til tíðenda (p. 93)

Four of these six examples contain the journey-concept, including the last, which brings us out to the polar opposite of the “uneventful journey”—yet by such small increments that it is hard to see how we can avoid the responsibility of (paraphrasing Andersson) “finding a place for them in our system.”

This problem illustrates the emphasis on lexicality toward which one is pushed by the juxtapositions of evidence presented in concordances, and which one must guard against overstressing. There is a kind of “lexical enticement” to see such patterns first as shared lexical items in a shared thematic context, before introducing semantic and contextual discriminators. Yet, however wary one is of overemphasizing lexicality, the progression displayed above is so consistent over its range that, before we can be completely definitive about oral allusion, we must account for both ends of the spectrum which that range represents.

To recapitulate, we can designate the three groups above as *A* (48)—(54), containing the supine forms *getit/sagt* and sometimes *tíðendi*; *B* (55)—(59), containing the infinitive *at segja* but never *tíðendi*; and *C* (60)—(65), containing *tíðendi* but no form of either *geta* or *segja*. *A* says, “Nothing exists in

the sources concerning this matter";²⁸ *B* says, "There is nothing to tell"; *C* says, "Nothing noteworthy happened." *C* is outright report, characterized by the verbs *vera*, *verða*, and *gerask*—though the semantic difference between *B* and *C* is otherwise small.

The groups do have distinctions both semantic and functional (or, if you will, thematic). *A* explicitly reports a dearth of detail; *B* makes a formal statement about detail (once negative); *C* *implies* (in all but citation 65) a dearth of consequential detail. Yet the relatedness of these groups is apparent even in this definition of their distinctness. On the formal level, *A* shades so imperceptibly into *B* at one angle, and into *C* at another, that we cannot avoid seeing these phrases as having a close formal relatedness as well.

In the light of this relatedness, it seems unavoidable to regard these three groups as not only formal but functional cousins. This point might be illustrated with a *reductio ad absurdum*: if the inventionist view of saga-composition were correct, then *all* oral allusions (except those containing *rita*) would be spurious, "purely manneristic and hardly more than fillers."²⁹ And if this were true, then it would be hard to see Andersson's "genuine" references—typified by citations (5) and (50)—as other than in free stylistic variation with our groups *B* and *C*, which are not even treated in his analysis. And even as we draw back from our *reductio*, groups *B* and *C* are left with a residue of functional significance that suggests that they must be accounted for in textual-evidence treatments of the narrative structure—oral, literary, or both—of the family saga.

Appendix I

The Lexical Context of Words Used in Oral Allusion in *Egils saga*

It now remains to tie up some of the loose ends in our lexical analysis by examining the key vocabulary of Andersson's references from Vols. II—XII of *Íslenzk Fornrit*. We will treat only those words which have not been completely disposed of in the main body of the article. Where necessary, entries begin with an example from Andersson illustrating the use of the headword in oral allusion.

Geta is perhaps the most interesting of these for the consistency of its formulaicity. Citations (5), (18), and (48)—(51) account for six of the seven occurrences of the form *getit* in the saga. Citations (2) and (4) account for

²⁸ Wood, *op. cit.*, *loc. cit.*, argues for an English rendering along these lines, saying that the phrase "means 'nothing exists,' which is a continuative notion, 'the sources do not give'. The ambiguity in the English translation 'nothing is said' can easily obscure this point".

²⁹ Andersson, p. 5.

two of the three occurrences of the form *geta*, and the remaining occurrence seems to exhibit a curious non-allusive use of the same formula: “geta þess sumir menn,” Harald says drily to Sigtryggr and Hallvarðr as they set off to bring him Þórólf’s head, “ef þit siglið norðr, at þit munið bæði sigla ok róa norðan” (p. 51). Aside from skaldic usage, only one other form of *geta* in this denotation occurs in the saga: *gat*, p. 221.

Heyra (“höfu vér ekki heyrtr frásagnir, at . . .” *Lax*. V, 214) occurs 31 times in *Eigla*. It is sometimes used of contemporary reputation or gossip (“Lengi höfum vér þat heyrtr, Egill, at þú sér ójafnaðarmaðr,” p. 207), but there is nothing more closely resembling an oral allusion.

Kveða (“eigi er á kveðit hér, hversu mikit þeir gerðu,” *Lax*. V, 211) occurs 83 times in *Eigla*, 73 of these in the form *kvað*. *Kvað* is one of the 104 high-frequency words excluded from the concordance, but as a Singular verb form it is a grammatically unlikely candidate for use in oral allusion. It is primarily, if not exclusively, a speaker-tag. The only form of *kveða* I have found in oral allusion is “fornkveðit orð,” citation (47).

Mál occurs 162 times in the saga, including inflected, compounded, and otherwise suffixed forms; its occurrences in oral allusion are all accounted for by citations (36)—(42).

Mæla occurs 149 times in the saga, 103 of these in the form *mælti*, which is one of the 104 excluded words. But *mælti*, as a speaker-tag in the singular, can be lumped with *kvað* (q.v.). *Mæla* is used only in proverbial allusion, citations (44)—(46), with the exception of the form *einmælt*, citation (43). Indeed, *mæla* does not appear in the lexicon of Andersson’s references.

Segja occurs 530 times in the saga; its most frequent forms, *sagði* (192 occurrences) and *segir* (172 occurrences) are among the 104 excluded words. These are obviously speaker-tags, though *segir* cannot, on principle, be excluded from candidacy for use in oral allusion. It might be used in a variant of some phrase such as Andersson finds in *Gret*. VII, 187: “. . . þótt í sumum stöðum segi . . .” However, this form too is absent from the lexicon of Andersson’s references, nor have I found any instances of it in oral allusion in *Eigla*.—*Segja* (frequency 53) has been fully accounted for by citations (7) and (55)—(59). A curious first-person reference using the diction of oral allusion occurs on p. 288, where Ónundur sjóni says: “Nú er þat frá mér at segja, at ek hefi allan mik við lagt at skirra vandræðum þeira . . .” *Sögðu* (“þat sögðu menn,” *Lax*. V, 124—5), occurring 48 times in *Eigla*, shows no use in oral allusion. *Sögð* (“ok er mikil saga frá honum sögð,” *Gret*. VII, 243) does not occur in *Eigla*. *Sagt* occurs 58 times, 21 of these in oral allusion, and all treated previously in this article.

Sannr occurs 46 times, including all inflected forms, derivatives (*sannendi*) and compounds (*sannspurt*). The only oral reference is citation (3), “hafa þat margir fyrir satt.” Andersson does not include this reference, although he cites “höfðu sumir menn þat fyrir satt” from *Fóst*. VI, 210—11.

Tíðendi (74 occurrences) fits into other formulas as well, for instance the type “spyrja, hvat til tíðenda hafði görzk,” repeated six times. All its

appearances in oral allusion are accounted for in the main body of the article.

Vita ("Ekki kunnu vér með sannendum segja atburð . . . en þat vitu vér, at . . ." *Reyk.* X, 214) occurs 95 times, the only occurrence in oral allusion being example (35) above, "Þykkjask menn þat vita af sögn gamalla manna . . ."

Ætlan ("En þat er flestra manna ætlan," *Eir. rauð.* IV, 235) occurs only once in *Egla*, not in oral allusion but in Þorgerðr's tricking of Egill out of his suicide attempt: "Lokit er nú þessi ætlan" (p. 245).

Illustrative citations for the ancillary words in Andersson's lexicon have been given in the main body of the article. Since only three remain to be treated, they can be discussed in one paragraph.

Fleiri/flestr occurs 47 times in the saga; in oral allusion it is always associated with *tíðendi*, citations (50), (61), and (63). *Forn* (8 occurrences) appears in oral allusion only in "fornkveðit orð," citation (47). *Gamall* (19 occurrences) appears in oral allusion only in "af sögn gamalla manna" (citation 35) and "þat hafa gamlir menn mælt" (citation 44).

Appendix II

The Headwords of Allusion in *Egils saga*

(Total frequency includes all inflected forms, derivatives, and compounds)

	Total Frequency	Number of uses in Allusion
frásögn	1	1
geta "mention, guess"	11	8
heyra	31	0
kveða (Speaker-Tag)	83	1 (Proverb)
mál "speech, talk"	29	7
mæla (Speaker-Tag)	149	4 (3 Proverbs)
orð	64	1 (Proverb)
saga	3	1
sannr	46	1
segja (Speaker-Tag)	530	27
sögn	4	3
tíðendi	74	10
vita	95	1
ætlan	1	0

N.B.: Where a gloss is supplied for an O.N. word, it means that only that particular denotation of the word is counted in "Total Frequency". The designation "(Speaker-Tag)" is intended to point out that that is by far the preponderant function of *kveða*, *mæla*, and *segja* in O.N.

JOSEPH HARRIS

The Masterbuilder Tale in Snorri's *Edda* and Two Sagas*

"Masterbuilder Tale" designates a widespread story type in which a human or humans bargain with a supernatural being or beings for the construction of outstanding works of man (cyclopean walls, cathedrals, castles) or natural features that seem deliberately constructed (oddly shaped or placed boulders, landspits), the payment to be something of great importance to the human if the construction is successfully completed. A deadline is a frequent feature of the story, and the otherworldly builder is usually cheated of his hire. The tale is found all over Europe in many versions and variants and is usually regarded as a migratory legend or *Wandersage*¹ with etiological function, but the existence of an Old Norse myth telling a story of the same type and attested at least four centuries before the earliest folktale versions poses a special problem for historical study and is further complicated by the fact that the only certain attestation of the myth is in the late, sophisticated handbook of Snorri Sturluson and shows strong traces of his creative hand. Various geographical-historical explanations of the patterns of distribution and the development of the story itself are possible, but no satisfactory solution to the question posed by the parallel existence of the mythic and secular folktale modes in the same type of tale has ever been offered. To quote Jan de Vries: "As to the transition between myth and folk-tale, we grope in the dark."² The present paper will attempt to solve this problem by the introduction of a new analogue and the reconstruction of its history and relation to the myth. Let it be conceded in advance that a certain circularity inheres in the method, as in every attempt at deriving literary-historical conclusions from reconstruction, but justification lies in the explanatory power of the resulting genetic account.

* I am grateful to Roberta Frank and John Lindow for careful readings and significant suggestions at various stages in the development of this article and to the Society for the Humanities, Cornell University, where most of the work was done. A synopsis of this paper was read in Section 61, Ninth Conference on Medieval Studies of the Medieval Institute of Western Michigan University, Kalamazoo, Michigan, 9 May 1974.

¹ Reidar Th. Christiansen, *The Migratory Legends: A Proposed Catalogue and List of Variants*, *FFC* 175 (1958), No. 7065.

² *The Problem of Loki*, *FFC* 110 (1933), p. 76.

I. Folktale or myth?

Since the Masterbuilder Tale has received a good deal of attention from folklorists and several able surveys are available, I shall sketch only briefly the main types of the tale in their geographic distribution.³ In southern Europe the builder or builders are usually fairies.⁴ In Germany, the Low Countries, and Central Europe the devil is the builder, and the reward he demands is a human soul, typically that of the contractor or his child. For example, a legend from Lower Saxony tells how a farmer was in need of an especially large barn. The devil promised to build it for him "in a single night, before cock-crow, if after twelve years the farmer would surrender to him that which was now hidden in his house." The farmer agreed, but his mother divined that the farmer's wife must be with child and that it was the child the devil was after. The devil and his helpers began building the barn the next night. The mother stayed awake; and when the barn was almost finished, she scared up the chickens so that the cock crowed before the usual time. With the cock-crow, the construction ceased, and daylight showed that one wall was still lacking; the blame was laid on a helper who had been too slow with a load of stones, and the devil took revenge on him. The barn with its peculiarities can still be seen.⁵ This example is typical of Germany except for the closing, where the cause impeding the building is diverted inconsistently from the direct effect of the cock-crow onto a delayed helper. Most folklorists assume that in these stories the devil has replaced an earlier supernatural creature (such as a giant) and thus that this type of story is very old.

Denmark forms a transitional zone between the Continental versions and the very strongly attested and well-articulated Scandinavian versions where the masterbuilder is a troll or giant, the task normally the construction of a church (also frequent in the south), the most famous being localized at Trondheim, where St. Olaf is the contractor and the troll Skalle the master-

³ To the survey of folktale scholarship given by Inger M. Boberg, "Baumeistersagen," *FFC* 151 (1955), 1—24 add the studies by Krohn, Egardt, and Liungman cited below and Sigfrid Svensson's review of Boberg, "Baumeistersagen," in *Rig* 39 (1956), 30—31; "Sägnerna om den första kyrkplatsen. Finnsägner," discussants: Dag Strömbäck, Sigfrid Svensson, Olav Bö, Waldemar Liungman, and others, in *Norden och kontinenten: föredrag och diskussioner vid Trettonde nordiska folkliks- och folkminnesforskar-mötet i Lund, 1957*, Skrifter från Folkliksarkivet i Lund, Nr 3 (Lund, 1958), pp. 161—90; Christiansen, *Legends*; Niels Lukman, "Finn og St. Laurentius i Lund og i Canterbury," *ANF* 75 (1960), 194—237; Martin Puhvel, "The Legend of the Church-Building Troll in Northern Europe," *Folklore* 72 (1961), 567—83; Lütz Röhrich, "German Devil Tales and Devil Legends," *JFI* 7 (1970), 28—29; see also Hennig K. Sehmsdorf, "Two Legends about St. Olaf, the Masterbuilder. A Clue to the Dramatic Structure of Henrik Ibsen's *Bygmester Solness*," *Edda* 67 (1967), 263—71. Another tale, unmentioned in the surveys, that seems to show influence of the Masterbuilder type is perhaps to be added: "Gobborn Seer" in *A Dictionary of British Folk-Tales*, ed. Katherine M. Briggs, Part A (London, 1970), pp. 277—79 and references there.

⁴ See Boberg, "Baumeistersagen," pp. 3—4 and notes for full references.

⁵ Georg Schambach and Wilhelm Müller, ed., *Niedersächsische Sagen und Märchen* (Göttingen, 1855), p. 152.

builder, and at Lund, where Finn is the builder and St. Lawrence the contractor. The most important Scandinavian feature, however, is the addition of a clause to the contract: the troll shall earn the sun and the moon or St. Olaf's life (St. Lawrence's eyes, etc.) unless he fails to finish within the period set *or*—the new feature—unless the contractor can guess his name before the end of the set period. Folklorists have not arrived at a consensus on the origin of this feature (e.g., von Sydow derived it from Type 500 Tom-Tit-Tot, Boberg suggests wider possible sources)⁶ or on the origin and spread of the Finn/Skalle type, though it is clear that the naming motif is an addition to the simpler Continental type.

In addition to these two major types, the Continental Devil-as-builder and the Scandinavian Finn/Skalle tale, there are important related stories from the marginal Celtic and Baltic areas. One Celtic tale (in three variants) concerns a saint who erects a church with the help of an animal (an ox, a horse, or a reindeer); however, in one variant the building motif is overshadowed by the motif of the animal that can be eaten over and over again (e.g., Thor's goat).⁷ The fuller of the other two variants tells how St. Mogue (Aidan) began work on his church one evening. There were helpers, and the walls rose rapidly; a gray horse was bringing the last load of stones, and the sun was within a foot of rising when the devil bewitched a red-haired woman into putting her head out her window and crying "Oh, musha, St. Mogue, asthore! Is that all you done the whole night?" The saint was so astounded that he and all the workmen stopped work, and the horse let the load fall. The cathedral was never finished, and the stones can be seen on the hillside nearby. This baffling, probably confused story, already compared by Kennedy to the Finn/Skalle tales,⁸ seems to stand closer to the Devil-as-builder type, with the motif of female interference and the false dawn (the meaning of the red hair?). The fact that the saint has switched roles with the devil obviates the contract motif, and the Scandinavian naming motif is missing (or just possibly vestigial).

A second Celtic tale, extant in a single text localized at Stirling, is exactly like the Finn/Skalle type except that the ending (the sidhe-man Thomas flies out through the wall of the castle in a flame, leaving a hole that can be stopped by nothing except horse dung) resembles the Continental tales.⁹ Finally, von Sydow and Fossenius cited as parallels several Celtic tales in which a giant enters the service of the hero Fionn and requires an extraordinary

⁶ C. W. von Sydow, "Studier i Finnsägner och besläktade byggmästarsägner," *Fataburen* (1907), pp. 65—78, 199—218; (1908), pp. 19—27, specifically (1908), pp. 22—23.

⁷ For references and summaries see C. W. von Sydow, "Tors färd till Utgard," *Danske studier* (1910), pp. 96—97; there are four variants here if von Sydow's Irl. 6 is close enough to count.

⁸ Patrick Kennedy, ed., *Legendary Fictions of the Irish Celts* (London, 1866), pp. 340—42.

⁹ James MacDougall, *Folk Tales and Fairy Lore*, ed. G. Calder (Edinburgh, 1910), pp. 168—73; first cited in this connection by Mai Fossenius, "Sägner om trollen Finn och Skalle som byggmästare," *Folkkultur* 3 (1943), 82—86.

reward.¹⁰ Though there is some resemblance to the Scandinavian tales in isolated motifs, the Fionn stories as a whole are not convincing analogues.

In the Baltic area related tales have two giants as builders in competition, and in a few St. Olaf does the work himself but falls like Skalle at the last minute. Some variants of this form give Olaf a satanic helper, and others have a motif of female interference.¹¹

Finally, we find the Masterbuilder legends sparsely attested in Iceland. In addition to the story of the building of the church at Reyni, obviously a late derivative from the mainland Scandinavian Finn-type which can be ignored here,¹² Iceland has offered only one example of these legends: the famous myth of the building of Asgard. In chapter 42 of *Gylfaginning* Snorri tells how a craftsman came to the gods and offered to build, in a year and a half, a great fortress in which the gods would be safe from attacks of the giants, but he required as his price that he should have Freyja as his wife and also the sun and the moon. The gods retired to take counsel and made a plan. They agreed but set terms that they thought would make it impossible for the workman to keep his end of the bargain, for the work was to be done in one winter and with no aid, but they allowed the craftsman the use of his stallion Svaðilfari. The craftsman and his horse worked chiefly at night, hauling great boulders for the walls, and three days before the end of winter the task was almost finished. The gods, however, hit upon a plan to thwart the completion of the work: Loki took on the form of a mare, luring the stallion away for one night and halting the building. The craftsman, when he saw that the work would not be finished on time, fell into a "giant-rage." The gods then called in Thor, who immediately killed the giant, breaking all oaths.¹³

Gerhard Schoening (1762) was probably the first to compare this myth to the Masterbuilder Tale which he knew in the form connected with Trondheim Cathedral (Skalle's reward to be the sun and moon or St. Olaf himself),¹⁴ and almost all commentators since have agreed that the similarity between this myth and the folktales is too great to be accidental. The search for a genetic explanation of the similarity offers the familiar three choices of comparative studies, but most commentators have excluded polygenesis because the similarities are both systematic and detailed and do not seem to be

¹⁰ C. W. von Sydow, "Iriskt inflytande på nordisk guda- och hjältesaga," *Vetenskaps-societeten i Lund: årsbok* (1920), pp. 26—27; Fossenius, pp. 74—78.

¹¹ For discussion and references see Boberg, "Baumeistersagen," pp. 11—12 and notes.

¹² Jón Árnason, ed., *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri* (Leipzig, 1862—64), I, 58, discussed by Einar Ólafur Sveinsson, "Íslandske Folkesagn," *Nordisk kultur* 9 (Copenhagen, 1931), 188—89 and *Um íslenzkar þjóðsögur* (Reykjavík, 1940), pp. 47—49.

¹³ Snorri Sturluson, *Edda: Gylfaginning og prosafortellingene av Skáldskaparmál*, ed. Anne Holtmark and Jón Helgason, 2nd ed. (Copenhagen, 1968), pp. 45—47; as far as possible quotations are from this edition (abbreviated *Edda*); otherwise from *Edda Snorra Sturlusonar*, ed. Arnarnagnaean Commission, 3 vols. (Hafniae, 1848—87) (abbreviated AM) or *Edda Snorra Sturlusonar*, ed. Finnur Jónsson (Copenhagen, 1931) (abbreviated FJ).

¹⁴ *Beskrivelse over den vidt berømte Domkirke i Trondhjem*; cited by Fossenius, p. 73.

rooted in some common social reality such as a widespread type of ritual. Of the remaining explanations, descent from a common original form and derivation of the folktale from the myth or the myth from the folktale, the first has been the most popular though diffusion in both directions has also been proposed, as the following review of opinions will show.

The mythologically oriented folklorists of the nineteenth century were in agreement that the *Sagen* were all descended from the myth, survivals in folk memory of a Germanic myth that Christianity had been able to modify but not suppress, though they did not agree on the exact meaning of the nature symbolism they saw in the myth.¹⁵ More important is the remarkably forward-looking explanation of Sophus Bugge (1881—89), for whom the myth was to be understood within his radical thesis that a great number of Scandinavian heroic legends and myths “reflect or at least developed under the influence of tales, poems, legends, religious or superstitious concepts which the heathen or half-heathen Scandinavians in the British Isles during the Viking period heard from Christians, especially monks and persons educated in monastery schools”—that is, that much of Old Norse narrative is traceable to Judeo-Christian and Classical culture.¹⁶ Bugge rejected the prevalent notion among the older researchers that the folktale was the detritus of the myth, pointing out that the folktale is distributed far beyond the Germanic areas, that the folktale appeared in too many variant forms to be derivable from a single myth, and that there is no trace of the divine personages of the myth, especially Loki, in the folktale. Instead he proposed that a folktale closely related to the ones still current “formed the main basis for the Eddic myth, with which several other elements, quite unlike in origin, have fused.”¹⁷ After indicating the points at which the myth had diverged from the folktale, Bugge introduced the Laomedon legend (the building of the walls of Troy) as the source of the deviant elements, and he proposed a specific version of the Troy legend, that of the First Vatican Mythographer, as the source; the nexus to Norse myth will have been made in Ireland where the version of the First Vatican Mythographer was known and used in a Troy-book. Bugge shows how individual features of the Troy story were taken out of context and worked into the folktale to give the version known in Old Norse myth. For example, the famous crux *Völuspá* 25: “hverr hefði lopt allt/ lævi blandit,”¹⁸ is explained as reflecting Apollo’s

¹⁵ Jacob Grimm, *Deutsche Mythologie*, 2nd ed. (Göttingen, 1844), pp. 514—16; Karl Simrock, *Deutsche Mythologie*, 6th ed. (Bonn, 1887), pp. 55—57; Otto Henne-Am Rhyn, *Die deutsche Volkssage*, 2nd ed. (Leipzig, 1879), pp. 384—92. Sveinsson, *Þjóðsögur*, pp. 47—49 apparently still holds with descent.

¹⁶ Sophus Bugge, *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse*, I. række (Christiania, 1881—89), I, 8—9.

¹⁷ *Ibid.*, p. 259 and generally pp. 257—65. Another early denial that the Christian legends could be descended from a Germanic myth was that of Henrik Schück, *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria*, I (Stockholm, 1904), 21.

¹⁸ Thus the text cited in the *Prose Edda*; an important variant, *hverir for hverr*, is found in the Codex Regius of the *Elder Edda* (cited throughout from *Edda* . . ., ed. G. Neckel, I. Text, 4th ed. rev., Hans Kuhn [Heidelberg, 1962]).

actions after he had been cheated of his reward: "Unde indignatus Apollo pestilentiam eis inmisit." Snorri himself, according to Bugge, did not fully understand and so paraphrased *Völuspá* as "hverr því hefði ráðit at. spilla loptinu ok himninum svá at taka þaðan sól ok tungl ok gefa jötnum." The phrase "the sun and the moon" is explained as drawn from the current folktale—a secondary influence of the tale.

It will not be necessary to mention all the features supposedly drawn from the Laomedon story to show the faults of Bugge's admittedly brilliant theory. His assumption that a *living myth* was drawn from a folktale is unproven and as unjustified as the opposite notion found among Grimm and the older mythographers: that a genuine common Scandinavian myth should have been generated in the narrow and partly bookish way Bugge's theory requires is very unlikely. Nor is the extraction of motifs out of context a plausible process. Why should it have become an article of North Germanic faith—presumably the significance of a "myth"—that Loki poisoned the air because in a different context and in a text with very questionable connections with the North Apollo, whose role in the story corresponds to the builder, not to Loki, "sent them a pestilence?" (The myth-forming process might better have hit upon the revenge taken by the other builder in the Latin mythology since "Neptune sent a great whale!") Finally, Bugge's attitude toward Snorri and the *Völuspá* is not sufficiently critical; though he recognizes some disagreements between them, he basically accepts both as presenting a living Germanic mythology.

A turning point in the study of the prose *Edda* came with the later work of Eugen Mogk (1920's and 30's);¹⁹ though he did not write specifically on the Asgard story, the scholarly movement started by him is very important, I believe, for finding a satisfactory solution to the Asgard problem. Mogk argued that most of the sources of Scandinavian mythology known to Snorri are also known to us; much has survived in the *Poetic Edda*, skaldic poetry, and verse cited by Snorri himself; and after all Snorri was writing two and a quarter centuries after the conversion in Iceland. It becomes necessary, then, to view critically Snorri's use of his sources, and the possibility arises that some of the stories not attested in verse are fabricated by the author himself. In fact, Mogk went so far as to argue that Snorri had a kind of school of mythological romancers at Reykjaholt; and while most scholars have thought

¹⁹ Eugen Mogk, *Novellistische Darstellung mythologischer Stoffe Snorris und seiner Schule*, *FFC* 51 (1923) and "Zur Bewertung der Snorra-Edda als religionsgeschichtliche und mythologische Quelle des nordgermanischen Heidentums," *Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig*, Philol.-hist. Kl. 84 (1932), 1—18. The critical spirit is felt before Mogk in Sigurður Nordal's brief discussion of the Asgard story in *Snorri Sturluson* (Reykjavík, 1920), pp. 124—25: Nordal is cautious about taking *Gylfaginning* as a source of pagan religion but believes that the Masterbuilder story is an example of Snorri's being better placed to interpret *Völuspá* than we are; yet Nordal points out that Snorri tells the myth as the *first* building of Asgard while a consecutive interpretation of the poem requires that it be a rebuilding after the war with the Vanir.

Mogk's case overstated and believed with Anne Holtmark²⁰ and Jan de Vries²¹ that Snorri did have access to more information about Old Norse paganism than we do, Mogk's *Quellenkritik* is now recognized as a vital principle for dealing with Snorri's *Edda*.

That is, it is recognized among traditional, philologically oriented scholars, not, however, by Georges Dumézil in his important study of Loki (1948). There Dumézil wittily and sometimes personally attacks Mogk and is able to damage some specific analyses of Mogk's.²² Dumézil's attempt to vindicate the Asgard story as myth is, however, turned against Jan de Vries who had treated the story to an exemplary piece of *Quellenkritik* in his book *The Problem of Loki* (1933).²³ The main accomplishment of this section of the Vries' book is to have proven that the Asgard story is wrongly imposed on stanzas 25—26 of *Völuspá*, which seem to refer to quite another situation. This is the main point and the one on which Dumézil attacks him, to my mind without effect. The remainder of de Vries' discussion is less satisfactory. He sees the logic of the assumption Mogk would have made, that Snorri composed the myth himself, though he is unwilling on principle to accept this. He believes that Snorri knew the story as a "myth from oral tradition" (p. 76), and yet his reconstruction of the original form of this myth does require a number of innovations by Snorri: the connection between the building story and the birth of Sleipnir is "an arbitrary combination of Snorri or one of his predecessors" (p. 77); the role of Thor at the end of the story is an accommodation to lines from *Völuspá* 26 ("Þórr einn þar vá/ þrunginn móði,/ hann sialdan sitr/ er hann slíkt of fregn") since in the original de Vries imagines Loki as acting singly on behalf of the gods. On the largest issue at stake, "the transition between myth and folk-tale," de Vries can offer no help (p. 76).

The most recent discussion of the Asgard myth, by Anna Birgitta Rooth (1961), is inconclusive from our point of view; this is perhaps due to the exclusive focus of her book on finding the unique and therefore original elements in the figure of Loki.²⁴ Rooth does, however, accept de Vries' demonstration of the independence of *Völuspá* 25—26 from Snorri's myth and seems to approve also of Bugge's general approach.

One of the most comprehensive early discussions of the Asgard story was that of the folklorist C. W. von Sydow (1908).²⁵ Though he recognized some innovations on Snorri's part, von Sydow does not dwell on the question of

²⁰ Anne Holtmark, *Studier i Snorres mytologi*, Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist.-Filos. Kl., N.S. 4 (Oslo, 1964), p. 5.

²¹ De Vries, *Problem*, p. 288.

²² Georges Dumézil, *Loki* (Paris, 1948), pp. 81—109.

²³ De Vries, *Problem*, pp. 65—82; Dumézil, pp. 124—29.

²⁴ Anna Birgitta Rooth, *Loki in Scandinavian Mythology*, Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund, 61 (Lund, 1961), pp. 35—41. See the review by Anne Holtmark, "Loki—en omstridt skikkelse i nordisk mytologi," *MM* (1962), pp. 81—89.

²⁵ *Fataburen* (1908), pp. 24—27.

the relation of Snorri's prose to *Völuspá* but accepts the story as presented in Snorri's *Edda* as a reflection, if distorted, of a heathen myth or legend. He solves the problem of the myth's relation to the Finn/Skalle tale in very broad strokes by tracing them as narrative patterns to a single ancestor (hypothetical but resembling *Alvíssmál*) and then accounting for divergent developments such as the introduction of the naming motif in the folktale from the Titelliture märchen (Type 500) and the role of Loki in the myth as an extrapolation from other stories about Loki. De Vries has criticized some details in von Sydow's interpretation (pp. 67—68), but more important is the fact that von Sydow sheds no light on the relation of Snorri to his sources or on the genuineness of the myth, and as to the relation between myth and folktale we still "grope in the dark."

In later work (1920) von Sydow sought to derive the original of both the myth and the Scandinavian Finn/Skalle tale from an Irish source.²⁶ This explanation was adopted and more fully set forth by Mai Fossenius (1943), who argued as follows:²⁷ motifs from the Irish Saint-as-builder story combined with motifs from the stories in which a giant serves Fionn MacCumal. The payment of the sun and the moon was due to a misunderstanding of the common Irish oath meaning "I swear by the sun and the moon." Original Norse material was blended in, formed on the pattern of other episodes in the mythology: Freyja, always desired by the giants, was to be the reward; Loki, often rescuer of the gods and sometimes found in the form of a woman, combines those two roles with his role as troublemaker; Thor, perpetual enemy of giants, puts a period to the story; and the purpose of it all is to explain how Loki gave birth to Sleipnir. Fossenius thinks the Finn/Skalle tale had a parallel development to that of the myth (taking on the naming motif, etc.). Most readers will not find this a very satisfactory explanation of the formation of a myth or of its relation to folktale analogues. The derivation of the sun and moon as reward from a misunderstood oath (which is not even shown to occur in any extant variant of any analogue) can be safely rejected;²⁸ and the parallels from the Fionn-cycle are too general to carry weight. A point by point criticism is unnecessary, but the result of a close examination of Fossenius' and von Sydow's Irish arguments will be the recognition that a Celtic origin is unproven and in any case would not meet the fundamental objections already raised to von Sydow's earlier work as an explanation of the relationship of the myth to the tales.

Another folklorist, Friedrich von der Leyen, listed briefly the correspondences between various myths and various folktales or folktale motifs, including the Asgard story, in his monograph *Das Märchen in den Göttersagen der Edda* (1899).²⁹ Von der Leyen and the folkloristic approach in

²⁶ Von Sydow, "Iriskt inflytande," pp. 26—27.

²⁷ Fossenius, pp. 73—86.

²⁸ With Boberg, "Baumeistersagen," p. 7.

²⁹ Friedrich von der Leyen, *Das Märchen in den Göttersagen der Edda* (Berlin, 1899),

general are brilliantly criticized by Dumézil, in a chapter entitled "Les Abus de la 'science des contes'," chiefly for the atomistic attention to scattered motifs to the neglect of the whole; besides, nothing is "explained" by the accumulation of parallel motifs, except insofar as it is implied that all this material, mythic and folkloristic, somehow constitutes a single corpus. Dumézil's critique of von der Leyen is well-founded; thus it is all the more striking that he is forced to note that the parallels to the Asgard story are not "des motifs de contes pris de droite et de gauche et artificiellement associés, mais exactement *un type de conte* fidèlement suivi" (p. 117).

Kaarle Krohn touched on our subject in his lectures on Old Norse mythology (1922) and in his survey of research on fairy-tales (1931).³⁰ He is in agreement with von Sydow on the ultimate origin of this kind of story in the amazement of the folk at great works of man or nature but, in accord with his radical attempt to trace most of Scandinavian mythology directly to Christian legends, assumes a simpler form of migration from the south, with additions from other story types, to explain both the Finn/Skalle tale and the myth of Asgard. This is generally convincing for the legend, but Krohn's explanation for the myth is not adequate: "Der Asgardmythus bei Snorri braucht jedoch nicht älter als die kirchenbausage zu sein, aus der er hergeleitet werden kann. Auch ist es nicht nötig, eine andere übergangsform für die sage vom kirchenbau des riesen anzunehmen als die angeführte von der nächtlichen arbeit eines wichtes, um ein gewöhnliches bauwerk aufzuführen. Die entwicklung ist in folgender richtung vor sich gegangen: eine sage von einem bauern und einem wichte, eine legende von einem heiligen und einem riesen, ein mythus von göttern und einem riesen" (pp. 121—22). This is simple and intelligible, but it brings the North Germanic mythopoeic age down almost to the conversion period (the oldest recorded story that bears a moderately close resemblance to the Masterbuilder Tales seems to be one from the ninth century).³¹ Of course, all the supporting evidence deriving Old Norse mythology from Christian legends is equally questionable, and finally there is no attempt here to come to terms with the peculiar nature of the sources, especially with the discrepancies between Snorri and the *Völuspá*.

Krohn added a new twist to the discussion by relating the myth also to a different group of stories that feature a marvelous horse. Here a man captures a gray horse and performs amazing feats of labor—sometimes of construction—with it. At the end of the day the strange horse is freed and leaps into the sea, proving to be a kelpie (Icel. *nykur*, Sw. *bäckahäst*, *vattenhäst*, etc.). A variant of this story is attested in *Landnámabók*, and in a

pp. 38—39; see also his "Kleine Anmerkungen zu den Göttergeschichten der Edda," in *Edda-Skalden-Saga: Festschrift zum 70. Geburtstag von Felix Genzmer*, ed. H. Schneider (Heidelberg, 1952), pp. 87—91.

³⁰ Kaarle Krohn, *Übersicht über einige Resultate der Märchenforschung*, *FFC* 96 (1931), 114—22; slightly altered from his *Skandinavisk mytologi: Olaus-Petri-föreläsningar* (Helsingfors, 1922), pp. 195—202.

³¹ Boberg, "Baumeistersagen," p. 4 and note.

modern Icelandic variant the kelpie, who had been used to build a church wall, gives it a kick with his hoof in parting; the resulting hole cannot be stopped.³² Dumézil succinctly criticized this "parallel" to the Asgard story: "Même là, nous sommes loin de la seconde partie du 'mythe' scandinave: Loki se métamorphosant en jument, détournant de son service le cheval du géant et mettant bas, lui-même, quelques mois plus tard, le cheval à huit pieds, le coursier d'Odhinn, Sleipnir" (pp. 118—19).

Nevertheless, the idea that stories about the Kelpie-as-workhorse were the basis of the Asgard myth was taken up and developed by Brita Egardt (1944).³³ Egardt compares the Irish story of St. Mogue, the Asgard myth, and two stories, one Irish, one Icelandic, from the international stock of Kelpie-as-workhorse tales and finds that they have three factors in common: (1) the horse has amazing strength; (2) it is used as a workhorse on a building project; and (3) in two of these four stories the horse is gray, while in the Asgard story the descendent Sleipnir is gray. Egardt herself observes that it is a property of supernatural horses to be gray. Moreover, horses *are* used for riding and hauling; and unless we wish to call all supernatural horses kelpies, it seems necessary to reject this overgeneral approach.³⁴ It goes without saying that Svaðilfari is not an ordinary horse, any more than the builder is an ordinary man, and Egardt's conclusion seems to be based on very thin evidence: "... Asgårdssägner består av en kontamination av åtminstone två olika sägner, varav den ena utgöres av den om vattenhästen som arbetshäst vid bygge" (p. 164).

Waldemar Liungman (1958—59) apparently took up Egardt's suggestion when he came to give a definite answer to our question as he poses it: "Men varifrån kommer då myten om Asgård's uppbyggande?"³⁵ He rejects the connection with the Finn/Skalle-*Sage* because the myth lacks what he calls the most important points of the *Sage*: the name guessing, the cradle song, the setting up of the tower or insertion of the last stone (p. 332). But this is far too limited a conception of the most important points of the folk-tale and ignores the Continental and Irish analogues without the naming motif and its dependent, the cradle song. Liungman's solution is that the Kelpie-as-workhorse, in a form in which the horse is owned by a giant, is the basis of the myth. In criticism it should be observed that the connection Liungman draws is based on a single *dramatis persona*, the supernatural

³² References in Sveinsson, *NF* 9, pp. 197—98, n. 41 and Egardt, cited below, pp. 162—64.

³³ Brita Egardt, "De svenska vattenhästsägnerna och deras ursprung," *Folkkultur* 4 (1944), 119—66, esp. 159—64. The honor of first connecting Svaðilfari with the kelpie probably belongs to A. Kuhn and W. Schwartz, edd., *Norddeutsche Sagen, Märchen, und Gebräuche* ... (Leipzig, 1848), p. 476, note; this story is quoted by Egardt.

³⁴ As Fossenius, p. 77, rejected von Sydow's comparison with "The Pursuit of Gilla Dacker and his Horse," obviously a novelistic adaptation of a Kelpie-as-riding-horse legend.

³⁵ Waldemar Liungman, ed., *Sveriges sägner i ord och bild*, III (Copenhagen, 1959), 331 and generally 67—82, 275—338, II (1958), 39—50, 356—57; and cf. III, 83—94, 338—42.

horse or other animal; but secure parallels of this kind should be based on the network of relations among a number of *dramatis personae*, in short upon the structure of a story, supported if possible by details of content. Liungman's conjectural stage with a giant as owner of the horse is plausible enough in a version of the Masterbuilder legend (indeed it is found in the myth), but it would be out of place in the kelpie stories where the kelpie is almost by nature a masterless creature. It is unnecessary to point out other obvious differences between the Masterbuilder Tales, including the Asgard myth, and the kelpie stories;³⁶ they share nothing beyond the supernatural horse with his marvelous strength.

Since Rooth's work the problem of Asgard has not been treated directly,³⁷ but it is important for our proposed solution to point out that recent scholarship on Snorri's *Edda* has been more in the spirit of Mogk than of Dumézil, and it now seems most significant to scholars to explicate the attitude of Snorri and his time toward his subject. This line of scholarship has culminated in recent years in Walter Baetke's brilliant *Die Götterlehre der Snorra-Edda*,³⁸ Anne Holtsmark's *Studier i Snorres mytologi*, and Byrge Breiteig's "Snorre Sturlason og æsene."³⁹ In these works attention has been focused on Snorri's euhemerism, or rather the mixed euhemerism and demonism that Snorri adopted from the medieval church as his way of coming to an understanding of his pagan ancestors' religion; and in spite of some dissenting voices,⁴⁰ the *Edda's* Prologue or "Formáli," which sets out in detail a learned interpretation of Germanic paganism and prehistory, can now be regarded as Snorri's work and integral to the *Edda* as a whole.⁴¹

³⁶ One point of difference which may not be obvious can be mentioned: apparently the kelpie is mainly useful during the *day*; in *Landnámabók*, Auðun stoti captured an applegay kelpie in the usual way, and: "Hestrinn var góðr meðfarar um miðdegit; en er á leið, steig hann í völlinn til hófskeggja; en eptir sólarfall sleit hann allan reiding ok hlióp til vatsins" (*Sturlubók*, ch. 83; *Fortællinger fra Landnámabók*, ed. Jón Helgason [Copenhagen, 1963], p. 67). An exception is the story in Kuhn and Schwartz, p. 476. In contrast, the Masterbuilder's work normally goes on at night.

³⁷ The remarkable essay of Wolfgang Laur, "Die Heldensage vom Finnsburgkampf," *ZDA* 85 (1954—55), 107—37, should also be mentioned in this survey. Laur's aim is to show that the story of the fight at Finnsburg (reconstructed from the OE *Finnsburg Fragment*, the Finnsburg Episode in *Beowulf*, and allusions in *Widsith*) is derived from a myth like that of the building of Asgard. Laur relies heavily on von Sydow and throws no independent light on any matters of concern to the present article; but his view, if acceptable, would support the traditional views of the Asgard story as genuine myth. However, his procedure is so arbitrary that I cannot accept it even on its own terms; for further strictures see Klaus von See, *Germanische Heldensagen* (Frankfurt, 1971), pp. 50—51.

³⁸ *Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig*, Philol.-hist. Kl., Bd. 97, Heft 3 (Berlin, 1950).

³⁹ *ANF* 79 (1964), 117—53; and in a similar vein, A. H. Krappe, "Die Blendwerke der *Æsir*," *ZDP* 62 (1937), 113—24.

⁴⁰ Lars Lönnroth, "Tesen om de två kulturerna: Kritiska studier i den isländska sagaskrivningens sociala förutsättningar," *Scripta Islandica* 15 (1964), 79—83; Anker Teilgaard Laugesen, "Snorres opfattelse af Aserne," *ANF* 56 (1942), 301—15, esp. 309—13; Andreas Heusler, *Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum* (Berlin, 1908); see the full review in Breiteig.

⁴¹ The unity of the *Prose Edda* is effectively argued by Baetke, Holtsmark, Breiteig,

II. *A new analogue*

The previous scholarship, then, yields few firm conclusions for the question posed above: myth or folktale? However, a new Icelandic analogue may offer a way around the impasse: the story of the berserk builders in *Heiðarvíga saga* (chapters 3—4) and *Eyrbyggja saga* (chapters 25 and 28) tells how Víga-Styrr acquired two berserk followers. For a time they were content taking part in his feuds; but soon one of the berserks fell in love with Ásdís, Styrr's daughter, and asked her hand in marriage. Styrr consulted Snorri goði and formed a plan to rid himself of the threat of the uncouth berserks. He agreed to give Ásdís to the berserk on the condition that the latter perform certain Herculean building tasks—clear a path across the lavafield to Vermundr's farm, erect a wall at the boundary of Styrr's land, and construct a sheepfold. While both berserks were engaged on this work, Styrr himself built a bathhouse; and when the berserks had finished their work, he enticed them inside where they were scalded and finally killed as they attempted to escape. They were buried in the lavafield near the site of their great works.⁴²

In spite of its realism the story of Víga-Styrr and the berserks is easily recognizable as legendary material. The etiological element, though not explicit in either saga, is unmistakable and probably survives from a presumptive oral stage: the modern name of the lavafield and adjoining farm is Berserkjakraun, and the path is called Berserkjagata.⁴³ But beyond these general features of oral legend, the tale of the berserks exhibits too many systematic structural similarities to the folktales of the Masterbuilder type to be entirely independent of them. It is, however, very plain that the story in the sagas agrees still more closely with Snorri's myth, where the actors, the relationships among them, and the overt actions form close parallels: Styrr/the gods promise Freyja/Ásdís to an uncouth suitor, the giant/the leading berserk, as payment for a miraculous building feat; the giant/berserk asks for and is allowed the aid of a single helper, his horse/his brother (*Hv* only). The work goes on especially at night (*Hv* only?), involves the hauling of great boulders, and is a wonder to ordinary gods/men. When the work is nearly finished, the contractor, the gods/Styrr, sends a female, Loki as mare/Ásdís, out to approach the workers (only in *Hv* is Ásdís explicitly *sent*). In some way she disturbs the work in progress; and directly afterwards the giant/berserks are slain by Thor/Styrr. Naturally the stories do not coincide in every detail; but the structural similarity and

---

and Elias Wessén, ed., *Codex Regius of the Younger Edda* . . ., Corpus codicum Islandicorum medii aevi, 14 (Copenhagen, 1940), pp. 11—28.

⁴² *Heiðarvíga saga* (abbreviated *Hv*) is cited from *Borgfirðinga sögur*, Íslenzk fornrit 3 (Reykjavík, 1938), ed. Sigurður Nordal and Guðni Jónsson; *Eyrbyggja saga* (abbreviated *Eb*) from Íslenzk fornrit 4 (Reykjavík, 1935), ed. Einar Ólafur Sveinsson and Matthías Þórðarson.

⁴³ So Kr. Kálund, *Bidrag til en historisk-topografisk beskrivelse af Island*, I (Copenhagen, 1877), 432—34; but cf. n. 67 a below.

correspondence in details is more than enough to assign the story of the berserk builders to the general type of Masterbuilder Tale. A detailed study of the saga tale in relation to the myth and folktales is in order.

(1) Comparison between the conference of Styrr and Snorri goði and the first or second council of the gods suggests itself as a further similarity of detail, and many of the folktales have a similar feature that might be called "outside advice"; but neither of these councils of the gods coincides exactly in position to the conference in the saga. This discrepancy points to the chief difference in structure between the story in the sagas and the folktales: in the folktales forms the *initial moment* is usually the human contractor's need to raise a building, while in *Eyrbyggja saga* the initial moment is clearly the desire of the leading berserk for Ásdís, and the building tasks follow as a condition of the bargain. This sequence of events suggested to Dehmer that the story in *Eyrbyggja* was fundamentally a wooing tale related to fairy tales in which tasks are imposed on a wooer-hero; he pointed to fairy tales in which "dem unliebsamen armen Freier drei Taten auferlegt werden, wobei man natürlich im stillen hofft, ihn loszuwerden, da man nicht glaubt, dass der Freier die Werke werde vollbringen können. Hausbau und Ähnliches kommt dabei oft genug als Aufgabe vor. Alles wird mit Unterstützung eines dämonischen Helfers oder dankbarer Tiere zum glücklichen Ende geführt, woran hier die Hilfe des Bruders erinnern könnte."⁴⁴ Dehmer cites in support first Type 461 ("Three Hairs from the Devil's Beard"; Grimm No. 29)⁴⁵ and then, somewhat more plausibly, Type 513A or B ("Six Go through the Whole World"; Grimm Nos. 134 and 224; "The Land and Water Ship"; Grimm No. 71). In stories of Type 513 the hero has to accomplish tasks or pass tests before receiving in marriage a princess who had been offered to any man who could accomplish the tasks. It seems that Dehmer's discussion is the basis of the saga editors' only comment on the matter; Einar Ólafur Sveinsson observes in a note: "Það er títt í ýkjusögum, að menn verða að vinna þrautir nokkurar til að ná dýrum ráðahag. Þess háttar frásagnir hefur söguritarinn í huga."⁴⁶ Later Reidar Christiansen also briefly related the incident in *Eyrbyggja saga* to the imposition of tasks on a wooer-hero in the context of a discussion of Type 313 (Tasks and Magic Flight) and related märchen,⁴⁷ and Inger Boberg's motif-index lists the

⁴⁴ Heinz Dehmer, *Primitives Erzählungsgut in den Íslendinga-Sögur* (Leipzig, 1927), pp. 86—91, ref. to p. 90.

⁴⁵ The comparison is very far-fetched as the following outline based on that of A. Aarne and S. Thompson, *Types of the Folktale*, *FFC* 184 (1964) will show: (I) The prophecy that a certain poor youth ("fortune's favored") will wed the princess comes true despite the king's efforts to kill the boy; then (II) the king assigns him a quest for the devil's three golden hairs; on his way (III) he is posed three questions which he promises to answer on his return from Hell; in Hell (IV) he obtains the hairs and the answers with the help of the Devil's wife or grandmother, and returns giving the answers to each question as he goes (V). The cruel king is punished when he attempts to repeat the boy's journey (VI).

⁴⁶ *Eb.*, p. 72, n. 3; cf. Sveinsson, *Þjóðsögur*, p. 221, n. 1 and pp. 218—21.

⁴⁷ Reidar Th. Christiansen, *Studies in Irish and Scandinavian Folktales* (Copenhagen, 1959), p. 97 and pp. 81—108.

story of Víga-Styrr and the berserks in *Eyrbyggja* as H359.2 Suitor test: clearing land.⁴⁸

Clearly there is a good deal of similarity between Styrr's action in assigning the building tasks and the situation in some of these fairy tales. However, the motifs in question (H335, H336, H338, H359) are in the fairy tales usually bound up with T68 (Princess offered as prize) and F601.2 (Extraordinary companions help hero in suitor tests), H335.0.1 (Bride helps suitor perform his tasks), or G530.2 (Help from ogre's daughter or son); and in general the task motif is mounted in the sagas in a context quite unlike that of the relevant tale-types (313, 502, 513, 518, 570, 577).⁴⁹ Ásdís's part is certainly not to help the berserks, rather it appears that she originally hindered them; and she is not offered as a prize, as is usual in the fairy tales. Halli and Leiknir are by no means fairy-tale heroes; they have, as berserks, much in common with ogres and giants but little beyond their relative poverty in common with the "fortune's favored" märchen hero, and of course the outcome of the story is the reverse of that of the fairy tales. On the other hand, in both saga texts Styrr's ostensible objection to the marriage is the difference in wealth between Ásdís and the berserk, and Styrr's striking reference in the *Eyrbyggja* text to the customs of the ancients may well allude to the fairy-tale situation: "Nú mun ek gera sem fornir menn, at ek mun láta þik vinna til ráðahags þessa prautir nökkurar" (p. 72). At most, however, these words can refer to the immediate incident, the imposition of tasks on an unwanted wooer, and not to a type of märchen. In the context of the story as a whole such an allusion would be highly ironical, exchanging the roles of protagonist and antagonist; and despite Styrr's allusion the story of the berserks seems to be more closely linked with the *Sagen* and with the myth of Asgard than with märchen of the "giant's daughter" family.

However, it is not entirely clear from the Icelandic texts that wooing was the original initial moment; *Hv* is actually ambiguous on the question: the action is set in motion by the wooing, but Styrr explains that he has long been planning the building project: "Hér er hraun hjá bæ mínum, illt yfirreiðar; hefi ek opt hugsat, at ek vilda láta gera veg þar um ok ryðja þat, en mik hefir skort mannstyrk; nú vilda ek, þú gerðir þat" (p. 222). And in the *Edda* there is a similar ambiguity: "Þat var sima í öndverða byggð goðanna, þá er goðin höfðu sett Miðgarð ok gert Valhöll, þá kom þar smiðr nökkvorr ok bauð at gera þeim borg á þrim misserum . . . En hann mælti sér þat til kaups at hann skyldi eignaz Freyiu, ok hafa vildi hann sól ok

⁴⁸ Inger M. Boberg, *Motif-Index of Early Icelandic Literature*, Bibliotheca Arnamagnaeana, 27 (Copenhagen, 1966).

⁴⁹ Another group of motifs which offer similarities with the stories told by Snorri and the sagas is found only in the Baltic area: H335.0.3 Devil as suitor assigned tasks; H1131.2 Devil as suitor assigned to build bridge or dam. Cf. also Baltic references given by Liungman, *Sägner*, III, 332—33; I have not been able to consult these Baltic tales.

mána" (p. 45). Presumably the giant builder came to the gods because he desired Freyja; yet the whole situation of the gods implies their need to build a stronghold. Von Sydow (who, of course, was not concerned with the story of the berserks) wished to reconstruct the original form of the myth/folktale by comparison with *Alvissmál*, where a dwarf suing for the daughter of Thor in marriage is kept talking until the morning sunrise petrifies him. (Some of the Masterbuilder folktales end with somewhat similar petrifications.)⁵⁰ The original form would, then, have the builder's wooing as first element, but it is doubtful that von Sydow's rather far-fetched comparison can be used in this way. We cannot say with certainty from the sagas and *Edda* whether an Icelandic "oikotype" began with wooing; if it did, then the early Icelandic forms (with some weakening in *Hv* and *Edda*) agree against the usual form elsewhere. It is also possible that the ambiguity of *Hv* and *Edda* is closer to an Icelandic "oikotype" and that the *Eb* author has sharpened the focus on the wooing—something the self-conscious literary reference in "Nú mun ek gera sem fornir menn" might lead us to expect.⁵¹

(2) The saga incident has *two builders* or a builder and a helper; this agrees especially with the myth, but also with scattered variants of the folktale. Tales with two giants or trolls seem clustered on the eastern side of the Scandinavian area and in the Baltic.⁵² In the west one builder aided by an animal is found, sparsely attested, in the Irish area and once in Norway.⁵³ Thus the Icelandic forms contrast, but not dramatically, with the general form of the folktale where the builder is alone, though many of the Continental versions give the Devil helpers too.

(3) In the myth and normally in the folktales the work goes on *at night*:

Hann [the giant] tók til hinn fyrsta vetrardag at gera borgina, en of nærtr dró hann til griót á hestinum. [...] Ok it sama kveld er smíðrinn ók út eptir griótinu með hestinn Svaðilfœra ... En þessi hross hlaupa alla nótt ok dvelzt smíðin þá nótt. Ok eptir um daginn varð ekki svá smíðat sem fyrr hafði orðit (*Edda*, p. 46).

⁵⁰ *Fataburen* (1908), pp. 25—26.

⁵¹ In some of the Continental Masterbuilder legends the payment is to be the son or daughter of the mortal (some references at Böberg, "Baumeistersagen," p. 18 and note); in at least one Baltic tale two builders compete for a single sweetheart; and finally, the mortal's daughter in marriage is to be the prize of the otherworld creature in some related tales discussed by Böberg ("Baumeistersagen," pp. 11, 14—18, 20 and notes). All this suggests that the story is naturally unstable at the point under discussion and similar variants could arise independently.

⁵² For references, Böberg, "Baumeistersagen," pp. 10—12 and n. 49 above.

⁵³ The Norwegian Skalle-variant with a horse (Andreas Faye, ed., *Norske Folkesagn* [Christiania, 1844], pp. 14—15) is probably of little significance for the history of this family of legends since it seems to be a local innovation stimulated by a peculiar rock formation; de Vries, *Problem*, p. 76 extends this objection to the Irish story of St. Mogue.

Heiðarvíga saga is in explicit agreement:

Taka nú berserkirnir at ryðja hraunit at kveldi dags, ok at þeir sýslan eru þeir um nóttina ... Um morgininn höfðu þeir því lokit ... Skulu þeir nú gera eitt gerði ok hafa því lokit at dagmálum (*Hv*, p. 222).

However, *Eyrbyggja* makes no reference to the time of day until the berserks have finished their work: "Berserkirnir gengu heim um kveldit ok váru móðir mjök ..." (p. 74). The implication here would seem to be that the work was done during the day; which saga is to be preferred at this point is a problem that depends on our interpretation of further temporal indications in *Eb* (below, n. 54) and our general view of the relations of the two sagas (discussed below). I tentatively posit night-time work in the original of *Hv* and in the local legend on which it is based; here, then, the Icelandic versions do not contrast with the general folktale form, but the unrealistic night-time labor reinforces the folktale affinities of the saga analogues.

(4) In both the myth and the saga the builders move *great boulders*: "En þat þótti ásunum mikit undr hversu stór björg sá hestr dró ... (*Edda*, p. 46); "... vega þeir stór björg upp, þar þess þurfti, ok færa út fyrir brautina, en sums staðar koma þeir stórum steinum í gryfjurnar, en gera slétt yfir, sem enn má sjá ... (*Hv*, p. 222). The stones are missing in the condensed account of *Eyrbyggja*: "Eptir þetta tóku þeir at ryðja götuna, ok er þat it mesta mannvirki. Þeir lögðu ok garðinn, sem enn sér merki" (*Eb*, p. 72). This detail of the Icelandic versions is found in scattered folktales and, of course, does not belong to the significant structural features of the tale.

(5) Both the myth and the sagas make explicit the *wonder* of ordinary persons at the mighty construction: "En þat þótti ásunum mikit undr ..." (*Edda*, p. 46); "... var þá á þeim inn mesti berserksgangr ... er þat eitt it mesta stórvirki, er menn vita, ok mun sá vegr æ haldask með þeim ummerkjum, sem á eru, meðan landit stendr" (*Hv*, p. 222). Again less explicit is the spare *Eyrbyggja* version: "... ok er þat it mesta mannvirki ... sem enn sér merki" (p. 72). This detail, too, is implicit in the folktale and surfaces in many individual variants.

These details (1—5) have the general effect of supporting the identity of the berserk story as a Masterbuilder Tale and of emphasizing the closeness of the two early Icelandic versions, the myth and the saga tale, against the international folktale background. Four further details in the form of minor incongruities in the saga narrative confirm these results since they can best be explained by positing an original form (a local legend) of the saga tale still closer to the folktale and especially to the myth.

(1) Snorri's myth speaks of a bargain with two conditions: the giant builder must accomplish his task under a *limitation on aid*, only his horse Svaðilfari helping, and within a set period of time. The saga tale offers parallels to both these conditions, though the limitation on aid is explicit only in *Heiðarvíga saga*: "Leiknir segir, þat þykki sér eigi mikit fyrir, ef

hann njóti liðs Halla, bróður síns. Styrr sagði, hann mætti þat við hann eiga” (p. 222). Compare Snorri: “. . . ok var þat kaup gert við smiðinn at hann skyldi eignaz þat er hann mælti til . . . skildi hann af öngum manni lið þiggja til verksins. Ok er þeir sögðu honum þessa kosti, þá beiddiz hann at þeir skyldu lofa <at hann> hefði lið af hesti sínum er Svaðilfœri hét. En því réð Loki er þat var til lagt við hann” (p. 45).

(2) The second condition, the *deadline*, is one of the most characteristic elements of the Masterbuilder Tale in the folktale and mythic forms; it is the essence of the story that the work be interrupted at the “last minute” before the building will have been finished and the contract fulfilled. The notion of a time clause seems to survive vestigially in the saga version also. In *Hv* the work is apparently carried out in a single night—the text is not very explicit here—but the sentence “Skulu þeir nú gera eitt gerði ok hafa því lokit at dagmálum” is best interpreted as a vague survival of the deadline motif: they were to have the sheep pen finished by midmorning (cf. *Hv*, p. 222, n. 2). *Eb* also seems to allude to a deadline: “Ok er lokit var mjök hvárutveggja verkinu [both the works of the berserks and the bath being built by Styrr], var þat inn síðasta dag er þeir váru at byrginu . . .” (p. 73). In the immediate context the phrase “the last day” lacks meaning and gives the impression of being a vestigial survival of a deadline; however, the analysis of *inn síðasta dag* here is a little more complex.

The author of *Eyrbyggja* (in contrast to *Hv*) has his leading berserk give Styrr a deadline for returning an answer to his proposal of marriage:

Halli mælti: “Þetta mál skaltu tala við þá menn, er þér líkar, innan þriggja náttu; vil ek eigi þessi svör láta draga fyrir mér lengr, því at ek vil eigi vera vánbiðill þessa ráðs” (p. 71).

The three days are then accounted for: “Um morguninn eptir reið Styrr inn til Helgafells . . . gengu þeir á fjallit upp ok sátu þar á tali allt til kvelds . . . Síðan reið Styrr heim” (pp. 71—72); “Um morguninn eptir gengu þeir Halli á tal . . . Eptir þetta tóku þeir at ryðja götuna . . .” (p. 72); “Ok er lokit var mjök hvárutveggja verkinu, var þat inn síðasta dag . . .” (p. 73). The use of this deadline is, however, not very logical; Halli wanted an *answer* within three days; assuming the phrase *inn síðasta dag* does refer to Halli’s stipulated sequence of three days, it is illogically applied to the *completion of the work* after an answer has already been given. A possible explanation for this incongruity is that a local legend, the source of *Heiðarvíga saga* and indirectly of *Eyrbyggja*, had a survival of the work deadline; this was vaguely alluded to in *Hv* but clarified and altered to a deadline for the answer in *Eb*—a displacement consonant with *Eb*’s emphasis on the wooing but logically inconsistent. The original deadline in the oral legend of the berserks may have been one night (*Hv* and many folktales) or three days or nights in view of the three nights of *Eb* and the three separate tasks; Snorri’s giant’s initial offer mentions building the fortress “á þrim misserum”

(p. 45), and the myth actually focuses on the last three days of the contract period.⁵⁴

(3) The deadline survives formally in the myth, but its function is much weakened as compared with the folktales. In the developed Devil-as-builder type, the demonic builder is prevented at the eleventh hour from finishing through a trick or delay of some kind; here the deadline is still fully functional in the story. In the Finn/Skalle type the naming motif has replaced the simpler Continental ending, and the function of the deadline has changed. In Snorri's myth the giant is not killed by being delayed until the rising sun should petrify him (as in *Alvíssmál*) or put him to flight (as sometimes told of the Devil-as-builder) or by having his name spoken out, rather the myth employs the normal method of killing giants in the mythology: he is struck down directly by Thor. The deadline is not altogether without a function here since it is the giant's realization that he cannot meet the deadline that leads to his *jötunmóðr*, which in turn exposes him as a giant and leads to Thor's return and his death; however, the connection between the deadline and the resolution of the story in the killing does seem tenuous by comparison to the Continental folktales.

The story of the berserks shares this loss of connection between the bargain with its deadline and the resolution of the story where Styrr takes direct action comparable to Thor's, and in this respect the early Icelandic versions agree against all others. However, as in the myth, the loss of direct function for the deadline may have been off-set in the original of the saga story by an indirect function: the deadline may originally have caused the berserks to labor in a berserk-fury rendering them weak enough for Styrr to kill; if such was the original form, it is easy to see how the addition of the motifs of the bathhouse⁵⁵ and fresh hide⁵⁶ eliminated even that function for the deadline, which then survived only vestigially. Such detailed reconstruction is of course very speculative, but there is a striking similarity between the essence and function in the stories of Snorri's *jötunmóðr* and the *berserksgangr* of the sagas, together with the panic effected by the bathhouse scalding. And this is coupled with a kind of "over-determined" ending offering what appear to be three different motifs that explain Styrr's victory: fatigue after the *berserksgangr*, panic in the scalding bathhouse,

⁵⁴ These temporal indications in *Eb* also point to original *night work*, the labor beginning about midday on the second day of the period given Styrr (p. 72), continuing by implication through the night between the second and third days and ending at evening of the third day (p. 73).

⁵⁵ Dehmer connected the death of the berserks in or near the bathhouse with a fairy-tale motif which he instances from Grimm Nos. 11 and 13 (in an Estonian variant); cf. (Thompson) motif S113.2.2 and Boberg, *Motif-Index*, S113.2.2. Dehmer also compares the bathhouse death to the motif of the Iron House as it occurs in Grimm No. 71; the Iron House is a well-known murderous device, and it is not impossible that the killing of the berserks distantly reflects it. However, the presence of the Iron House motif in Grimm No. 71, which Dehmer claims with little reason as an analogue of the whole story of the berserks, is an accident without significance.

⁵⁶ References at *Eb*, p. 74, n. 2 and p. xxvi.

and slipping on the fresh hide. The evolutionary hypothesis accounts for all these features: the original folktale-like deadline was weakened when a violent ending was substituted (evidence of this stage is preserved in the *Edda*); then the motifs of the bathhouse and, finally, the fresh hide were added totally depriving the deadline of any function but leaving a hollow vestige; *Hv* dealt with this situation by alluding vaguely to a deadline, while the author of *Eb* tried to improve the story by shifting place and function of the deadline.

(4) Finally, there is the narrative cul-de-sac that occurs when Ásdís appears before the laboring berserks. In *Eb* Ásdís simply walks out near the berserks dressed in her best clothing and answers nothing when Halli calls to her; then each of the berserks composes a stanza stating the bare situation described in the prose. In *Hv* Styrr is responsible for having his daughter dress in her best clothes and sending her out near the berserks as they work; he forbade her to warn them of his plan,⁵⁷ and she does not answer when her wooer calls; a single poem follows. It is possible that this appearance of Ásdís is inserted merely to justify the verses; but as all agree that the verses are not genuine, we might have expected Ásdís's sally to have led to some narrative consequences.⁵⁸ In the present form of the story this is a blind motif, but it is explainable as a vestige of a motif of *female interference* as found in Loki's role as mare and in some of the folktales.⁵⁹ Again *Hv* bears the greater resemblance to the story of Asgard in which the gods (like Styrr) send out their female saboteur, Loki dressed in his most attractive mare form.

These four incongruous features of the saga narrative, the limitation on aid, the deadline, the peculiar lack of function of the deadline, and the blind motif of female interference, are explainable as displacements from an oral legendary tale localized at Berserkjahraun and originally considerably closer in details to the myth and folktale forms.

III. *Eyrbyggja and Heiðarviga saga*

So far I have ignored the complex textual relations of *Hv* and *Eb*. The story of the sole manuscript of *Hv* is well known: Árni Magnússon set the Icelandic amanuensis-antiquarian Jón Ólafsson frá Grunnavík to copy the parchment about New Year of 1727—28; the great fire of Copenhagen destroyed both parchment and copies in October 1728; over a year later Jón wrote down everything he could remember; that retelling is the only

⁵⁷ Nordal comments on this warning as unlikely in a genuine saga text and probably an addition by Jón Ólafsson (*Hv*, p. cxiv, n. 2), whose work is discussed below.

⁵⁸ The verses (including Styrr's) are generally agreed to be later than the tenth century and therefore not genuine (*Eb*, pp. ix—x; *Hv*, p. cxl); Einar Ólafur Sveinsson, "Eyrbyggja sagas kilder," *Scripta Islandica* 19 (1968), 3—38, here 4—6.

⁵⁹ For references, Boberg, "Baumeistersagen," pp. 4—6, 10—12, 18 and notes.

surviving text of the first part of the saga, and the *Hv* version of the story of Víga-Styrr and the berserks exists only in the part retold by Jón.⁶⁰ Jón made it clear in a note that he had consulted *Eb* for the version he gives of the berserk's poem (*Hv*, p. 223, n. 1), and of course he must have been generally familiar with *Eb*. Furthermore, *Eb* itself cites *Hv* as one of its sources (*Eb*, p. 180). Whether we interpret *Eb*'s dependence on *Hv* as written or oral, there is a sense in which *neither* of our surviving texts of the berserk story can be said to be a totally independent witness; and doubt of the value of *Hv* and *Eb* can be raised also in terms of the reliability of Jón's memory, as well as in terms of the possible dependence of *Eb* on the original *Hv* and of the surviving *Hv* retelling on *Eb*—an unpromising situation which would make a confident reconstruction of the exact words of the original *Hv* impossible.

However, the different texts are not valueless as versions of a story whose main lines and tendencies we are after. For one thing, Jón Ólafsson's memory of the main actions of the saga was obviously excellent;⁶¹ the fact that he several times appended a note showing that he was in doubt about the name of a minor character and that a few errors of his with regard to placenames have been exposed simply makes more convincing his overall faithfulness to the original. Moreover, the story of the berserks in particular is a coherent, easily remembered segment, a unified story on its own; and the fact that many details of the story survive only in Jón's retelling argues for according it a certain limited independent value; in other words, since we know he reconsulted *Eb*, if his retelling nevertheless diverged from *Eb*, he must have remembered the story as somewhat different in *Hv*.

Similar reasons salvage, at least partly, the value of *Eb*.⁶² In *Eb* the story is one strand in the tapestry-like narrative of the saga, and it can be accounted a digression insofar as *Eb* is a saga about Snorri goði. The author retained this digression, however, even though it was his habit generally not to retell material that had already achieved written form.⁶³ The retention may be due to the striking character of the story itself, but another incentive seems to have been the author's ability to add some facts and corrections to *Hv* and to integrate the "digression" to some extent by weighting it to emphasize the role of *Eb*'s hero Snorri goði. Unlike the author of *Hv*, the author of *Eb* lived in the area of Helgafell and was able to add certain details to the account of the burial site and correct a few details about the bathhouse killing. This, then, accounts for the peculiar nature of the *Eb* text in comparison to *Hv*: the *Eb* author condensed where he had nothing to add or modify and narrated more fully where he wanted to

⁶⁰ The best accounts of the textual relations of *Hv* and *Eb* are in the introductions to the editions cited.

⁶¹ For a full assessment of the value of Jón's retelling see Nordal's introduction to *Hv*, pp. cvi—cxv, esp. pp. cvii—cviii; also Jón Helgason, *Jón Ólafsson frá Grunnavík* (Copenhagen, 1925), pp. 42—44.

⁶² This argument is supported by Sveinsson, *Eb*, pp. xxxviii—xxxix.

⁶³ *Eb*, pp. xxxviii—xxxix, with references.

improve the story (e.g., the deadline and reference to *fornir menn*), to correct it (e.g., details of the burial and bathhouse), or to adjust the perspective (especially in the role of Snorri).

In *Hv* the tale has noticeable anti-Styrr coloring as compared with the *Eb* version. *Hv* seems to have a two-part structure, the first half of which is the "Víga-Styrs saga"; the earlier parts of the "Víga-Styrs saga" consist of unrequited killings by Styrr. Though continuity is mainly supplied by Styrr's personality as *ójafnaðarmaðr*, the killings show the escalation of Styrr's arrogance until he is killed by the son of one of his victims. Thus Styrr, though the main character of the first half of the saga is in a sense not a "hero," and in *Hv* the legend of Berserkjahraun reflects this critical point of view and belongs to the main action of the saga (is not a digression as in *Eb*). In the episode of the killing of the berserks, Styrr acts underhandedly but manfully; and consistent with its focus on this main character, *Hv* is explicit in having Styrr responsible for Ásdís's promenade past the laboring berserks, a motivation lost in *Eb*. In *Hv* Styrr sacrifices two oxen (called *blótmaut* in other sagas) following the killing—an unflattering allusion to an old pagan usage designed to block revenge, apparently by declaring a killing *ex post facto* a duel.⁶⁴ And finally, in Jón Ólafsson's retelling the episode ends with an anonymous community evaluation of the killing that mirrors the saga's whole attitude toward Styrr: "Spurðisk þetta víða, ok ræddu menn misjafnt of víg þessi" (p. 224).

The author of *Eyrbyggja*, now assigned to the second quarter of the thirteenth century,⁶⁵ wove the borrowed story into the complex structure of his book in a very different way and with a different point of view. In *Eb* the visit to Snorri for advice is told more fully than in Jón Ólafsson's text and with a significant reference to the fact that "þau ráð hafa sít at engu orðit, er þar [on the Helgafell] hafa ráðin verit" (p. 72); this, together with another daylong conference with Snorri after the killing and burial (a conference not mentioned at all by *Hv*), frames the main events. The marriage of Snorri to Ásdís, which was the subject of this second talk, is mentioned only briefly in *Hv* but more fully in *Eb*. Finally, the story in *Eb* closes with a direct comparison of Snorri with Styrr: "var Snorri goði ráðagørðarmaðr meiri ok vitrari, en Styrr atgongumeiri; báðir váru þeir frændmargir ok fjölmennir innan heraðs" (p. 75). Generally, then, *Eb* increases the role of Snorri while remaining neutral or favorable toward Styrr who is presented as acting as the instrument of Snorri.

The story in *Eyrbyggja* is a little more compact than in Jón Ólafsson's retelling, and in any case it is more successful from a literary point of view despite its omissions. The author of *Eb* was writing with a self-conscious literary intention as Styrr's reference to the custom of *fornir menn* shows.

⁶⁴ *Hv*, p. 224, n. 2.

⁶⁵ *Eb*, pp. xlv—lii; this dating is supported by Hallvard Lie, "Tanker omkring en 'ekte' replikk in Eyrbyggjasaga," *ANF* 65 (1950), 160—77; cf. Jean-Pierre Mabire, *La composition de la Eyrbyggja saga* (Caen, 1971).

This sentence would be out of place in an oral legend, and since so striking a phrase is missing in Jón's text, it may be assumed to be the addition of the author of *Eyrbyggja*, an addition that serves the double purpose of alerting the reader to the traditional nature of the story as a whole and the fairy-tale quality of the motif immediately referred to and of again underlining the role of Snorri goði whom the *Eb* author imagined as setting out his plan for Styrr in terms of an old story. This kind of attention to antiquarian detail and the subtle and allusive mode of expression agree with all we know about the psychology of the author of *Eb*.⁶⁶

If, then, we are justified in assuming that the source of the tale told by the sagas was a migratory legend of the Masterbuilder type localized at Berserkjahraun and if the lack of exact agreement between *Hv* and *Eb* can be interpreted as I have suggested, we may try to reconstruct the development from oral legend to the saga form. A migratory legend related to the later Continental Devil-as-builder tales and to an early stage of the Scandinavia Finn/Skalle tales before the addition of the naming motif came to Iceland where its features included: two builders or a builder and a helper; a bargain with time clause, the work going on at night; the builder's reward was to be a woman related to the contractor. Possibly the feature of information or outside advice (deduced from Styrr's consultations with Snorri and the councils of the gods and found in scattered variants of the legends) was included, and certainly the story turned on female interference, perhaps in the form of some kind of flirtatious behavior by the girl, delaying the work and preventing completion until the deadline was past. This legend became localized at least one Icelandic site, Berserkjahraun, where it attached itself to certain landmarks; possibly there was no historical basis at all, but it seems more likely that actual events (of around 984) attracted the folktale and that several kinds of assimilations among the folktale pattern, other traditional motifs, and historical facts followed. The bathhouse ruse itself may be a traditional motif, and the fresh hide certainly is. This leaves as historical core little more than the fact that Styrr killed two foreign berserks.⁶⁷ One nexus, then, between the migratory legend and the facts may have been the otherworldly characteristics of berserks who, in legend and literature, stand outside the human pale and, like giants, go about demanding women; Snorri's "Formáli," for example, couples berserks together with giants as victims of Trór or Thor (AM, p. 22; FJ, p. 4). *Eb* adds that they were Swedes, often thought of as an uncanny race—Glámr

⁶⁶ See esp. Lie, pp. 166—77, and Sveinsson, "Kilder," esp. pp. 9—15.

⁶⁷ Hans Kuhn, "Kappar og berserkir," *Skírnir* 123 (1949), 108 considers Halli and Leiknir to be probably the only historical instances of berserks who came out to Iceland. The path could conceivably date from Christian times as a well-known type of "good work" (see esp. Dag Strömbäck, *The Epiphany in Runic Art: the Dynna and Sika Stones*, Dorothea Coke Memorial Lecture, 1969 [London, 1970], pp. 6—8 and references), and according to Kálund, p. 433, this path is not unique ("just ikke så meget forskellig fra en af de almindelige hraunstier"); however, there is no concrete reason to doubt the sagas on the age of the works, and the *dys* does not sort particularly well with an origin in the Christian period.

was a Swede—and both texts comment on the strange phenomenon of the *berserksgangr*.

This notion of an actual incident assimilated to a traditional pattern perhaps gains some support from the character of the site and the duality of the etiological explanation it requires. Berserkjagata is still easily passable on foot or on horse, and the stone fence that originally separated Styrr's land from Vermundr's is still plainly visible. However, the sheep pen seems to have been destroyed by modern roadwork.^{67a} Close beside the path in a low spot between two deep pits in the lava stands *Berserkjadys*, which is a rectangular, tomb-like heap of stones. All four features were man-made, but they would seem to call for two different types of explanation, one concerning construction (the path, wall, and pen), the other death and burial (the *dys*, itself a formidable construction). The historical events may have culminated in the *dys*,^{67b} while the contiguous path, the wall, and the pen attracted an international folktale of wondrous building. The resulting assimilation may explain the fact that it is in the final section of the story, the killing, that the legend of Berserkjahraun most conspicuously differs from other exemplars of the Masterbuilder type, with the exception of the myth. Some Finn/Skalle tales, supporting a similar dual etiology (the church is the work of the troll, the nearby stone, pit, etc. all that remains of the troll himself), show how easily such an adaptation can occur in oral tradition. The whole process of assimilation outlined here conforms to what is known of the way memories of actual events (*memorates*, *Erinnerungssagen*) pass to fictional legends (*fabulates*, *Sagen*) in folk tradition, and the passage from fully formed local legend to the artistic and realistic saga conforms to what we expect of the relation of the literary sagas to local *Sagen*.⁶⁸ However, no final decision can be reached about many details: neither or both of the two essential motifs, building and killing, could have a historical basis; the bathhouse may have been adapted to local circumstances out of the repertoire of traditional motifs or may have been historical; the fresh hide may have been added at an oral or a written stage. The vestigial survival of the deadline would further suggest that the original local oral form had a killing in which Styrr took advantage of the exhaustion that follows the *berserksgangr* (cf. *Hervarar saga*, ch. 3); if the bathhouse motif were then redundantly imposed on this form of the story, it would deprive the deadline of function—the situation we find in the reconstructed original of the local legend.

^{67a} Thanks to the hospitality of Jón Bjarnason of Bjarnarhöfn I was able to make a tour of the whole site in July 1975. Kálund's description from 1877 is still accurate except for the missing pen, which he says was called *Krossrétt*, and the modern name of Styrr's farm: Hraun, as in the sagas, rather than Kálund's Berserkjahraun.

^{67b} Kálund reports that at the beginning of the nineteenth century the *dys* was opened and bones of two men found, not especially big but heavy; however, he prefaces this potential support for a historical core by "det påstås, at ..." (p. 433); Ebenezer Henderson's detailed account (*Iceland; or the Journal of a Residence in that Island ... 1814 and 1815 ...*, II [Edinburgh, 1818], 59—64) does not mention a disinterment.

IV. *The new analogue and the Edda*

If there was a Masterbuilder legend of the international type localized at Berserkjähraun and variously reflected in the surviving *Eb* and *Hv* texts, what was its relation to the myth narrated in Snorri's *Edda*? The addition of the berserk story as a new analogue of the Eddic myth does not significantly change the overall picture of the worldwide,⁶⁸ but especially European, Masterbuilder Tale as given in the survey articles. However, the introduction of a new analogue, which stands much closer to the myth than to any other version of the Masterbuilder Tale and which is attested from approximately the same time and place, presents a local Icelandic question in literary history along with a new avenue to solution of the initial problem: myth or folktale?

The question as applied to Iceland presents the same possibilities as we considered above: a common source going back to very ancient pre-Christian times or recent diffusion in either direction. The difficulties with an ancient heathen source are, first, that the myth is totally unsupported by independent evidence in kennings, Eddic (once we accept de Vries' analysis of *Völuspá*) and skaldic poetry and, second, that the saga tale and the myth are too close to be accounted for by divergence from some common source in the *Urzeit*. This, of course, is a matter of opinion, and a hypothesis of contamination between the myth and the legend on Icelandic soil could salvage the theory of common origin; however, if the legend of Berserkjähraun and the Asgard myth go back to a common source, with or without subsequent contamination, we are no closer to an explanation of what de Vries referred to as "the transition between myth and folktale." Similar objections may be raised against the tale of Berserkjähraun being a relatively recent derivation from the myth. The myth is unattested elsewhere as myth, but the story is widely known as a folktale; it seems simplest to derive the story of Berserkjähraun directly from European migratory legends of the same type. And, again, deriving the local legend from the myth would not solve the question of the relation of the myth to the folktales generally or be easy to explain in literary-historical terms. The remaining possibility would derive the myth from the folktale, either generally or from the specific form attested at Berserkjähraun; of course, a genuine, ancient Germanic myth could not be so derived, and I will argue that Snorri created the myth out of materials he had at hand, including the tale of Berserkjähraun.

Others have found all or parts of Snorri's "novelistic" myth of Asgard suspicious; it is too logical and coherent, and its exact coincidence with a certain type of folktale is properly viewed not as a guarantee of its genuineness but as a very questionable circumstance since no other ancient Germanic myth coincides so completely with a folktale, the "folktale element"

⁶⁸ Cf., e.g., Helga Reuschel, "Mölkorka," *ZDA* 75 (1938), 297—304, and Sveinsson, "Kilder", pp. 7—9.

⁶⁹ Rooth, pp. 37—39; de Vries, *Problem*, pp. 69—70.

usually being limited to scattered motifs. The roles of Loki as evil counselor and as shapeshifter who bears off-spring, of Thor as giant-slayer, and of Freyja as the coveted bride of giants are common in Norse mythology and may be interpreted as borrowed from genuine myths. The only unique detail and the only point for which there is external corroboration is the fact that Loki gave birth to Sleipnir by Svaðilfari. The general form of the Masterbuilder Tale does not lead easily to this conclusion, which has no parallel among the folktales, and the combination of the building story with the birth of Sleipnir is almost certainly due to Snorri himself. Above all the absence of other references to the Masterbuilder myth makes it suspicious.

As an antiquarian Snorri will have been interested in legends, and as a widely traveled man he may have known the Masterbuilder Tale in more than one form, perhaps in the form later found at Trondheim Cathedral. But there is definite reason to suppose that he also knew the Icelandic form localized at Berserkjahraun. Snorri Sturluson was the namesake and descendant of Snorri goði, who figures so prominently in the story of Berserkjahraun, especially in the *Eb* version, and we know from the notes at the end of *Eb* that Snorri Sturluson's mother Guðný Þoðvarsdóttir was present at the exhumation of Snorri goði. Moreover, Guðný kept house for her son Þórðr at Staðr or at Eyrr about 1218, just before she came to stay with Snorri at Reykjaholt where she died in 1221; Staðr is on the south coast of Snæfellsnes not far from Berserkjahraun, while (Qndurð)-Eyrr is on the north coast and even closer. Snorri Sturluson's brother Þórðr lived at Eyrr which passed from him to Snorri's nephew Sturla Þórðarson, the historian and lawman; and Einar Ólafur Sveinsson observes, in the context of the possible authorship of *Eb*, that Þórðr had plenty of occasion to travel around the peninsula. Any anecdote involving Snorri goði is very likely to have been known to Snorri Sturluson.⁷⁰

A second reason for believing that Snorri Sturluson was influenced by the legend of Berserkjahraun is the way the closeness of the saga tale and the myth mounts even to verbal agreements: "hann mælti sér þat til kaups" (*Edda*): "Styrr kvað þá þessu kaupa mundu" (*Eb*); "Ok it sama kveld . . ." (*Edda*): "Taka . . . at ryðja hraunit at kveld dags" (*Hv*); "of nætr dró hann . . ." (*Edda*): "at þeir sýslan eru þeir um nóttina" (*Hv*); "Ok eptir um daginn . . ." (*Edda*): ". . . at dagmálum" (*Hv*); "stór björg sá hestr dró" (*Edda*): "vega þeir stór björg upp . . . koma þeir stórum steinum" (*Hv*); "En þá er .iii. dagar vóro til sumars, þá var komit mjök at borghliði" (*Edda*): "Ok er lokit var mjök hvárutveggja verkinu, var þat inn síðasta dag, er þeir váru at byrginu" (*Eb*). Given the simplicity of the language of Old Icelandic prose, none of these verbal agreements seem particularly significant, and of course I have already argued from the congruence of ideas that the saga tale and

⁷⁰ Major references for the many certain and possible connections between Snorri Sturluson and the region of Berserkjahraun will be found in Einar Ólafur Sveinsson's introduction (*Eb*, pp. xliii—lvii) and *Eb*, pp. 180—86 (cf. *ættaskvár*).

the myth had to be closely related. One verbal agreement of this kind, however, seems to me to go beyond what we would expect of the “same” story told independently in the same traditional style but without recent direct contact:

Leiknir segir, þat þykki sér eigi
mikit fyrir ef hann njóti liðs Halla,
bróður síns. Styrir sagði, hann mætti
þat við hann eiga. (*Hv*)

skildi hann af öngum manni lið
þiggia til verksins. Ok er þeir sögðu
honum þessa kosti, þá beiddiz hann
at þeir skyldu lofa <at hann> hefði
lið af hesti sínum er Svadilfæri hét.
En því réð Loki er þat var til lagt
við hann. (*Edda*)

There are no canons for judging in such matters, but here the agreement of ideas, the “motif” of the two stories, seems to me significantly minute and the syntactic and lexical agreements beyond the range of accident. A plausible explanation is that Snorri remembered some actual passages of the legend.

A less plausible explanation, but one that must be mentioned, is that Jón Ólafsson was influenced in his retelling by his memory of the story in the *Snorra Edda*, for the most impressive agreements with the *Edda* are found in *Hv*, not in *Eb*. However, Jón managed to retell the incident from memory without echoing *Eb* significantly (except for the verse) though we know he had recently consulted that saga. Since he (unlike Snorri, I will argue below) had no reason to think of the tale of the berserk builders in connection with the myth, any influence from Snorri on Jón's memory would have to be explained as taking place at some deep subconscious level. This distant possibility must qualify our further conclusions, but on balance such a psychological explanation seems to me more cumbersome than the assumptions made above: that the retelling here fairly reflects the original *Hv* and that the original *Hv* was somewhat closer to the oral legend than the more sophisticated *Eb* which condensed and adjusted the narrative.

V. Snorri's motivation

If Snorri changed a legend into a myth, what could have been his motives? In writing *Gylfaginning* he was attempting to systematize and concatenate the myths and mythic allusions he found in his sources. Where we can compare Snorri's sources directly with his own work it is perfectly clear that most of the sources take place *in illo tempore*, in that time out of time so well known from Eliade's work, while Snorri himself is continually fashioning causal connections and anticipating “future” events; a good example of this is the paraphrase of *Skírnismál* which seems to make the whole myth an explanation of why Freyr has no sword at Ragnarök.

However, Snorri's major source, the *Völuspá*, did have a strong sense of chronological sequence, and in the part of *Gylfaginning* with which we are concerned Snorri was following this poem and trying to interpret stanzas 25—26. These stanzas seem to allude to oaths made and broken and a goddess delivered into the power of giants. De Vries argued that this sequence of motifs in the stanzas suggested to Snorri a *myth* which he knew from (prose) oral tradition and that Snorri applied the *myth* none too successfully to the task of illuminating these problematic stanzas. I propose to substitute *folktale* for *myth* in de Vries' hypothesis. De Vries' oral myth is uncertain: there *may* have been genuine pagan myths told in prose and current in what we suppose to be the thoroughly Christian Iceland of about 1220, but if so, so appealing a tale should have left other traces.^{70a} On the other hand we know that a closely analogous folktale, the legend of Berserkjakraun, even showing some verbal agreements was current there at that time and have every reason to believe that Snorri had been exposed to it. So one motive for Snorri's creation of a myth from a folktale may have been desperation in the face of those stanzas of *Völuspá*, but further investigation suggests another, more creditable motive on Snorri's part.

Snorri's "Formáli" or Prologue and *Gylfaginning* agree on what might be called the Trojan theory of Scandinavian paganism. The "Formáli" begins with biblical material but quickly moves to Troy whence Óðinn emigrated to Sweden; there he established a new kingdom on the pattern of Troy. This is called Asgard, the palace to which King Gylfi comes in *Gylfaginning*; in Asgard Gylfi is told stories set in "old Asgard", that is Troy.⁷¹ The Swedish Asgard is distinguished from "Ásgarðr inn forni," and of "old Asgard" we are told expressly: "Ásgarðr, þat kǫllum vér Troia."⁷² Finnur Jónsson and some others have taken the Troy-clause here for an interpolation in spite of its presence in three of the four major manuscripts,⁷³ but the

^{70a} Cf. Hans Kuhn, "Das Fortleben des germanischen Heidentums nach der Christianisierung," in *La Conversione al Cristianesimo nell' Europa dell' Alto Medioevo* (Settimane di studio del Centro Italiano di Studi sull' Alto Medioevo, XIV; Spoleto, 1968), pp. 743—57, esp. pp. 752—55.

⁷¹ AM, I, 8—30; FJ, pp. 3—8; cf. Holtsmark, pp. 55—60. An older general discussion of the Trojan background, with references, is found in Viktor Rydberg's *Teutonic Mythology: Gods and Goddesses of the Northland*, tr. R. B. Anderson, Norrœna Society (New York, 1906), I, 44—98.

⁷² *Edda*, p. 11 (reading of MS. R[egius]); FJ, p. 16; AM, I, 54; the other readings: "þat kalla menn troia" (MS. T[rajectinus]); "þat kallaz troia" (MS. W[ormianus]). Ernst Wilken, *Untersuchungen zur Snorra Edda: als Einleitung zur "Prosaischen Edda im Auszuge"* (Paderborn, 1878), p. 157, n. 70, gives a cogent reason for preferring the reading of W here: "Vielleicht war aber mit W þat kallaz (heisst gewöhnlich sonst) Trója zu schreiben, denn der den Göttern geläufige Name ist vielmehr Ásgarðr."

⁷³ FJ, p. xliii and p. 16, notes. Finnur Jónsson tolerated only with difficulty the Troy theory as Snorri's work (cf. esp. p. xxv and Snorri Sturluson, *Edda*, ed. Finnur Jónsson [Copenhagen, 1900], p. vii), relying where possible on the strongly abbreviated Uppsala manuscript; nevertheless, it proves impossible to remove the entire Troy apparatus unless one follows the extreme view of Heusler, and perhaps it is worthwhile recalling that even the astringent Ari Þorgilsson referred to "Yngvi Tyrkjakonungr" (*Íslendingabók* [and] *Landnámabók*, ed. Jakob Benediktsson, Íslenzk fornrit 1, pt. 1 [Reykjavík, 1968] p. 27).

description of Asgard-Troy at this point agrees with the Troy of the "Formáli"; and if we are to accept (as Finnur Jónsson also does) the "Formáli" as basically the work of Snorri, it is natural also to accept this clause.⁷⁴ Much more controversial is the so-called "Eftirmáli" where the identification between old Asgard and Troy is carried still further; for example: "Sá salr hinn ágæti, er Æsir kallaðu Brímis sal eða bjórsal; þat var höll Priamus konúngs. En þat, er þeir gera lángra frásögn of ragnarökr: þat er Trójomanna orrosta".⁷⁵ The authenticity of the "Eftirmáli" (and the neighboring "Bragaræður"), and indeed of the "Formáli" and many suspected interpolations, is among the most difficult questions in Old Norse literary history, and I cannot pretend to offer answers or even to understand fully the implications of the Troy theory.⁷⁶ But it certainly appears that in Snorri's theory the city about which myths were told to Gylfi was Troy, and it follows that the story of the building or rebuilding of Troy would be to Snorri a myth cognate with those of Asgard.

We cannot know all the possible forms in which Snorri might have encountered a story of the construction of Troy, but a number of scholars have proposed on grounds totally independent of the present argument that *Trójumanna saga* (c. 1200) has influenced the extant texts of Snorri's *Edda*, especially "Formáli":⁷⁷

Er Troo var eflð annan tima

Nv er þar til at taka at þa er Lamedon konvngv var drepin ok s(ynir) hans ok dottir hans hertekin en brotin borgin ok rænt fenv var Priamvs eeki nær ok er hann fra þersi tíðindi bra honvm við miok. hann for þa til Iliam með allt sitt goz. hann let þegar til borgar efna myklv sterkari enn fyr hafði hon verit enn eigi varð hon fyr allger sva sem þeir villdv fyr en Neptvns ok Apollo solar gvð gerðv hana. þangat vorv veit stor votn með miklv bro<g>ðvm. þar vorv þa gervir kastalar storir ok tvrnar. eigi vorv ok borgar liðin *aptr læst avövelldri at sækia en vegirnir liðlavsir.⁷⁸

⁷⁴ Cf. Wilken, p. 157: "Die Anknüpfung an Trója ... findet sich in der ganzen pros. Edda so feststehend, dass es mir unberechtigt erscheint, sie im Gylf. IX (AM I, 54) als spätere Zuthat zu verdächtigen"; cf. Holtsmark, p. 56.

⁷⁵ AM, I, 226; FJ, p. 87; cf. also the closing words of *Gylfaginning* in the three MSS. RWT: "... sá er Óku-Þórr, ok honum eru kennd þau stórvirki er Ektor gerði í Trójo. En þat hyggja menn, at Tyrkir hafi sagt frá Úlixes, ok hafi þeir hann kallat Loka, þvíat Tyrkir voru hans hinir mestu úvinir" (AM, I, 206 = FJ, p. 77); both these passages are rejected by Finnur Jónsson; cf. Holtsmark, p. 60.

⁷⁶ Cf. Jan de Vries, *Altnordische Literaturgeschichte*, 2nd ed. rev. (Berlin, 1962), II, 214—33 and references; also Baetke, Holtsmark, and Breiteig.

⁷⁷ Breiteig, p. 122; Heusler, pp. 36, 62—63 (rejecting the "Formáli"); Fredrik Paasche, *Norges og Islands litteratur inntil utgangen av middelalderen*, 2nd ed. (Oslo, 1957), p. 410: "Snorre kan ha kjent den" [i.e. *Trójumanna saga*]; Holtsmark doubts the connection pp. 57—60; admittedly the evidence is circular, being based mostly on suspect parts. Besides by Bugge, the Troy story has been compared to that of Asgard by D. C. Fox, "Labyrinth und Totenreich", *Paideuma* 1 (1938—40), 387—88; cf. de Vries' justified criticism (*Allgermanische Religionsgeschichte*, II [Berlin, 1957], 257).

⁷⁸ *Trójumanna saga*, ed. Jonna Louis-Jensen, Editiones Arnarnaganaeanae, Ser. A,

Here we have a construction legend with a human contractor and two other-worldly builders. The situation differs from that of the Norse legend/myth in that the builders are gods, but the point of view is the same: the action is seen from the side of the more human actors, the Trojans and the Æsir.

The surviving version of the Troy tale in *Trójumanna saga* does not make clear the fact that Priamus cheats the builders of their payment, but other versions, perhaps versions accessible to Snorri, did (see the discussion of Bugge's theory, above); and *Trójumanna saga* does mention that the cheated builders were among the gods who broke down the walls at the fall of Troy: "oc <er> hann [Aeneas] kemr ad borgarhlidino sier hann ad Neftúnus oc Apollo solar god oc Sif brvtu nidr borgarueggina."⁷⁹ Apollo and Poseidon build nearly impregnable walls ("... kastalar storir ok tyrnar. eigi vorv ok borgar liðin *aptr læst avðvellðri at sækia en vegirnir liðlavsir," *Hauksbók*; MS O adds after the preceding sentence: "oc sva var firir melt at hon skyldi aldri unnin verda af ofrefli fiolmennis") like the walls of Asgard ("þá kom þar smiðr nokkvorr ok bauð at gera þeim borg ... svá góða at trú ok örugg væri firir bergrisum ok hrímþursum, þótt þeir komi inn um Miðgarð," *Edda*, p. 45). And perhaps one is justified in comparing the *stór biörg* brought by Svaðilfari and the *mikit undr* excited by his work with the sentence: "þangat vorv veit stor votn með miklvm bro<g>ðvm."

Snorri, then, probably knew this story from *Trójumanna saga* and may have known other versions of the Troy story, and he probably knew the legend of Berserkjahraun and perhaps other versions of the Masterbuilder Tale. Of the two the folktale must be designated his source, but the Troy myth may have provided a justification for his adaptation of a folktale. Given his general "Troy theory," we may assume that Snorri accorded the Troy story or myth an *interpretatio germana* and "recognized" in the folktale the Germanic cognate of the Troy myth. In fact, his procedure may be imagined as similar to that of the older folklorists in taking a folktale for the detritus of myth and supporting a reconstruction by a foreign parallel considered "cognate." Recent scholarship portrays Snorri as interpreting Germanic mythology through the eyes of a Christian and even, to some extent, a classicist, and the admittedly complex hypothesis offered here for the Asgard myth has the virtue of suggesting the mythographic and psychological conditions required by a real explanation of the relationship between Snorri's myth and the Masterbuilder Tales and is in harmony with the best contemporary interpretations of Snorri's attitude and understanding of his material (i.e. Baetke, Holtsmark, Breiteig, and to a degree de Vries). I do not believe with Eugen Mogk that Snorri meant to establish a school of mythographic romancers at Reykjaholt, and I trust, with Holts-

---

vol. 8 (Copenhagen, 1963), p. 36; the *Hauksbók* text is quoted here though MS. O is very close at this point.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 231 (*Hauksbók*); note also that as Thor is equated with Hector (or with Tros) and Loki with Ulysses (whose hallmark is also a *horse ruse*), Óðinn is connected with Priam (AM, I, 12—13, 20).

mark and de Vries, that Snorri did have access to more information about Old Norse paganism than we do. Nevertheless, students of the *Prose Edda* now agree, in the spirit if not the letter of Mogk, that Snorri invented, colored, and interpreted more or less continuously. My proposal should be seen in this scholarly context, but it changes the motivation from purely artistic or unspecified (in Mogk) to that of a serious medieval mythographer working, in the dominant theoretical posture of his time, with a theory that combined euhemerism with demonism, took what we would now call a comparative point of view, and did not distinguish closely between evidence and interpretation.

VI. Remaining problems

At least four problems remain to be discussed. The first three constitute possible objections to the derivation of Snorri's myth from the legend of Berserkjahraun. Though the explanation of Snorri's myth advanced here need not be confined to derivation from the version known at Berserkjahraun (Snorri may have known several versions), this narrower form of the theory is the tidier and the more demanding, and I shall stick to it in discussion of these problems. The fourth is a possible objection to the role I propose for the Troy myth.

(1) The sun and the moon as reward. Snorri's myth agrees with several exemplars of the Finn/Skalle folktale that the builder was to be rewarded with the sun and moon; this constitutes a double threat to our explanation of the myth. First, it may be objected (with de Vries)⁸⁰ that the motif of the sun and the moon as reward belongs only in a myth, a story with gods as actors, since mortals do not dispose over the heavenly bodies. This objection overlooks the fact that the motif of sun and moon functions as an *impossible demand* in the folktales, which present this as an (impossible) alternative to the life or soul of the contractor (e.g., either the sun and moon or St. Olaf's heart's blood); the impossible demand tantamount to the life of the contractor in the Finn/Skalle tales is not very far from the devil's simple demand for possession of the contractor or another person in the Continental forms (cf. also motif K194). Moreover, we can easily imagine the transition from the folktale form of impossible demand to the mythic form with *both* the sun and moon *and* the goddess demanded; if Snorri found in his source something like "the sun and moon *or* the farmer's daughter", he had only to make the demand cumulative instead of alternative to give "the sun and moon *and* Freyja." In this change he was very clearly motivated by the desperately difficult lines in *Völuspá* 25: "hverr hefði lopt allt/lævi blandit"; and his interpretation has not satisfied many scholars: "Þá settuz guðin á dómstóla sína ok leituðu ráða, ok spurði ... hverr því hefði ráðit at gipta

⁸⁰ De Vries, *Problem*, p. 68; cf. Sveinsson, *Þjóðsögur*, p. 48.

Freyju í Iqunheima eða spilla loptinu ok himninum svá at taka þaðan sól ok tungl ok gefa iqtnum" (*Edda*, p. 46). However, a transition in the other direction, from myth (sun and moon *and* Freyja) to folktale (sun and moon *or* farmer's daughter) would be very difficult to explain and motivate.

Granted, then, that the motif of sun and moon is more original to folktales, a second and more difficult objection is raised to the derivation of Snorri's myth from the legend of Berserkjähraun, which gives no hint of a sun and moon motif. Snorri may have drawn the motif from some other version of the folktale, but it is not impossible that the oral legend localized at Berserkjähraun may have contained the motif. That *Eb* and *Hv* present realistic reworkings of the more folktale-like oral original is clear, and the motif itself as impossible demand is not an unlikely element in the oral milieu of Snæfellsnes. This possibility must be left open.⁸¹

(2) The horse as helper. Similarly, the fact that the builder's helper in Snorri's myth is a horse, in agreement with scattered versions of the Master-builder folktales against the legend of Berserkjähraun, poses another difficulty for the narrow form of our derivation of the myth. However, in contrast to the problem of the sun and moon, I would argue here that the underlying form of the motif is simply that of a builder with helper(s) and that the manifestation of the helper as a horse could be an accidental similarity liable to occur independently. None of the folktales tell much about the horse, and the feature of a horse as helper in scattered localities would seem adequately explained by the circumstances of real life; other draft animals also occur in the tales. It is certain, however, that Snorri had a good reason for letting the helper be manifested as a horse since he wanted not only to explain stanzas 25—26 of *Völuspá* but at the same time to account for the origin of Sleipnir. Probably his only information about the parentage of Sleipnir came from a line in *Völuspá in skamma*: "[Loki] enn Sleipni gat við Svaðilfara"; and he may simply have drawn the logical conclusion that because Sleipnir was a horse, Svaðilfari must have been one too.⁸² In any case, Svaðilfari appears nowhere else, either as a heiti for a horse or in any other equine sense.

From *Eb* and *Hv* we can only assume that the oral legend had one more-or-less giant-like builder and a helper because unlike the possible loss of a

⁸¹ Common innovation here seems unlikely (cf. Krohn, *Übersicht*, p. 120), but it is possible that the modern Norwegian folktales have drawn the motif from Snorri's famous text. A. H. Krappe, "Riesen und Göttinnen," *ZDA* 70 (1933), 206—08 asserts that the idea of giants desiring goddesses and that of giants trying to steal the sun or moon are borrowed into the North from Mediterranean culture, specifically certain late Classical texts. This totally unconvincing argument may serve to remind how common the idea of loss of sun or moon is in mythology and folklore; cf. motifs A721.1, A728, A758, and A737.1 and Röhrich, p. 29.

⁸² The context of the line in *Völuspá in skamma* seems to show that there is no necessary correspondence between the nature of a monster and its parentage: Angrboða is a giantess, but Loki sired a wolf on her; a *scars* "ogress" (though perhaps referring to the Serpent or Wolf) stems from Loki; another monster comes from the eaten human heart that impregnated Loki.

sun and moon motif from that legend, it seems unlikely that a simple process of rationalization could derive the berserk helper from an original horse. (But see Conclusion below.) However, Snorri could easily have made the opposite change to accomplish his wish to give a local habitation to the name Svaðilfari, and such a transformation would follow a familiar pattern of shapeshifting. Or Snorri may have been influenced by a specific myth or tale such as the similar story of Gefjun, who came in guise of a "traveling woman" to King Gylfi and "as a reward for her entertainment" got all the land she could plow up in a day and a night with four oxen; she turned her four sons by a giant into oxen and plowed free the island of Zealand (*Gylfaginning*, ch. 1). In fact, with Gefjun in mind it is not impossible to read such a transformation between the lines of Snorri's story, especially in the prohibition "skildi hann af øngum *manni* lið þiggja til verksins" and the immediate counterrequest "at þeir skyldu lofa <at hann> hefði lið af *hesti* sínum"; it was the shapeshifter Loki who advised that the request be granted. And the text twice uses the plural where we would expect a singular referring to the builder alone: "iǫtnum þótti ekki trygt at vera með ásum griðalaust . . ."; "... at taka þaðan sól ok tungl ok gefa iǫtnum" (*Edda*, pp. 45—46). Of course, other explanations of *iǫtnum* here are possible.⁸³ Loki's role here is clearly dictated by conceptions of him elsewhere in the mythology (evil counselor, shapeshifter, "transsexual," and trickster) and by the information that he gave birth to Sleipnir—he must have been in mare form when Sleipnir was conceived. And even if there was a genuine myth about the building of Asgard, Snorri has obviously tampered with it at this point by introducing Loki as mare in the position where the myth seems to require a motif of female interference. The feature of the helper as horse, then, can be explained on the basis of other demands on Snorri's ingenuity and the narrow form of the folktale-source theory.

(3) The ending of the tale. The two early Icelandic forms of the Masterbuilder Tale agree against the normal form elsewhere in having the contractor strike down the builder(s). Both the saga (legend) form and the myth offer clear reasons for this peculiarity in assimilation of the international story to the external facts of the tomb-like *dys* (cf. n. 67b) and *Völuspá* 26 respectively, and both forms are associated with further external facts that can agree with a construction story (Berserkjagata, the wall, and the pen; the destruction of the walls in *Völuspá* 24). This is essentially an accidental coincidence, but it poses a threat to the derivation of the myth from the local legend in that both Icelandic forms have a reason

⁸³ If plurals, they may refer to the giants in general; but the Arnarnaganae edition, citing Rask's edition, takes them for dative singulars ("quod pro dat. sing. syncopato accipiendum, iǫtningum, quod dedit Raskius," AM, I, 135, n.), and this is Wilken's interpretation also (*Die prosaische Edda im Auszuge nebst Völsunga-saga und Nornagests-pátttr*, ed. E. Wilken, II [Paderborn, 1913], s.v. *iǫtunn*).

for introducing a common innovation independently;⁸⁴ that is, both forms could derive independently from a normal form of the folktale without a killing at the end, and Snorri could know such a folktale from Iceland or from Norway. However, this would mean acceptance of many other coincidences as accidental: the coexistence of two such similar stories in almost the same time and place, probably both known to the same author; the verbal similarities; the agreement of these two versions against all (?) others in the peculiar form of the female interference (Ásdís' promenade; Loki's romp as mare); and other agreements discussed above (such as the feature of two builders) which are not exclusive to the Icelandic versions. One of these, the "great boulders," seems a fairly minor surface agreement, easily developed independently, until one considers that a really ancient Germanic myth is unlikely to have described construction of a fortress of *stone*; this detail in Snorri's account is at very least to be considered rather late. Certainty is impossible, but I prefer to regard as accidental the first group of coincidences, the very distant agreement of the sequence of motifs in *Völuspá* 24—26 (one cannot speak of a story here) with that of the local legend and its site, and to accept the second group (between the local legend and Snorri) as too close for chance, as evidence of contact.

(4) Second building or first? A consecutive interpretation of *Völuspá* would require that any construction tale applied to stanzas 25—26 be the rebuilding of the fortress after its destruction in the war of the Æsir and Vanir (24,5—8: "brotinn var borðveggr/ borgar ása,/ knátto vanir vígspá/vollo sporna"), but Snorri presents the building tale as the first foundation of Asgard ("Þat var snima í ǫndverða bygð goðanna, þá er goðin hefðu sett Miðgarð ok gert Valhǫll ..."). It is striking that the construction myth about Troy is also a second construction, and, given the coincidence on this point of *Völuspá* with the Troy story, we may object to the theory of secondary influence from the Troy story on the grounds that with this double encouragement Snorri should have made his construction myth a rebuilding.⁸⁵ The objection is valid but, I think, not very significant; Snorri's focus from the beginning of chapter 42 is not on the construction itself but on its results in the form of the birth of Sleipnir and on the explanation of the dark stanzas 25—26. And the fact that it is apparently the first building

⁸⁴ An example of such an independent assimilation of the Masterbuilder Tale to external facts is the version told by J. G. Hallman, *Beskrifning öfver Köping* (Stockholm, 1728), accessible to me in Harald Falk, "Sankt Olofs minne i Sverige," *Kyrkohistorisk Årsskrift* 3 (1902), 83—86; a scene of St. Olaf with his feet on a dragon-bodied, man-headed creature is explained by a version of the tale in which after casting himself down from the tower, Skalle is struck by the saint's axe, bound, and laid under his footstool; the ending is obviously an accommodation to the iconography. (Thus Hallman's version does not lend any *particular* support to the thesis that St. Olaf took over Thor's functions, as argued by Wolfgang Lange, *Studien zur christlichen Dichtung der Nordgermanen, 1000—1200*, Palaestra, 222 [Göttingen, 1958], pp. 136—37, Ludvig Daae, *Norges Helgener* [Christiania, 1879], pp. 106—07, and others.)

⁸⁵ A presumably accidental verbal similarity might have reinforced Snorri's association of the Troy story with the folktale; cf. *Völuspá* 24, 5—6: "brotinn var borðveggr/borgar ása" and *Trójumanna saga*, p. 36: "... brotin var borgin oll."

of the fortress of the gods in chapter 42, *despite* the authority of *Völuspá* (and *Trójumanna saga*?) lends weight to our assumption that Snorri was adapting a folktale—which, of course, could only have an initial construction, not a rebuilding.

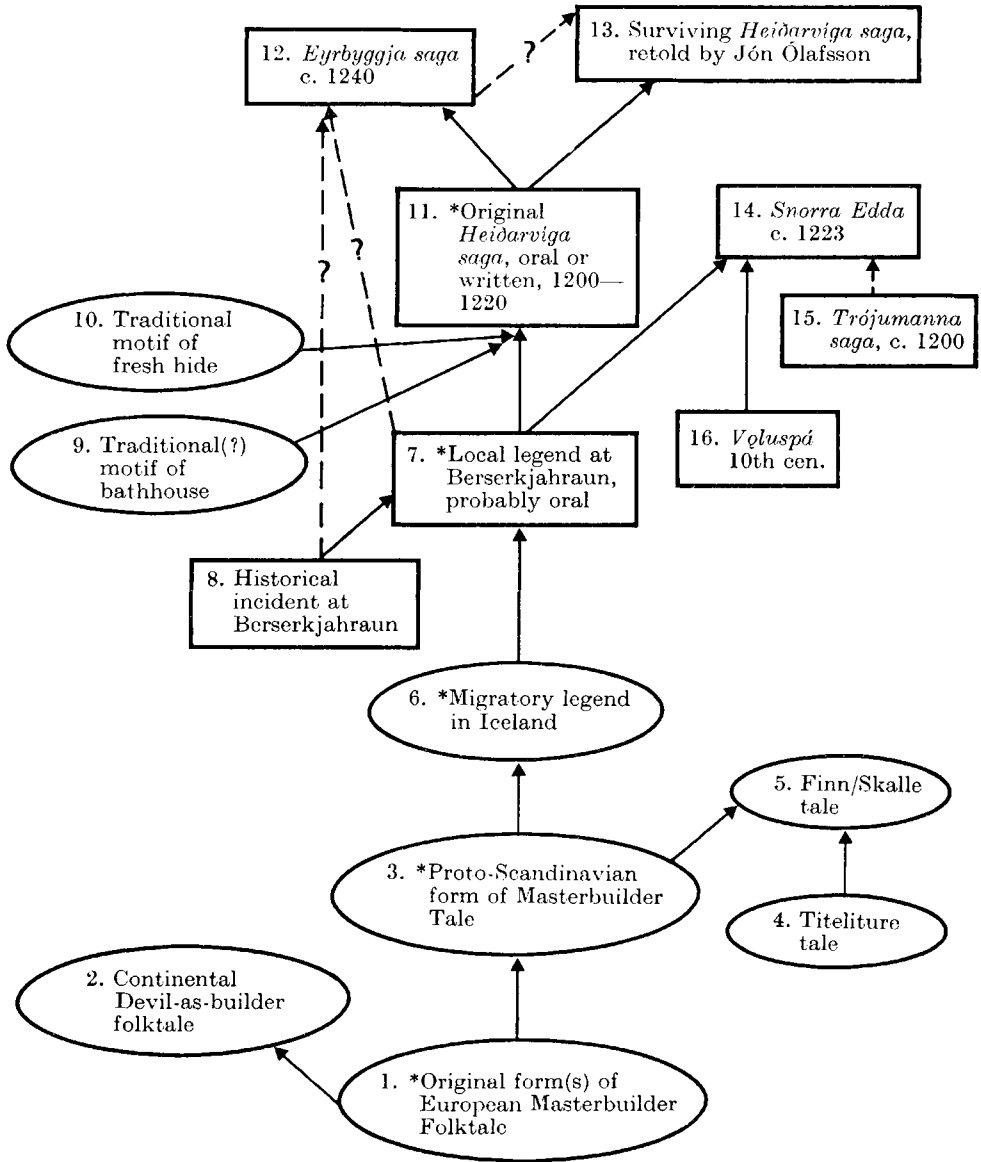
VII. *Conclusions and summary*

For modern writers the Masterbuilder Tale has acquired “mythic” value in an important current literary sense of the word. Wagner transformed Snorri’s version in *Das Rheingold*, into an integral part of his parable of greed and broken promises, changing the ending and many details to accommodate the moral meaning of the myth in his interpretation and the mechanics of his fusion of the divine and human histories in his sources, but it is a striking comment on the permutations of the Asgard story that the relatively realistic Wagnerian metamorphosis, lacking Svaðilfari and Loki’s shape-shifting, re-approaches the saga episode in some features: there are again two superhuman builders, the brothers Fasolt and Fafner, who, like the berserks of the sagas, actually finished their mighty work, and that in a single night. Later the story—this time drawn from some Norwegian folktale—underwent a still more realistic and radical reshaping in Ibsen’s *Bygmester Solness*. The Masterbuilder’s fall just after Hilde has called out “Hurra for bygmester Solness!” (a dead-naming) suggests a version of the Finn/Skalle tale with female interference,⁸⁶ but Ibsen has by no means been dominated by the structure of his chosen “myth.” This kind of “myth” in literature stands in no contradictory relationship to the narrower use of the word in the body of the present study, but Wagner and Ibsen here represent more self-conscious examples of types of permutations of traditional story with retention of “mythic” force, not wholly unlike those of medieval Iceland.

The main historical conclusions of the present study can be summarized in the form of the stemma that follows below. But if correct, these results do not merely annex another bit of apparently autochthonous Nordic narrative for “Southern influence” but provide a glimpse into the workings of oral traditions underlying the realistic sagas and (following Baetke, Holtsmark, and Breiteig) some insight into the workshop of a thirteenth-century scholar. Yet general conclusions, especially of the kind Mogk rushed to, would be very premature. I am aware that an investigation of the present kind must be erected on foundations that often raise grave methodological questions; especially tenuous and perhaps personal are the discernment of “similarities” and judgments of them as genetically significant or not. However, I believe we cannot make progress in the study of Nordic narrative by resigned restatement of the obvious but must be willing to

⁸⁶ Cf. n. 51; essential evidence and interpretation in Sehmsdorf (cited n. 3).

venture into the realm of arguable hypothesis. If the explanatory power of the hypothesis serves to clarify previously problematical relationships, then it has at least a temporary value. I have attempted the “narrow” or more demanding form of the argument at two points—the derivation of Snorri’s myth (14) from the local tale at Berserkjähraun (7) rather than the folktale in general (6 or 3) and from *Trójumanna saga* (15) rather than some unspecified form of the Troy story—because even if the “narrow” form with links 7—14 and 15—14 fails to convince, most of the arguments advanced can apply to the vaguer alternative.

Angular frames = localized
 Rounded frames = unlocalized
 Asterisk = unattested forms
 Dotted lines = secondary influence

ROLF HELLER

Fóstbrœðra saga und Laxdœla saga

1

Zwischen der Laxdœla saga (Laxd.) und der Fóstbrœðra saga (Fóstbr.) gibt es Berührungen in Motiven und im Wortlaut einzelner Szenen. Jónas Kristjánsson hat in seiner umfassenden Arbeit über die Fóstbr. darauf aufmerksam gemacht¹. Nach seiner Ansicht spricht die Wahrscheinlichkeit dafür, daß dem Verfasser der Fóstbr. die Laxd. bekannt war und er sich in den entsprechenden Punkten von ihrer Darstellung hat anregen lassen. Jónas Kristjánsson stützt sich bei dieser Annahme vor allem auf zwei Szenenpaare. Einmal handelt es sich um die Erzählung von einer unfreiwilligen (oder zumindest nicht unter derartigen Umständen beabsichtigten) Landung an der irischen Küste mit der aus der feindseligen Haltung der Einwohner erwachsenden Gefahr für die Mannschaft (Laxd. c. 21 — Fóstbr. c. 8); zum anderen um die von der Erschlagung eines vom Fischen zurückkehrenden Mannes, als er den Fuß wieder an Land setzt (Laxd. c. 14 — Fóstbr. c. 23). In beiden Fällen haben wir es nicht nur mit einem vergleichbaren Motiv zu tun, sondern finden auch eine Reihe wörtlicher Übereinstimmungen. Selbst wenn darunter kein ungewöhnliches lexikalisches Gut ist (meines Erachtens kann auch der Ausdruck „róa í hálsi“ kaum als solches bezeichnet werden), erscheint ein literarischer Zusammenhang zwischen den Szenen sicher. Damit ist aber die Frage nach der Richtung der Entlehnung noch nicht beantwortet, denn nach dem jetzigen Stande der Forschung gehören beide Sagas zu den jüngeren Werken der Gattung, sind beide geraume Zeit nach der Mitte des 13. Jahrhunderts geschaffen worden.

In der Fóstbr. sind die Themen nicht zwingend mit dem Sagaganzen verknüpft beziehungsweise aus ihm heraus entwickelt. Die Vorgänge vor Irland sind nicht mehr als eine Episode während einer Seereise. Das Ende der kurzen Erzählung wirkt abrupt und unterstreicht ihr geringes Gewicht. Einzig Thorgeirs Worte — „Þat er synna, ef ver veriumz vel, at ver faim nockvrum monnum ærinn nattverð aðr ver ervm drepner, ok er þa hæft nockut i varri vorn²“ —, die wie manche andere in der Saga seine Un-

¹ Um Fóstbræðrasögu (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 1), Reykjavík 1972, S. 227 f.

² Die Fóstbrœðra saga wird zitiert nach der Ausgabe von Björn K. Þórolfsson, København 1925—27 (Samfund til udg. af gammel nord. litteratur, XLIX). Für die Argumentation wesentliche Abweichungen einzelner Handschriften vom gedruckten Haupttext werden angegeben.

erschrockenheit bezeugen sollen, bleiben im Gedächtnis. Es erscheint gerechtfertigt anzunehmen, daß der Verfasser die Szene um ihretwegen niedergeschrieben hat.

Die Erschlagung des Heimkehrenden ist demgegenüber Teil, und nicht unwichtiger Teil, der Rachedaten Thormods auf Grönland. Dem Verfasser war der Name des Getöteten in einer Strophe³ an die Hand gegeben; über die Tötungsart gab die Strophe keine Auskunft. Man könnte sie sich anders denken, ohne daß der Handlungsablauf dadurch beeinträchtigt würde. Auch diese Erzählung hinterläßt einen etwas vagen Eindruck, nicht zuletzt deshalb, weil die Darstellung merkwürdig unklar ist: „Nv er skipit rennir at landi, þa stendr Þorkell vpp ok for fram i stafninn ok etladi at taka við skipinu. Þormoðr gengr þa vt or navstinv . . . Þa snarar Þormoðr at Þorkatli ok hoggr badvm hondvm i hofvt Þorkatli.“ Es wird aus den Worten keineswegs deutlich, wo Thormod seinen Gegner erschlagen hat.

Wie der Verfasser den Vorgang offenbar verstanden wissen wollte, erhellt aus der Parallelszene der Laxd. Es heißt da: „Hallr reri í hálsi fram. *Hann hleypr fyrir borð ok ætlar at taka við skipinu. Ok er hann hleypr á land, þá er Þórólfur þar nær staddr ok høggr til hans þegar*“⁴. Die Laxd. bietet aber nicht nur die verständlichere Beschreibung des Vorganges; in ihr ist dieser Vorgang fest eingebettet in größere Zusammenhänge. Die beiden Kontrahenten sind schon zuvor beim Fischfang aneinandergeraten; Hall, der sich dabei mit Gewalt über das Recht des Schwächeren hinweggesetzt hatte, muß nunmehr mit dem Leben dafür büßen. Sein Tod gibt wiederum Anlaß zu neuen Auseinandersetzungen und zieht neue Personen in das Geschehen hinein. Es ist nicht möglich, die Erschlagungsszene der Laxd. aus dem Sagagefüge herauszulösen und isoliert zu betrachten; Anfang und Ende lassen sich kaum auf bestimmte Worte oder Sätze festlegen, auf jeden Fall viel weniger als bei dem Thormod-Abenteuer der Fóstbr.

Die gleiche Beobachtung können wir bei dem anderen genannten Motiv machen. In der Fóstbr. nur zur episodischen Ausschmückung benutzt, ohne Bezug auf Vorangegangenes oder Bedeutung für Kommendes, ist es in der Laxd. ein entscheidendes Glied in der breit angelegten und mit Sorgfalt ausgearbeiteten Erzählung von der Irlandreise Olaf Pfaus.

In beiden Fällen hat also das Motiv in der Fóstbr. geringeres Gewicht und zeigt weniger dichterische Feinarbeit als in der Laxd. Eine Entscheidung über gebende und nehmende Saga ist damit aber wiederum noch nicht gefallen. Es ist ebenso gut denkbar, daß ein Verfasser übernommenen Stoff erweitert und formal verbessert, wie es möglich ist, daß ein Verfasser motivische Vorbilder — sei es aus mangelnder Fertigkeit, sei es aus fehlender Notwendigkeit im eigenen Werk — nicht gleichermaßen ausführlich und im Ganzen nahtlos aufgehend verwertet. Selbst die Tatsache, daß für die Laxd.

³ Nr. 26 der zitierten Ausgabe.

⁴ Die Laxdæla saga wird zitiert nach der Ausgabe von Kålund, København 1889—91 (Samfund til udg. af gammel nord. litteratur, XIX).

im Umkreis beider Szenen Lehngut unterschiedlicher Art nachzuweisen ist⁵, hilft in der vorliegenden Frage nicht weiter. Allerdings ist für die Mehrzahl der Entlehnungen des Laxd.-Verfassers ein Nebeneinander von Motiven und *seltenem* Wortgut charakteristisch. Das Fehlen solchen lexikalischen Materials in den zu vergleichenden Partien könnte ein Hinweis darauf sein, daß die Laxd. in diesem Fall nicht der nehmende, sondern der gebende Teil gewesen ist⁶. Mit diesen allgemeinen Überlegungen läßt sich vereinen, daß in der Fóstbr. das aus der Víga-Glúms saga übernommene Ziehbrüdermotiv ebenfalls durch schwächere Fäden mit der Gesamthandlung verbunden ist als in der Quelle⁷.

Direkte literarische Abhängigkeit darf auch bei den von Jónas Kristjánsson erwähnten Angaben über die Romfahrt einer Sagaperson in dem jeweils letzten Kapitel des Werkes (Laxd. c. 78 — Fóstbr. c. 24) angenommen werden. Beweiskräftig sind besonders die Worte: „... gengr suðr til Róms, sækir heim enn helga Pétr postola“ — „... gengr vt til Roms ok sekir heim hinn heilaga Pettr postvla ok Pal postvla“ (Hb; „... for þaðann supr til Roms ok sotti heim ena helgu postola Petrum oc Paulum“, R⁸; „ok Pal postvla“ nicht in F).

Zu beachten ist hier, daß es sich bei dem Pilger der Fóstbr., dem Grönländer Bjarni, offensichtlich um eine erfundene Figur handelt; in der Laxd. beziehen sich die Angaben auf Gellir Thorkelsson. Es ist unwahrscheinlich, daß der Laxd.-Verfasser ein wörtliches Zitat aus einer literarischen Erzählung zum Kern seiner Bemerkungen über den Lebensausgang einer bedeutenden historischen Person, des Großvaters des Geschichtsschreibers Ari, gemacht hat. Das stützt Jónas Kristjánssons Behauptung, daß der Fóstbr.-Verfasser die Laxd. als Stoffquelle benutzt hat.

Den Beweis für die Abhängigkeit der Fóstbr. von der Laxd. erbringt schließlich eine Betrachtung der Namenwahl des Fóstbr.-Verfassers⁹. Wenn er in den Grönlandszenen angibt, Thormod habe sich in der einen Situation „Ósvífr“ (c. 24), in einer anderen „Torráðr“ (c. 23) als Decknamen ausgesucht, dann müssen seine Gedanken bei der Laxd. gewesen sein, denn den Namen „Torráðr“ finden wir innerhalb der Isländersagas (die älter sind oder sein können als die Fóstbr.) nur noch bei einer Person, bei einem der Söhne Osvifrs.

Auf Grund dieser Tatsache können alle stofflichen Parallelen zwischen der Fóstbr. und der Laxd. als Entlehnungen aus der letztgenannten betrachtet

⁵ Vgl. zuletzt Heller, Die Laxdoela saga: Die literarische Schöpfung eines Isländers des 13. Jahrhunderts, Berlin 1976.

⁶ Der Laxd.-Verfasser hätte in der Irland-Szene der Fóstbr. kaum etwas finden können, das ihm nicht durch die nachweisbaren Quellen — vor allem legendarische Ólafs saga helga und Morkinskinna — zugebracht worden war.

⁷ Zu dieser literarischen Abhängigkeit vgl. Jónas Kristjánsson, Fóstbræðravíg, in: Einarbók. Afmæliskeðja til Einars Ól. Sveinssonar. 12. des. 1969, 1969, S. 196—204; Heller, Fóstbræðra saga und Víga-Glúms saga, Acta phil. Scand. 31, 1, 1976, S. 44 ff.

⁸ S. Membrana Regia deperdita, hrsg. von A. Loth (Editiones Arnarnagæanæ, Series A, vol. 5), København 1960.

⁹ Heller, Zur Namenwahl des Verfassers der Fóstbræðra saga, im Druck.

werden, sofern nicht grundsätzlich neue Argumente dagegen sprechen. Das zu wissen ist wichtig, da die Zahl der motivischen und lexikalischen Berührungen beider Sagas wesentlich höher liegt, als bisher erkannt worden ist.

2

Zuerst sei noch einmal ein Blick auf das c. 8 der Fóstbr. geworfen, in dem die Irland-Episode erzählt wird. Sie ist nach dem oben Gesagten eine schwache Kopie der Olaf-Pfau-Szenen der Laxd. Für die Gesamthandlung hat sie keinerlei Bedeutung. Thorgeir verläßt nach seiner Ächtung die Heimatinsel. Irland wird nur unfreiwillig angelaufen, weil das Schiff vor schlechtem Wetter dahintreibt. Nach dem Ablegen von der irischen Küste ist von einer kurzen Fahrtunterbrechung in England die Rede, danach von einem Besuch in Dänemark, ehe Thorgeir den norwegischen König aufsucht und sein Gefolgsmann wird. An den beiden vorangehenden Stationen hat Thorgeir nach den Worten der Saga hohe Ehrungen empfangen; der Verfasser verweist darauf, daß Thormod dies im Gedicht bezeuge („ok hefer Þormoðr sua vm ort, at ...“ — „at því sem Þormoðr hefer vm ort“). Es ist danach möglich oder sogar wahrscheinlich, daß die „Þorgeirsdrápa“ Andeutungen über einen Aufenthalt Thorgeirs in England und in Dänemark enthalten hat; über Irland hat das Gedicht ohne Zweifel nichts berichtet. Für die Bemerkungen darüber hat sich der Fóstbr.-Verfasser seine literarischen Kenntnisse zunutze gemacht. Und das scheint in c. 8 noch an einer zweiten davorliegenden Stelle der Fall zu sein:

Thorgeirs Ausreise muß heimlich geschehen, da er als Geächteter mit Verfolgung zu rechnen hat. Seine Verwandten von Reykjaholar verschaffen ihm eine Fahrtmöglichkeit auf einem Schiff, das im Borgarfjordgebiet liegt. Der Ritt von Reykjanes durch die gesamte Länge des Tälergebietes in den Borgarfjord wird auffallend ausführlich erzählt. Dabei ergibt sich diese Ausführlichkeit keineswegs daraus, daß Thorgeir unterwegs im Hundadal noch einmal durch zwei Totschläge Schwierigkeiten verursacht, sie liegt vielmehr in den gehäuften Angaben über die Stationen des Rittes und die Raststätten mit den entsprechenden Tageszeiten. Im Ablauf der Erzählung heißt es da: „... þeir fara vestan af Reykiaholum“ — „Þeir hafa nattverð i Saurbæ en riða vm nottina vestan i Dali ok ætluðu at hafa daguerð i Hundadal. Þeir koma er mornaz i Miðdali framm firi Þyckuaskoga; þeir eta þar ok sofa“ — „Ok er liðinn var miðr morginn ...“ — „Nu riðr flockrinn til bæiarins i Hundadal“ — „Þeir ... atu daгурð i Hundadal, ok epter þat riðu þeir suðr til Borgarfjarðar“. Hinzuzufügen ist, daß in der Handschrift F, und mit geringen Abweichungen auch in der Handschrift R, vor Beginn des Rittes noch folgende Bemerkung steht: „Þorgísl ok Illugi (Thorgeirs Verwandte) váru þar vanir at gista at Skúfs í Hundadal, þá er þeir fóru til þings“.

Die Mitteilungen über Zeiten und Örtlichkeiten geben zwar ein genaues

Bild vom Verlauf des (wegen der nötigen Vorsicht) teilweise nächtlichen Rittes, können aber in der Mehrzahl trotz der von ihnen umschlossenen Händel mit tödlichem Ausgang kaum als notwendige Glieder der Erzählung bezeichnet werden.

Interessant ist nun, daß in der Laxd. eine ähnliche Beschreibung zu finden ist. Es handelt sich um den Thingritt von Gest Oddleifsson in c. 33. Zu Hause ist er ebenfalls auf der Nordwesthalbinsel, westlich von Reykjanes: „á Barðaströnd í Haga“. Dann wird unter anderem berichtet: „Hann reið hvert sumar til þings ok hafði jafnan gistingarstað á Hóli. Einhverju sinni bar enn svá til, at Gestr reið til þings ok gisti á Hóli. Hann býsk um morgininn snemma, því at leið var löng. Hann ætlaði um kveldit í Þykkvaskóg til Ármóds mágs síns ... Gestr riðr nú um daginn vestan ór Saurbœ ok kemr til Sælingsdalslaugar ok dvelsk þar um hrið ...“ — „Hann (ein Knecht) bauð Gesti í Hjarðarholt at orðsending Óláfs. Gestr kvazk vilja finna Ólaf um daginn, en gista í Þykkvaskógi ... Þeir Gestr finnask inn við Ljá“ — (kurzer Aufenthalt in Hjarðarholt) „Óláfr reið á leið með Gesti til Laxár“ — „Síðan riðu þeir til þings¹⁰.“ In c. 35 wird das erste Stück dieser Wegstrecke noch einmal genannt: „Þetta sumar fór Gestr til þings ok fór á skipi til Saurbœjar, sem hann var vanr. Hann gisti á Hóli í Saurbœ“.

Nach meiner Ansicht hat sich der Fóstbr.-Verfasser — wissentlich oder unwissentlich — an diese Darstellung der Laxd. angelehnt. Ein Indiz dafür könnte es sein, daß in die Erzählung über den Heimtrieb von Schafen im Hundadal der erklärende Satz: „Skufi hófðu golldnar verit ær nockurar vestan or *Laxardal*¹¹“ eingeschoben ist. Darüber hinaus ist es wahrscheinlich, daß der Fóstbr.-Verfasser bei Benutzung des Decknamens „Gestr“ für Helgu-Steinar (in c. 20) an den „Gestr“ Oddleifsson der Laxd. gedacht hat¹².

Mag auch die Szenenfolge in der Laxd. ein wenig breit angelegt sein, so scheint mir diese Breite doch eher begründet als in der Fóstbr. Das c. 33 wird durch die Person Gest's beherrscht. Die Stationen seines Rittes durch das Tälergebiet mit den aufeinander folgenden Gesprächen im Sælingsdal und an der Laxa bei Hjarðarholt rücken die Träger des künftigen Geschehens ins Licht¹³. Gest's Prophezeiungen über das Schicksal Gudruns und Kjartans enthalten im Kern schon die Ereignisse des Hauptteiles der Saga¹⁴.

An zwei Stellen hat also offenbar die Laxd. den Inhalt des c. 8 der Fóstbr. mitbestimmt. Man darf sagen, daß der übernommene Stoff im Erzählfluß der Fóstbr. aufgegangen ist, auch wenn einige ungewöhnliche Züge Hin-

¹⁰ In der Fóstbr. reiten Thorgeirs Verwandte nach seiner Einschiffung ebenfalls zum Thing: „Síðan riðu þeir til þings“.

¹¹ Es ist die einzige Stelle der Saga, an der dieses Tal genannt wird.

¹² Heller, Zur Namenwahl des Verfassers der Fóstbræðra saga.

¹³ Die Einkehr Gest's in Hol, d.h. in Saurboe, ist spätestens in c. 35 für die Handlung bedeutsam, als Thord sich Gest auf einem Thingritt anschließt.

¹⁴ Vgl. Heller, Die Laxdœla saga, S. 131.

weise auf seine Herkunft gegeben haben. Die Einschmelzung wird noch deutlicher, wenn wir den Wortschatz dieses Kapitels eingehender betrachten.

Jansson¹⁵ und Jónas Kristjánsson¹⁶ haben gezeigt, daß der Fóstbr.-Verfasser die Neigung hatte, bestimmte Wörter und Wendungen wiederholt, ja auffallend häufig, zu verwenden. Man kann sie „Lieblingsausdrücke“ („älsklingsord“ — „eftirlætisorð“) nennen. Sie tragen zu einem nicht geringen Teil dazu bei, daß das Werk als Einheit erscheint. Einige von ihnen treten in dem besprochenen c. 8 auf; in der Reihenfolge des Vorkommens sind anzuführen¹⁷: „Skufr var goðr bondi ok *gagnsamr* við menn“¹⁸ — „Þorgeir ok hans felaga *velkti* *vti* i hafi nockura hrið“¹⁹ — „Þat er synna ... at *ver faim nockvrum monnum ærinn nattverð* aðr ver ervm drepnr“²⁰ — „Nu kasta þeir ackerum, *eigi allnærr* landi“²¹ — „*Heyrt hefi ek þin getið*“²² — „þvi at hann reyndiz i ollum *mannraunvm* enn rauskuazti maðr“²³ — „þvi at hann *hafði þat af huerium sem hann villði*“²⁴. Am Ende des Abschnittes wird gesagt, daß Thorgeir bei seinen Fahrten von Norwegen her mit dem Schiff stets in den Borgarfjord einlief: „ok setti þar vpp a vetrum firi vestan ana, þar sem nu er kallat Þorgeirs hrof“. Auf diese Bemerkung greift der Verfasser in c. 12 zurück, nachdem er von Thormods Liebesabenteuern (cc. 9—11) erzählt hat und sein Augenmerk wieder Thorgeir zuwendet: „ok setti þar upp umm haustit, i þann stað er nu er kallað Þorgeirshrof“²⁵.

Diese Beobachtungen machen deutlich, daß der Fóstbr.-Verfasser nicht allein entlehnte Motive mit beachtlichem Geschick in den eigenen Handlungsablauf eingefügt hat, sondern daß er darüber hinaus dem neu entstandenen Erzählganzen durch eine Reihe von Ausdrücken äußerlich seinen Stempel aufgedrückt hat. Diesen Sachverhalt gilt es bei Textvergleichen im Auge zu behalten. Er besagt, daß übereinstimmende stilistische und lexikalische Elemente in verschiedenen Sagapartien nicht ausschließen, daß die Szenen im Kern auf fremden Erzählstoff zurückgehen. Das Erkennen des Lehngutes ist durch diese Arbeitsweise des Sagaverfassers schwierig — aber

¹⁵ Sagorna om Vinland I. Handskrifterna till Erik den Rödes saga (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Del 60: 1), Stockholm 1945, S. 225 ff. (In den folgenden Anmerkungen mit J bezeichnet.)

¹⁶ Um Fóstbræðrasögu, an verschiedenen Stellen. (In den folgenden Anmerkungen mit JK bezeichnet.)

¹⁷ Bei den im folgenden angegebenen Belegstellen für Lieblingsausdrücke ist nicht in jedem Fall Vollständigkeit angestrebt worden.

¹⁸ S. cc. 3 („gagnsmaðr“), 8, 12, 15, 21 („bv gagnsamr“) — vgl. J S. 225 f., JK S. 57.

¹⁹ S. cc. 18, 20 — vgl. JK S. 42 und S. 58.

²⁰ S. diese und verwandte Wendungen in cc. 3, 6, 12, 17, 24 — vgl. JK S. 73 f.

²¹ S. cc. 3, 16, 16 — vgl. J S. 244.

²² S. cc. 3, 4, 4, 11, 14, dazu 10 („Eigi hofum ver heyrð getið, at“).

²³ S. cc. 3, 4, 7, 10, 13, 17, 24.

²⁴ S. cc. 1, 5 — vgl. JK S. 81.

²⁵ In c. 13 der Laxd. wird von Höskulds Rückkehr aus Norwegen erzählt: „(Höskuldr) lætr ... setja upp skipit fyrir innan Laxá ok gerir þar hrof at, ok sér þar toptina, sem hann lét gera hrofit“. In c. 29 wird darauf angespielt mit den Worten: „(Oláfr) setr upp skipit i hrof þat, er faðir hans hafði gera látit“. Eine Beeinflussung des Fóstbr.-Verfassers durch diese Stellen ist denkbar, aber keineswegs als sicher anzusehen.

gerade dies dürfte seiner Absicht entsprechen, denn die vollendete Saga sollte ja einzig und allein als *sein* Werk erscheinen.

3

Wie wir gesehen haben, ist die Erschlagung des Grönländers Thorkel durch Thormod (c. 23) nach der Halls durch Thorolf (in c. 14 der Laxd.) modelliert. Es ist zu fragen, ob der Fóstbr.-Verfasser im Umkreis dieser Erzählung nicht auch noch andere Motive gefunden und für seine künstlerischen Zwecke eingesetzt hat. Das c. 14 der Laxd. steht mit den beiden folgenden in einem engeren Zusammenhang. Die wichtigsten Personen dieses Abschnittes sind (die bereits in c. 11 vorgestellten) Thord goddi und seine Frau Vigdis. Die Tötungsszene der Fóstbr. gehört zu den Grönlandabenteuern Thormods, deren Darstellung sich über die cc. 20 bis 24 erstreckt. Es erscheint sinnvoll, bei der Suche nach vergleichbaren Motiven nicht einzelne Kapitel zu betrachten, sondern jeweils die ganze Sagapartie im Auge zu haben. Bei der Vorlage des Materials folgen wir diesmal der Erzählung der Laxd., also der gebenden Seite.

In c. 14 ist von den guten Fangmöglichkeiten bei den Bjarneyjar im Breidafjord die Rede und von der großen Menge von Fischern, die sich dort trafen. Danach heißt es: „Mikit þótti spökum monnum undir því, at menn ætti gott saman í útverjum; var þat þá mælt, at monnum yrði ógæfra um veiðifang, ef missáttir yrði.“ Hall ist derjenige, der sich über dieses ungeschriebene Gesetz hinwegsetzt; und das Unheil folgt bekanntlich auf dem Fuß, schlimmer noch für ihn als in Form eines schlechten Fanges.

Bei der Überfahrt nach Grönland (c. 20) gerät Thormod mit einem Mann an Bord in Streit, und beide greifen zu den Waffen. Es ist dem Dazwischentreten des Schiffsherrn zu danken, daß sich die beiden beruhigen. Er hält ihnen nämlich vor: „Þat er eigi sami, at menn se vsáttir a kavpskipum i hafi; því at þar fylgir mart til meins, ok sialldan mun þeim skipum uel faraz, er menn erv osáttir innanbordz.“

Zugegeben, die Worte werden eine unter Seeleuten weitverbreitete Auffassung widerspiegeln, zugegeben auch, daß wörtliche Übereinstimmungen in diesem Fall fehlen und die Situationen nicht gleich zu nennen sind — trotzdem halte ich es für möglich, daß der Fóstbr.-Verfasser an die Formulierung in der Laxd. gedacht hat. Einmal bildet sie gleichsam den Vorspann für die Szene mit der Tötung des vom Fischfang Heimkehrenden, und die hat in der Fóstbr. ihr Gegenstück, zum anderen tritt der Widerpart Thormods als Gest auf, erscheint also mit dem Decknamen, der vermutlich von der Laxd. her zu erklären ist²⁶.

Zu den bereits besprochenen Erschlagungsszenen seien noch einige den Wortlaut betreffende Bemerkungen angefügt.

In der Laxd. beginnt sie mit einer Wetterangabe: „Þat var einn góðan

²⁶ S. oben S. 106.

veðrdag, at ...²⁷ Ist es nur ein Zufall, daß diese Wendung auch in c. 23 der Fóstbr. zu finden ist? Wir begegnen ihr bei der Beschreibung des Thingses, in dessen Verlauf Thormod am Töter seines Schwurbruders Thorgeir Rache nimmt: „Þat barst at einn godan veðr dag a þinginnv ...“, und sie taucht ein zweites Mal auf beim Aufbruch zum nächsten Racheschlag, dem als erster jener Thorkel zum Opfer fällt: „Einn godan veðr dag ...“²⁸

Die beiden Rachesuchenden — Thorolf und Thormod — müssen sich viele Stunden gedulden, ehe sie zur Tat schreiten können; erst gegen Abend kehren ihre Opfer vom Fischfang zurück („um kveldit, þá er þeir Hallr koma at landi“ — „er kvelda tok, þa sa Þormoðr, at þeir bræðr revv at landi“). Von Thorolf heißt es, daß er den Tag über das Tun seines Gegners verfolgt habe („Þórólfr hefir njósn af athöfn Halls um daginn“); über Thormod erfahren wir nur, daß er sich zum Schiffsschuppen der Mutter Thorkels begibt „ok hefsz þar við“. Dieses Verb gehört — was meines Erachtens noch nicht gesehen worden ist — zu den Lieblingsausdrücken des Fóstbr.-Verfassers. Nahezu jedes Mal, wenn er von einem längeren Aufenthalt, dem Verweilen an einem Ort oder in einer Gegend berichtet, hat er sich seiner bedient²⁹.

Den tödlichen Hieb beschreibt der Laxd.-Verfasser wie folgt: „... ok høggr til hans þegar, kom høggit á hálsinn við herðarnar ok fýkr af höfuðit“. Die drastische, die Realität sicherlich übersteigernde Darstellung ist insofern für den Verfasser charakteristisch, als in c. 55 beim Überfall auf Bolli der Schlußpunkt damit gesetzt wird, daß Steinthor „hjó til hans með øxi mikilli á hálsinn við herðarnar, ok gekk þegar af höfuðit“, und vor allem, als bei der Erschlagung Thorgils' (in c. 67) der auffälligste Ausdruck wiederholt wird: „þá hjó Auðgísl til hans, ok allir þóttusk heyra, at höfuðit nefndi ellifu (Thorgils war ja beim Zählen von Silber), er af fauk hálsinum.“

Die Erzählung vom Tode Thorkels ist kaum weniger groß, bietet jedoch ein anderes Bild: „ok høggr badvm hondvm i hofvt Þorkatli ok klyfr havsinn“. Dieses „kljúfa hausinn“ (oder gar „høggva í höfuð ok kljúfa í herðar niðr“) ist nun aber ein für den Fóstbr.-Verfasser typischer Ausdruck. Beispiele finden sich vor der zitierten Stelle in cc. 8, 12, 15, 22 und 23³⁰. Wir dürfen die beiden letzten Beobachtungen wiederum als Beweis dafür betrachten, daß der Fóstbr.-Verfasser Lehngut dem ihm geläufigen und genehmen Wortschatz angepaßt hat.

Thorolf findet nach dem Totschlag bei seiner Verwandten Vigdis im Laxardal erste Unterstützung, und sie sucht ihn auch in Sicherheit zu bringen, als der Bruder Halls auf den Plan tritt. Dabei hilft ihr der Unfreie

²⁷ Der Ausdruck tritt in der Laxd. nur noch einmal auf, vor dem Schwimmwettkampf in Nídaros (c. 40): „Þat var um haustit einn góðan veðrdag, at ...“

²⁸ In c. 16 benutzt der Fóstbr.-Verfasser schon einmal die Worte: „Einn veðrdag goðan ...“

²⁹ Neben der genannten Stelle s. die Belege in cc. 3, 5, 7, 8, 10, 11, 11, 23, 23.

³⁰ Vgl. J S. 240 ff. — Die Laxd. bietet meines Wissens nur einen Beleg in c. 55: „ok þar með klauf hann Án í herðar niðr“.

Asgaut. Er und Thorolf kommen aber dennoch in große Gefahr, als sie zwischen die Verfolger und die zwischen Eisrändern dahinschießende Laxa geraten. Sie beschließen, ein Durchschwimmen des Flusses zu wagen, „ok með því at ... þeim varð lengra lífs auðit, þá komask þeir yfir ána“ (c. 15). Die Verfolger zeigen weniger Mut and kehren um; „þá vinda þeir (Thorolf und sein Begleiter) fyrst klæði sín ok búa sik til gongu, ok ganga þann dag allan; koma at kveldi til Sauðafells“. Dorthin, zum Wohnsitz ihres Onkels, hatte Vigdis die beiden geschickt, und Asgaut erklärt, daß sie „hafði þenna mann sent honum til halds ok trausts“.

Für diese Zitate bietet die Fóstbr. Textstellen mit einer gewissen Ähnlichkeit, alle an die Person Thormods geknüpft. Im Schwimmwettkampf auf Leben und Tod mit dem Bruder Thorkels (c. 23) behält Thormod nur unter größter Mühe die Oberhand, wobei der Verfasser die Bemerkung einflucht: „fyri því at Þormódi varð eigi dauði etlaðr, þa ...“ Später, vor der Ausreise aus Grönland (c. 24), versucht Thormod, noch einen letzten Racheschlag zu führen. Er bringt ein Boot zum Kentern, damit niemand sein Ziel erraten kann, und schwimmt an Land. „Hann vatt fyrst klæði sín ok eptir þat tok hann a sik gongu, ok for til þess er hann kom a Hamar til Sigridar. Þat var síð dags.“

Wiederum haben wir es nicht mit wortgleichen Formulierungen zu tun, und wir vermissen lexikalische Besonderheiten, die für die Abhängigkeit des Fóstbr.-Verfassers zeugen könnten. Einen wichtigen Hinweis erhalten wir aber durch die Decknamen Thormods. Als er bei Sigrid auftaucht, nennt er sich „Ósvífr“, und früher beim Vorgehen gegen Thorkel und seine Brüder (c. 23) bediente er sich ja des ungewöhnlichen Namens „Torráðr“. Ihre Übernahme aus der Laxd. macht es wahrscheinlich, daß auch jene an sich wenig auffälligen Motive letztlich in dieser Saga ihren Ursprung haben. So ist es vielleicht auch nicht zufällig, daß die Wendung „senda e-n e-m til trausts ok halds“ sowohl in c. 20 als auch in c. 22, also am Beginn von Thormods Grönlandaufenthalt, vom Verfasser benutzt worden ist.

Sicher erscheint nach allem, daß der Fóstbr.-Verfasser die Thord goddi-Vigdis-Erzählung gut gekannt hat, und es sind besonders die cc. 23 und 24 seines Werkes, die diese Kenntnis widerspiegeln.

In den genannten Kapiteln fallen darüber hinaus noch andere Ausdrücke und Motive auf, die an Entsprechendes in der Laxd. erinnern und den Gedanken an einen literarischen Zusammenhang wachhalten.

Bei der Beschreibung des Thingses der Grönländer (c. 23) sagt der Verfasser: „Nv er menn hófðv flestir tialldat bvdír, þa var Þorgrímr (Thormods späteres Opfer) eigi kominn. Litlv síðarr var sen for hans; hann hafði skrautligt skip ok sva liðs kost vaskligan ...“ Später verwendet er mehrfach das Wort „skemtan“ als Bezeichnung für die unterhaltsamen Vorgänge während der Zusammenkunft.

Ähnliches finden wir in der Laxd. (c. 12) in dem Bericht über das stark besuchte Treffen auf den Brenneyjar, bei dem sich auch Höskuld eingefunden hat: „þar var skemtan mikil, drykkjur ok leikar ok allskyns gleði ...“

Ok einn dag, er Hǫskuldr gekk at *skemta* sér með ǫkkura menn, sá hann tjald eitt³¹ *skrautligt* fjarri ǫðrum *búðum*“.

Nach dem Todeshieb gegen Thorgrim bedient sich Thormod zum eigenen Schutz der „Haltet-den-Dieb“-Methode; er nimmt den Getroffenen in den Schoß und macht lautstark das Unglück bekannt — „ok *sez undir herðar Þorgrimi*“³² heißt es in der Saga. Was hier nur eine List ist, ist in der Laxd. Ausdruck menschlicher Betroffenheit über die eigene Tat. Es ist in der berühmten Szene in c. 49, nachdem Bolli Kjartan die tödliche Wunde beigebracht hat: „Bolli *settisk þegar undir herðar* (hofud, V) honum, ok andaðisk Kjartan í knjám Bolla“.

Wenn zwischen den beiden Stellen ein Zusammenhang besteht, dann kann an der Rolle der Laxd. als gebendem Teil kein Zweifel sein. Ihre Darstellung ist bekanntlich mit einer Folge von Sätzen wörtlich aus einer Szene der Vápnfirðinga saga hervorgegangen. Wie so oft hätte der übernommene Erzählstoff in der Fóstbr. inhaltlich an Gewicht eingebüßt.

Bei seinen Raketaten ist Thormod schwer verwundet worden. Freunde bringen ihn zu der heil- und zugleich zauberkundigen Grima. Sie vermag ihn durch ihre besonderen Kräfte selbst bei einer Hausdurchsuchung zu schützen (c. 23). In ihrem Zorn darüber sagt die Mutter der von Thormod Getöteten: „nakkvat etla ek, at ver mvinðim nv *navðga þer* meirr *tíl sagna*, ef Þorkell veri eigi her með sitt fiolmenni ...“ Diese offenbar nicht häufig belegte Wendung³³ könnte dem Verfasser aus der Laxd. bekannt gewesen sein. Da treten in einer Szene in c. 38 ein Bauer und seine Magd auf, und es geht darum, deren seltsames Verhalten zu erklären: „Þórðr bóndi lætr *henni nauðga til sagna*.“ Ist es vielleicht von Bedeutung, daß sich das auffällige Gebaren der Magd erklärt aus dem Zusammensein mit einem Sohn der Zauberin Grima, der mutmaßlichen Namengeberin der Beschützerin Thormods?³⁴

Wir haben beobachtet, daß sich die Thord goddi-Vigdis-Szenen und die Erzählung von Thormods Auftauchen bei Sigríð (in c. 24) motivisch berühren; zudem nennt sich Thormod ihr gegenüber „Ósvífr“. Die Frau aber erkennt ihn und spricht ihn am folgenden Morgen mit seinem richtigen Namen an. Thormod gibt daraufhin das Versteckspiel auf: „Eigi gerir at *dylia*, því at *rett kenndan hefir þv mannin*.“ In diesen Worten kann eine Formulierung aus c. 69 der Laxd. anklingen. Der geächtete Gunnar, der „hafði verit sendr Guðrúnu til trausts ok halds“, verheimlicht anfangs seinen Namen gegenüber Thorkel Eyjolfsson, weicht aber einer direkten Frage

³¹ Das „Zelt“ wird kurz darauf selbst als „búð“ bezeichnet: „Hǫskuldr sá, at um þvera búðina var fortjald“.

³² Der Ausdruck wird im selben Zusammenhang noch zweimal verwendet: „Þa settv þeir vndir herðar (hofuð, F) Þorgrimi“ und „Gæfv hafdir þv a, er þeir kenndv þig eigi, er þv saz vndir hofði (herðum, F, R) hanvm Þorgrimi“.

³³ Der Fóstbr.-Verfasser hat sich des Ausdrucks wohl schon in c. 13 bedient: „Er honum þa nauðgat til sagna“ („þa var Vegglagr pindr til sagna“, Hb), wo es um die Aufklärung von Diebstählen geht.

³⁴ Zu Grima vgl. Jónas Kristjánsson, Um Fóstbræðrasögu, S. 228.

nicht aus: „ætla ek mik ok ekki þurfa at *dyljask* fyrir þér; *hefir þú rétt kendan manninn*.“

Die Wendung „senda e-n e-m til trausts ok halds“ tritt hier erneut auf³⁵, nachdem wir sie bereits als Teil der Vigdis-Handlung gefunden und die Möglichkeit angedeutet haben, daß sie den Anstoß gegeben hat für den Einsatz in c. 20 und c. 22 der Fóstbr. Da handelt es sich im ersten Fall um eine sachliche Mitteilung: König Olaf übergibt Thormod der Fürsorge Thorkels, des mächtigsten Mannes auf Grönland. Später, als dieser eines Totschlages wegen gegen Thormod vorgehen will, wird der Sachverhalt zur Warnung vor übereilem Handeln wiederholt; und die Warnung tut ihre Wirkung. Hatte es erst geheißt: „Hann *mélir þa við sína menn*, at þeir gangi ok drepi Þormoð“, so wird nun berichtet: „*Nv af pessvm ordum Skvfs, þa sefaz Þorkell*.“

Dieses Umschwenken hat große Ähnlichkeit mit dem Tun beziehungsweise Lassen eines Namensvetters des Grönländers. Thorkel Eyjolfsson ist beim Zusammentreffen mit Gunnar anfangs entschlossen, hart gegen ihn vorzugehen: „hann *mælti til sinna manna*, at þeir skyldu handtaka hann.“ Wie weit er gehen will, läßt seine Erklärung erkennen, er habe Thorkel Geitirsson versprochen, „at hann skyldi drepa Gunnar“. Aber Thorkel besitzt nicht die Möglichkeit, seinen Willen durchzusetzen, und außerdem müßte er sich dabei gegen seine künftige Frau stellen. Er sieht ein, daß Snorri mit seinem Rat einzulenken recht hat. „Ok *við umtölur Snorra ok þat með*, at hann sá, at hann mælti satt, *þa sefaðisk Þorkell*.“

Wenn man berücksichtigt, daß sich diese Sätze in der Laxd. unmittelbar an das zuletzt zitierte Motiv vom Bekennen zum eigenen Namen (in c. 69) anschließen — dessen Widerhall wir vermutlich in c. 24 der Fóstbr. finden —, ist ihre Übernahme in die Grönland-Szenerie durch den Fóstbr.-Verfasser ziemlich wahrscheinlich.

Schließlich sei noch einmal darauf hingewiesen, daß die Grönlandereignisse mit dem kurzen Bericht über die Romfahrt von Thormods Freund und Helfer Bjarni ausklingen (in c. 24). Daß sich dabei der Fóstbr.-Verfasser der Angaben in der Laxd. (c. 78) über das Lebensende Gellirs bedient hat, kann schwerlich in Zweifel gezogen werden³⁶.

4

Die Thord goddi-Vigdis-Szenen der Laxd. müssen auf den Fóstbr.-Verfasser einen starken Eindruck gemacht haben. Es spricht nämlich vieles dafür, daß er Motive und Formulierungen aus ihrem Bereich auch noch in einem anderen Zusammenhang als den Grönlandabschnitten verwertet hat, wiederum in Erzählungen mit Thormod als Mittelpunkt; gemeint sind dessen Liebesabenteuer in den cc. 9 bis 11.

³⁵ Sie kann an dieser Stelle mit dem Inhalt der gesamten Gunnar-Episode aus dem Gunnars þáttur Þiðrandabana in die Laxd. gekommen sein.

³⁶ S. oben S. 104.

Eine wichtige Rolle spielen darin die Zauberin Grima — wie ihre grönländische Namensschwester wohl nach einer Gestalt der Laxd. (c. 35) benannt — und ihr unfreier Knecht Kolbak. In ihrem Auftrag bringt er Thormod, der nicht von seinen Besuchen bei der Tochter Grimas lassen will, eine nicht unerhebliche Wunde bei und wird deswegen geächtet. Grima gibt ihm daraufhin die Freiheit („enn firi þvi at sekt þin hlytz af mer, þa vil ek þat frelsi gefa þer, at þu skalt eigi lengr þræll vera“) und stattet ihn großzügig aus. Sie ermöglicht ihm auch die Fahrt ins Ausland. Dazu muß sie aber erst einen Schiffsherrn bestechen, da der sich scheut, einen Geächteten an Bord zu nehmen. Sie schüttet ihm aus ihrem Beutel („fésjóðr“) Silber in den Schoß, und er kann nur feststellen: „Fagrt er fe þetta“, und willigt schließlich in den Handel ein (c. 10)³⁷.

Bestechungsszene und — thematisch damit verknüpft — den treuen Knecht, der die Freiheit erhält, kennen wir aus der Laxd., dort in umgekehrter Reihenfolge der Motive: Thord goddi ist gegen ein Geldgeschenk bereit, den von seiner Frau Vigdis aufgenommenen Totschläger Thorolf preiszugeben (c. 14). Auch da heißt es: „Þórði þótti féit fagrt“. Wie sich später zeigt, bewahrt er das Silber in einem Beutel („fésjóðr“, c. 15) auf. Vigdis aber läßt, wie schon erwähnt, den Verfolgten durch ihren Knecht Asgaut in Sicherheit bringen. Zur Belohnung für diesen Einsatz erhält Asgaut die Freiheit: „Ek gef þer frelsi, svá at þú skalt frá þessum degi frjáls maðr heita“, dazu geht das Bestechungsgeld in seinen Besitz über (c. 16). Von beiden Freigelassenen wird übrigens abschließend gesagt, daß sie sich im Ausland als tüchtige Männer erweisen.

Thormods zweite Geliebte ist Thorbjörg, genannt kolbrún, eine historische Figur. Nach den Worten der Saga hat Thormod von ihrer Mutter Katla seinen bekannten Beinamen erhalten, nachdem er ein Preisgedicht auf das Mädchen verfaßt hatte: „Þetta fingrgull vil ek gefa þer, Þormoðr, at qveðiss launum ok nafnfesti; þvi at ek gef þer þat nafn (kenningarnafn, Hb, F, R), at þu skalt heita Þormoðr Kolbrvnarskald.‘ ... nu (siþan, Hb) festiz þetta nafn við Þormoð.“

Diese Namensgebung hat der Fóstbr.-Verfasser fast wörtlich aus der Laxd. übernommen.

Thord goddi hat Höskulds Sohn Olaf bei sich aufgezogen, nachdem Vigdis ihn seines schwachen Charakters wegen verlassen hat. Mit zwölf Jahren schon fällt der junge Mann infolge seines guten Aussehens und seines

³⁷ Die Bestechungsszene selbst ist eine der zahlreichen Motivdoppelungen, mit denen der Fóstbr.-Verfasser gearbeitet hat. In c. 5 geht es Sigrfljod darum, für die Schwurbrüder (die in ihrem Interesse einen Totschlag begangen haben) bei dem mächtigen Vermund Frieden zu erkaufen: "... eru her nu ecc silfrs, er ek vil gefa þer til friðkaups þeim Þorgeiri ok Þormoði.' Nu tekr hon fiesioð vndan bellti ser (skikkju sinni, F, R) ok steypr (hellir, F) fenu (silfrinu, F) i kne Vermundi. Silfrið var gott.“ Das Geld gibt den Ausschlag; Sigrfljod erreicht ihr Ziel. —Vgl. damit Grimas Vorgehen: "Nu er Grima ser, at Ingolfr (der Schiffsherr) tekr seint hennar mali, vindr hon þa framm fiesioð undan kapu sinni ok heller þar or cc silfrs i kne styri manni ok mælti sva: 'Þetta fe vil ek gefa þer til viðtoku ok asia við Kolbak.' Ingolfr seger: 'Fagrt er fe þetta ...“

vornehmen Auftretens auf. Das wird noch unterstrichen durch die Bemerkung, mit der der Szenenkomplex um Thord goddi und Vigdis (am Ende von c. 16) schließt: „*Höskuldr gaf honum kenningarnafn ok kallaði pá. Þat nafn festisk við hann.*“

In die Rollen der Zauberin Grima und ihres Helfers Kolbak scheinen neben den genannten Details noch einige aus c. 35 der Laxd. eingefügt worden zu sein. Es sei daran erinnert, daß am Anfang dieses Kapitels im Kreise ihrer zauberkundigen Familie *Grima* genannt wird. Dann wendet sich die Erzählung Thord, dem Sohn der Ingun, und seiner ungeliebten Frau Aud zu. Er verläßt sie um Gudruns willen; sie aber rächt sich in nahezu männlicher Weise für diesen Verrat. In dieser Partie liegen die Angaben, die der Fóstbr.-Verfasser für sein Werk genutzt haben dürfte.

Als die Grima der Fóstbr. Kolbak losschickt (c. 9), gibt sie ihm „mikit hoggsax“ in die Hand; „*með brugðit sax*“ geht er dann gegen Thormod vor. Sein Hieb „*kom a hond Þormoði firer ofan aulboga, ok verðr þat mikit sar*“. (Daß er den rechten Arm getroffen hat, ist bereits aus der Angabe „*Þormoðr kastar skilldinum ok bregðr sverðinu enni vinstri hendi*“ zu erkennen.) Kolbak, durch Zauberkraft selbst unverwundbar, läßt keinen zweiten Hieb folgen. Das ist nicht nach dem Sinn Grimas: „*Grimu potti Kolbaks of lítið hafa at gort við Þormoð.*“ Die Wunde heilt sehr schlecht. In c. 10 heißt es: „*Sar Þormoðar hafðiz illa ok la hann lengi ok var íafnan aurvendr síðann meðan hann lifði.*“

In der Laxd. schleicht Aud nachts in das Gehöft, in dem ihr ehemaliger Mann sich jetzt aufhält, und tritt an das Bett des Schlafenden. „*Hon brá pá saxi ok lagði á Þórði, ok veitti honum áverka mikla, ok kom á höndina hægri, varð hann sárr á báðum geirvortum.*“ Als Aud von dem nächtlichen Ritt zurückkehrt, berichtet sie ihren Brüdern von der Tat. „*Þeir létu vel yfir ok kváðu of lítit mundu at orðit. Þórðr lá lengi í sárum, ok greru vel bringusárin, en sú höndin varð honum hvergi betri til taks en áðr.*“

Thormods Schwanken zwischen seinen zwei Geliebten trägt ihm nacheinander den Zorn beider ein. Als er die erste in wenig ehrenhafter Weise auf Kosten der zweiten zu besänftigen sucht, erscheint ihm diese im Traum und kündigt eine physische Strafe für seinen Verrat an. Die Traumszene (in c. 11) erzählt der Fóstbr.-Verfasser so: „*... verðr sa atburðr eina nott ... at hann dreymer, at Þorbiorg kolbrun kemr at honum, ok spurði hann, hvart hann vekti eða svæfi. Hann kvaz vaka. Hon mælti: 'Þer er svæfns, en þat eitt berr fyrir þik, at sva mun efter ganga, sem þetta beri fyrir þik vakanda ...'*“ In kräftigen Worten gibt die Traumerscheinung dann ihre Verstimmung zu erkennen und beschreibt das Unheil, das Thormod treffen wird. „*Þormoði syndiz Þorbiorg vera reiðulig ok mikilvðlig; þickiz nu sia svipinn hennar er hon gengr ut. Hann vaknar við þat at ...*“

Auch in der Laxd. erscheint eine Frau im Traum und beklagt sich über das Tun eines Mannes; auch sie prophezeit ihm Schlimmes (c. 31): „*Ena næstu nótt eptir dreymði Ólaf, at kona kom at honum; sú var mikil ok reiðulig. Hon tók til orða: 'er þér svæfns?' Hann kvazk vaka. Konan mælti:*

‘*pér er svefns, en þó mun fyrir hitt ganga ...*’ Síðan hvarf hon á brott. Óláfr vaknaði ok *þóttizk sjá svip konunnar.*“

Ohne Zweifel hat es für derartige Erzählungen ein festes Schema gegeben, dessen sich jeder Sagaverfasser bedienen konnte. Zu ihm gehört das einleitende Frage- und Antwortspiel und wohl auch die Schlußbemerkung über das „sjá svipinn“.³⁸ Was die beiden Textstellen etwas heraushebt und näher aneinanderrückt, ist nur die „zornige Frau“. Ihr Erscheinen steht in der Fóstbr. in Einklang mit der vorausgehenden Handlung; in der Laxd. tritt die Gestalt überraschend auf den Plan, und ihre Rolle erschöpft sich in der bösen Prophezeiung. Wenn man die beiden Szenen isoliert betrachtete, könnte man somit trotz der lexikalischen Parallelen schwerlich von einem literarischen Zusammenhang sprechen, und noch weniger könnte man die Laxd. als die gebende Seite bezeichnen. Erst die Vielzahl von Entlehnungen in der Fóstbr. macht es wahrscheinlich, daß ihr Verfasser auch hier einen Seitenblick auf die Laxd. geworfen hat³⁹.

5

Jansson⁴⁰ und Jónas Kristjánsson⁴¹ haben das Wort „kenningarnafn“ als Lieblingsausdruck des Fóstbr.-Verfassers erkannt. An fünf Stellen in thematisch verschiedenen Zusammenhängen hat er es (zum Teil gleich zweimal) eingesetzt⁴². Daß ihm das Wort in der Laxd. vor Augen gekommen war, zeigt die Übereinstimmung in Motiv und Formulierung bei der „Verleihung“ eines Beinamens in c. 11 der Fóstbr. und c. 16 der Laxd⁴³. Noch klarer ist die Abhängigkeit des Fóstbr.-Verfassers in einer anderen Szene. In c. 14 seines Werkes taucht ein außerhalb der Saga gänzlich unbekannter Mann auf, dessen kleine, den Handlungsablauf nicht fördernde Rolle die ausführliche Vorstellung unter künstlerischen Gesichtspunkten kaum rechtfertigen kann: „(Illugi) spurði hvern hann væri. Hann sagði: ‘Ek heiti Helgi’ ... ‘ok marger menn kennaz við mik ef heyrer kenningar nafn mitt.’ Illugi spurði: ‘Hvert er þat?’ Helgi svarar: ‘Ek er kallaðr Helgi selseista.’ Illugi segr: ‘Fanefnt er þat kenningar nafn, enn þo hefji ek heyrtr þin getið.’“⁴⁴

Das Vorbild für diese Szene ist in c. 12 der Laxd. zu finden in der Schilderung der Ereignisse auf den Brenneyjar: „Höskuldr spurði þann mann at

³⁸ Einige Züge tauchen auch in der Erzählung von einer zweiten Traumerscheinung in c. 24 der Fóstbr. auf.

³⁹ Die Thormod zugeschriebene Strophe (Nr. 9 der Ausgabe) spricht nicht dagegen; in ihr ist zwar von der Traumerscheinung die Rede, verständlicherweise aber nicht von Einzelheiten des Vorganges. — Jónas Kristjánsson erwähnt die Traumscene auch unter den vergleichbaren Elementen beider Sagas (Um Fóstbræðrasögu, S. 228).

⁴⁰ A.a. O. S. 226 f.

⁴¹ A.a. O. S. 57.

⁴² Die Beispiele stehen in den cc. 11, 12, 14, 15 und 23.

⁴³ S. oben S. 113 f.

⁴⁴ Die Handschrift Hb hat einen wesentlich wortärmeren Text, der die für den Vergleich entscheidenden Wörter nicht enthält. Daß es sich dabei aber um eine bewußte Kürzung handelt, beweisen die Handschriften F und R, die im wesentlichen mit dem zitierten Wortlaut übereinstimmen.

nafni; hann nefndisk Gilli, — ‘en þá kannask margir við⁴⁵, ef heyra kenningarnafn mitt, ek em kallaðr Gilli enn gerzki’. Høskuldr kvazk opt hafa heyrt hans getit . . .“

An früherer Stelle haben wir vermerkt, daß der Fóstbr.-Verfasser Angaben über die Zusammenkunft auf den Brenneyjar wohl auch in seiner Darstellung des Thinges der Grönländer (in c. 23) verwendet hat.

Der Vergleich der „kenningarnafn“-Textstellen läßt im übrigen vermuten, daß die in der Fóstbr. öfter wiederkehrende Wendung „hafa heyrt e-s getit“⁴⁶ ebenfalls auf das Konto der Kenntnis der Laxd. zu setzen ist⁴⁷. Jedenfalls finden wir sie im Umkreis beider Entlehnungen mit dem Wort „kenningarnafn“ als Kern⁴⁸.

6

Das wichtigste Motiv der Fóstbr. ist das Eingehen der Schwurbrüderschaft in c. 2. Es ist die Grundlage für die gesamte Sagahandlung. Dementsprechend ausführlich wird die Szene dargeboten: „... . toku þeir þat rað með fastmælum, at sa þeira skyldi hefna annars, er lengr lifði, en þo at þa veri menn kristner kallaðer, þa var þo i þann tíð vng kristni ok miog vanger, sva at marger gaeistar heiðninnar voru þo þa epter ok i uueniu lagðer. Hafði su siðuenia verit höfð fregra manna, þeira er þat laugmal settu sin imilli, at sa skyldi annars hefna er lengr lifði, þa skildu þeir ganga vnder iij. iarðar men, ok var þat eiðr þeira. Sa leikr var a þa lund, at rista skyldi .iij. torfur or iorðu langar; þeira endar skylldu aller faster i iorðu, ok heimta vpp lyckiurnar, sva at menn mætti ganga vnder. Þann leik fraumdu þeir Þormoðr ok Þorgeirr i sinum fast mælum.“

Von einem zu besonderem Zweck benutzten Rasenstreifen ist auch in der Laxd. die Rede. Die Beschreibung enthält einige Angaben, die als Vorlage für Formulierungen der Fóstbr. dienen konnten (c. 18): „Þat var þá skírsla í þat mund, at ganga skyldi undir jarðarmen þat er torfa var ristin ór velli; skyldu endarnir torfunnar vera fastir í vellinum, en sá maðr, er skírsluna skyldi fram flytja, skyldi þar ganga undir.“

Bekanntlich spricht der Laxd.-Verfasser in dieser Szene aber nicht über Schwurbrüderschaft, sondern über eine Reinigungsprobe. Von einem solchen Vorgang, der als eine Art heidnischen Vorläufers der späteren christlichen Gottesurteile aufzufassen wäre, ist nun freilich außerhalb der Laxd. nichts bekannt. Eine unvoreingenommene Untersuchung der Sagastelle in größerem Textzusammenhang und die Prüfung verschiedener mit dem „Rasengang“

⁴⁵ Die Wendung „kannask við e-n/e-t“ erscheint daneben noch in den cc. 29 und 70.

⁴⁶ S. oben S. 107.

⁴⁷ In der Laxd. steht sie in c. 12 neben „kenningarnafn“, in c. 29 neben „kannask við e-n“ und daneben noch in cc. 37 und 62.

⁴⁸ Daß der Fóstbr.-Verfasser entlehntes Wortgut mehrfach eingesetzt hat, macht der Vergleich mit der Víga-Glúms saga deutlich (Heller, Fóstbræðra saga und Víga-Glúms saga, a. a. O.). Allerdings handelt es sich dabei um leitmotivartige Verwendung innerhalb einer geschlossenen thematischen Einheit.

verknüpfter Fragen hat starke Zweifel an dem kulturgeschichtlichen Wert der Darstellung aufkommen lassen. Die Wahrscheinlichkeit spricht dafür, daß der Laxd.-Verfasser der „Erfinder“ dieses heidnischen Rechtsbrauches gewesen ist⁴⁹. Seiner Arbeitsweise entsprechend hat er Anregungen aus verschiedenen literarischen Quellen aufgegriffen und mit ihrer Hilfe ein neues Ganzes geschaffen. Den Gedanken, eine Rasenstreifenzeremonie in seine Handlung einzubauen, hat ihm offensichtlich das c. 6 der *Gísla saga Súrssonar* eingegeben. In dem dort ausführlich erzählten Auftritt handelt es sich jedoch wieder um den Abschluß eines Bluts- bzw. Schwurbrüderschaftsbundes, oder genauer gesagt, um den Versuch dazu.

Der Wortlaut der *Gísla saga* stimmt an mehreren Stellen auffallend mit dem der *Fóstbr.* überein⁵⁰: „... sé ek gott ráð til þessa, at vér bindim vart vinfengi með meirum *fastmælum* en áðr, ok sverjumsk í fóstbrœðralag fjórir' ... *rísta þar upp ór jörðu jarðarmen, svá at báðir endar váru fastir í jörðu*, ok settu þar undir málaspjót, þat er maðr mátti taka hendi sinni til geirnagla. *Þeir skyldu þar fjórir undir ganga* ... en síðan fellu þeir allir á kné ok sverja þann eidd, at *hverr skal annars hefna sem bróður síns*.“

Die Angaben über den Zweck der Schwurbrüderschaft — das Anerkennen der Rachepflicht des Überlebenden —, die Bezeichnung „*fastmæli*“ und der ausdrückliche Hinweis auf das Anheben des Rasenstreifens⁵¹ lassen wohl keinen Zweifel daran, daß die eine Darstellung das Vorbild für die andere abgegeben hat. Nach den uns bekannten Fakten über die Entstehungszeit beider Werke muß es der Verfasser der *Fóstbr.* gewesen sein, der sich an die *Gísla saga* angelehnt hat⁵². Das c. 6 der *Gísla saga* ist also sowohl für die *Laxd.* als auch für die *Fóstbr.* als Stoffquelle von Bedeutung gewesen. Im Falle der *Fóstbr.* ist der Sachverhalt aber noch komplizierter. Ihr Verfasser hat augenscheinlich das Gerüst der Szene und die Motivation der Zeremonie aus der *Gísla saga* übernommen, er hat aber zugleich auch bei der ihm vertrauten *Laxd.* Anleihen gemacht. Ein sicheres Anzeichen dafür ist das Wort „*torfa*“.⁵³ Mit der *Laxd.* verbindet die *Fóstbr.* darüber hinaus auch die Art der Darstellung: In beiden Fällen wird der Vorgang erst einmal rückblickend *erklärt* („*Hafði su síðuenia verit hófð fregra manna* ...“ — „*Þat var þá skírsla í þat mund* ...“); in der *Gísla saga* dagegen ist die Erzählung von vornherein auf der zeitlichen Höhe der Handlung.

Nach meiner Ansicht liegt bei der Rasenstreifenszene der *Fóstbr.* eine typische literarische Kompilation vor. In Verschmelzung und Ausbau zweier

⁴⁹ S. Heller, „*Þat var þá skírsla í þat mund, at ganga skyldi undir jarðarmen*“ (*Laxdœla saga* c. 18), in: ANF 84, Lund 1969, S. 1—14.

⁵⁰ Die *Gísla saga Súrssonar* wird zitiert nach der Ausgabe von Björn K. Þórolfsson, in: *Íslenzk fornrit VI (Vestfirðinga sögur)*, Reykjavík 1943, S. 1—118.

⁵¹ In der *Laxd.* geht das erst später indirekt aus der Erzählung hervor, wenn es heißt: „*mætask þeir hjá torfubugnum*“.

⁵² Was ihn zu der Behauptung von einer Dreizahl der Rasenstreifen veranlaßt hat, bleibt unklar; für die Handlung ist es ohne Bedeutung.

⁵³ Dagegen ist der *Fóstbr.*-Verfasser mit „*ór jörðu*“ und „*í jörðu*“ bei dem Vorbild der *Gísla saga* geblieben und hat sich nicht dem „*ór velli*“ bzw. „*í vellinum*“ der *Laxd.* angeschlossen.

sachlich verwandter Szenen unterschiedlicher Herkunft hat der Verfasser den entscheidenden Ansatzpunkt für sein Hauptthema geschaffen. Und wie wir es schon an anderer Stelle zeigen konnten, hat er dem Ganzen noch lexikalisch seinen Stempel aufgedrückt. Wenn er kommentierend sagt: „þo at þa veri menn kristner kallaðer, þa var þo i þann tíð vng kristni ok miog vanger, sva at marger gneistar heiðninnar voru þo þa epter ok i ueniu lagðer“, so enthält dies einen Gedanken, auf den er in c. 9 bei der Vorstellung der zauberkundigen Grima zurückkommt: „Nu firi því at kristni var vng ok vanger, þa syndiz þat morgum monnum atgerui, at maðr væri fiolkunnigr.“ Beide Äußerungen klingen fast so, als wolle sich der Verfasser für das entschuldigen, was er erzählt⁵⁴. Abwegig ist diese Deutung keineswegs, denn die Ereignisse sollen ja während der Herrschaft Olafs des Heiligen abgelaufen sein, also etliche Jahre nach der Annahme des Christentums auf Island. Und dem Verfasser war beispielsweise bekannt, daß in der Laxd. das Zaubertreiben Grimas und ihrer Familie schon für die heidnische Zeit streng verurteilt wurde — „þóttu þat ólífismenn, er slíka fjölkyngi frömdu“ (c. 36) — und alle Beteiligten mit dem Tode dafür bestraft wurden. Angesichts dessen mußte der Fóstbr.-Verfasser den Widerspruch fühlen, der sich aus dem Nebeneinander eindeutig christlicher Äußerungen in seiner Saga und einer moralisch indifferenten, ja sogar sympathischen Darstellung zweier Zauberinnen ergab. Das Beispiel der Laxd. könnte seine „Rechtfertigungsversuche“ veranlaßt haben⁵⁵.

7

Die ersten tödlichen Hiebe, bei denen Thorgeir und Thormod gemeinsam handeln, treffen den überheblichen und das Recht anderer mit Füßen tretenden Ingolf und seinen Sohn Thorbrand (c. 4 f.). Ausgelöst worden ist das Vorgehen der Schwurbrüder durch aufreizende Worte Sigrfljods, einer von den Übergriffen Ingolfs betroffenen tüchtigen Bäuerin. Vater und Sohn fallen vor den Waffen der Schwurbrüder. „Þeir ... raku a brott þriu naut, þau er hellz voru holld a“ (c. 5). Sigrfljod übernimmt es, bei dem mächtigen Vermund, der stets seine schützende Hand über die nun Getöteten gehalten hatte, Frieden für die Schwurbrüder zu erwirken. Am Ende eines Besuches unterrichtet sie ihn von dem Vorgefallenen; erwartungsgemäß ist seine Reaktion heftig: „Miog ganga þeir fostbræðr nu af ser, er þeir drepa menn firi oss; ok mundu ver þat vilia, at þeir dræpi eigi vara menn marga.“ Sigrfljod aber weiß ihn mit klugen Worten zu besänftigen. Vor allem weist sie darauf

⁵⁴ Dagegen handelt es sich in c. 18 um eine bloße Behauptung, wenn er sagt: „Nu þo at kristni væri ung i þenna tíma her a landi, þa var þar þo eigi siðr til þess at taka fe veginna manna.“

⁵⁵ Ist es vielleicht mehr als Zufall, daß die in der zitierten Verurteilung der Zauberei auf jeden Ausübenden angewendete Bezeichnung „ólífismaðr“ auch vom Fóstbr.-Verfasser benutzt worden ist? Dann wäre es nämlich interessant, daß er das Wort — in c. 1 und in c. 13 in zwei auch sonst lexikalisch verwandten Szenen — auf des Diebstahls Überführte bezogen hat. So wie er die Rolle seiner Zauberinnen anlegte, hatte er da keine Verwendung dafür.

hin, daß es nach Meinung vieler Leute („en þat munu sumer menn mæla“) seine Sache gewesen wäre, die Unruhestifter in die Schranken zu verweisen. Als sie Vermund auch noch eine Summe Geldes übergibt — ihm zur Ehre und um den Schwurbrüdern Frieden zu erkaufen („til friðkaups þeim“) —, „sefaz hann af reiðinni“ und willfahrt ihrem Wunsch.

Diese Erzählung, für die Strophe 3 nur den Tod des Ingólfssohnes ohne jede Einzelheit bestätigt, erinnert in einigen Formulierungen an das c. 19 der Laxd.:

Höskuld verweigert seinem Halbbruder Hrut seit längerem die Auszahlung des ihm zustehenden Erbes. Da greift Hrut zur Selbsthilfe. Während einer Abwesenheit Höskulds erscheint er mit einigen Begleitern auf seinem Gehöft. „Hann rak á brott naut tuttugu.“ Die zusammengerufenen Knechte Höskulds machen sich an die Verfolgung, ziehen aber beim Aufeinandertreffen den kürzeren. Vier werden erschlagen, die übrigen sind verwundet. Begreiflicherweise gerät Höskuld in Wut, als er davon erfährt, „ok kvazk ætla at taka eigi optar af honum rán ok manntjón“. Seiner Frau Jorun erklärt er: „gjarna vilda ek, at annat væri optar at tala en um dráp húskarla minna.“ Jorun hält ihm jedoch vor, daß manche der Meinung sind („en sumir menn kalla“), daß Hrut nicht ganz grundlos so gehandelt habe. Es gelingt ihr schließlich, ihren Mann von übereilem falschen Vorgehen abzuhalten: „Höskuldr sefaðisk mjök við fortölur Jórunnar; þykkir honum þetta vera sannligt.“

Die Ähnlichkeit der Rolle der Frau in Verbindung mit den lexikalischen Berührungen macht es wahrscheinlich, daß die Sigrljod-Szene nicht unabhängig von der der Laxd. entstanden ist. Ein indirekter Hinweis auf einen Zusammenhang ergibt sich auch daraus, daß im Falle des zweiten Einsatzes des Verbs „sefask“ (Fóstbr. c. 22 — Laxd. c. 69) ebenfalls mit literarischer Abhängigkeit gerechnet werden darf⁵⁶.

8

Die Studie hat bewiesen, daß Jónas Kristjánsson zu Recht in der Laxd. eine Stoffquelle für den Fóstbr.-Verfasser gesehen hat. Der über die gesamte Länge beider Sagas ausgedehnte Textvergleich hat zusätzlich gezeigt, daß die Laxd. in Motiven und lexikalischem Material eine wahre Fundgrube für den Verfasser des jüngeren Werkes gewesen ist.

Selbstverständlich haben die besprochenen stofflichen und lexikalischen Berührungen beider Sagas unterschiedliche Aussagekraft. Aber selbst wenn einige von ihnen dem Zufall zuzuschreiben wären oder bei einigen Ähnlichkeit der geschilderten Situationen ähnliche (oder gleiche) Darstellung hervorgerufen haben könnte, bliebe so viel an Übereinstimmendem übrig,

⁵⁶ S. oben S. 111 f. — Zu bemerken ist noch, daß der Sigrljod in den Mund gelegte Begriff "friðkaup" in cc. 59 und 61 der Laxd. auftritt (deren Verfasser ihn vermutlich als Lehngut aus dem Egils þátrr Síðu-Hallssonar ok Tófa Valgautssonar übernommen hat).

daß an der Abhängigkeit des Fóstbr.-Verfassers nicht zu zweifeln wäre. Da es sicher ist, daß wesentliche Motive seines Werkes nach Vorbildern in der Laxd. gestaltet sind, darf man auch bei weniger bedeutsamen Elementen mit Entlehnung rechnen. Der Fóstbr.-Verfasser kann die Laxd. nicht nur gekannt, er muß sie zur Hand gehabt haben; anders ist die große Zahl wörtlicher Übereinstimmungen nicht zu erklären. Der Laxd.-Dichter hat ja — wie wir heute wissen — ebenso mit ihm vorliegenden Texten gearbeitet. Er unterscheidet sich aber vom Verfasser der Fóstbr. durch seine Vorliebe für ungewöhnliches Wortgut. Daran hatte der Fóstbr.-Verfasser offensichtlich weniger Interesse⁵⁷. In dem der Laxd. entnommenen lexikalischen Material ist nur das Wort „kenningarnafn“ auffällig und eventuell noch „torfa“ in der Rasenstreifenszene. Mit einer Eigenheit seiner Schaffensweise rückt er aber wieder in die Nähe des Laxd.-Dichters: mit dem Verschmelzen von Lehngut unterschiedlicher Herkunft. So finden wir beispielsweise in den Grönlandszenen Motive und Wortmaterial aus der Víga-Glúms saga⁵⁸ und aus der Laxd. nebeneinander und zum Teil miteinander verwoben, und in die Darstellung der Liebesabenteuer Thormods sind Erzählelemente aus der Laxd. und aus der Eyrbyggja saga⁵⁹ eingegangen.

Nach den Untersuchungen der jüngsten Vergangenheit dürfen wir in den Schöpfern von Fóstbr. und Laxd. Zeitgenossen sehen und annehmen, daß die beiden Werke in relativ geringem zeitlichen Abstand voneinander auf das Pergament gekommen sind. Darüber hinaus ist es wahrscheinlich, daß der Verfasser der Fóstbr. südlich des Gilsfjordes zu Hause war, also auch räumlich in die Nachbarschaft des Laxd.-Dichters gehörte⁶⁰. Schon dies würde ausreichen, seine intime Kenntnis der Laxd. und seine Beschäftigung mit ihr zu erklären.

Es gibt aber noch einen speziellen Bereich, der seine Aufmerksamkeit auf das ältere Werk gelenkt haben kann: genealogische Angaben, die sich auf die Familie von Reykjaholar beziehen und die historischen verwandtschaftlichen Beziehungen von Personen der Laxd. zu dieser Familie.

In c. 6 werden die Nachkommen einiger Töchter Thorsteins des Roten besprochen. Dabei heißt es von Thorhild: „*Hon var móðir Álfs í Dólum; telr mart manna kyn sitt til hans. Hans dóttir var Þorgerðr, kona Ara Mássonar á Reykjanesi, Atlasonar, Úlfssonar en (sic) skjálga, ok Bjargar Eyvindardóttur, systur Helga ens magra. Þaðan eru komnir Reyknesingar.*“

Bekanntlich hat der Fóstbr.-Verfasser die Familie von Reykjaholar als einzige in der ganzen Saga genealogisch ausführlich behandelt (c. 2). Der Grund kann nicht nur, ja nicht einmal in erster Linie, darin gelegen haben, daß Thorgeir Havarssohn durch seine Mutter, eine Tochter Dala-Alfs, mit dieser Familie verbunden war. Es ist eher anzunehmen, daß der Verfasser

⁵⁷ Auffallend ist dagegen seine Neigung, ungewöhnliche (Deck-)Namen zu verwenden, die zum Teil anderen Werken entlehnt sind.

⁵⁸ Vgl. zusammenfassend Heller, Fóstbrœðra saga und Víga-Glúms saga.

⁵⁹ S. Jónas Kristjánsson, Um Fóstbræðrasögu, S. 228 f.

⁶⁰ S. Jónas Kristjánsson, a.a. O. S. 308 ff.

in irgendeiner Beziehung zu den Reyknesingern gestanden hat⁶¹. Der Umfang seiner Angaben läßt sich am besten mit der Annahme erklären, daß ihm eine schriftliche familiengeschichtliche Quelle vorgelegen hat⁶².

Zu den Bemerkungen der Laxd. stimmen folgende Angaben in c. 2 der Fóstbr.: „I þenna tíma bio a Reykiaholum a Reykianesi Þorgils Arason ... Illugi het broðer hans ... Þorgerðr het móðer þeira Þorgils ok Illuga; hon var dotter Alfs ór Dolum. Móðer Alfs var Hilldr Þorsteinsdotter ens ravða ...“

Bei Aufzählung der Vorfahren Thorsteins des Roten in männlicher Linie hat der Fóstbr.-Verfasser mit Olaf dem Weißen, Ingjald und Frodi eine Namenfolge, die sonst nur noch in c. 1 der Laxd. überliefert ist (während beispielsweise Íslendingabók und Landnámabók eine abweichende Genealogie darbieten) und die vermutlich durch eine Vermengung mit dem Geschlecht Helgis des Mageren zustande gekommen ist. Wenn diese Vermengung dem Laxd.-Verfasser zuzuschreiben ist, könnte sich der Fóstbr.-Verfasser seiner Darstellung in diesem Punkt angeschlossen haben⁶³. Offensichtlich hat aber schon frühzeitig Unklarheit über die Vorfäter Olafs des Weißen geherrscht⁶⁴, so daß weder in der Frage nach der „echten“ Genealogie noch in der Frage nach dem ersten Auftreten der „falschen“ eine Entscheidung gefällt werden kann. Das ergibt sich auch daraus, daß wir uns kein genaues Bild von der angenommenen familiengeschichtlichen Quelle des Fóstbr.-Verfassers machen können. Nach den Angaben in c. 2 der Saga müßte sie genealogische Details (die Herkunft Ingjalds betreffend) enthalten haben, die in keinem erhaltenen Werk zu finden sind.

Bestehen bleibt der Umstand, daß die Erwähnung der Stammutter der Reyknesinger (im engeren Sinn) in der Laxd. das Interesse des Fóstbr.-Verfassers an dieser Saga geweckt oder bestärkt haben kann⁶⁵. Dazu war auch noch eine zweite Stelle der Laxd. geeignet. Ihre letzten Worte gelten Gellir Thorkelsson und seinen Söhnen. Kurz zuvor in c. 78 ist von seiner Heirat die Rede: „Gellir Þorkelsson kvángaðisk; hann fekk Valgerðar, dóttur Þorgils Arasonar af Reykjanesi ... Synir Gellis váru þeir Þorkell ok Þorgils; sonr Þorgils var Ari enn fróði; son Ara hét Þorgils, hans son var Ari enn sterki.“ Hier wird nicht allein die Verbindung Gellirs mit der Familie der Reyknesinger dokumentiert; ein Blick auf die Namen in den folgenden Generationen läßt überdies die hohe Achtung vor den Mitgliedern dieser Familie erkennen: in „Þorgils“ lebt der Name von Gellirs mächtigem Schwiegervater weiter, in „Ari“ der von dessen Vater, dem Mann der in c. 6

⁶¹ S. Nordal, Einleitung zur Ausgabe der Fóstbrœðra saga, in: Íslenzk fornrit VI (Vestfirðinga sögur), Reykjavík 1943, S. LXXIV.

⁶² S. Jónas Kristjánsson, a.a. O. S. 56 und S. 225.

⁶³ Jónas Kristjánsson zählt die „falsche“ Genealogie mit zu den Stellen der Fóstbr., an denen eine Beeinflussung durch die Laxd. denkbar ist; a.a. O. S. 228.

⁶⁴ Vgl. Jakob Benediktsson, Ausgabe der Landnámabók, in: Íslenzk fornrit I, Reykjavík 1968, S. 136, Anm. 2.

⁶⁵ Unmittelbar auf die Genealogie der Reyknesinger in c. 2 folgt die Erzählung vom Eingehen des Schwurbrüderbundes, die aus der Laxd. gespeist worden ist.

genannten Thorgerd Alfstochter⁶⁶. Zwar wird Valgerd, die Tochter Thorgils', in der Fóstbr. nicht genannt, gleichwohl mußte der Hinweis auf ihre Ehe mit dem in der Geschichte ebenso wie in der Literatur bekannten Gellir Thorkelssohn und auf beider bedeutende Nachkommen für einen Mann, dem das Geschlecht der Reyknesinger augenscheinlich viel bedeutete, von Gewicht sein⁶⁷.

⁶⁶ Die zuletzt genannte Person der Saga ist Thorkel Gellirsohn. Nach c. 122 der Sturlubók hat er über das Schicksal von Ari Marssohn berichtet.

⁶⁷ Nur wenige Sätze nach den Angaben über Valgerd und Gellir folgt der kurze Bericht über dessen Romfahrt, ein Textstück, das der Fóstbr.-Verfasser kopiert hat.

Der Fischfang Þórs

Die Sage vom Fischfang Þórs gehört zur ältesten Tradition der skandinavischen Literatur. Sie ist aus der Snorra Edda bekannt: der junge Gott übernachtet beim Riesen Hymir und verlangt, mit ihm auf das Meer zu fahren, um fischen zu können. Als Köder nimmt er den Kopf des grössten Ochsen Hymirs mit sich, den er dem Tier einfach mit den Händen abreisst. Der Name des Ochsen wird nach den hier voneinander etwas abweichenden Handschriften als *himinbrjótr*, *himinhjótr*, *himinjódr* und *himinhjódr* überliefert, d.h. „Himmelbrecher“, bezw. „der auf den Himmel losstürzt“, „der den Himmel rötet“ und „der den Himmel verwüstet“,¹ ohne dass man zu wissen bekommt, was das Tier mit dem Himmel zu tun hätte.

Þórr fischt auf hoher See die Schlange, die um die Welt liegt, den *Miðgarðsormr*, mit der er eine alte Rechenchaft zu begleichen hat. Um sie hinaufziehen zu können, stösst er seine Füsse durch das Boot bis zum Meeresboden herunter. Der erschrockene Riese kappt aber die Angelschnur, und die Schlange versinkt wieder ins Meer. Der erzürnte Þórr wirft ihr seinen Hammer nach.²

Snorri hat die Sage hauptsächlich aus einem alten Gedicht übernommen, von dem er mehrere Bruchstücke mitteilt, die man dann als das Ende des sog. *Ragnarsdrápa* vom ersten bekannten Skalden, Bragi inn Gamli Bodason aus der ersten Hälfte oder aus der Mitte des neunten Jahrhunderts, aufgefasst hat. Snorri kennt auch diesbezügliche Verse aus dem sog. *Húsdrápa* des Ulfr Uggason aus der Zeit um 1000, und andere von Eysteinn Valdason aus derselben Zeit.³ Von den Quellen, die Snorri anscheinend nicht benutzt hat, ist die *Hymisquiða* der sog. Älteren Edda die wichtigste. Über das Alter dieses Gedichtes lässt sich nichts sagen mit Sicherheit; es ist aber wahrscheinlich, dass es sich um ein spätes Erzeugnis handelt.⁴

Über die Einzelheiten der Sage sind die Gedichte sich nicht immer einig. Snorri versucht, die Gegensätze auszuebnen. Die Verwendung des Ochsenkopfes als Köder ist in den angeführten Liedern der Skalden anscheinend nicht direkt bezeugt; sie findet sich aber in der *Hymisquiða* 22,1 f.:

¹ B. Kahle, Indogermanische Forschungen XIV, 1903, 173 f.; J. de Vries: Altnordisches etymologisches Wörterbuch, ²1962, 227b.

² Edda Snorra Sturlusonar, ed. F. Jónsson, 1931, 61—63.

³ W. H. Vogt, ANF, tilläggsband (Studier Axel Koek), 1929, 200—216.

⁴ Die einschlägigen Strophen des *Ragnarsdrápa* und der *Hymisquiða* zusammengehalten von H. Lie, Maal og Minne 1952, 33.

Egndi á ǫngul,   sá er ǫldom bergr,
orms einbani,   uxa hǫfði.

Dass es sich hier um einen alten Zug der Sagenbildung handelt, wird aber vielleicht aus der gründlicheren Betrachtung einiger der von Snorri benutzten Verse des Bragi ersichtlich sein:

Þás forns Litar flotna
á fangboða ǫngli
hrökkviáll of hrokkinn
hekk Vǫlsunga drekku.⁵

Das hiesse nach Finnur Jónsson: „als die sich windelnde Giftschlange am Haken des Erbieters von Umarmung der Leute des alten (Riesen) Lit hing.“ Der Erbieter von (feindlicher) Umarmung, *fangboði*, wäre Þórr, der alte (Riese) Lit, *fornt Litr*, wäre der Urvater der Riesen.

Einen solchen Urvater der Riesen kennt man sonst nicht. In einer der Pular, die in Handschriften der Snorra Edda überliefert sind, heisst es aber unter den *ǫxna heiti* (hier kursiviert):

Himinhjǫðr, *simir*   ok *harðfari*,
höefir, *digni*,   *hjölluðr*, *simull*,
hliðr, *stúfr* ok *litr*,   *hríðr*, *forsimi*,
arfr, *jǫrmuni*   ok *eikismiðr*.⁶

Es ist hiernach wahrscheinlich, dass die Stelle von Bragi anders übersetzt werden soll: „als die sich windelnde Giftschlange am Haken (Horn) des alten fang-bietenden Ochsen der Leute hing“; oder man soll vielleicht *fangboða* als den obliquen Kasus einer Substantivierung auffassen, was nun aber für die Übersetzung keinen wesentlichen Unterschied macht. Es wird dann auch zweckmässig sein, eine vorhergehende Stelle im Ragnarsdrápa, wo der Mythos vom Fischfang Þórs zuerst angeschnitten wird, etwas anders aufzufassen. Finnur Jónssons dänische Übersetzung, die wohl noch allgemein akzeptiert wird, wäre auf Deutsch etwa wie folgt wiederzugeben: „... dass der Sohn des Allvaters in alter Zeit (oder: schnell) mit dem von der feuchten See gewalkten Umschlinger der Erde seine Kraft messen wollte.“ Die Wörter „von der feuchten See“ beziehen sich auf *úri* als Dativ von *úr* neutr. „Nässe“. Dieses Wort kann aber auch der Dativ von *úrr* masc. „Auerochs“ sein, und es ist unter den gegebenen Umständen naheliegend, den Ausdruck *úri þæfðan* nicht als „von der feuchten See gewalkten“, sondern als „vom Ochsen angestregten“ zu übersetzen.

⁵ Den norsk-islandske Skjaldedigtning, ed. F. Jónsson, B, I, 1912, 4; vgl. A, I, 1912 = 1967, 4. Ohne nennenswerte Abweichungen K. Gislason: Udvalg af oldnordiske Skjaldekvad, 1892, 3; 45 f.; völlig übereinstimmend Den norsk-islandske skaldediktningen, ed. E. A. Kock, I, 1946, 2b.

⁶ Skjaldedigtning, ed. Jónsson, B, I, 669; vgl. A, I, 675 mit den handschriftlichen Varianten; Skaldediktningen, ed. Kock, I, 334a.

Die Bezeichnung „Sohn des Allvaters“ an dieser zuletzt erwähnten Stelle kann eine junge Zurechtlegung sein. Hinter *forn litr flotna* verbirgt sich indessen die Bedeutung „alter Glanz der Menschen“. Der Kopf des Ochsen ist durch die neue Interpretation für die älteste Quelle gesichert, sein Vorkommen bei Snorri wird verständlich, und es dürfte ersichtlich sein, dass der Ochsenkopf ursprünglich nicht nur Köder, sondern, dank den Hörnern, gleichzeitig auch Angelhaken (*fangboði*) gewesen ist. Auch das Wort *fangboði* mag aber einen doppelten Sinn gehabt haben. Der Ochsenkopf spielt tatsächlich eine grundlegende Rolle in der Erzählung: mit dem Kopf des Himmelstürmers usw. angelt der Umarmung-bietende Gott das Ungeheuer unabhängig von Boot und Geräten des Riesen. Die konkrete Hymir-Geschichte ist nebensächliche Einkleidung.

Ausser den literarischen Denkmälern zeugt auch eine Anzahl bildliche Darstellungen von der Beliebtheit des hier behandelten Mythos unter den Nordleuten.⁷ Hierher gehört unzweifelhaft eine Ritzung auf dem schwedischen Runenstein von Altuna (Uppland) aus der Mitte des XI. Jh.s. Man sieht auf diesem Stein sowohl den Ochsenkopf im Rachen des Ungeheuers wie den einen durch das Boot getretenen Fuss und auch den Hammer des Þórr. Auf dem nicht-datierbaren dänischen Hørdum-Stein (nördl. Jütland), der in seinem jetzigen, etwas misshandelten Zustand keine Inschrift aufweist, sieht man einen Angler, dessen einer Fuss durch das Boot getreten ist, dazu vielleicht auch Spuren vom Ungeheuer. Wahrscheinlich hierher gehört eine fragmentarische, vermutlich norwegische Darstellung auf einem steinernen Kreuz in Gosforth (Cumberland) aus der Zeit um 1000. Hier ist allerdings von den mythischen Motiven nur der Ochsenkopf unter dem Boot zu sehen. Ähnliches gilt in verstärktem Grade dem sog. achten Ardre-Stein (Gotland), vermutlich aus dem achten Jahrhundert, wo der Ochsenkopf ziemlich unförmlich ist.⁸ Insofern man durch Heranziehung des Ardre-Steins den Fischfang Þórs bis in die Zeit vor Bragi zurückverfolgen möchte, bliebe der Ochsenkopf also auch auf dieser frühesten Stufe ein Motiv des Mythos.

In der norwegischen „Historisk Tidsskrift“ für 1882 hat der später als literarischer Schriftsteller bekannte dänische Philologe K. G. Brøndsted den Mythos vom Fischfang Þórs mit einer alten christlichen Allegorie zusammengehalten, nämlich mit der bei Gregor von Nyassa im vierten Jh. herausgebildeten Vorstellung, Gottvater angele den Teufel mit seinem Sohn als Köder. Besonders verbreitet wurde diese Allegorie durch die fünfundzwanzigste Homilia in Euangelia Gregors des Grossen, wo das böse Prinzip als Leviathan angeschaut wird, sicherlich auf Grund von Hiob XL,20: „an

⁷ H. Lie, *Maal og Minne* 1952, 40 f.; J. Brøndsted, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1955, 92—104; S. B. F. Jansson, *Sveriges runinskrifter* IX, 1, 1953—58, 614—19; 2, Tafel CXXXIX.

⁸ S. B. F. Jansson schliesst seine Darstellung ab mit der Wiedergabe eines reich ornamentierten Riemenbeschlags aus Solberga (Östergötland; VIII. Jh.), der aber keine spezifischen Züge des hier erörterten Mythos aufweist, und den Jansson auch nicht für seine Darstellung verwertet.

extrahere poteris Leviathan hamo?“ Brøndsted sieht den Ursprung des nordischen Mythos in dieser kirchlichen Allegorie. Er wurde insofern unterstützt vom norwegischen Religionshistoriker A. C. Bang — noch in demselben Jahrgang der genannten Zeitschrift — und von Sophus Bugge.⁹ Dieselbe Auffassung vertritt später Kaarle Krohn,¹⁰ und noch später ist Peter Paulsen „versucht“, im nordischen Mythos „eine Umwandlung vom geköderten und überlisteten Leviathan zu sehen“.¹¹

Indessen hatte E. H. Meyer die Ansicht geäußert, die christliche Tradition und der nordische Mythos stellten zwei voneinander ursprünglich unabhängige Schöpfungen dar,¹² gegen die Ableitung des nordischen Mythos von der kirchlichen Allegorie hatte Richard Reitzenstein sich energisch gewendet,¹³ und Fredrik Paasche hatte, wie E. H. Meyer, die beiden Überlieferungen als selbständige Vertretungen des Heidentums, bezw. der christlichen Tradition zusammengehalten.¹⁴ Die Vorstellung vom Fischfang Þórs als alles andere als christliches Lehngut nimmt bei Franz Rolf Schröder einen sehr bestimmten Charakter an: „gegenüber gelegentlich vorgebrachten Einwänden und Zweifeln sei mit allem Nachdruck betont, dass wir an der alten Auffassung unbedingt festhalten, wonach dieser Kampf des germanischen Donnergottes“ auf einen Mythos der ie. Vorzeit zurückgehe. Die Szene auf dem Gosforth-Kreuz sei so zu verstehen, „dass man dem heidnischen Bild (und Mythos) eine christliche Deutung unterschoben hat“.¹⁵

Obwohl Schröder seine Auffassung als eine bloße Behauptung ohne jede Argumentation hinstellt, und obwohl Jan de Vries in seiner Altgermanischen Religionsgeschichte diese Auffassung nur in modifizierter Form bringt,¹⁶ hat Otto Gschwantler sie im ersten Band der zweiten Festschrift für Otto Höfler (1968) ohne weitere Hinweise dieser Art kanonisiert. Gschwantler hat seine Abhandlung vor dem Erscheinen von Peter Paulsens bekannter

⁹ Bugge: Studier over de nordiske Gude- og Heltedags Oprindelse, I, 1881—89, 10 f. Vgl. ders.: Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie, 1894, 102.

¹⁰ Krohn, Finnisch-ugrische Forschungen VII 1907, 1907—09, 167—80; ders.: Skandinavisk mytologi, 1922, 157.

¹¹ Paulsen: Drachenkämpfer, 1966, 46. Vgl. Tafeln XVII und XXVII. Eine ausführliche Darstellung der kirchlichen Allegorie mit Hinweisen auf ihre Bedeutung auch im Hochmittelalter und für deutschsprachige Texte findet sich bei Johannes Zellinger: Der geköderte Leviathan im Hortus Deliciarum der Herrad von Landsberg, Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft XLV, 1925, 161—77. Vgl. Herrade de Landsberg: Hortus Deliciarum, edd. A. Straub & G. Keller, 1879—99, erste Einleitung S. VII; XIVb über fol. 84^r des im Kriege 1870 verbrannten Originals aus dem XII. Jh.; zweite Einleitung, I; 19; vierte Einleitung, 2. Siehe ferner E. Jacobsen: Die Metamorphosen der Liebe, 1954, 105; 107 f.; E. Måle: The Gothic Image, 1958, 379 f.; G. Cames: Allégories et symboles dans l'Hortus Deliciarum, 1971, 40—42. Hinweise auf andere Darstellungen bei Reinh. Köhler, Germania XIII, 1868, 158 f.; ders.: Kleinere Schriften, II, 1900, 17—20.

¹² Meyer: Germanische Mythologie, 1891, 145; ders.: Mythologie der Germanen, 1903, 437.

¹³ Kyrkohistorisk årsskrift XXIV, 1924, 156 f.

¹⁴ Paasche: Møtet mellom hedendom og kristendom i Norden, 1958, 109 f. Paasches Darstellung stammt aus dem Jahre 1941.

¹⁵ ANF LXX, 1945, 30 f.

¹⁶ II, 1937, 225; II, ²1957, 142 f.

Arbeit geschrieben und neigt, wie Reitzenstein, dazu, dem nordischen Mythos eine gewisse Bodenständigkeit beizumessen, so dass die kirchliche Allegorie sich den heidnischen Mythos sozusagen angeeignet hätte.

Es geht aber nicht an, den seiner Überlieferung nach ausschliesslich nordischen Mythos als germanisch, geschweige als indoeuropäisch zu betrachten, oder die Mythologie des Nordens für uraltes Erbgut zu halten. Dieser literarische Apparat bleibt spezifisch nordisch und dürfte wenig älter als die Skaldik sein.

Es ist zu bedauern, dass man den gedankenerregenden Namen *Himinhryjóðr* u.ä. als Bezeichnung des Ochsen, der als Köder dienen soll, bei der Überlegung, ob hier eine Adaptation von Christus oder von einer ähnlichen Gestalt vorliegen könnte, nicht mit in Erwägung gezogen hat. Hinzukommt jetzt der Ausdruck *forn litr flotna* als die Bezeichnung dieses Köders in der ältesten Quelle, der, falls es sich ursprünglich um Christus oder um eine ähnliche Gestalt gehandelt hätte, als Widerspiegelung von „alter Glanz der Menschen“ verständlich wäre, so wie auch der Begriff *fangboði* als „dasjenige, das Umarmung darbietet“ ebenfalls einen tieferen, doppelten Sinn haben könnte.

Es bleibt nun die Frage, wie der Ochs in den Mythos gekommen ist. E. H. Meyer und Kaarle Krohn haben sich der Lösung dieses Problems genähert, ohne sie zu sehen,¹⁷ und die neuere Forschung ist andere Wege gegangen. Die hochmittelalterlichen, christlichen Darstellungen vom Schicksal des Leviathan kennen den Ochsen nicht. Es hat aber andere und ältere Ausführungen des Themas gegeben. Eine solche befand sich als Mosaik in einer antiken Synagoge. Sie ist jetzt aus zwei Zeichnungen und aus einigen Fragmenten im Brooklyn Museum bekannt¹⁸ und zeigt unter anderem ein Paar grosse, fischähnliche Tiere, die sicherlich der Leviathan und dessen in jüdischer Tradition vorkommendes Weibchen sein sollen. Teile von Angelschnüren sind in den Munden der beiden Tiere zu sehen. Vor dem Leviathan findet sich der Kopf eines Stieres, dessen Blick auf das Meeresungeheuer gerichtet ist.

Dass nicht mehr vom Stier zu sehen ist, beruht vermutlich darauf, dass der betreffende Teil des Mosaiks, der offensichtlich die Küste darstellt, zum grössten Teil verloren ist. Ursprünglich war wohl ein ganzer Stier da, zweifelsohne als bildliche Wiedergabe des Ungeheuers Behemoth, das von Hiob unmittelbar vor der Schilderung von Leviathan beschrieben wird, und zwar in Wendungen, die sich schon an den Begriff „Stier“ oder „Ochs“ anlehnen: „faenum quasi bos comedet“ u.ä.

Es kann hier dahingestellt bleiben, ob der Name Behemoth aus einem ägyptischen Wort für „Ochs“ abgeleitet werden soll, oder ob die jüdische Vorstellung von Behemoth als der Speise der Gerechten nach dem Weltende

¹⁷ Meyer: *Völuspa*, 1889, 150; Krohn, *Finnisch-ugrische Forschungen VII*, 179 oben. Siehe auch schon J. Grimm: *Deutsche Mythologie*, I, 41875, 151 f.

¹⁸ E. R. Goodenough: *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period*, II, 1953, 89—97; III, 1953, Figg. 887 f. Vgl. F. M. Biebel, *The Art Bulletin XVIII*, 1936, 542—51.

von der iranischen Vorstellung vom Ochsen Hadhayosh beeinflusst ist. Für den gegenwärtigen Zusammenhang ist aber von Bedeutung, dass die Juden sich den Behemoth als Stier vorstellten, und dass sie ihn sowohl in alter wie in neuerer Zeit als Stier dem Leviathan gegenüber abgebildet haben,¹⁹ u. a. auch deshalb, weil — nach einigen Quellen — die beiden Ungeheuer sich am Weltende gegenseitig töten sollen.²⁰

Nach anderen Quellen bedient Der Heilige sich anderer Mittel, um den Behemoth zu fangen und zu töten. Im Messianischen Reich werden die Gerechten das Fleisch der beiden Ungeheuer verzehren. Die genaueren Umstände und die kulturgeschichtlichen Zusammenhänge²¹ hinterlassen keine Zweifel darüber, dass der Behemoth eine Art Konkretisierung der göttlichen Macht darstellt, die manchmal die aus dem Heidentum übernommene Gestalt des Stieres bewahrt, und die als Gottheit und Opfer die Speise der Gläubigen werden soll. Gleichzeitig bildet diese Konkretisierung der göttlichen Macht aber auch eben durch ihre unbändige Kraft einen gefährlichen Gegensatz zur Gottheit, und es entstehen schliesslich verschiedene Vorstellungen darüber, ob der Behemoth noch für die Gottheit kämpfen wird, oder ob er zuletzt von der Gottheit indirekt bezwungen werden soll.

Wenn Þórr und die Weltschlange sich am Weltende gegenseitig töten (Völuspá Str. 56), spielt der Gott eine Rolle, die bei den Juden dem Behemoth als ein Werkzeug Des Heiligen vorbehalten sein kann, und wenn Þórr versucht, die Weltschlange mit einem Ochsenkopf zu angeln, wirken Gott und Stier, aliàs Behemoth, in derselben Richtung. Wenn Þórr aber nach dem misslungenen Angeln seinen Hammer dem Ungeheuer in die Tiefe nachwirft, tritt die christliche Vorstellung vom Gekreuzigten als Köder und vom Kreuz selbst klarer in Erscheinung. Die Bezeichnungen *Himinkrjóðr* u.ä., *forn litr flotna* und *fangboði* weisen in derselben Richtung.

Die verschiedenen Aspekte und Wandlungen des Motivs haben im Laufe der Jahrtausende einen etwas verschlungenen Charakter angenommen, hängen aber, für denjenigen, der den Hintergrund kennt, noch ganz gut zusammen. Indem der nordische Donnergott somit dem Alttonans des Eigentumsvolkes entspricht, wird unmittelbar verständlich, dass die geschilderte Szene ihren Platz auf einem christlichen Kreuz finden konnte. Zwischen Kreuz und Hammer bestand kein Gegensatz. Donnerer, Hammer und Fischfang hatten sich aber im Norden zu einer Zeit herausgebildet, als nur äusserliche Züge der jüdischen und christlichen Berichte übernommen werden konnten. Der Komplex findet eine kaum viel anders entstandene Parallele in demjenigen „Glanz der Welt“, der unter dem Namen Heimdallr geht.

Es darf nicht überraschen, dass ein nordischer Mythos seine Grundlage

¹⁹ Siehe z. B. süddeutsches MS aus der Zeit um 1237: Encyclopaedia Judaica, IV, 1971, Sp. 359; ähnliches aus der Zeit um 1320: ebdas., Sp. 394; Motiv aus polnischer Volkskunst des XIX. Jh.s: ebdas., XI, 89.

²⁰ Louis Ginzberg: The Legends of the Jews, I, ¹⁰1954, 28; vgl. V, ⁹1947, 43.

²¹ Siehe z. B. Goodenough, V, 37; VII, 26 f.; XII, 132 f.

nicht nur in der christlichen, sondern auch, im vorliegenden Fall überwiegend, in der jüdischen Auslegung des Alten Testaments findet. Seit dem achten Jahrhundert blühte die jüdische Kultur in Spanien und im karolingischen Reich,²² und die Juden kamen zu dieser Zeit auch nach England. Handelsmässige und kulturelle Beziehungen zu den westlichen und südwestlichen Nachbarn, die der Wikingerzeit vorausgegangen sein müssen — denn man schickt doch keine Flotten nach Lindisfarne oder nach Friesland ohne zu wissen, was man dort will — können nicht ohne eine gewisse Mitwirkung von jüdischen Händlern und Kunsthandwerkern zustande gekommen sein; die Heiden waren aller Wahrscheinlichkeit nach vorzugsweise eben auf die Juden verwiesen. Für die Beurteilung der nordischen Mythologie eröffnen sich unter diesem Aspekt Perspektiven, die vielen von den bedeutendsten Forschern dieses Jahrhunderts, und damit auch vielen von ihren Schülern, versperrt bleiben mussten.

²² Siehe z. B. A. J. Zuchermann: *A Jewish Princedom in Feudal France 768—900*, 1972, 1—35, mit Hinweisen; B. Blumenkranz & M. Lévy: *Bibliographie des Juifs en France*, 1974, 38 f.

Addendum: Die S. 38 f. im vorigen Band dieser Zeitschrift gegebene Erklärung von *air fail Tomair* wurde schon mitgeteilt von Kuno Meyer, Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften 1918, 1918, 1031—37, mit weiteren Hinweisen.

I. J. KIRBY

On the Fragmentary 'History of the Passion' in the Icelandic Homily Book

My first contention in this article is that the Passion History contained in fols. 78—80 of the Icelandic homily book has no relationship with the remainder of the homily book, its inclusion there being largely fortuitous. My second is that it is not the only fragment of this work extant: my third, that it is part of a translation of a Latin work which was included in the liturgy.

To demonstrate the first point, it is necessary to look in some detail at the way in which the homily book has been put together. This is an exceedingly complex question, needing more thorough examination (as will be seen below) than is possible here. For the purpose of my argument, I divide the material it contains into eight units, as follows:

1. The first leaf of the ms., which has no apparent structural connection with the rest of the ms. as we have it, and is not part of the first gathering proper. On its contents, see *Bibl. Arn.* 30. 169—176.¹
2. Fols. 2r—18r (*Wisén* 4.22—39.18), the first two gatherings and the first side of the third, containing ten items, as follows: three sermons 'de sanctis'; a short 'de tempore' sequence including Ascension Day, Whitsun and perhaps the 'Sunday' sermon (*Wisén* 25); two homiletic discourses on the Lord's Prayer, and sermons for the Ember Days and the Discovery of the Cross.² This may well be linked with
3. Fols. 18v—37r.5 (2nd page of 5th gathering: *Wisén* 39.20—79.8). The first of two major sermon sequences following the order of the church year, in this case from All Saints to Easter.
4. Fols. 37r.5—69r (penultimate side of 8th gathering: *Wisén* 79.10—151.8). The most disjointed part of the ms., study being further complicated by the multiplicity of hands and the present state of the gathering comprising fols. 57—69.³ It seems to start as a rather defective chronological

¹ A list of all works cited is given at the end of this article.

² It can hardly be a coincidence that the feast day of the Cross, 14 September, is also the first day of the autumnal Ember Day sequence, see *KLNM* 7.361. It is thus possible that these sermons, together with the Paternosters, are also part of the *de tempore* sequence.

³ At first sight it would seem that leaves 64—66, of which 65 and 66 are a single sheet, are insertions: but the material of 66 is continued at 69, not 67, and it appears that 69 is not necessarily part of the same sheet as 57, to which it has been bound in modern times. No more can be said about this without this gathering being taken apart and examined thoroughly.

sequence, though it jumps from the Passion to Michael, at which point a Church Dedication sermon is cramped into two leaves (43 and 44). Then comes the 'Stave Church' sermon (Wisén 98), an exhortation, two Lent sermons (the second in a different hand) and a passage on the Mass.⁴ At this point begins the gathering mentioned above, which includes material of various kinds not altogether similar to that in the remainder of the Homily Book: the final side of this gathering, 69v, contains the opening of the next sequence.

5. A. Fols. 69v—77v (70—77 are a single gathering: Wisén 151.10—170.6);
B. Fols. 81r—89r.20 (81—88 are a single gathering: Wisén 176.32—191.31).

These parts, written in different hands, make up a second major chronological sequence. The first part contains an All Saints sermon and a Christmas homily, the second a block of sermons, found in the same order as in the Norwegian homily book, covering Stephen, John the Evangelist, the Innocents and the Circumcision, and followed by that part of the fifth in the series which was omitted from the Epiphany homily as it appears at Wisén 79.10—82.2.⁵ The following sermon, on the Wedding at Cana, continues into a new gathering but completes the sequence.

6. Fols. 78r—80v.3 (a single gathering: Wisén 170.10—175.24). The passion history.
7. A. Fol. 80v.4—35 (the rest of the final side of the gathering just mentioned: Wisén 175.25—176.31).
B. Fols. 94r.19—102v (end of ms: Wisén 201.3—220).

The first part contains the beginning of a Stephen 'saga', continued in the second and completed in a gathering of nine leaves (89—97, of which 96 is a separate page apparently inserted so that the saga could be completed in the one gathering). On the final side of this gathering there begins a series of three sermons, with which the ms. concludes.

8. Fols. 89r.21—94r.18 (part of a single gathering, see previous entry: Wisén 191.32—201.2). A collection of varied material, following directly on from 5B, and in the same hand.

Since the structural pattern postulated for sections 5—8 is particularly novel, and my views here differ from those of Larsson, further comment is in place. Larsson considered that one scribe was responsible for the whole section from fol. 80v4 to the end,⁶ cp. Gödel 55, though he also states (p. 16) that 80v was written later than the following section. The two hands differ in general appearance, as may be seen from a comparison between

⁴ The last few lines of this in Wisén's edition (127.7—10) are not the conclusion of this but of something else; they are at the beginning of another gathering, and in another hand. On this, see the parallel texts in *Messuskýringar* 55.

⁵ See Wisén 186 note 3. It follows from this that the work of this section (5B) was done specifically for inclusion in this ms., with at any rate the work of the first scribe.

⁶ That is, sections 5B, 7 and 8 above.

80v and 81r, and between 94r top (end of section 8 above) and 94r bottom (beginning of 7B); it seems altogether far more likely that 7A and 7B were written by another scribe. One may perhaps then reconstruct the sequence of events as follows. In the scriptorium where this book was being put together it was decided that the block of material 5B and 8 should be used as a continuation of the chronological sequence beginning in 5A. Before it was bound in with 5A, however, an additional Stephen sermon was judged worthy of inclusion. The natural place for this would have been between 5A and 5B: but at this stage in the proceedings the scribe of 7A appears to have committed what was from his point of view an unfortunate mistake. Instead of beginning on the almost empty side 77v, he used the gathering containing the Passion History!⁷ Subsequently, he completed the sermon, and added further material, at the end of the planned continuation, and the whole was then added to 5A in the only possible, though unsatisfactory, manner, i.e. 6, 7A, 5B and 8, 7B.⁸ The feelings of the scribe of the Passion History at the time can readily be imagined,⁹ but he would doubtless have been consoled had he known that this mistake has resulted in the preservation for posterity of the greater part of his text! There would otherwise have been no reason for it to be included in the Icelandic homily book.

At Leifar 167—172, Þorvaldur Bjarnarson edited certain fragments from AM 655 XXI qto.¹⁰ These include two complete but not consecutive leaves, and a small fragment which follows directly on the second leaf. The second of the complete leaves contains the conclusion of what was apparently a homily on part of Jesus's argument with the Jews as recorded in Luke 11, verses 15—20 being quoted or referred to, which is followed by a close translation of the 'loaves and fishes' miracle as recorded at John 6.1—14. This latter ends at the top of the small fragment, and is followed immediately by a similarly close translation of Jesus's argument with the Jews at John 8.46 ff. This breaks off almost at once. On the other side of the small fragment is part of a passage which describes the supper at Bethany and Mary's anointing of Jesus; this is not however a close translation of a gospel text

⁷ The final side of this, 80v, would at the time have been almost identical in appearance with 77v.

⁸ This interpretation also explains the incomplete nature of the Passion History; fols. 78—80 would have been of no intrinsic interest to the compiler of the ms., apart from the Stephen material on the final side.

⁹ That the scribe of the Passion History was engaged on the work at the time is suggested by two circumstances. First, he had apparently not quite completed his work, see below. Second, although his work was done before the scribe of 7A made his inappropriate contribution to it, paleographical evidence suggests that the hand of 6 is if anything younger than that of 7A. Hreinn Benediktsson, in a study of vowel accentuation (see *Acta Linguistica Hafniensia* 11 (1967—68), 31—65), shows that the hand ('F' in Gödel's scheme) is unlike the others in using vowel diacritics much more regularly: thus, in type *búa* F shows 100 per cent accentuation, the others 25 per cent or less.

¹⁰ The final fragment was earlier listed as AM 686b qto, see Leifar p. XI.

but a shortened, harmonised account combining the version at John 12.3—8 with the parallel accounts at Matthew 26.6—13 (mainly) and Mark 14.3—9.

The nature of this last-mentioned passage has now been confirmed by the discovery of another, overlapping fragment of the same work, copied in a 15th-century hand, which was unknown to the editor of Leifar and has apparently remained unrecognised to the present day. This is the fragment AM 667 XIX qto, entitled *Lífssaga Jesú* by Kálund. It is the bottom half of the centre sheet of a gathering, with fifteen lines on each page. The first two sides, as far as they go, correspond in substance with the material on the second leaf of AM 655 XXI qto.¹¹ The third side provides a substantial addition to the John 8 argument, taking the text to line 57;¹² the fourth provides an equally substantial addition to the harmonised account. Combining the two ms. texts, we have:¹³

- 655 sitiandom. EN maria helti dyrligom smyrslom yfer haufuþ iesv. & varþ ilmr goþr a husino. þa maðgloþo um þat lærisveinar iesv. oc mæltu. fyr hvi seldi hon eigi þetta helldr & gævi þurfa maðnom. iesvs svaraði. Til hvers telip er a hendr henne. Gott vere van hon viþ mic. & smurþi licam min til graptar. hvargi sem
- 655 guþspiall þetta verþr bobat um 667 guþspiall þetta uerþr bobat um
heim inan þa mun sagt uerþa hvað heim inan. þa mun sagt uerþa huat
sia kona gorþi i mining mina. of sia kona giorþe j mining mina um
vallt havit er ama men meþ yþr. uallt hafit þer auma men meþ yþr.
en er munuþ eigi mic of vallt en þer munuþ eige mig um uallt
hava. en er lyþr hafa. en er lyþr
- 667 EN uisse at iesus uar j betania. þa komu þangat marger eige at eins at heyra mal iesus. helldr oc at sia lazarum er hann hafþe upp reistan af dauþa. EN yfer gyþingar reddu um at uega lazarum. þuiat marger truþu a iesum af gyþinga liþe er þier (*sic*) sau lazarum lifa eþter dauþa. EN hin nosta dag eþter for iesus til iorsala borgar. & reiþ ausnu suo sem spamen haufþu fyrer sagt. EN er mikill fialulde maða fra at iesus for til iorsala þa runu þeir aa mote honum meþ palmum eþa auþrum faugrum limum eþa grausum. EN sumer breiddu kløþe a gautu fyrer drottin & kaulluþu þeir er fyrer foru & þeir er eþter foru lofaþr se sa er kemr j nafne drottens kongr israel lofaþr se sonr dauid sa er com j fialulda miskunar

Study of the above passage in its entirety confirms the initial impression given by the 655 XXI text: the remainder of the account as we have it is based on John 12.9—15, and is thus a direct continuation of the gospel story as recorded by John. In the synoptic gospels, by contrast, the new material is found in an entirely different context. On the other hand, the 667 XIX account has also been influenced by the synoptics; in particular, the latter part of the Norse text corresponds closely to Matthew 21.8 f.

¹¹ It corresponds to Leifar 170.9—22, 1v to Leifar 171.1—16.

¹² The text of this passage is printed in my collection of biblical quotations, currently at press under the auspices of Handritastofnun Islands.

¹³ In citing these passages direct from the mss, I have expanded abbreviations, including those of proper names, without note, omitted all diacritics, and standardised varying forms under «ll», «s», «&» etc.

These two fragments, then, make up part of a text which treats of the supper at Bethany and the entry into Jerusalem in a harmonised account that takes John's Gospel as its basis, but on the one hand uses material from the synoptic gospels as appropriate, and on the other compresses the Bible story somewhat. In these respects it is very similar to the Passion History; for close analysis of the text of that work shows that John's Gospel is the basis of the account, that more than half the text is translated closely from John, that part of the remainder is in summarised form and cannot readily be attributed to any one evangelist, and that where passages are translated from the synoptists they are often rendered more freely than is the John material. Furthermore, it is only in the last quarter, where there is little corresponding material in John, that synoptic material becomes dominant. Another point of comparison between the fragments and the Passion History is the total absence in the former, and the virtual absence in the latter, of extraneous, non-biblical material.¹⁴

The clinching evidence, however, must be the nature of the work represented by the 655 and 667 fragments. The editor of Leifar referred to it as a breviary: but as regards the second leaf of 655 and the 667 material it is beyond question that we have part of a collection of the gospel passages for the Sundays immediately before Easter. It is true that the opening passage is part of a homily (see above), but the Bible passage on which it is based is that for the 3rd Sunday in Lent. The John 6 and John 8 passages which follow are close translations of the gospels for the 4th and 5th Sundays in Lent. In the Church Year, this takes us to Holy Week: and since the following fragment is not from a single gospel but a harmonised passage it can hardly be other than the opening of an abbreviated account of the events of that week. This, and the essential similarity of the treatment, as shown above, must lead to the conclusion that the fragmentary material is from the opening of the Passion History of which the Icelandic homily book contains the continuation.

The inclusion in a liturgical work of a harmonised passion history as the 'gospel' for Palm Sunday, or at any rate for use in Holy Week, would at first sight appear to conflict with general medieval practice. Tyrer (p. 66) states: 'The Roman Gospel for Palm Sunday is, and always has been, Matthew's Passion-narrative'. In the early Middle Ages, the lectionary prescribed the passion narratives of Matthew for Palm Sunday, of Luke for the Wednesday of Holy Week, and of John for Good Friday, see Frere 9 f, 38 f. Later, the narrative of Mark was prescribed for the Tuesday, or divided between the Monday and Tuesday; and thus, with the division of Luke's narrative between the Wednesday and Thursday, a sequential reading of the

¹⁴ The matter at Wisén 173.36—174.3 is a marginal addition in the ms., and was probably not part of the original work. Other additions are very slight: the example at Wisén 172.18, a *póskom*, seems to be a gloss by a writer who was not aware of the effect of Roman law on Jewish practices!

passion narratives of the four evangelists became established.¹⁵ I have found no evidence that a harmonised passion account was prescribed for use in the medieval church at large.

The difficulty, however, is probably more apparent than real. Among the earliest liturgical works in print are a number which contain harmonised passion histories. In a copy of the *Postillae* of Brother Guilielmus printed at Basle in 1513¹⁶ there is a Latin text with commentary of a *Passio Domini Nostri*. This is a harmonised version which, though quite unlike that in the Icelandic homily book, is similar in general to the texts found in the later liturgies of Sweden and Iceland.¹⁷ Other passion histories are found as separate works, or are suffixed to, or bound in with, non-liturgical texts. Of those I have examined, two are of particular interest in the present context, as will be shown in the last part of this article. Here, it is sufficient to conclude that the manifest popularity of the harmonised passion history and its inclusion in later liturgical works is likely to reflect earlier practice.

The Icelandic passion history as we now have it, then, comprises a small fragment of the accounts of the supper at Bethany and the entry into Jerusalem, which must have appeared very early in the work,¹⁸ and a substantial fragment which begins with the latter part of the so-called High-Priestly Prayer of Jesus as recorded in John 17 and ends with the testimony of the Centurion and a mention of the women at the Cross. It is not possible to say exactly how much of the text is missing between the fragments, or at the end; but it is probable that, as with comparable Latin works, the account would have continued with a description of the burial and of the posting of a guard over the tomb.

Examination of the Icelandic text suggests strongly that it is translated closely from an independent Latin *passio* based primarily on John's Gospel but with substantial additional material from the synoptics. There are a number of Latin phrases in the work: some, admittedly, are well-known tags, but in other cases the Icelanders have simply copied the Latin rather than translating it.¹⁹ Further, there are instances where the text does not reflect

¹⁵ See also *Missale Romanum*, Ratisbon 1876, 136 ff.

¹⁶ *Brit. Mus.*, Dept. of Prints and Drawings, 158* a. 7(1).

¹⁷ I refer here to two specific texts:

a. *Christi Pinos Historia Af alla Evangelisterna Utdragen*, found at pp. 142—160 of *Then Svenska Psalmboken* (Nyköping 1760). In six sections, beginning with the preparations for the Passover and ending with the sealing of the stone;

b. *Historia Piunnar og Daudans Drottins vors Jesu Christi wt af fioorum Gudspiallamonnum saman lesenn*, a 38-page appendix to *Gudspioll og Pistlar sem lesenn verda Aared um kring i Kyrkiu Søfnudenum*, Hólar 1658. Begins with the departure to Olivet on the night of the arrest, and ends with the sealing of the stone. These two works are essentially the same, though the Icelandic text omits some passages found in the Swedish text.

¹⁸ As indicated by the state of the ms. fragments, see above.

¹⁹ Cp. *Wisén* 171.10: *En læresveinar eius omnes fugierunt ab eo*, and 173.35: *Scal ec crosfesta regem vestrum*.

the Vulgate: thus, *pontifices* (John 19.15) is replaced by *episcopus* (sic) at Wisén 173.35, and translated *biscop* elsewhere. Such divergencies from the Vulgate are the more noteworthy in a text which in many passages represents a highly accurate if not slavish rendering of the Bible text.

I have not been able to trace an exact parallel to the Icelandic passion history. However, of those works I have been able to examine, three in particular stand out as similar, and in part markedly similar, to it. They appear, further, to be inter-related.

Brit. Mus. IA. 37702 contains a work entitled *Celifodina: absconditos scripture, of uncertain date*.²⁰ Bound in with it, but in a different type-face, is a work entitled *Textus passionis Christi secundum quattuor euangelistas in vnam collectus historiam ...* This is a complete harmonised account, beginning with the debate of the High Priests and Pharisees (John 11.47 ff), and continuing through and a little beyond the Passion proper to Mary's announcement of the empty tomb (John 20.2). It is rather fuller than the Icelandic version, and verses are not always in the same order; but in other respects the texts are remarkably similar. Practically all the Icelandic material is represented in the Latin text. John's is the dominant gospel in both;²¹ and in many sections the texts are closely parallel, even where the gospel source changes. It may therefore be that the Icelandic work derives from a text ultimately related to the Latin printed version, but that the Icelander deliberately shortened parts of it, omitting for example the acquisition of the ass (Matthew 26) and the synoptic accounts of Jesus's prayers in Gethsemane.²²

The origin of the *Textus* is unknown to me; but it is closely related to the post-Reformation passion history of Johannes Bugenhagen, and to the *History of the Passion of Our Lord* which until recently was contained in the U.S. Lutheran Church's service book as an alternative to the ordinary gospels for the days of Holy Week to Good Friday. Bugenhagen's text follows the *Textus* very closely, though some words are different, and there are a number of omissions; it therefore seems likely that the *Textus* represents a pre-Reformation *passio* that Bugenhagen adapted, rather than that it is simply a version of Bugenhagen. Such questions are, however, beyond the scope of this article. I would merely conclude that the existence of these works reinforces the view that the Icelandic passion history is an entity in itself, and that it derives not directly from the Gospels but from an intermediate Latin work which, like it, was a *passio* designed for liturgical use in Holy Week.²³

²⁰ A dedicatory letter is dated 1502.

²¹ Contrast e.g. the passion histories mentioned in note 17 above, and the *Diatessaron* of Tatian among gospel harmonies.

²² By comparison with the *Textus*, the Icelander here jumps from one mention of Judas to the next.

²³ This article, and particularly the first section, is based on material contained in my doctoral dissertation (*Vernacular Quotation from the Bible in Old Norse Religious Literature*, London 1973). Since then, Börje Westlund's *Skrivarproblemet i Isländska*

Works etc. cited

- Bibl. Arn: Bibliotheca Arnamagnæana vol. 30, København 1970.
- Brit. Mus: British Museum Library (shelf mark cited).
- Bugenhagen: *Historia Passi et Glorificati Domini nostri Iesu Christi*, Johannes Bugenhagen, Wittenburg 1546.
- Diatessaron: Tatian's Diatessaron, printed e.g. at *Patrologia Latina*, ed. Migne, Paris 1844—64, vol. 68, cols. 255—358.
- Frere: *Studies in early Roman Liturgy II* (ca. 700—1100): *The Roman Gospel-Lectio-nary* (= *Alcuin Club Collections* 30), W. H. Frere, Oxford 1934.
- Gödel: *Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornorska handskrifter*, ed. V. Gödel, Stockholm 1897—1900.
- Icelandic homily book: Ms. Stockholm 15 qto. (see Gödel). Edition: see Wisén.
- KLNM: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, vols. 1—, Reykjavík etc. 1956—.
- Kålund: *Katalog over den Arnamagnæanske Håndskriftsamling*, 2 vols, udarb. af Kr. Kålund, København 1889, 1894.
- Larsson: *Studier öfver den Stockholmska Homiliboken*, Ludvig Larsson, Lund 1887.
- Leifar: *Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra*, ed. Þorvaldur Bjarnarson, Kaupmanna-höfn 1878.
- Messuskýringar, utgjevne for Kjeldeskriftfondet ved Oluf Kolsrud, Oslo 1952.
- Norwegian homily book: Ms. AM 619 qto (see Kålund). Edition: see e.g. *Gamal Norsk Homilibok*, Gustav Indrebø, Oslo 1931.
- Tyrer: *Historical Survey of Holy Week*, J. W. Tyrer, Oxford 1932.
- Wisén: *Homiliu-bók*, ed. Th. Wisén, Lund 1872.

Homiliboken (Lund 1974) has appeared; and as this touches in several places on the present article, a brief postscript is called for.

In certain respects, our views are essentially similar: thus, we both follow most earlier critics in regarding the Passion History as being the only work by its scribe incorporated in the manuscript. In other respects, our approach to the Passion History is complementary: Westlund takes it as the basis of a detailed linguistic investigation. In two major respects, however, our views are not reconcilable. First, Westlund follows Larsson and Gödel in regarding everything from fol. 80v4 onwards as being written by the same scribe; but as he says nothing on this point—he naturally concentrates on the instances where he differs from earlier investigators—it is impossible to do more than ask the reader to judge between us. My own conclusions on this point are based not so much on a comparison of individual details of scribal practice as on the circumstance that the script of the 7A + 7B text is somewhat smaller, sharper and more angular than that of the other text. However, this question is not vital to my argument. Second, certain of Westlund's arguments are based on the assumption that the Passion History is essentially comparable with the other material in the homily book (see his *Inledning*, pp. 62—64). As I have tried to show, however, the fragment was in all probability originally intended to form part of a liturgical work, namely, a collection of the gospels for the Church's year. And it may be added that, if the fragment had not already been discarded, the addition of the Stephen material would have made it useless for that purpose. Irrelevant material in a collection of homilies is one thing; irrelevant material in a service book is quite another!

JAMES W. MARCHAND

Two Christian Skaldic Fragments

The major problem of Skaldic poetry is the fact that so much of it is attested only in fragments and out of context, so that is difficult to read, interpret or even edit without somehow providing a context. This is, of course, not unknown in other medieval literatures—one thinks, for example, of the large number of fictitious situations made up by scholars to account for Walter von der Vogelweide's Tegernsee poem—¹ but the problem is more acute for Skaldic poetry. The same thing is true for the interpretation of kennings and obscure references: in general, we lack the background to make judgments, particularly if the segment of the mythology being referred to has been lost. Another, secondary, problem is that of attribution: who wrote the particular poem and did he write all of it?² All of these questions need a more careful methodological investigation than they have so far received. In the case of Christian Skaldic, we are in a better position, since the Christian mythology in which it is embedded is well known and can be referred to, namely medieval patristic exegesis. In spite of this fact, namely that patristic exegesis is an open book which can be read by all, it is generally ignored by those who deal with Christian Skaldic poetry, so that much of it has been poorly read, interpreted and edited. This is in part true of the two small fragments cited by Óláfr Þórðarson, "Hvítaskáld," (1210—1259) in his discussion of *parabola*, *icon* and *paradigma*. That is, it seems obvious that one should look at the Christian tradition of the middle ages and of medieval Iceland in particular in discussing Christian Skaldic poetry, and that one should seek to situate it in that tradition in explaining it.

Olaf's *Málskrúðsfræði* 'rhetoric' is, as is well known, a "translation" of Donatus' *Barbarismus* into Old Norse, using examples from the native tradition to replace the Latin ones cited by Donatus.³ Although he is not always successful in finding an apt quotation, even his inept ones are frequently of importance, for he cites many verses not found elsewhere. This is the case of

¹ Carl von Kraus, *Walther von der Vogelweide. Untersuchungen* (Berlin: de Gruyter, 1935), 379. For a list of treatments of this poem, see M. G. Scholz, *Bibliographie zu Walther von der Vogelweide* (Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1969), 121 f.

² On attribution and athetization in general, see David V. Erdman and Ephim G. Fogel (Editors), *Evidence for Authorship* (Ithaca: Cornell University Press, 1966).

³ In discussing Olaf, I have made use of the excellent M. A. thesis of Lucy G. Collings, *The "Málskrúðsfræði" and the Latin Tradition in Iceland* (M. A. Thesis, Cornell University, 1967), which also contains a translation.

a stanza by Níkulás Bergsson (d. 1259) which is often quoted because of its importance as a witness to the Icelanders' use of Christian typology:⁴

Homoeozeuxis er auðsýning eins hlutar ok um líking annars hlutar, þess er meirr er kunnigr; hon hefir þrjár kynkvísir: *Icon*, *Parabola*, *Paradigma*. . .

Parabola er samjafnan tveggja hluta i ójöfnu kyni, sem Níkulás ábóti kvað:

W: Tveir hygg ek at ber bæri
beit narvngar hettin
stvnd era lifs aalandi
long meðal sin áá stöngv
þat kniðv ber baððir
bergr oss trva aa krossi
sva hefvir alldin guð golldit
gyðingr ok heiðingr

748: Tveir hygg ek at ber bæri
bæitnarvngar hæitnu
stundær lifs a landi
long meðal sin a stöngv
þat kniðv ber baððir
bergr oss trva krossi
sva hæfir alldin gvð golldit
gyðingr ok hæiðingr

Hér er várum herra Jesu Kristo jamnat til vínbers þess, er sendimenn gyðinga báru af Jórsalalandi, þá er þeir váru a eyðimörk, en krossinum til stangar þeirar, er þeir báru berit á. Hér er framfæring ok óeiginlig líking millum tveggja hluta i misjöfnu kyni, guðs sonar ok vínbers; en svá sem vínberit gefr hinn hæsta drykk til viðrlifis monnum, svá gefr guðs sib andligt lif öllum rétrúöndum monnum, í úthellingu síns blóðs, þess er hversdagliga snýz af víni og vatni at hverri rétt-sunginni messu. Tveir menn, er berit báru, merkja tvennar þjóðir, er at váru þíningu guðs sonar. Þat eru gyðingar ok heiðnir menn, ok er þar *icon* milli jafnra kynja.

“*Homoeozeuxis* is the explanation of one thing by comparison with another thing which is better known; it has three types: *Icon*, *Parabola*, *Paradigma*. . .

Parabola is the comparison of two things of dissimilar kind, as in these verses by Abbot Níkulás: . . .

Here our Lord Jesus Christ is equated with the grape which the messengers of the Jews brought back from Jordan when they (the Jews) were in the desert, and the Cross is equated with the stick upon which they carried the grape. Here we have metaphor and improper comparison between two things of dissimilar kind: The Son of God and a grape.

⁴ “Ólafur Þórðarson, Málhljóða- og Málskrúðsrit”, ed. Finnur Jónsson, *Det Kgl. Danske Videnskaberne Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser*, 13.2 (1927), 88 f. For the verses, I have given the manuscript readings of the two manuscripts, *W* (Codex Wormianus) and *AM* 748. Because of the various technical terms and the difficulty of the matter, I have appended a translation.

But, just as the grape gives the most sublime drink for men's sustenance, so does the Son of God give spiritual life to all men having proper faith, in the shedding of His blood, which is formed (by transsubstantiation) out of water and wine at any properly celebrated mass. The two men who bore the grape signify the two peoples who were at the passion of the Son of God, the Jews and the Gentiles, and this is *icon* (because it occurs) between like kinds."

In spite of this careful explanation, however, scholars are still at variance on the interpretation and editing of the verse, and there are as many different translations as there are translators. In fact, Olaf's explanation is incomplete, and it may be that he himself did not understand the verse too well; we are still left with the problem of which words to construe together and particularly with the construction and meaning of *aldin*. The meaning of *beitnárungar*, which occurs only one other time, also in alliteration with *ber*, and thus perhaps *alliterationis causa*, need concern us no further.⁵ Most authorities have simply rendered the word by 'men'. Perhaps we can get a better idea of the problems if we survey the translations of this passage:

"Puto, duos homines inter se / baccas in pertica portavisse / in terra promissa; / hora vitae longa non est. / Eam frugiferae arboris baccam / utrique calcarunt, Judaeus / Ethnicusque. Sic Deus in cruce / poenas pependit. Fides nos salvificat.»⁶

That is, Sveinbjörn Egilsson set up the following prose order for the poem:

Hygg ek, at tveir beitnórungar bæri ber meðal sín á stöngu á heitnu landi; stund lífs esa long. Aldinber kníðu báðir, gyðingr ok heiðingi. Svá hefr goð goldit á krossi. Bergr oss trúá.

He has followed the readings of W throughout, with the exception that he has preferred the *heitnu* of 748 to W's *hettin*.

In his edition of the Third Grammarian, Ólsen orders the words as follows:⁷

Hykk, at tveir beitnárungar bære ber meðal sín á stöngo á heitno lande. Stund lífs esa lōng. Þat ber kníðo báðer, Gyðingr ok heiðinge, á krosse. Bergr oss trúá. Svá hef'r goð goldet alden.

⁵ Wolfgang Lange, *Studien zur christlichen Dichtung der Nordgermanen, 1000—1200*, Palaestra, vol. 222 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1958), 77, footnote 1.

⁶ *Edda Snorra Sturlusonar*, ed. Jón Sigurðsson. Vol. II (Copenhagen, 1852), 186 f. The Latin translation is by Sveinbjörn Egilsson.

⁷ B. M. Ólsen, *Den tredje og fjærde grammatiske Afhandling*, Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur, 12 (København, 1884), 117 f. and 236.

He considers joining the word *aldin* to *ber* to make *beraldin* 'berry fruit', but thinks that the words are too widely separated in the verse for that. He feels that *knía* gives a clear meaning only if *á krosse* is connected with it. He then offers the following suggestion for the last half-verse: "Tanken i det sidste halvvers er: Den drue (∴ Kristus) pressede (∴ pinte) Jøde og hedning på korset. Troen (derpå) forløser os. Således har gud udgivet den drue (sin søn) som betaling (for os, for vor frelse, for vore synder)."

In his *Skjaldedigtning*, Finnur Jónsson offers the following word order and translation:⁸

Hygg, at tveir beitnórungar bæri ber meðal sín á stöngu; stund esa lqng á heitnu lífs landi; þat ber kníðu báðir, gýðingr ok heiðingi, á krossi; trúa bergr oss; svá hefr goð goldit aldin.

"Jeg ved, at to mænd bar et bær mellem sig på en stang; tiden er ikke lang i livets forjættede land; det bær knugede bægge, både jøden og hedningen, på korset; troen frelser os; således har gud gengældt frugten (bærret)."

He unfortunately offers no explanation for either, and changes somewhat, particularly the infelicitous *livets forjættede land*, in his edition 15 years later:⁹

Tveir hygg ek at ber bæri beitnárungar meðal sín á stöngu; stund era heitnu á landi lífs lqng; þat kníðu ber báðir á krossi, gýðingr ok heiðingi. Bergr oss trúa; svá hefr aldin goð goldit.

"Jeg ved, at to mænd bar bær mellem sig på en stang; tiden er ikke lang i livets lovede land; det bær pressede både jøden og hedningen på korset. Troen frelser os; således har gud gengældt bærret."

He also considers it possible to follow Sveinbjorn Egilsson in putting *á heitnu landi* in the first sentence, and thinks that *á* may be an error for *af*, i.e. that the messengers brought the cluster of grapes *out of* the Promised Land.

G. Turville-Petre thinks: "If Óláfr had not explained the strophe, it would have little meaning to us," and he translates it as follows:¹⁰

"I think two seamen carried a berry between them on a pole.—The hour of life is not long in the Promised Land.—Both of them, the Jew and the Heathen, pressed the berry against the Cross. Faith preserves us, and thus has God repaid the fruit."

⁸ Finnur Jónsson, *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*, I (København, 1912), A — 560, B — 547.

⁹ Jónsson, *Óláfr*, 88 f., 109 f.

¹⁰ G. Turville-Petre, *Origins of Icelandic Literature* (Oxford: Oxford University Press, 1953), 161. Note his commentary: "That was how God repaid mankind for the stolen apple."

He does not comment on his translation, and one would like to know, particularly in the case of the last expression, what the theological implications might be.

E. A. Kock, without comment, assumed three insertions, one in the first *helming*, two in the second:¹¹

Tveir hykk at ber bæri	Þat kníðu ber báðir
beitnórungar—heitnu	—bergr oss trúa—á krossi
stund esa lífs á landi	—svá hefr aldin goð goldit—
lǫng—meðal sín á stǫngu.	gýðingr ok heiðingi.

In this he was followed by Wolfgang Lange, who was obviously at sea as to the patristic exegesis of the piece. He accepts the opinion of Jónsson, Paasche and Kock that *heitnu stund esa lífs á landi lǫng* should be construed together. He even thinks that one might take the *ær* of 748 to be *er*, so that one could read: “Lang ist die Zeit im verheissenen Land, d.h. im Himmel.”¹²

The only treatment of the fragment which is at all adequate from the standpoint of patristic exegesis is that by Schottmann, but it is too sparse to be of much use to us here.¹³ He sees clearly that this is the usual medieval figure of Christ’s death on the cross, and corrects Lange’s notion that the interpretation of the two bearers as Jew and Gentile might be an invention of Nikulás. He is willing to accept any of the interpretations of *heitnu stund esa lífs á landi lǫng*, and suggests one of his own:

Tveir hygg at ber bæri
 beitnórungar heitnu
 —stund esa lífs—á landi
 lǫng meðal sín á stǫngu.

To judge from his remarks, this is merely a return to Sveinbjörn Egilsson.

Perhaps the answer to our question lies partly in the next item in Olaf’s *Malskrúðsfræði*, his treatment of *paradigma*, where Christ is referred to as an apple. Let us discuss it first, before continuing our treatment of Nikulás’ poem:¹⁴

Paradigma samjamnar fyrst nokkura hluti ok síðan greinir hon þá í liking sem hér er kveðit:

¹¹ E. A. Kock, *Den norsk-isländska Skaldediktningen*, vol. I (Lund: C. W. K. Gleerup, 1946), 265.

¹² Lange, *op. cit.*, 77 f.

¹³ Hans Schottmann, *Die isländische Mariendichtung*. Münchner germanistische Beiträge, 9 (München: Wilhelm Fink Verlag, 1973), 80 f.

¹⁴ Jónsson, *Óláfr*, 89. I have given the manuscript reading from AM 748. The only notable difference *W* has is the replacement of *en* (1. 2) by *sem*.

Vændr er maria myndvt
 meins en eplit hreina
 endr at iesse kindar
 allz græðari kallaz.

Hér er greind sú samjafnan, er áðr er upp tekin milli vandar þess, er Árón bar ok laufgaðiz með ávexti, ok Mária drótningar, er fæddi guðs son um framm mannlígt eðli. Hnotin merkir guðs son ok gerir þar fagar greinir. Þessar figúrur eru mjök settar í skáldskap ok í spakmæli þau, er vitrir menn hafa forðum saman sett.

“*Paradigma* first compares things and then explains them by metaphors, as in this verse: ... Here is clarified the comparison which was previously taken up between the rod which Aaron bore and which brought forth leaves and fruit, and Queen Mary, who gave birth to the Son of God contrary to human nature. The nut signifies the Son of God and this makes then beautiful allegorical explanations. These figures are frequently used in poetry and wise sayings which wise men formerly composed.”

Here, there are not so many disagreements between scholars; Sveinbjorn translates:¹⁵

Maria virgae adsimilatur, contra
 vero sanator omnium malorum
 appellatur purum
 pomum Jessae progeniei.

That is, he would set up the following prose order: *Mária es mynduð vöndr, en græðari alls meins kallask epli et hreina Jesse kindar*, and would consider *græðari alls meins* to be a kenning for Christ. He obviously did not know what to do with *endr* in line 3 and left it untranslated. Ólsen agrees with him completely, except that he proposes the change of *endr at* to *andar*, reading *andar mein* as ‘sin’.¹⁶ Finnur Jónsson reconstrues the passage somewhat:¹⁷

Mária es mynduð vöndr Jesse kindar, en græðari alls andar meins kallask et hreina epli.

“Maria er formet (dannet, ɔ: kaldt) en gren af Jesse slægt, men han, som helbreder sjælens hele men, kaldes den rene frugt (derpå).”

And again he changes his mind slightly in his later edition:¹⁸

¹⁵ *Edda*, 188 f.

¹⁶ Ólsen, *op. cit.*, 118 f., 237.

¹⁷ *Skjaldedigtning*, A — 627, B — 635.

¹⁸ *Óláfr*, 89, 110.

Vöndr er Mária mynduð Jesse kindar, en meins alls græðari epli et hreina kallaz.

“Maria er formet (kaldt) som en vånd (gren) af Jesse slægt; men al mens (synds) helbreder kaldes det rene æble (derpå).”

That is, he thinks Mary is called ‘rod of the tribe of Jesse’. He points in this discussion to the problem of *endr*, “de kan ikke fornuftigt forbindes med det øvrige,” and no longer seems so sure of Olsen’s emendation of *endr at to andar* in spite of his remark to the contrary. We cannot be sure how much importance should be placed on small changes, such as *frugt* to *æble*. Did Jónsson understand the reference to *malus* ‘apple’ of Cant. 2.3, or did he simply correct himself?

Paasche in the meantime had pointed out the typological significance of the passage and connected it with the Biblical verse (Is. 11.1): “Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice eius ascendet . . .”¹⁹ Lange does not go beyond these interpretations, but he does see that *mynduð* means ‘bildlich gesprochen heisst’.²⁰ He underestimates the commonplace nature of such epithets and types as *Aaron’s rod* for Mary, when he says: “Das Bild wäre den theologisch nicht geschulten Hörern unverständlich . . .” One did not have to be educated in theology to understand such allegories; they were commonplace references to Mary.

Schottmann devotes considerable space to a discussion of this *helming*.²¹ He points out that, according to Olaf’s definition, *paradigma* brings two things together and then explains them by other figures, citing the parallel of Alexander of Villa Dei’s *Doctrinale*: “Hic paradigma facit, qui primum comparat et post assignat simile.”²² He also points to the definition of *paradigma* given in the Fourth Grammarian: “*Paradigma* dregr saman lík dæmi, ok skýrir hon sjálf þat er hon talar áðr með figúru ok eiginligri undirstöðu.”²³ Indeed, Olaf is clear about the fact that Mary has been earlier equated with the rod of Aaron: “sú samjafnan, er áðr er upp tekin.” This must mean that the connection of Mary and Aaron’s rod must have been mentioned in the first *helming* and that we have the second *helming* of a strophe. He also points to the technical usage of *mynda*, *merkja* and *greina*, all three of which mean ‘to be a type of, to prefigure’ in the sense of Biblical exegesis.²⁴ He feels that combining the words *vöndr Jesse kindar* is in direct contradiction to what Olaf says about the strophe.

¹⁹ Fredrik Paasche, *Kristendom og Kvad* (Kristiania: Aschehoug, 1914), 93.

²⁰ Lange, *op. cit.*, 225 f.

²¹ *Op. cit.*, 78—81.

²² *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei*, ed. Dietrich Reichling. Monumenta Germaniae Paedagogica, vol. 3 (Berlin: Hofmann, 1893) 2570 f. An excellent short characterization of *paradigma* is that given by Joseph T. Shipley, *Dictionary of World Literature* (New York: Philosophical Library, 1953), 297: “Resemblance pressed by example.”

²³ *Edda*, 214 f. Note here the use of the technical term *figúra*.

²⁴ *Op. cit.*, p. 79. These words need a thorough discussion. *Mynda* is probably based on Latin *figurare*, *merkja* on *significare*, *designare*, and *greina* is obviously based on *distinguo*, *distinctiones* ‘spiritual meanings’.

With all this behind us, we can now look at the patristic background of our strophe. According to Olaf, Mary has been earlier equated with the rod of Aaron; this is one of Her most common appellations in the middle ages. In fact, there is scarcely an item in the Old Testament which has not in some way been referred to Mary, if at all possible. She has been called vine, rod, field, throne, cedar, balsum, cinnamon, sling of David, tower, almond, gate, door, haven, etc. All of this arose through a mode of thought of medieval man, who wished to see connections in all things: "Nihil vacuum et sine signo apud Deum," "Nihil inordinatum in universo." That is, there was nothing in the universe which did not have some spiritual meaning, if one but knew how to read it:²⁵

Omnis mundi creatura
 Quasi liber et pictura
 Nobis est speculum.

This led to extended usage of a method used already by the Jews and in the Early Church, namely typology.²⁶ In order to explain events and things in the Old Testament, one would merely point out that they were types (*mynd, grein*) of things to come in the New Testament, in order in this manner to "harmonize" the two testaments. After all, Christ Himself had indicated that His death on the Cross was prefigured by the Brazen Serpent (John 3.14): "And as Moses lifted up the serpent in the desert, so must the Son of Man be lifted up," and St. Paul had initiated such interpretations, e.g. in 1 Cor. 10.6: "Now these things were done in a figure (*typos*) of us," and 1 Cor. 10.11: "Now all these things happened to them (the Jews in the desert) in figure (*typikos*)." By the time our poem was written down, say mid-12th century, typology had grown so strong that the figures of Mary were legion, and there were already poems devoted for the most part to a catalogue of Her types.²⁷ Salzer has filled a large book with such types and epithets from German literature and Latin hymns of the middle ages.²⁸ The Norsemen were fully cognizant of such types, and the early prose is

²⁵ Friedrich Ohly, "Vom geistigen Sinn des Wortes im Mittelalter," *ZfdA* 89 (1958/59), 1—23. Of course, the standard treatment is by Henri de Lubac, *Exégèse médiévale. Les quatre sens de l'Écriture*. Théologie. Études publiées sous la direction de la Faculté de Théologie S. J. de Lyon-Fourvière, vols. 41, 42 and 59 (Paris: Aubier, 1959—1964), not to mention Glunz, Daniélou, Chenu, Spicq and Smalley.

²⁶ J. Daniélou, *Les figures du Christ, "Sacramentum futuri"*. Études de Théologie Historique publiées sous la direction de Professeurs de Théologie à l'Institut Catholique de Paris (Paris: Beauchesne et ses fils, 1950); Julius Schwietering, "Typologisches in mittelalterlicher Dichtung," *Festschrift für G. Ehrismann*, ed. P. Merker and W. Stammeler (Berlin and Leipzig, 1925); E. Auerbach, "Figura," *Archivum Romanicum* 22 (1938), 436—489.

²⁷ See "Litany of Loreto," *Catholic Encyclopedia*. The Middle High German *Melker Marienlied* (before 1140) is just such a litany.

²⁸ Anselm Salzer, *Die Sinnbilder und Beiworte Mariens in der deutschen Literatur und lateinischen Hymnenpoesie des Mittelalters*, repr. ed. (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967).

filled with them, e.g. in the *Veraldar saga*, where the same type of the Brazen Serpent mentioned above is treated: "Eirormr sá, er í tré hekk, en hvern varð heill, er til leit, merkir Jesum Christum hanganda á krossinum, er græðir öll sár anda várra, ef vér rennum hugskotsaugum várum til píslar hans."²⁹ We should note here in passing the close verbal resemblance of *er græðir öll sár anda várra* and the *græðari alls andar meins* of our fragment.

One of the most common of these types of Mary was the rod of Aaron. We read in the 17th Chapter of Numbers of the flowering of Aaron's dry rod (Numbers 17.8): "... it had bloomed blossoms, which spreading the leaves, were formed into almonds." It was on the basis of this type, in fact, that Christ was so frequently presented in a mandorla, as the nut meat in the almond, in medieval art.³⁰ The type is frequent in all literatures; it forms, for example, the opening verse of the *Melker Marienlied*.³¹

Ju in erde leit Aaron eine gerte.
 diu gebar mandalon nuzze also edile.
 die soozze hast du fure braht, muoter ane mannes rat,
 Sancta Maria.

Its importance is underscored by the fact that it was kept in the Ark of the Covenant (Hebr. 9.4). The Spanish poet, Gonzalo de Berceo, mentions it in a beautiful *cuadernavía* from his *Loores*, a poem in praise of the Blessed Virgin:³²

7. A ti catava, Madre, el signo del bastón
 que partió la comanda que fué pora Aarón:
 Fuste sin rayz é seco aduso criazón
 E Tú pariste, Virgo, sin toda lesión.

It also forms verse 223 of a Scandinavian Latin poem of types of Mary, printed by Lehmann:³³

Salve, virga, que patebat
 sicca, quam Aaron gerebat,
 florens nuces proferebat
 et fructum dulcedinis.

²⁹ *Alfræði íslenskt*, ed. Kr. Kálund, vol. 3. Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur (København: S. L. Møller, 1917—18), 17. On the allegories of the *Veraldar saga*, see my article "The Allegories in the Old Norse *Veraldar saga*," *Michigan Germanic Studies I* (1975), 109—118.

³⁰ George Ferguson, *Signs and Symbols in Christian Art* (Oxford: Oxford University Press, 1954), "Almond," p. 27, and "Mandorla," p. 148.

³¹ Friedrich Maurer, *Die religiösen Dichtungen des 11. und 12. Jahrhunderts*, vol. 1 (Tübingen: Max Niemeyer, 1964), 361.

³² Gonzalo de Berceo, *Prosas*, ed. A. Alvarez de la Villa. Biblioteca Económica de Clásicos Castellanos (Paris: L. Michaud, 1912), 184.

³³ Paul Lehmann, *Erforschung des Mittelalters*, vol. 5 (Stuttgart: Hiersemann, 1962), 408.

As Olaf defines it, *paradigma* requires an initial pairing of two things, and then an explanation of them by similar examples, a definition found elsewhere in medieval rhetoric. The rod of Aaron, he says, has been mentioned before, and its connection with the Virgin Mary, along with the fact that the nut is Christ, has been established. This is then explained or clarified further by our verse, in which She is also called *rod*, but this time in connection with Jesse. Here we have come upon another of those incredibly fruitful types of Mary, and one which can be found in innumerable texts and artistic representations in the middle ages.³⁴ Based upon the prophesy of Isaiah 11.1: "And there shall come forth a rod out of the root of Jesse; and a flower shall rise up out of his root," the middle ages took the "rod out of the root of Jesse" to be Mary and the flower or fruit to be Christ. This led in medieval art to depictions of the "Tree of Jesse," with Christ and the Virgin enthroned in a tree which proceeded out of the side of the sleeping Jesse, and this led then into the extremely fruitful realm of the Tree of Life.³⁵ This notion was greatly strengthened by the idea that the flowering of the rod of Jesse was a figure of the flowering of Joseph's rod in the apocryphal *De nativitate Mariae*, attributed in the middle ages to St. Jerome, and which enjoyed wide popularity. That it was known among the Norsemen at the time of our fragment is assured by its inclusion in the Old Icelandic *Hómiljubók*:³⁶

þa varþ eigi duol ollom heyrndom ór sænghusinu. Heyrþisc rāōd ysaias
egredietur uirga 'út mun ganga wāōndr af kyne iessa, oc blómi af rót
hans mun upstiga oc huilasc yfir honom ande drottens ...'

Note here again the close verbal correspondence between the homily and the Christian Skaldic fragment: The *Hómiljubók* translates the first *radix* of Isaiah 11.1 as *kyn*, establishing *vōndr af kyni Jesse* as a kenning of Mary, so that we should have no qualms about accepting *vōndr Jesse kindar* as just such a kenning. We might note in passing that such a translation of the first *radix* is not at all unusual, being followed by the King James, Luther, and Cipriano de Valera, among others. The idea of pairing the rod of Aaron and the rod of Jesse as types of Mary (a typical *paradigma*) was not at all unusual. Berceo did exactly the same thing in his *Loores* in the *cuadernavia* which follows immediately after the one cited above:³⁷

³⁴ Arthur Watson, *The Early Iconography of the Tree of Jesse* (London, Oxford University Press, 1934); Louis Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, 6 vols. (Paris: Presses Universitaires de la France, 1955—59), vol. 4, pp. 129—140. The *Vorauer Marienlob*, for example, is devoted totally to this type of Mary; Maurer, *op. cit.*, 354 f.

³⁵ Romuald Bauerreiss, *Arbor Vitae* (München: Neuer Filser-Verlag, 1938); Eleanor S. Greenhill, "The Child in the Tree," *Traditio* 10 (1954), 323—371.

³⁶ *Homilju-Bók. Isländska Homiljer efter en handskrift från tolfte århundradet*, ed. Theodor Wisén (Lund: C. W. K. Gleerup, 1872), p. 133; Aurelio de Santos, *Los evangelios apócrifos*. Biblioteca de autores cristianos, vol. 148 (Madrid: Editorial católica, 1963), 253 f.

³⁷ *Gonzalo de Berceo*, 184.

8. En Ti cumplió, Señora, el dicho de Isaya
 Que de radiz de Jesé una verga saldría,
 El flor qual non fué vista dende se levantaría,
 Spiritu Sancto con VII dones en la flor posaría.
 Madre, Tú fuisti la verga, el Tu Fiho la flor.

And, finally, the designation of Christ as 'fruit' or even 'apple' should not surprise us. Elizabeth saluted Mary with the words, "blessed is the fruit of Thy womb," words echoed in the *Ave, Maria*, and thus the designation of Christ as 'fruit' is established, especially when coupled with other passages in the Bible, particularly Ez. 47.12.³⁸ That the fruit of the tree of Jesse was the apple was based upon the text of Cant. 2.3: "As the apple tree among the trees of the woods, so is my beloved among the sons." Cf. Gregory the Great (*PL* 79.495):

Merito ergo per malum Christus, per sylvestria vero ligna caeteri homines figurantur; quia in solo Christo cibum salutis quoties quaerimus invenimus; in ejus verbis et exemplis animas nostras fructu suavi et salubri reficimus. Ipse est quippe lignum vitae, quod nobis tribuit. Ipse est qui dum nobis semetipsum inspirat, animam pascit.

A Lapidé quotes Theodore, Ambrose, Bede, Bernard and others as equating Christ with the apple: "Christus nobis vere est fructus et pomum, id est, cibus quo vescimur et pascimur." Another source of the equation of Christ with the apple is the theory of *recapitulation* practiced by medieval exegetes.³⁹ Just as the first Adam was born of virgin earth, so must the second Adam, Christ, be born of a virgin; since man fell through woman, he must be redeemed through woman (whence the *Ave* of Gabriel was a reversal of *Eva*); since man sinned through wood and with an apple, he must be redeemed through death on the wood and by eating the apple, Christ's flesh in the Eucharist. This is reflected in the following passage from the *Hómiltubók*: "Af þui tóc hann a crosse daúpa heldr en a anan veg, at af treno com þat eple, es þaú efa oc adámr óto fyr boþet,"⁴⁰ and by Honorius (*PL* 172.277): "Lignum vitae est crux ferens Christum, fructum vitae ... Hujus arboris fructus est Christus in ea pendens: de cujus corpore qui comederit, non morietur in aeternum."⁴¹

³⁸ Cf. Bonaventure, *Vitis mystica*, prologus; *Obras de San Buenaventura*, edición bilingüe, vol. 2. Biblioteca de autores cristianos, vol. 9 (Madrid: Editorial católica, 1967), 451.

³⁹ Hastings Rashdall, *The Idea of Atonement in Christian Theology* (London: Macmillan, 1920), 237—41 and *passim*; W. Staerk, "Anakephaliosis," *Reallexikon für Antike und Christentum*, vol. 1 (Stuttgart: Kohlhammer, 1954), 411—414; Daniélou, *op. cit.*, 27 ff. Recapitulation is often said to have been invented by St. Irenaeus, cf. Robert L. Wilken, *Judaism and the Early Christian Mind* (New Haven: Yale University Press, 1971), 96 ff.

⁴⁰ *Hómiltubók*, p. 85.

⁴¹ See also Eleanor Greenhill's discussion of the *De Pascha* of Pseudo-Cyprian and its medieval ramifications, *op. cit.*, 338—357.

We can now return to our Skaldic poem and offer a translation of it:

Mária es mynduð vöndr, sem at græðari alls meins endr kallask epli et hreina, Jesse kindar.

“Mary is prefigured by the rod, and Christ (the healer of all ills) was of yore called the pure apple, of the tribe of Jesse.”

Here I have chosen to translate *mynduð* by the technical term ‘prefigured’; the Norsemen were familiar with Christian typology, as innumerable examples from the early prose will show, and as we have seen above. *Græðari alls (andar) meins* is an obvious kenning and is paralleled by *er græðir ǫll sár anda vǫrra* in the typologies of the *Veraldar saga*. I do not see, however, any reason for emending *endr at* to *andar*, since Óláfr tells us that the wise men formerly (*forðum*) made such allegories. The poetic word *endr* ‘of yore’ fits thus perfectly into the context, and we must merely account for *sem at* ‘just as, so that’ to have perfectly good sense. We do not have to decide whether to make Mary the *Rod of the Tribe of Jesse* or Christ *Pure Apple of the Tribe of Jesse*, since *Jesse kindar* can be taken to be simply an *apo koinou* connected with both Mary and Christ.

Paasche wished to connect this strophe with the one by Níkulás cited at the beginning of this article. Indeed, if we look upon the *fruit* (the *ávaxtr, epli, hnot, aldin*) to be the point of comparison, we might consider the verses with which we began to have followed the ones just discussed in an original poem, for fair *greinir* ‘*distinctiones, allegorical interpretations*’ lead from this comparison. Almost all who have dealt with Níkulás’ strophe have seen its connection with the two messengers who brought back the cluster of grapes from the Promised Land; in fact, Olaf himself points out this connection. There are, however, other reflexes of patristic exegesis which have been missed by scholars dealing with the stanza. From very early times, the fathers had connected the cluster of grapes carried on a pole by the two messengers with Christ. He Himself had said (John 15.1), “I am the true vine,” and the bride of Cant. 1.13 had compared her lover with a cluster of grapes: “A cluster of cypress my love is to me: in the vineyards of Engaddi,” and this was enough to stir the imagination of the fathers, who were ever on the lookout for verbal correspondences.⁴² There developed an allegory of the two messengers and the cluster which was echoed throughout patristic exegesis and in medieval art (Isidor, *PL* 83.346; Bede, *PL* 91.364 and 1097; Hrabanus *PL* 108.668 and 845; *Glossa ordinaria*, *PL* 113. 403; Rupert of Deutz, *PL* 167.875, 168.856, 170.214, to name but a

⁴² For a history of patristic interpretations of the messengers, see Alois Thomas, *Die Darstellung Christi in der Kelter*. Forschungen zur Volkskunde, Heft 20/21 (Düsseldorf: Schwann, 1936), 97—102 and *passim* (see “Kundschafter” in the index). It is indicative of the neglect of early Christian writings in Old Norse that Sigrid Christie maintains (*KHL* 9, 390) that the motif of Christ as grape in the winepress is known in the North from post-reformation times.

few). Perhaps the best example, and certainly one of the fullest, is that by Peter of Riga:⁴³

Sancta fuit tellus preclare Virginis aluus,
Que fructum uite mirificumque tulit.

...

Subtus pendentem fert botrum pertica: Christum
Supra pendentem suscipit ara crucis.
In ligno botrus pendens est, in cruce Christus:
Profluit hinc uinum, profluit inde salus.
Elicitur prelo de botro gratia uini:
Pressa crucis prelo sanguinis unda fluit;
Altaris calicem Potus tam nobilis implet,
Lingua sacerdotis cum sacra uerba sonat.
Sunt duo uectores botri—gentilis, Hebreus—
Hic prior, ille sequens; cecus hic, ille uidens:
Qui prior est dorsum curuans, ceatur Hebreus
Ne uideat Christum, credere durus ei;
Sed plebs que sequitur gentilis lumine recto
Heret in hunc, Christum mente fideque uidens.

As you will see from this example, Peter has combined with the allegory of the grape cluster another allegory, that of the winepress, derived from Isaiah 63.1—6, "Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?," from Gen. 49.11, Rev. 14.18—20 and from the titles of Psalms 8, 80 and 83. In this allegory, Christ on the cross is the grape in the winepress, pouring out His holy blood into a chalice held by Mother Church. This is an extremely common allegory, as is seen by the number of representations of it in medieval art and the number of commentaries on it (Cyprian, Jerome, Gregory, Isidor, Rupert of Deutz, Peter Damian, Honorius, to name but a few).⁴⁴ It was particularly common on Ascension Day, when the words, "Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?" were usually put into the mouths of the angels.⁴⁵ It is found in Old Icelandic in a text roughly contemporaneous with ours, namely the *Elucidarius*: "Sva sem vin gerez af morgom vinberivm i krestingvm sva samtengiz likamr Crist af morgom retlatum monnom fyrir prønginng manna."⁴⁶ The two

⁴³ *Aurora Petri Rigae*, ed. Paul E. Beichner, C. S. C. Medieval Studies, No. 19, vol. 1 (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1965), 188 f.

⁴⁴ Thomas, *op. cit.*; Hartmut Freytag, *Kommentar zur frühmittelhochdeutschen Summa Theologiae*. Medium Aevum, vol. 19 (München: Wilhelm Fink Verlag, 1970), 99 f.

⁴⁵ Anton E. Schönbach, *Altdeutsche Predigten*, vol. 3 (Graz: Styria, 1891), 108 f.

⁴⁶ I quote from the later version in the *Hauksbók*, ed. Finnur and Eiríkur Jónsson (Copenhagen: Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab, 1892—96), 488, since there is a lacuna in the earlier manuscript, see Konrad Gíslason, "Brudstykker af den Islandske Elucidarius," *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* (1858), 51—81. Not being familiar with the exegetic tradition of the text, the editors supplied *ok* instead of *i*, cf. Honorius (*PL* 172.1129): "Vinum etiam ex multis acinis eliquatur, et in

types were often brought together in the middle ages, and Peter is only one of many.⁴⁷ This offers us an explanation of the word *kniðu* or the expression *kniðu á krossi* in our text, which must be referring to the commonplace picture of Christ in the winepress. The two people who nail Christ to the Cross are frequently represented in medieval art as Jew and Gentile, cf. the miniatur in Thomas (Abb. 3) and, closer to home, the depiction of the Crucifixion on the wall of Raasted church (before 1200), where a Jew is nailing His right hand, a Gentile His left.⁴⁸

We have only three problems left: the two interpolations and what to do with *aldin* 'fruit'. Actually, *heitnu stund era lífs á landi löng*, although it is a conflation of both manuscripts, makes good sense, for the messengers were not allowed to stay long in the Promised Land, the Bible is specific about the time being only forty days, and all the messengers who spoke ill of the Promised Land were struck dead (Num. 14.37).⁴⁹ As to *beitnárungar*, it may well mean 'foragers', since the fathers are explicit about the fact that they did not fast while in the promised land; the usual Latin term is *exploratores*; this is doubtless the best we can do. *Bergr oss trúá* (or *trúa*, 748) 'faith saves us' seems to be a reasonable parenthetical remark; it provides alliteration and the required number of syllables; it is a typical Skaldic filler. As for *aldin*, it provides just another synonym for the subject of the whole discussion, Christ as the fruit (of the Rod of Aaron, the Rod of the Messengers, the Rod of Jesse, the vine), so that to translate 'God, as fruit' would seem to be perfectly reasonable. Lange has remarked on the fact that the Norsemen seem to confuse God and Christ, and he quotes Kahle: "Obwohl Christus eigentlich der Sohn Gottes ist, so wird er doch häufig Gott selbst genannt, denn er ist eben Gott gleich."⁵⁰ The confusion is in the mind of the scholar, for Christ is God; Kahle and Lange have merely confused God the Father and God. We can now sum up: The strophe can be read as follows:

---

torculari exprimitur; ita corpus Christi ex multis justis compaginatur, quod in praelo crucis torquetur."

⁴⁷ Thomas, *op. cit.*, cites many examples, particularly on pp. 97—102.

⁴⁸ *The Art of Scandinavia*, vol. 2, by Aron Andersson (London: Paul Hamlyn, 1970), plate 156 (latter half of twelfth century). Cf. also *The Stone Church Paintings*, by Martin Blindheim. Mentor-Unesco Art Book (New York: New American Library, 1965), plate 11 (early 14th).

⁴⁹ Of course, it was generally held in the Middle Ages that Adam and Eve were only in paradise for a short time, and paradise was equated with the promised land, Honorius (*PL* 172.1119): "Quandiu fuerunt in Paradiso? Septem horas. Cur non diutius?" If one wanted to indulge in conjecture, *W's* *hetin* could be read as *heitin*: "The period assigned (to them) in that land was not long." Or one could emend *heitnu* to *heitna* and read: "The assigned hour of life is not long." I prefer to follow the manuscript as far as possible; once one has opened the Pandora's box of conjectural criticism, one can never close it.

⁵⁰ Lange, *op. cit.*, 214 f. This "confusion" is, of course, not merely the property of the Norseman. Skapti Þóroddsson's statement, "Kristr skóp veröld alla," which Lange (p. 68) is hesitant to accept at face value, merely reflects a common medieval tradition, found also, for example, on the lintel of the south door of Uppsala Cathedral. Cf. Freytag, *op. cit.*, 51 ff. and my remarks in "The 'Credo' of Þrándr í Gøtu," to appear in *Medievalia*.

Hygg ek, at tveir beitnárungar bæri ber meðal sín á stöngu; stund lífs á heitnu landi esa lönq; þat ber kniðu báðir, gyðingr ok heiðingi; trúa bergr oss; sva hefr goð aldin goldit á krossi.

"I think that two messengers bore a grape between them on a pole; the time of their sojourn in the Holy Land was not long; both of them, Jew and Gentile, pressed the grape (faith saves us); thus did God (Who was that) fruit redeem (us) on the Cross."

Although I am in principle opposed to facile attribution, I see nothing wrong with assuming that both these fragments were written by Níkulás Bergsson of Munkaþverá (d. 1159), the author of a pilgrim diary of a voyage to the Holy Land, known to have written the larger fragment and a *Jóansdrapa*.⁵¹ This would enable us to date our two fragments at about 1150, a generation after Icelandic first began to be written down, and perhaps the date of our first manuscript fragment.⁵² We must assume that the first homilies date from about the same time or perhaps a little earlier, and several other early texts, such as the *Elucidarius*, have been dated this early. Given the fact that these early prose texts are filled with the lore of medieval Christianity, with typology, etymology, Christian epithets, allegory, and recapitulation, one should not be surprised to find such elements in Christian Skaldic poetry, in fact, one would be surprised if they were not there. A reexamination of the early religious prose is in order before we will be able to assess the impact of Christianity on Old Norse literature in its formative years, and we must not neglect the poetry. I hope to have shown again the necessity for understanding patristic exegesis before attempting to understand Christian Skaldic poetry.

⁵¹ On the person and works of the worthy and learned bishop, who took time to measure the polar height from the Jordan river during his trip, see F. P. Magoun, "The Pilgrim Diary of Nikulas of Munkathvera: The Road to Rome," *Mediaeval Studies* 6 (1944), 314—354.

⁵² The oldest manuscript, AM 237 a, an allegory of the church building, is usually dated at about 1150, but such things are uncertain; cf. Turville-Petre, *op. cit.*, 116. All of our manuscripts of Old Icelandic up to about 1220 are Christian in nature and are filled with sapiential matter. For a catalogue, see my article, "The Old Icelandic *Joca Monachorum*," to appear in *Medieval Scandinavia*.

BO RALPH

Om tillkomsten av *Sonatorrek**

Dikten *Sonatorrek*, som allmänt tillskrivs Egill Skalla-Grímsson, finns traderad i den helhet vi känner endast i *Egils saga*. I kap. 78 beskrivs omständigheterna kring kvädet's tillkomst utförligt.

Egils son Bøðvarr har gett sig ut på havet tillsammans med några karlar. Det blir svårt väder och alla omkommer. Bøðvars lik påträffas senare och gravsätts. När Egill återvänder hem till Borg efter detta stänger han in sig flera dygn och vägrar äta och dricka. Sagan antyder att han ämnar svälta sig till döds. Ingen vågar tala till honom, men han släpper in dottern Þorgerðr som man sänt efter. I en närmast komisk scen lurar hon fadern att avbryta fastan och uppmanar honom till att dikta ett kväde över sonen. Motvilligt låter sig Egill övertalats. Resultatet blir *Sonatorrek*.

Prosaramens halt av autenticitet har bedömts mycket olika av olika kommentatorer. Jan de Vries har understrukit att av Egils tre stora dikter *Hofjudlausn*, *Sonatorrek* och *Arinbjarnarkviða* är det egentligen bara den förstnämnda som är någorlunda väl integrerad i sagans skeende.¹ Niedner hävdar att ramberättelsen kring *Sonatorrek* helt och hållet är uppfunnen av sagaförfattaren. Dikten skulle i själva verket inte ens ha tillkommit i samband med Bøðvars död.² Mot dessa åsikter står Sigurður Nordals när han påstår sig vara övertygad om att berättelsen om diktens tillkomst är sann i sina huvuddrag. Nordal har en utförlig motivering för denna ståndpunkt:

”Atferli Egils þá mátti verða minnisstæt niðjum hans, sem kvæðið geymdu. Frásagan er trúlegri vegna þess, að hvorki hinn skarpvitri höfundur Egils sögu, ætliðirnir, sem munnmælin varðveittu, né jafnvel heimamenn hans á Borg munu hafa skilið, hvað hann var að gera. Agli hefur aldrei til hugar komið að flýja af hólmi lífsins með því að svelta sig til bana. Hann lokar sig inni í rekkju sinni, leyfir engum að mæla við sig, neytir hvorki svefns, matar né drykkjar til þess að magna anda sinn, heyja glímu sína við Óðin, geta ort sér til huglausnar.”³

* Innehållet i denna uppsats har tidigare föredragits inför seminariet i nordiska språk vid Göteborgs universitet i samband med seminariets resa till Island våren 1973. Jag vill tacka Peter Hallberg och Gun Widmark för synpunkter som framfördes vid detta tillfälle.

¹ J. de Vries, *Altnordische Literaturgeschichte*. II. 2. Aufl. Berlin 1967, s. 344.

² F. Niedner, *Egils Sonatorrek*. *Zeitschrift für deutsches Altertum* 59 (1922), s. 217—235.

³ S. Nordal, *Íslensk menning*. I. Rvík 1942, s. 214.

När Nordal tvivlar på sagans uppgift om Egils självmordsplaner finns det mycket goda skäl. En medveten självförintelse av det slag som sagan skisserar rimmjar utomordentligt dåligt med den bild man i övrigt får av Egill. Men det finns fler invändningar att göra mot sagans uppgifter. Varför skulle Egill exempelvis äta tång och dricka vatten — såsom det berättas att han gjorde — om han ville möta döden? Enbart vattnet skulle ha uppskjutit dödsögonblicket åtskilligt. Över huvud taget förefaller prosaramen kring *Sonatorrek* helt osannolik. Berättelsen om diktens tillkomst i sagans version har säkerligen fått sin utformning under ett sent skede av den tradition som bevarat Egils öden i minnet; kanske är det fråga om den slutgiltige sagaförfattarens verk. Å andra sidan är det ganska svårt att tänka sig att episoden skulle vara en frukt av denne författares egen fria fabulering. Förekomsten av motsägande uppgifter tyder snarare på att en ursprungligare och förmodligen bättre sammanhängande tradition blivit medvetet eller omedvetet förvanskad.

Denna uppsats syftar till att klarlägga innehållet i den äldre traditionen. Resonemanget baseras på ett grundläggande antagande, nämligen det att skaldediktningen under hednisk tid hade en stark religiös förankring. Därigenom var diktarverksamheten i många avseenden jämställd med andra former av religionsbundet beteende.

*

Det tycks vara ofrånkomligt att de isländska sagorna genomgått ett stadium av slutgiltig formulering och överarbetning även om det förblir ovisst huruvida den ansvarige personen rätteligen skall betraktas som författare, kompilator eller traditionstrogen nedtecknare. Vidare står det klart att flera århundraden ofta skilt detta moment i traderingen från händelserna i sagorna. Den slutlige bearbetaren har följaktligen fått handskas med ett stoff som i många stycken behandlar företeelser med korrelat i en mycket äldre social kontext. Under den tid som skiljer bearbetaren från de verkliga händelserna har islänningarna principiellt gått över från den gamla tron till kristendomen. Detta gäller i synnerhet de litterata. Huvudpersonerna i *Egils saga* är däremot fast förankrade i den gamla inhemska religionen. Riskerna för missuppfattning av kulturbundna drag i traditionen — och inte minst de religiösa — bör ha varit ganska betydande. Detta är så mycket troligare som kyrkans och skolans betydelse för den tidiga västnordiska litteraturens blomstring tycks ha varit mer avgörande än man tidigare antagit.⁴

I berättelsen om hur Egill slutligen kom att dikta *Sonatorrek* kan man spåra vissa reminiscenser av religiösa föreställningar från en svunnen tid. För att kunna bedöma dessa inslags roll måste man ha klart för sig vilken

⁴ H. Bekker-Nielsen, Th. Damsgaard Olsen & O. Widding, *Norrøn Fortællekunst*. Kbhvn 1965, passim.

status uttalanden om hedniska omständigheter i allmänhet har i sagorna. Strömbäck skriver: »Minnena om specifikt hedniska institut hade vid denna tid [d.v.s. vid sagornas nedtecknande, av Strömbäck huvudsakligen förlagt till 1200-talet] börjat fördunklas, medan däremot ännu folktron levde sitt friska liv oavsett religionsskifte och kyrklig propaganda.» »Sagornas religionshistoriska betydelse faller framför allt inom folktrons och folksedens område. I dem möta oss ödestro, drömmar och varsel, fylgjur och hamnskifte, gengångare och demoniska väsen, trolldom, förgörelse och förbannelse, maktbegåvade eller framsynta personer» osv.⁵ I enskilda sagor kan man emellertid märka en strävan efter att nedtona sådana partier som innehåller övertro och hedniska moment. Hallvard Lie påpekar att det föreligger en påfallande diskrepans mellan Egils grundmurade rykte som »trollkarl» och de episoder i sagan där hans magiska färdigheter spelar en roll. De senare behandlas strängt taget ganska summariskt. Detta faktum vill Lie tillskriva sagaförfattarens strävan att ge rationella förklaringar till märkliga händelser, vari sagans inblandade personer uppenbarligen vill se resultatet av magiska krafters inverkan.⁶

Skaldediktningens villkor i det hedniska samhället är mera svårångade. Enligt myterna lyckades skaldernas gud Odin i urtiden stjäla skaldemjödet, symbolen för diktkonsten, från jätten Suttungr. Det faktum att människorna har lyrisk talang i så olika utsträckning beskrivs inom ramen för den gamla tron på ett uttrycksfullt sätt: Odin låter vissa utvalda människor få del av mjödet, och de får därigenom förmåga till poetiskt skapande. Helt naturligt kommer skalderna att stå i ett personligt förhållande till diktarguden. Detta speglas också ofta i deras diktning, inte minst i *Sonatorrek*, t.ex. när Egill säger: *Áttak gótt / við geirs dróttin, / gerðumk tryggir / at trúa hónum* (str. 22).⁷ Ännu Hallfrøðr Óttarsson vandræðaskáld röjer något av samma inställning, till och med efter det att han tagit dopet.⁸

Känslan av utvaldhet ger skalderna en alldeles särskild självmedvetenhet. Det är vanligt att de prisar sin egen diktning och diktarförmåga i sina kväden även när huvudämnet består i något helt annat. Ett ytterlighets-exempel i Egils diktning utgör *Arinbjarnarkviða*, vari Egill faktiskt uppehåller sig mindre vid Arinbjörn än vid sin egen verksamhet som skald. Det är möjligt att sådant självberöm var avsett att indirekt ge glans åt de personer som lovkväden riktades till, eftersom det kunde tänkas understryka vilken stor skald som frambar sin hyllning.

Skaldediktningens förhållande till den hedniska tidens metafysiska före-

⁵ D. Strömbäck, *Sejd*. Sthlm & Kbhvn 1935, s. 4 resp. 3.

⁶ H. Lie, *Jorvikferden*. Et vendepunkt i Egil Skallagrímssons liv. *Edda* 33 (1946), 145—248.

⁷ Såväl *Egils saga* som *Sonatorrek* citeras efter *Egils saga Skalla-Grimssonar*. Sigurður Nordal gaf út. Rvík 1933.

⁸ Se t.ex. *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*. Udg. [...] ved Finnur Jónsson. B. I. Kbhvn & Kra 1912, s. 158, str. 7. Jfr äv. Hofgarða-Refr Gestssons vittnesbörd, *ibid.*, s. 295, str. 3. Skaldediktning citeras genomgående efter den angivna utgåvan, hädanefter förkortad *Skj.*

ställningar har diskuterats en hel del. Magnus Olsen har mer än de flesta velat förfäktat att det finns ett samband mellan de mest utmärkande dragen i skaldediktningen (kenningbruket, rimförhållandena etc.) och föreställningar av sakral karaktär. Han har också jämfört med begravningsdiktning i runinskrifter. Olsens idéer har upptagits och vidareutvecklats av Lie, som vill se även skaldediktningens invecklade ordföljd i ett magiskt perspektiv.⁹

Diktningens mer eller mindre religiösa status bör följa av föreställningen om diktarförmågans förutsättning: skalden har fått del av det gudomliga mjödet. Skaldernas höga uppskattning av den egna diktningen har således sin grund i parallelliteten mellan varje enskild dikt och det gudomliga diktarmjödet, d.v.s. de känner sig delaktiga i en överjordisk förmåga. Jämställdheten mellan de konkreta kvädena och den religiöst förankrade inspirationskällan framgår klart av kenningbruket. Samma kenningar används för bådadera. En fri växling mellan det jordiska och det mytologiska perspektivet återfinns exempelvis hos Eyvindr Finnsson skåldaspillir. Hans *Háleyggjatal* inleds på följande sätt:¹⁰

1. *Viljak hljóð
at Hóars líði,
meðan Gillings
gjöldum yppik,
meðan hans ætt
í hverlegi
galga farms
til goða teljum.*

2. *Hinn es Surts
ór sökklöslum
farmognuðr
fljúgandi bar.*

Den dikt som avses i första strofen är den som Eyvindr just börjat framföra, dvs. *Háleyggjatal*. För denna enskilda dikt används kenningar som *Hóars líð*, *Gillings gjöld* och *hverlög galga farms*, som transponerar kvädet till ett mytologiskt plan. I andra strofen har begreppsskillnaden fullständigt suddats ut då Eyvindr säger — fortfarande om sin egen dikt — att Odin hämtat den från jättarnas värld, vilket egentligen bara kan gälla diktarmjödet.

Det verkar som om det är angeläget för skalderna att framhäva denna identitet. I en inledning på flera strofer kan skalden stundom mångordigt

⁹ H. Lie, o.a.a., s. 147 not 11. Jfr dens., *Skaldestilstudier. Maal og minne* 1952, s. 1—92; samt dens., "Natur" og "unatur" i *skaldekunsten*. Oslo 1957, passim.

¹⁰ *Skj.* B. I, s. 60.

omtala att han gjort ett kväde, han kan klargöra vem det riktar sig till el. dyl. Det aktuella kvädet omnämns flera gånger, i ett kenningspråk som formellt syftar på det gudomliga diktarmjödet. Ett typexempel är inledningen till Einarr Helgason skálaglamms kväde *Vellekla*:¹¹

1. <i>Hugstóran biðk heyra,</i> <i>heyrl jarl Kvasis dreyra,</i> <i>foldar vörð á fyrða</i> <i>fjarðleggjar brim dreggjar.</i> 2. <i>Ullar gengr of alla</i> <i>asksoðgn, þess 's hvot magnar</i> <i>byrgis boðvar sorgar,</i> <i>bergs geymiló dverga.</i> 3. <i>Hljóta munk, né hlítik,</i> <i>Hertýs, of þat frýju,</i> <i>fyr orþeysi at ausa</i> <i>austr víngnóðar flausta.</i>	4. <i>Þvít fjolkostigr flestu</i> <i>flestr ræðr við son Bestlu</i> <i>(tekit hefkr morðs til mærdar)</i> <i>mæringr an þú færa.</i> 5. <i>Eisar vágr fyr (vísa</i> <i>verk) rognis mér (hagna),</i> <i>þýtr Óðrøris alda</i> <i>(aldr) hafs við fles galdra.</i> 6. <i>Nú 's þats Boðnar bára,</i> <i>berg-Saxa, tér vaxa,</i> <i>gervi í höll ok heyri</i> <i>hljóð fley jöfurs þjóðir.</i>

Diktkenningarna, (som i de citerade stroferna markerats med rak stil) åsyftar samtliga det gudomliga mjödet, företrädesvis med anspelning på detta mjöds tidigaste öden. »Handlingen» står här stilla, men en stark relation mellan dikten och mytens värld upprättas. Man kan anta att parentetiskt inflikade rader av typen *skekkik dverga drykkju* (Gísli Súrsson) och *mér 's fundr gefinn Þundar* (Völu-Steinn),¹² som är vanliga framför allt i lausavísa-diktningen, har en liknande funktion, nämligen att framhålla skaldens delaktighet i gudamjödet.

Lie har framhävt skillnaden mellan skaldediktning som *íþrótt* eller *list* och den anonyma Eddadiktningen som *fræði* eller *skemtun*.¹³ Denna distinktion förefaller vara alltför skarp. Ingen kunde bli en stor skald utan att vara *fróðr*, d. v. s. ha insikt i det som inte var man visste något om, framför allt mytologin. Detta förhållande illustreras tydligt av det faktum att när den gamla tron börjar blekna i folks minne måste tidens största litterära personlighet, Snorri Sturluson, för skaldernas skull utarbета en handbok, *Skáldskaparmál* (och senare *Gylfaginning*), som nästan uteslutande innehåller mytologisk *fræði*. Snorri vänder sig uttryckligen till unga skaldar som önskar lära sig skáldskapens mål med uppmaningen att de skall lära sig hans bok *til fróðleiks ok skemtunar*.¹⁴

¹¹ *Skj.* B. I, s. 117.

¹² *Skj.* B. I, s. 104 resp. 93.

¹³ Skaldestil-studier, s. 9.

¹⁴ *Skáldskaparmál* kap. I enl.: Snorri Sturluson, *Edda*. Udg. af Finnur Jónsson. 2 udg. Kbhvn 1926, s. 74. I Árni Jónssons, *Gudmundar drápa* str. 78 kallas skalden för *Eddu listar yfirmeistar* (*Skj.* B. II, s. 461), men detta är en sen dikt.

Sålunda är *fræði* en förutsättning för *skáldskapr*, och det är delvis i förtrogenheten med »forn kunskap» som skaldernas självkänsla bottnar. En antydan om detta finner man i kenningar för diktaren, såsom *fræða spillir* hos Holmgöngu-Bersi Véleifsson och *Hárbarðs véa fjarðar sunds sannreynir* hos Ulfr Uggason.¹⁵ Här om vittnar också en sådan dikt som Steinþórs, som visserligen i första hand är ett slags färdighetsbevis (*íþrótt*) men samtidigt en gåta som endast kan lösas av den som är invigd i ting som är förborgade för vanliga människor (*fræði*).¹⁶ Här röjs samma stolta attityd som man också träffar på i många runinskrifter. Runristarna framhäver gärna i klartext sin överlägsna runkunskap med någon vändning av typen »den som kan må tyda runorna». Vissa parentetiska kommentarer i Eddadikterna är av samma slag, t.ex. *fár kann ósnótr svá* (*Háv.* 159: 6), *enn þat fáir víto* (*Grm.* 18: 5, 22: 5), *enn þat uf hyggi hverr ósviðra apa* (*Grm.* 34: 3), *hverr kann um þat | goðmálugra | gorr at scilia* (*Hym.* 38: 2—4) etc., eller den mest kända av dem alla, det suggestiva omkvädet i *Völuspá: vítoð ér enn, eða hvat?*¹⁷

*

Skaldemjödets är inte endast en mytisk symbol som gör diktkonsten och de enskilda dikterna jämställda med den gudomliga inspirationen. Symbolen står för hela den sublimes visdomen, kunskapen om kosmologin och eskatologin och om alla varelsers villkor. Det är ingen tillfällighet att det är Odin, diktkonstens gud, som vet mest om sådant. När myten berättar om hur Odin rövade mjödets från jättarna är detta en konkretisering av Odins förvärvande av den högsta visdomen. Jättarna framställs gärna som ett hot mot världsordningen, men det är också en vanlig utsaga om en jätte att han är *hundvíss*. Att jättarna har ett rykte om sig att vara speciellt visa beror just på att de är förtrogna med tillvarons randomnessen; det finns en tydlig relation mellan jättvärlden och dödsriket.¹⁸ Odin måste därför gå på gång ge sig i lag med jättarna för att utöka sin visdom. Förklädd och under antaget namn uppsöker och utfrågar han dem. Myterna om hur han besegrar dem i kunskapsenvig är endast variationer på det gamla temat om hur han stal urtidsmjödets och därigenom blev delaktig i jättarnas *fræði*.

En direkt antydan om skaldemjödets natur får man i trädhängningsmyten i *Hávamál* 138 och följande strofer. Det sägs där att Odin skriande

¹⁵ *Skj.* B. I, s. 88 (str. 10) resp. 130.

¹⁶ *Skj.* B. I, s. 387. Min syn på denna strof redovisas utförligare i uppsatsen En dikt av Steinþórr, islänning (*Scripta Islandica* 26/1975, s. 46—53).

¹⁷ Den poetiska Eddan citeras efter *Edda. Die Lieder des Codex regius nebst verwandten Denkmälern*. Hrsg. von G. Neckel. 4. Aufl. von H. Kuhn. Heidelberg 1962. Om runinskrifter av den antyddas typen handlar t.ex. M. Olsens uppsats *Rúnar er ristur rýnastir menn* (*Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 5 (1932), s. 167—188); jfr A. Bæksted, *Målruner og troldruner*. Kbhvn 1952, s. 31 f.

¹⁸ H. R. Ellis, *The road to Hel. A study of the conception of the dead in Old Norse literature*. Cambridge 1943, passim.

upptog kunskap: *nam ec upp rúnar / æpandi nam* (*Háv.* 139: 4—5). Folke Ström har påpekat att det är *rúnar* i betydelsen 'hemlig visdom' snarare än skrivtecknen det gäller,¹⁹ liksom fallet är i *Vafþrúðnismál* 43 när jätten säger att han vet allt om *íptna rúnom oc allra goða*. Sekvensen *oc ec drycc of gat / ins dýra miadar, / ausinn Óðreri* (*Háv.* 140: 4—6) får uppfattas som en variation på *nam ec upp rúnar* i föregående strof.

*

Skaldekonsten torde således höra till samma verksamhetsområde som spådom, sejd och en rad andra magiska aktiviteter. Deras gemensamma kännetecken är den alldeles speciella insikt som krävs av utövaren. Men inte ens den invigde får något gratis. Det behövs alldeles speciella tillvägagångssätt för att målet skall uppnås antingen man ämnar utforska framtiden, inhämta hemlig visdom eller bedriva trolldom av något slag.

Folke Ström diskuterar hur en människa troddes besitta en exceptionell andlig kraft i dödsögonblicket just genom sin närhet till döden.²⁰ Han hävdar vidare att även fullt levande människor ansågs ha samma kraft om de försatte sig i ett sinnestillstånd liknande den döendes. För att råka i detta tillstånd kunde man tillgripa vissa yttre medel, till stor del plågsamma för utövaren. I mytens värld är Odin den store magikern. I *Hávamáls* trädhångningsmyt hänger han i det vindpinade världsträdet utan mat och dryck, därtill sargad med ett spjut. Han sitter mellan eldarna i Geirrøðs sal hungrande i åtta dygn enligt *Grímnismál*. Han riskerar sin egen säkerhet när han ger sig i kast med de hängda, såsom Þórbiörn Brúnasons kenning *hanga heimpinguðr* (om Odin) tycks antyda att han gjort.²¹ Över huvud taget skyr Odin inga medel utan lever hela tiden farligt. Det är det pris man får betala för den yppersta visdomen.

När människor eftersträvar den förborgade kunskapen gäller samma förutsättningar. Den måste under största fara hämtas från tillvarons absoluta utkanter, som då Odin hämtar diktarmjödets hos jättarna. I människornas värld kopierar man delvis myternas tekniker. Sejd utövas bland människor lika väl som i gudavärlden, förmodligen efter principiellt samma ritual,²² och om män som vill utforska det fördolda säger en visman i *Orkneyinga saga*: *þara með þestur ok vökur ok ætla, at þar af myni þeim veitask þeir hlutir, er þeim er forkunni á at vita*.²³ Liksom skaldediktningen segt håller sig levande i Västnorden är det framför allt där som trolldomsutövningen har sitt starka fäste. I *Heimskringla* I kap. 34 omtalas det exempelvis att en broder till Eiríkr Blóðøx, Rognvaldr, brändes tillsammans med åttio sejdmän. Detta sker under Egils levnad. Adam av Bremen vet att

¹⁹ *Den döendes makt och Odin i trädet* (= GHÅ 53. 1947: 1), isht s. 65.

²⁰ A. a.

²¹ *Skj.* B. I, s. 199.

²² Strömbäck, o.a.a., passim.

²³ *Orkneyinga saga*. Finnbogi Guðmundsson gaf út. Rvík 1965, s. 91.

berätta om Norge att där finns ovanligt många *divini et augures et magi et incantatores*.²⁴ Så sent som på 1300-talet är det nödvändigt att i offentliga föreskrifter stämpa vissa magiska bruk som svåra förseelser, däribland det att man *sitr* [...] *vti til frodleiks*.²⁵ Förbudet tyder rimligen på att bruket fortfarande var helt levande.

Under de extraordinära psykiska tillstånd som tänktes kunna uppnås på olika sätt troddes själen vara skild från kroppen för att fritt eller i en annan gestalt än den kropp den normalt dvaldes i kunna skickas iväg som kunskapsförmedlare.²⁶ Enligt *Heimskringlas Ynglingasaga* och *Lokasenna* 24 är Odin väl förtrogen med »hamnskifte» av detta slag. I myten uttrycks denna hans förmåga som att han sänder sina korpar Huginn och Muninn (märk namnens betydelse!) över världen som sina kunskapare (*Grm.* 20; jfr nedan s. 162). I de isländska prosaberättelserna nämns det ganska ofta om folk att de hade hamnskiftesförmåga eller att de var synska på något sätt. Under sömn antogs själen likaså vara skild från kroppen och drömmen spelar mycket riktigt en viktig roll i sagorna.²⁷

Egils farfar Kveld-Úlfr påstås ha haft hamnskiftesförmåga. Han presenteras på följande sätt i *Egils saga*: *Úlfr hét maðr, sonr Bjálfa ok Hallberu, dóttur Úlfs ins óarga; hon var systir Hallbjarnar hálftrólls í Hrafnistu, föður Ketils hængs. [— —] En dag hvern, er at kveldi leið, þá gerðisk hann styggr, svá at fáir menn máttu orðum við hann koma; var hann kveldsvæfr. Þat var mál manna, at hann væri mjök hamrammr; hann var kallaðr Kveld-Úlfr*.²⁸ Belysande är Kveld-Úlfs och Skalla-Gríms strid med kungens sändemän Sigtryggr och Hallvarðr. Denna tilldrar sig på kvällen *ok svá er sagt, at þá hamaðisk hann* [dvs. Kveld-Úlfr], *ok fleiri váru þeir forunautar hans, er þá homuðusk. Þeir drápu menn þá alla, er fyrir þeim urðu; slíkt sama gerði Skalla-Grímr, þar er hann gekk um skipit; létu þeir föðgar eigi, fyrr en hroðit var skipit*.²⁹

Skalla-Grímr har likadana våldsamma utbrott vid ett par tillfällen i sagan. Även Egils vanligen så utåtriktade bror Þórólfr visar stundtals sådana tendenser. Lie har antagit att hela mýramannaätten haft högspänt psyke, som yttrat sig dels i oproportionerliga vredesutbrott och mera

²⁴ Att Norge var trollkarlarnas förlovade land framgår av Adams uppskattande beskrivning av de åtgärder Ólafr den helige hade vidtagit: *Dicunt eum* [dvs. Olaph] *inter cetera virtutem opera magnum zelum Dei habuisse, ut maleficos de terra disperderet, quorum numero cum tota barbaries exundet, precipue vero Norvegia regio monstris talibus plena est. Nam et divini et augures et magi et incantatores ceterique satellites Antichristi habitant ibi, quorum prestigii et miraculis infelices animae ludibrio demonibus habentur. Hos omnes et huiusmodi beatissimus rex Olaph persequi decrevit, ut sublatis scandalis firmius coalesceret in regno suo christiana religio.* Citerat efter Adam von Bremen, *Hamburgische Kirchengeschichte*. 3. Aufl. Hrg. von B. Schmeidler. Hannover & Leipzig 1917, s. 117.

²⁵ Textstället anförs i Strömbäcks o.a.a., s. 107.

²⁶ Se t.ex. Ström, o.a.a., isht kap. 2—3, Strömbäck, o.a.a.

²⁷ Relevanta textställen diskuteras utförligt av Ström (o.a.a., s. 47 ff.) och de Vries (*Altgerm. Rel. gesch.* I, s. 221).

²⁸ *Egils saga*, s. 3 f.

²⁹ *Ibid.*, s. 69.

allmänt psykisk labilitet, dels i intellektuellt skapande verksamhet. Det är helt klart att det inom släkten finns en utpräglad dragning åt såväl diktarverksamheten som sysslandet med det ockulta.³⁰ Lie har genom att djupare analysera de knapphändiga uppgifterna i sagan klarlagt vilken avgörande betydelse trolldom och magi har i Egils liv. Egill är en av de verkligt stora »trollkarlarna» i den västnordiska litteraturen.

*

Egill trodde otvivelaktigt på trolldomens makt och på sin egen principiella förmåga att få de överjordiska krafterna på sin sida. Framhävas skall — som också Lie gör — Egils tekniska noggrannhet då han går till verket med sin trolldomsutövning. Episoden med den sjuka flickan (kap. 72) visar detta tydligt. Först oskadliggör Egill omsorgsfullt de felaktigt ristade runorna på valbenet, därefter genomgår han med samma noggrannhet den procedur som slutligen leder till flickans helbrägdagörelse. Lie understryker med rätta Egils »fanatiska tro på kraften i de midler som brukes».³¹

Dessa omständigheter bör man hålla i minnet vid en bedömning av kap. 78. Reaktionen efter Boðvars högläggning har vanligen tillmätts stor betydelse då man karakteriserat Egill. Berättelsen om själva gravläggningen har säkert inget »historiskt» värde; det har ofta påpekats att sagan här bär spår av hjältediktningens stående stileffekter. Däremot har det följande partiet, vari Egils uppträdande efter hemkomsten beskrivs, stor betydelse för såväl sagans förlopp som för vår uppfattning av *Sonatorrek*, eftersom det förlägger diktens tillkomst till dagarna efter Boðvars begravning. Lie — för att ännu en gång hänvisa till denne forskare — jämför Egils beteende såsom det framställs i sagan med Kveld-Úlfs då denne får reda på sonen Þórólfs död. Egils uppförande skildras mer utförligt, men man kan ändå konstatera långtgående likheter: *Kveld-Úlfr spurði fall Þórólfs sonar síns; varð hann hryggr við þessi tíðendi, svá at hann lagðisk í rekkju af harmi ok elli. Skalla-Grímr kom opt til hans ok talði fyrir honum, bað hann hressa sik* [— —] *Kveld-Úlfr kvæð visu* (s. 60). Reaktionen är densamma för dem båda. Liksom Skalla-Grímr träget uppsöker sin far och slutligen får honom att fatta mod stänger Egils dotter Þorgerðr in sig tillsammans med Egill och överlistar honom slutligen. I bägge fallen resulterar apatin i en dikt.

Det har här framhållits att diktkonsten hör till samma kunskapssfär som annan extraordinär »visdom». Man vet ganska mycket om hur sådan visdom erhöles. Bland annat krävdes anspända psykiska tillstånd, som delvis kunde uppnås genom vissa tekniker. Huruvida diktarinspirationen framkallades på liknande sätt framgår inte av några explicita uttalanden i litteraturen, men antydningar finns. Exempelvis försäkrar Bjarni Kol-

³⁰ Som Guðmundur Finnbogason framhåller är Egill släkt med åtskilliga norsk-isländska skaldar, delvis mycket framstående (*Íslendingar*. Rvík 1933, s. 15 ff.).

³¹ Jorvikferden, s. 220.

beinsson att han inte vunnit diktarförmågan genom att sitta under hängda,³² en metod att få en dryck av kunskapsmjödet som vi känner igen från andra sammanhang.

Av kap. 78 i sagan framgår det att Egill isolerar sig, avstår från mat och dryck och stannar i sin säng. Orden ur *Hávamál* gör sig påminna: *Við hleifi mic sældo | né við hornigi* (139: 1—2); eller *Grímnismál*: *Átta nætr | sat ec milli elda hér, | svá at mér mangi mat né bauð* (2: 1—3). Nordal ansåg att berättelsen i sagan var desto mer trovärdig som bland annat folket kring Egill inte förstod vad han höll på med (ovan s. 153). Det var nog emellertid precis vad de gjorde. Egill har medvetet försatt sig i ett tillstånd som av samtiden uppfattades som en situation där en människas *hugr* har lämnat kroppen för att operera på egen hand. I detta läge gällde det att vara ytterst försiktig så att inte den frånvarande själen avskildes från kroppen för all framtid. Om så skedde blev vederbörande *hugstolinn* eller *hamstolinn*, som är detsamma som *vitstolinn*.³³ Det är därför som gårdsfolket på Borg, när Egill ligger helt passiv i sin säng dygn efter dygn, inte vågar tala till honom. Jämför vad som sägs som Kveld-Úlfr: *þá gerðisk hann styggr, svá at fáir menn máttu orðum við hann koma* (s. 4).

Det finns några utförliga beskrivningar av situationer där folk tycks eftersträva ett hamnskiftesliknande tillstånd. Personen i fråga går vanligen och lägger sig för sig själv. Kravet på isolering återkommer ständigt. Omgivningen instrueras att inte tilltala den som genomgår hamnskiftesproceduren. Strömbäck diskuterar flera belysande textställen.³⁴ Det är i detta perspektiv Egills isolering får ses. Man kan jämföra vad myterna förtäljer. Det talas i *Grm.* 20 om Odins korpar som flyger över jorden varje dag. Odin är orolig för dem. Om hans *hugr* och *munr* inte skulle återkomma skulle han mista förståndet, i sanning ett bistert öde för vishetens gud.

Egill tók at hressask, svá sem fram leið at yrkja kvæðit, meddelar sagan (s. 256). Egill har svultit sig och ökat sin plåga genom att tugga på salt tång. Sagans rationalisering av tångätandet kan förklaras med att vissa tångarter verkligen är ätliga och fortfarande brukas som människoföda på Island.³⁵ Vi får en indikation om att Egill är kraftigt medtagen: då han

³² *Jómsvíkingadrápa 2* (*Skj.* B. II, s. 1).

³³ I. Reichborn-Kjennerud et al., *Medisinens historie i Norge*. Oslo 1936, s. 54. Jfr äv. vad en förment trollkunnig kvinna från Namdalen uppger år 1660: »att der er it word [jfr sv. *vård*] i mennischens bryst, som faar ude om natten, naar dj soffer. Och dersom der da kommer en vnd and offuer den, saa den iche kommer igien till mennischen, saa bliffuer det mennische aff med sin forstand igien, vden det schier strax paa en dag eller 2» (citerat efter N. Lid, *Folketru* [= Nordisk kultur 19]. Sthlm, Oslo & Kbhvn 1935, s. 12).

³⁴ O.a.a., s. 182 ff.

³⁵ Detta har Gun Widmark gjort mig uppmärksam på. Att Egill äter tång som ett led i självplågeriet kan jämföras med att giljakernas shamaner (bl.a.) dricker havsvatten (L. Sternberg, *Die Religion der Giljaken. Archiv für Religionswissenschaft* 8 (1905), s. 244—274, 456—473, isht s. 462). Likheter mellan fornnordisk trolldom och magi hos andra cirkumpolara folk har ofta framhävts, t.ex. av Strömbäck (o.a.a., passim), senare av M. Eliade (*Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*. 2ème ed. Paris 1968, isht s. 299—305).

hämtar sig används samma uttryck för att återge detta som då Kveld-Úlfr övervinner sitt sjukdomsliknande tillstånd. Det sägs att Egill började *hressask* allt eftersom det gick framåt med kvädet, och Skalla-Grímr ber Kveld-Úlfr *hressa sik* (s. 60). Traditionen bevarar även en direkt utsaga av Egill om detta tillstånd. Då dottern uppmanar honom att dikta ett arvkvåde efter Bøðvar svarar Egill att han nog inte orkar dikta något (s. 244). På samma sätt brukar det omtalas att folk som avskilt sin *hugr* från kroppen är medtagna efter det att den återvänt. Det framgår klart av texterna att detta förfarande innebär en fysisk och psykisk kraftprestation av ansenliga mått.³⁶

Som sammanfattning kan det konstateras att historien om hur Egill diktade *Sonatorrek* innehåller påfallande många drag som brukar känneteckna beskrivningar av hamnskifte. Han såsom andra trollkarlar går till sängs och isolerar sig, fastar och plågar sig. Omgivningen brukar tillhållas att inte störa seansen, och Egils gårdsfolk »vågar» inte tala till honom. Tidpunkten är också väl markerad. Det hela börjar på kvällen, efter höglaggningen av Bøðvarr. Höjdpunkten nås likaledes på kvällen eller natten (Ásgerðr erbjuder Þorgerðr kvällsvard vid ankomsten). Hamnskifte tycks även annars äga rum företrädesvis på kvällen. Efteråt är Egill uttröttad, men han hämtar sig medan dikten tar form. Man minns orden ur *Háv.* 141, upplösningen på trädhångningsmyten: *Þá nam ec frævaz | oc fróðr vera | oc vaxa oc vel hafaz* (spärrat av BR).

*

Det förda resonemanget får vissa konsekvenser för synen på *Sonatorrek*. Diktens fasta förankring i den hedniska tron betonas allmänt och är således inget nytt. I en uppmärksam analys har Sigurður Nordal hävdad att det är Egils egen religiösa kris som återspeglas.³⁷ Min uppfattning om dikten skiljer sig från Nordals, men viljan till kamp, uppgörelse och hämnd är otvivelaktigt ett genomgående drag i *Sonatorrek*. I stroforna 6—7 klagar Egill över hur makterna farit fram med honom, men redan i nästa strof skakar han hotfullt sitt svärd mot havsjätten. Senare i dikten (str. 22—23: 1—4) riktas harmen även mot Odin.

På Odin är Egill uppenbarligen besviken, för honom hade Egill litat på. Odin har ju gett honom den gåva som är värdefullare än andra: skaldekonsten. Egils reaktion får förstås mot bakgrund av den föreställningsvärld som var hans. För trollkarlen Egill är det en allt överskuggande angelägenhet att med alla medel få makterna på sin sida. När någon olycka drabbar honom är det ett tecken på att hans magiska kraft är otillräcklig. Lie har

³⁶ Se t.ex. *Orkn. saga*, s. 92 samt flera textställen citerade av Strömbäck (o.a.a., s. 85, 184, 187 f. m.m.). Det kan också påpekas att Þorsteinn är mycket medtagen efter sin olycksbådande dröm i inledningen till *Gunnlaugs saga ormstungu*. Þorsteinn är Egils son.

³⁷ Átrúnaður Egils Skallagrímssonar. *Skírnir* 1924, s. 145—165.

visat att händelserna kring *Höfuðlausns* tillkomst betecknar en vändpunkt i Egils liv ur denna synvinkel. Jag skulle vilja hävda i samma anda att *Sonatorrek* är ett dokument om en negativ kulmen i Egils trollkarlsliv. Dikten beskriver situationen från Egils synpunkt sedan han börjat drabbas av olyckor. När besvärligheterna hopar sig över honom tar han det som en utmaning, och han samlar sig till en kraftdemonstration. Den får formen av ett kväde, vari Egill ger utlopp för sin vrede mot de makter som svikit honom.

Den största förlust han rönt är Bøðvars död. Det framgår klart av dikten. Därför är det naturligt att i första hand havets makter blir målet för hans angrepp. Han vet att han inte kan komma åt havsjätten Ægir och Rön, hans maka, genom konventionell hämnd. Annars brukar Egill och hans fränder inte töva att utkräva sådan. I stället ger han sig i kast med havsjätten på villkor som påminner om Odins då denne utmanar Vafþrúðnir och andra jättar i kunskapsenvig. Det är säkert ingen tillfällighet att Ægir får benämningar som *qlsmiðr* (str. 8) och *hrosta fens hilmir* (str. 19). De markerar Egils val av vapen i duellen: det är diktarmjödets, skaldeförmågan och den yppersta insikten han nu uteslutande förlitar sig på.

Det är också i den andan dikten utmynnar. I strof 22—24 framhävs Egils egen diktarskicklighet. Visserligen känner han sig kringränd och lurad, ungefär som Odins motståndare i *Grímnismál*, Geirrøðr, måste ha gjort då Odin säger till honom att vännerna sviker honom (*Grm.* 52: 3). Egill har emellertid en fördel i förmågan att kunna avslöja falska vänner (str. 24). Denna egenskap och den värdefulla förtrogenheten med skaldskapens mål — med allt vad detta innebär — gör att Egill, trots att han känner sig klämd mellan sköldarna, frimodigt inväntar de mörka makternas anlopp: *Nú erum torvelt | ... | skalk þó glaðr | með góðan vilja | ok óhruggr | heljar biða* (str. 25).

Om andeningen i *Sonatorrek* uppfattas så som redovisats här behöver diktens tillkomst inte nödvändigtvis knyts till den tid som följde omedelbart efter Bøðvars död. Huvudsyftet är inte att hugfästa den unge Bøðvars duglighet.³⁸ Dikten är ett vittnesmål om Egils eget sista desperata försök att återupprätta sin ställning som magiker; han vill återfå förmågan att påverka de metafysiska krafterna. Det är inte lätt för honom, ty det han måste dikta om väcker sorgen till liv (str. 2). Men han är tvungen att bevisa att han en gång för alla fått bot för sina olyckor genom att invigas i den speciella visdomen (str. 23: 7). Observera att Odin som förlänat denna gåva kallas *Míms vinr* (str. 23: 5). Mímr är i mytologin den personifierade visheten.

Egill är nog med att redan från början markera vilket starkt vapen han

³⁸ I en kommentar till ordet *torrek* (*Egils saga*, s. 257) säger Nordal: »vera má, að í heiti kvæðisins sé varðveitt upprunalegri merking: torsótt hefnd.» Denna innebörd låter sig väl förenas med den åsikt som framlagts här. Intresset är centrerat kring Egils egen situation, hans dilemma som består i att sönerna inte kan bli hämnade på vanligt sätt.

har att sätta upp mot de mörka makterna. I inledningsstrofen talar han om att dikten är svår att dra *ór hugar fylgsni* (str. 1: 8). Så långt är det ännu fråga om hans egen enskilda dikt. Omedelbart därefter etableras dock identiteten mellan denna hans dikt och den totala kunskapen, Odins gåva. Stroferna 2 och 3: 1—4 är nämligen en direkt variation på str. 1, men här har perspektivet förskjutits från den konkreta dikten till det gudomliga diktarmjödets genom den utförliga diktkenning som används (*fagnafundur / Friggjar niðja, / ár borinn / ór Jotunheimum* etc.). Det är medvetandet om att han delar denna yppersta visdom som gör att Egill ändå bidar Hel utan att känna sig kuvad.

Egill har således kämpat mot ondskefulla makter som han trodde hotade honom. Han har fått uppbjuda all sin andliga förmåga. Om han för att stärka sin ande följt den ritual av självplågeri och isolering som diskuterats ovan är det enbart vad som kunde förväntas av en trollkarl. Vare sig det är ett historiskt faktum att Egill gått tillväga på detta sätt eller ej, är det fullt rimligt att traditionen påstod det om honom. Lika förståeligt är det att uppgifterna om Egils trolleri senare, i ett ändrat religiöst klimat, kunde bli nedtonade eller omtolkade, bemängda med episka drag för att slutligen reduceras till förbryllande parenteser i berättelsen.³⁹

³⁹ När denna artikel avslutas är tillkomsten av *Sonatorrek* aktuell även ur en annan synvinkel. Gösta Holm diskuterar sagans uppgift om att Þorgerðr ristade dikten med runor (Litteratur i runskrift och ett västgötskt ortnamn. *Nordiske studier. Festskrift til Chr. Westergård-Nielsen*. Kbhvn 1975, s. 103—121).

MAJ-LIS HOLMBERG

Om Finland och övriga finnländer i den isländska fornlitteraturen

Alltsedan dunkel forntid har skandinaverna både i sin mytologi och i sin diktning blickat mot öster. I detta väderstreck framträder i den isländska fornlitteraturen, först och främst i sagalitteraturen, redan tidigt i riklig mängd namn och tilldragelser som riktar läsarens uppmärksamhet på såväl landområdena och vattnen kring det nuvarande Finland som direkt på detta land självt.

Avsikten med denna undersökning är att försöka ringa in den isländska fornlitteraturens syn, sådan den öppnat sig för den isländske läsaren, på det område som i våra dagar bär namnet Finland och på de människor som bodde där. Härvid är vi tvungna att ta hänsyn till framställningen i samma litteratur av också övriga, angränsande finnländer. Med »finnländer» avser jag här de områden som för den isländske sagaläsaren med all sannolikhet måste ha framstått som vad de i stor utsträckning också var, d.v.s. bebodda av sinsemellan besläktade folk, »finnfolk» i min terminologi. På så sätt får vi en bild i stort av sagornas syn dels på alla finnländerna, dels på det territorium som i fornlitteraturen utgör dagens Finland, däri inberäknad den till arealen anspråkslösa del av det nuv. Finland som i fornlitteraturen uttryckligen kallas vid detta namn.

Vad det nuvarande området Finland och dess invånare beträffar, var det praktiskt taget enbart just i sagorna som islänningen ända fram till förra hälften av 1800-talet hämtade sina intryck av land och folk. Vid denna tidpunkt börjar emellertid också ett Finland och ett finländskt folk (enl. gängse nordisk terminologi mest kallat »finskt») som moderna begrepp småningom tränga in i islänningens medvetande. Ny dyker dels de första spåren av finländsk litteratur (nästan enbart finlandssvensk och framför allt i form av översättningar) upp på Island, dels börjar den anspråkslösa isländska tidningspressen, till en början i sporadiska notiser, uppmärksamma det moderna Finland och dess invånare. Men ännu rätt länge efter denna tid kan vi självfallet hos islänningen i gemen räkna med ett parallellt, tämligen långsamt avklingande inflytande från de ända in på 1900-talet flitigt lästa sagorna och deras syn på det östligaste av de nordiska länderna. Också med tanke på detta har det sitt givna intresse att försöka sammanfatta den isländska fornlitteraturens bild av Finland och dess invånare.

Nordens öster i fornlitteraturens poesi och prosa

I eddadiktningen är nordens öster framför allt en mytisk värld; i skaldediktningen bär den vissa drag av sin aktuella verklighet. Men det är först och sist i *sagalitteraturen* som trakterna öster om Skandinavien tar gestalt, utkristalliseras ur en blandning av fantasteri och fakticitet. Det sker såväl i forntidssagorna som i släkt- och i konungasagorna.

Under det av C. C. Rafn präglade namnet *fornaldarsaga* sammanfattas ju, som de Vries påpekar, »Literaturwerke sehr verschiedener Art» (Altn. lit.-gesch. II, 464). Rafn själv säger i företalet till den av honom i Köpenhamn 1829—30 publicerade första samlade utgåvan Fornaldar sögur Norðrlanda I—III, att *forntidssagorna* »greina frá atburðum þeim, er orðit hafa hér á Norðröndum, áðr enn Ísland byggðist á 9du öld» (I, V). *Släkt-sagorna* (*Íslendingasögur*) utspelas som bekant ungefär fr.o.m. alltingets grundande 930 ett sekel framåt i tiden, medan *konungasagorna* (*konungasögur*) går vidare till senare hälften av 1200-talet. Särskilt är det i de fabulerande forntidssagorna handlingen gärna förläggs till de mindre välkända trakterna öster om det skandinaviska bosättningsområdet, där fantasin kunde ges friare tyglar. Men också både i släkt- och i konungasagorna tilldrar sig en hel del händelser och möter namn på länder, orter, folk och enskilda personer i och kring det nuvarande Finland, från Ishavskusten i norr till Finska vikens sydkust i söder, från Bottniska viken och Ålands hav i väster till vidsträckta delar av de nuvarande gränsmarkerna på ryska sidan i öster.

Det är bara en enda litterär genre, född ungefär samtidigt som de yngsta släktsagorna tecknades ned, som genom tiderna — tills den nära nog avlivades av den unga isländska nationalromantiken under det tidiga 1800-talet — har kunnat konkurrera med sagalitteraturen om den isländska folkgunsten: rimadiktningen, denna folkliga omskrivning på vers av redan existerande sagor eller sagamotiv, också sådana med anknytning till Finland. Här beaktar jag rimorna bara undantagsvis, eftersom de inte tillför sagornas bild av Finland eller de övriga finnländerna någonting väsentligt nytt.

Eddadiktningen kan praktiskt taget avfärdas med erinrandet om att en av de äldsta dikterna, *Völundarkviða*, ger en något mer konkret föreställning om landen i öster än de övriga som rör förhållandena i detta väderstreck. Den samgermanska mytiska titelgestalten, mästern Völund, är i dikten son till »finnarnas», d.v.s. lapparnas, konung. Han och hans bröder löper på skidor; vi möter namn som *Úlfdalir* och *Úlfjár* ('-sjö'); björnstek och björnskinns omtalas etc. Skaldedikternas relativt få anspelningar på de för oss aktuella trakterna behandlas här (på ett undantag när) lämpligast i anslutning till konungasagorna, där dikterna delvis har bevarats. På samma sätt betraktas de s.k. eddica minora slutligen naturligtast som den del av forntidssagorna de i stor utsträckning är.

Om den tryckta litteraturen och den otryckta

Fr.o.m. senare hälften av 1600-talet publiceras både enskilda sagor och mindre samlingsvolymerna såväl på Island som utomlands, närmast i Danmark och — inte minst — i Sverige. Om vi bortser från Peringskiölds ed. Heims Kringla och Björners Nordiska Kämpa Dater, två verk som intetdera torde nöts i den vanlige isländske läsarens händer, är det första större sammelvecket sagor i vilka nordens öster omtalas G. Schønings (m.fl.) Heimskringla I—VI (Havniæ 1777—1826). Redan Schønings utgåva visar ansatser till bl.a. vetenskaplig källkritik. Men större ambitioner i vetenskapligt hänseende spåras först i de två därpå följande stora sammelverken, utgivna i Köpenhamn som ett resultat av danskt-isländskt samarbete. Det ena var den serie konungasagor som under namnet Fornmanna sögur I—XII (Fms) publicerades 1825—37 av Det kongelige nordiske oldskriftselskab. Det andra var den ovannämnda samlade utgåvan forntidssagor från 1829—30, Fornaldar sögur Norðrlanda I—III (FsN), vars utgivare C. C. Rafn ju var en av Oldskriftselskabets drivande krafter. I synnerhet Fms var försett med för tiden utförliga kommentarer, av islänningen Sveinbjörn Egilsson (1791—1852), en av Oldskriftselskabets stiftare, känd skald, filolog m.m. Av Oldskriftselskabet utgavs bl.a. också en edition släktsagor i två band 1829—30 (ny utökad upplaga i fyra delar 1843—89). Härtill kommer så de talrika enskilda sagorna och mindre sammelverken. — Men när tryckningen inleddes, hade ju den imponerande mängden sagahandskrifter redan i generationer varit daglig läsning på gårdarna över hela Island, och den läsningen fortsattes också sedan sagorna blivit tillgängliga i bokform. Fastän största delen av handskriftsmaterialet under 1600- och 1700-talen hade hamnat i de danska och svenska arkiven, levde sagorna som förr vidare på Island med enastående livskraft, tack vare det oupphörligt växande antalet avskrifter. Slutligen övertogs så definitivt det präntade ordets uppgift av det tryckta.

I jämförelse med släkt- och konungasagorna representerar ju forntidssagorna till sitt litterära och ev. historiska värde ett sekundärt skikt i sagalitteraturen. Uppteckandet och bearbetningen av dessa sagor var, säger Sigurður Nordal, »en ny sejr for den populære smag i den originale sagaskrivning» (Nord. kultur VIII: B, 230). Men just härigenom vann forntidssagorna en utomordentlig spridning och popularitet. I det följande görs dock bara undantagsvis åtskillnad mellan historiskt och konstnärligt värdefullare och mindre värdefulla sagor. Naturligtvis har vi att räkna med en viss kritisk inställning också hos den isländske sagaläsaren i gemen till åtminstone forntidssagornas hantering av sitt objekt. I själva verket togs redan vid tiden för dessa sagors första skriftliga framträdande (mitten av 1200-talet), kanske t.o.m. tidigare, parti likaväl mot som för deras sannfärdighet (jfr Jón Helgason, *Norrøn litt.-hist.*, 196). Men då man betänker, att Island är ett land där överallt ett myller av folktrons gestalter ända in i sen tid levat kvar, faller det sig svårt att ens försöka dra några gränser för

denna gemene mans kritik, i synnerhet vad skildringarna av främmande länder och folk beträffar. Inte minst gäller detta just gudarnas, jättarnas och trolldomens gamla öster. Härtill kommer den ofullständiga kunskap, vi kunde säga okunskap, om de faktiska förhållandena i nordens östra utmarker som naturligt nog har varit typisk för den vanlige islänningen ända fram till modern tid. Vad åter sagornas litterära och konstnärliga kvaliteter beträffar, så har de säkert haft en viss suggestiv betydelse för läsarens anammande av stoffet — men knappast någon avgörande relevans för utformningen av den slutliga helhetsbilden av det nuvarande Finland och de människor som enligt sagorna bodde där.

Bl.a. med tanke på autenticiteten har i det följande anlitats framför allt de utgåvor av sagalitteraturen som stått den isländske läsaren till buds i synnerhet under 1800-talets förra hälft. Också kommentarer i kritiska upplagor från samma tid har beaktats. För ytterligare belysning på vissa punkter har dessutom en del yngre auktoriteter anförts. Citaten ur fornlitteraturen är givetvis liksom övriga bokstavs enligt återgivna, varför den något vacklande stavningen återgår på de citerade verkens varierande normalisering av handskrifternas text, ibland på de tryckta versionernas utgångspunkt i skilda handskrifter av samma saga. Där intet annat anges avser förkortningen »Hkr» Schönings (m.fl.) utgåva *Heimskringla 1777—1826* och citeras *Ynglingasaga*, *Haralds s. hárfagra*, *Saga Oh* och *Saga OT* enl. denna. För *Njáls s.* och *Egils s.* används de vanliga kortnamnen *Njála* resp. *Eigla*. Citaten ur *Eigla* återges efter utgåvan i *Íslenzk fornrit* (II, 1933).

Norðrlönd; Vestrvegr; Suðrvegar; Austrvegr

I sagorna framstår Europa i geografiskt hänseende indelat i huvudsakligen fyra olika »regioner»: *Norðrlönd* (»de nordlige Lande; især om de af Nordmænd beboede Lande; eller om de Lande hvor [— —] dönsk tunga taledes», Fritzner, *Ordbog*; »Líkliga þau lönd, hvar hin gamla danska tunga var töluð: Danmörk, Svíaríki og Noregr norðr til Finnmarkar, Færeyjar, Ísland og máské Hjaltland og nokkr hluti Englands», *Fms XII*, 331); *Vestrvegr-Veströnd* (landen 'väster om havet', Nordsjön, d.v.s. huvudsakligen Storbritannien och Irland, ev. dessutom delar av Frankrike — jfr Fritzner, *Ordbog*, *Fms XII*, 369 och Finnur Jónsson, *Hkr III*, 585); *Suðrvegar(-vegir)-Suðrlönd-Suðrríki* (»de sydlige Lande» [*Suðrvegar*], »de i Syd liggende Lande» [*Suðrlönd*], Fritzner, *Ordbog*; »Virðist að vera þau lönd sem þýðverskir menn bygðu; máské ogso norðrhloti Frakklands», *Fms XII*, 356); och slutligen det för oss aktuella *Austrvegr(-Auströnd-Austrríki)*, vars utsträckning närmare skall diskuteras härnedan, fornlitteraturens sammanfattande benämning på länderna bortom *Eystrasalt*, Östersjön. Det är knappast orealistiskt att anta, att länderna och folken i var och en av de tre sistnämnda regionerna för nordbon kom att framstå som varandra närstående på också andra grunder än de rent geografiska, på samma sätt som fallet var i hans egen region. Inte minst förefaller det sannolikt att den

som borta på Island stiftade bekantskap med folken i Austrvegr endast i fornlitteraturens framställning har kommit att uppfatta dessa avlägsna folk som fränder sinsemellan. Detta i synnerhet, som en del av dem i litteraturen förenas av liknande eller samma, utpräglade egenskaper och ibland t.o.m. delar namn med varandra (finnar-lappar och finnar-dåv. finländare, d.v.s. invånarna i sagornas Finland, ung. sydvästra hörnet av det nuvarande).

På tal om författarna till forntidssagorna säger Finnur Jónsson, att deras geografiska kunskaper, i synnerhet rörande »Østersølandene», kan vara tämligen bristfälliga (Den isl. litt. hist., 332). Det är nog så riktigt. Sagorna över huvud uttrycker sig i allmänhet rätt svävande om geografiska förhållanden, inte minst just i det fjärran, mångomtalade Austrvegr. Några exakta gränser för Austrvegr kan därför knappast dras upp. Ursprungligen torde namnet 'Östervägen' ha betecknat segelleden österut längs Finska viken utmed det nuv. Finlands sydkust. Ordet *austrleið* förekommer i den till Finland anknytande bekanta strofen från början av 1000-talet, författad av Sigvatr Þórðarson, den mest kände av Olav den heliges hirdskalder (jfr längre fram). Småningom har namnet Austrvegr så utvidgats att omfatta också de länder som låg längs denna österled och vissa av de länder den ledde till. Närmast i denna betydelse möter oss namnet i sagorna. Fms (XII, 264) försöker sig på en detaljerad definition av Austrvegr. Det heter: »Þannig kölluðust löndin sunnan og austan við Eystrasalt frá Meklenborg og austr til Gandvíkur eða Hvítahafsins, til aðgreiningar frá Suðrlöndunum eða Þýðskalandi. Þegar siglt var í Austrvíking suðr eða austr yfir Eystrasalt, þýðir Austrvegr Vindland, og löndin austr með Eystrasalti; en þegar siglt var norðr fyrir Noreg, þýðir það nafn: Bjarmaland, Jötunheima og önnur lönd við Gandvíkurhafið. [— —] ekki er vant að gera ráð fyrir að Austrvegr nái lengra suðr, enn yfir norðrhuta Garðaríkis.»

I anslutning till det som sagts om sagaförfattarnas ofullständiga kännedom om geografin i Austrvegr skall här påpekas ett bruk i fornspråket och -litteraturen som ibland ger det intrycket, att författaren har varit fel underrättad om de förhållanden han beskriver, utan att så behöver vara fallet. Det gäller användningen av namnen på de fyra huvudväderstrecken, en fråga som bl.a. Stefán Einarsson har ägnat uppmärksamhet. I fornspråket (och nyisl. bygdespråk) är dessa namn inte några entydiga begrepp utan kan vart och ett täcka c. en fjärdedel av kompassrosen, ibland t.o.m. ändå mera. Beroende på i och om vilken bygd (på Island) uttrycket användes, var i fornspråket de vanligaste bibetydelserna ungefär: *suðr* också SO, O, *vestr* också NV, N, *norðr* också NO, O och *austr* också SO (jfr Stefán Einarsson, *Skírnir* 1953, 165 ff.). Också om detta bruk har uppkommit i och om isländska (och norska) förhållanden, möter det med största sannolikhet åtminstone i någon mån också i fornlitteraturens beskrivningar av främmande trakter. Redan i det följande förekommer åtminstone två fall, som antingen kan tänkas återspegla ett dylikt bruk, ev. annan nordisk väderstrecksterminologi eller annars måste bero just på sagornas rätt allmänt ådaga-lagda okunskap om de trakter de skildrar i Austrvegr. Försåvitt inte det ena (uppg. om Finlands läge i förh. till Kvenland, jfr s. 159 och 173) rentav kunde integreras i den konkurrens mellan de två "kolliderande orienteringssystemen" Tryggve Sköld

talar om (Scr. Isl., 16/1965, 27)? — Se närmare om den intressanta, ingalunda slutgiltigt penetrerade frågan rörande forntida isländsk (och övrig nordisk) orientering t.ex. Sköld inkl. litt.

Bjarmaland

Färderna till det vid *Gandvík* (Vita havet, som namnet allmänt kommenteras) belägna *Bjarmaland*, befolkat av *bjarmar*, räknades tydligen av sagornas nordbor som ett slags mandomsrön. Den mest bekanta bland dessa talrika *Bjarmalandsferðir* är väl den i *Saga Oh* (kap. 143) omtalade, som bl.a. skildrar hur en av bjarmernas begravningsplatser-skattegömmor och dess dyrbara *Jómali*-bild plundras av nordmännen. Finnur Jónsson framhåller, att det uppenbart är denna Olavssagans beskrivning av ett bjarmalandståg som ligger till grund för vad forntidssagorna i sin tur vet om det för sin rikedom ryktbara Bjarmaland (Den isl. litt. hist., 330). Bland andra sådana bjarmalandsfärder, som förekommer i synnerhet just i forntidssagorna, kan nämnas en i *Saga Herraúðs ok Bosa* (FsN III, 210 ff.), som t.o.m. i detaljer (plundringen) bär tydliga drag av framställningen i *Saga Oh*. Beträffande Bjarmalands utsträckning och läge (om B. över huvud var ett bestämt avgränsat område) är forskningen som bekant inte till alla delar överens; att detta »land» låg nära Vita havet och tydligen stötte till detta torde man vara rätt enig om. Enl. ortförteckningen i *Fms* (XII, 267) skulle Bjarmaland ha legat öster om *Gandvík* — en uppenbar avvikelse från den dåtida (1837) och den nutida uppfattningen. Att bjarmerna var ett finskt »folk» är forskningen på det klara med, men sagaläsaren-islänningen kan inte direkt ha uppfattat dem som ett sådant, då de aldrig uttryckligen kallas så i fornlitteraturen. Men sannolikt har som sagt folken i detta avlägsna Austrvegr för islänningen känts som inbördes mer eller mindre besläktade.

Om namnet *Gandvík* — som första gången i fornlitteraturen, utan bestämd lokalisering men anknyttande till jättevärlden, möter i den isländske skalden Eilífr Goðrúnarsons *Þórsdrápa* från omkr. 1000 (se *Skjaldedigtning B I*, 139 ff.) — heter det i *Lexicon poeticum*: »vel egl. 'trolddomskunsternes vig', idet indbyggerne ansås for at være mestre i trolddom». På detta sätt har troligen också den isländske sagaläsaren genom tiderna närmast tolkat namnet, associerande till ord som *gandreid* (trollritt, häxritt) o.a. liknande sammansättningar med förleden *gand-* (ack.sg. till m. *gandr*).

Om *gandr* säger Cleasby-Vigfusson: »— the exact sense of this word is somewhat dubious», och detta med rätta. Den urspr. betydelsen torde dock vara klar: 'käpp, stav', vilket ordet fortfarande betyder i norskt bygdemål (*gand*) och isländsk poesi (*gandur*). Men *gandr* har också varit (liksom isl. poet. *gandur* är det än i dag) beteckning för ett slags trollstav eller -redskap; vidare har det betecknat bl.a. orm.

Från den sistnämnda betydelsen utgår Biörn Haldorsen i sitt isländska lexikon (1814), där det om *Gandvík* heter: »har Navn af dets slangeformige Bøjning». Fritzner för sin del anknyter till grundbetydelsen 'käpp, stav' både betr. namnformen *Gandvík*

och det norska fjordnamnet *Gönd* (»en feminin Form af *gandr*»), vilken han tydligt anser att de nordbor haft i åtanke som han menar har döpt Gandvik: »begge [fjordarna, vikarna] have Formen af en i den ene Ende tilspidset Stang eller Stage» (Lappernes hedenskab etc., HT IV, Kristiania 1877, 165). Finnur Jónsson återigen (Lex. poet.) har i sin kommentar till *Gandvik* utgått från *gandr* som ett slags magisk terminus technicus. Inte ens Fritzner, som dock (Lappernes hedenskab etc.) snuddar vid frågan, har emellertid stannat vid den möjlighet som förefaller minst lika sannolik som de här nämnda: att det kanske är den finska (kareliska) namnformen **Kantalaksi*, som är ursprunget till ett »översatt» Gandvik. Denna åsikt har däremot framförts av t.ex. Evald Lidén (»*Gandvik*, der name des weissen Meeres, ist aus dem finn. *Kantalakhti* umgebildet», BB, Göttingen 1896, 115) och i anslutning till honom också av de Vries (Altn. etym. wörterbuch, 1961). Av samma mening är av allt att döma bl.a. J. J. Mikkola (Lännen ja idän rajoilta, 1942, 54 f.) och T. I. Itkonen (Karjalaiset ja Kuolan-Lappi, KSVK 22, 1942, 46).

Som sagt appliceras namnet *Gandvik* i regel, både av äldre och yngre forskare, isländska och utländska, på Vita havet (så t.ex. av Sveinbjörn Egilsson, Fms XII, 1837, 289, Finnur Jónsson, Hkr III, 1893—1901, 568, Sig. Nordal, Orkneyinga s., 1913—16, 348, Valter Jansson, Bjarmaland, OUÅ I, 1936, 36, Esther M. Metzenthin, Die länder- und völkernamen etc., 1941, 11, de Vries, Altn. etym. wörterbuch, 1961). Det förefaller dock naturligt, och fornlitteraturen jävar åtminstone inte detta, att Gandvik ursprungligen har betecknat endast den vik av Vita havet som var det forna **Kantalaksi*, i dag *Kantalakhti*, vanl. *Kannanlahti*. Detta menar också Fritzner (Lappernes hedenskab etc., 164). Valter Jansson däremot gör uttryckligen åtskillnad mellan *Gandvik* (Vita havet) och *Kantalaksviken* (a.a., 36 resp. 44). Att det finska namnet veterligen alltid har betecknat endast viken förefaller att vara ett starkt stöd för uppfattningen att också namnet Gandvik ursprungligen har gjort det, om det så är **Kantalaksi* eller Gandvik som är det äldre namnet. — För den isländske sagaläsaren har givetvis denna sistnämnda frågeställning inte existerat; endast den betydelse han kan ha inlagt i namnet Gandvik är här av intresse.

Kirjälobotnar; Helsingjabetn

Från Eystrasalt (alltså Östersjön) utgick åt öster viken *Kirjälabetnar*, och i dess närhet låg *Kirjälaland*, vars invånare kallades *kirjälär*. Fms (XII, 316) definierar ovannämnda »lands» läge väl diffust och dessutom delvis oriktigt: »Löndin kringum Kirjälabetn í Garðaríki, nú Finska Bugt í Rússlandi». Norrut från Eystrasalt sträckte sig en annan vik, *Helsingjabetn*. Det är möjligt att dessa botn-namn på Finska viken resp. Bottniska viken ursprungligen kan ha syftat på innersta delen av dessa vikar eller åtminstone på en mindre del av vikarna än vi nu avser med de svenska namnen; det isl. *botn* betecknar fortfarande liksom det svenska *botten* bl.a. just innersta delen av en fjord eller vik. — F.ö. är det påfallande, att det i regel heter *Kirjälabetnar* men däremot alltid *Helsingjabetn*. Beror det kanske på, att stranden innerst i den förstnämnda viken, Finska viken (åtminstone i de trakter där sedermera Petersburg uppfördes), utgjordes av sankmark genomfluten av ett vattendrag (Nevan)? Det ligger ganska nära till hands att dra en sådan konklusion, eftersom nyisl. har den fristående pl.formen *botnar*

för att beteckna bl.a. »Mosedrag, hvor flere Kilder samles til en Bæk» (Blöndal). Prof. Einar Ól. Sveinsson betraktar det dock för sin del som sannolikast (muntl. uppg. till mig 18.10.55), att den plurala formen syftar på förekomsten av de många vikarna i Finska viken; jfr Bottniska vikens mindre inskurna kustlinje.

Finnmörk; Kvenland; Kirjálaland; Finnland; Eistland

Det landområde som famnades av de båda östersjövikarna Kirjálabotnar och Helsingjabotn utgör ju i dag merparten av det nuvarande Finland. Hela det område som bildar dagens Finland bestod enl. sagalitteraturen i huvudsak av en del av *Finnmörk* (*Finnmörk*) längst i norr och av tre sydligare »länder»: *Kvenland*, det ovannämnda *Kirjálaland* och *Finnland*. Om dessa fyra olika delars läge i förhållande till varandra inhämtar vi följande i *Eigla* (kap. 14): »En austr frá Naumudal er Jamtaland, ok þá Helsingjaland ok þá Kvenland, þá Finnland, þá Kirjálaland; en Finnmörk liggir fyrir ofan þessi öll lönd». — Om utsträckningen av hela *Finnmörk* säger ortförteckningen i *Fms* (XII, 284): »löndin milli Gandvíkr og Hálogalands í Noregi, og samsvarar þá Finnland milli Gandvíkr og Hálogalands í Noregi, og samsvarar þá Kirjálaland milli Gandvíkr og Hálogalands í Noregi, og samsvarar þá Finnland milli Gandvíkr og Hálogalands í Noregi». — Om *Kvenland* heter det i avsnittet *Fundinn Noregr* i *Frá Fornjóti ok hans ættmönnum* (*FsN* II, 17) uttryckligen, att det låg öster om Helsingjabotn, medan ortförteckningen i *Fms* uppger, att det (*Kvennaland*) legat »kring» Helsingjabotn och omfattat ungefär nuv. Österbotten i Finland och Västerbotten i Sverige (XII, 318). I en kommentar på annat ställe i *Fms* (XII, 284) sägs det återigen, att *Kvenland* var den landsdel som »nú» (1837) heter »Österbotn». Rask säger i sin utgåva av *Snorra-Edda* (1818): »*Kvenland, Qvenir*, þer bjuggu ádr þar sem nú heitir Helsingjaland, edr Nordrlönd í Síaríki» (358 not 1). — Lika litet som bjarmerna kallas vare sig invånarna i *Kvenland*, *kvenir*, eller invånarna i *Kirjálaland*, *kirjálár*, för finnar i sagorna; det är skäl att erinra om (närmare därom längre fram) att sagornas *finnar* ju i regel är beteckningen för lapparna. Att med *kirjálár* avses karelarna råder intet tvivel om. Beträffande de isländska sagornas *kvenir* är forskningen i stort sett ense att också de var av finsk stam, fi. »*kainulaiset*» (så t.ex. Grotenfelt, *Über die alten kvänen etc.*, *STT*, B I, 1909, 11 ff. och 19, Nordal, *Ísl. fornrit* II, 1933, 35 not 3, Jaakkola, *Suom. varh.-hist.*, 1956, 316, Vilkuña, *Kainuu-Kvenland*, 1957); jfr också det no. *kvæn* för finne. Om *Kvenlands* exakta läge, så långt det kan fastställas, torde åsikterna däremot fortfarande gå i sår. Att detta »land» har legat i närmaste grannskap till Bottniska viken får dock tydligen tas för givet. *Nykysuomen sanakirja* (*Nufinsk ordbok*) II, 144 säger (1953): »*Kainulaiset* l. *kveenit* olivat keskiajalla Pohjanlahden perukan ympärillä asunut suomalainen heim» (: »*Kainulaiset* el. kvänerna var en finsk stam som under medeltiden bodde runt innersta delen av Bottniska viken»). Vad lokaliseringen beträffar torde detta kategoriska påstående inte omfattas av alla forskare.

Namnet *Finland* (stavat *Finnland*) förekommer bara ett fåtal gånger i sagorna, och då tydligt som benämning på en mindre del av det nuvarande Finland, ungefär dess sydvästra hörn. Här sammanfaller sagornas Finland i stort sett med det dåtida historiska: Ursprungligen avsågs ju med historiens »Finland» närmast det nuv. Egentliga Finland. Lika litet som historiens tidiga Finland uppvisade någon exakt gränslinje, lika litet gör sagalitteraturens Finland det. Fritt spelrum lämnas åt sagaläsarens fantasi särskilt beträffande landets sträckning inåt fastlandet. Eglas ovan citerade lokalisering av Finland i förhållande till »grannländerna» kompletteras dock av t.ex. följande uppgifter: »Gaut-land er fyrir austan Gaut-clfi, enn þar næst Suipiod, þa næst Helsingaland, þa Finnland» (Alfræði íslenzk I, avsn. Landafraði, 11); »Fornjótr hefir konúgr heitit; hann ræð fyrir Jótlandi, er kallat (er) Finnland ok Kvenland; þat er fyrir austan hafsbotn þann, er gengr fyrri móts við Gandvík, þat köllu vèr Helsingjabotn» (FsN II, Fundinn Noregr, 17); »Þorri [en ättling till den ovannämnde Fornjótr] var konúgr ágætr; hann ræð fyrri Gottlandi, Könlandi [Kvenland] ok Finnlandi» (FsN II, Hversu Noregr byggðist, 3). Detta Jótland, som ovan omtalas, skall möjligen tolkas som »Jötunland», kommenterar Rafn i FsN (II, 17 not 1), alltså Jätteland, Jättarnas land, och i ortförteckningen i samma verk (III, 731) anför Rafn för Jótland också varianten »Jötunheimar» i ovannämnda och i ytterligare tre fall. Annars betecknar Jótland både i forn-språket och i nyisländskan Jylland. Prof. Sigurður Nordal ansåg det mycket osannolikt, att Jótland i ovannämnda citat ev. vore något slags felskrivning i hskr för Jötunland (brev till mig 24.2.55).

Kanske bör de ovannämnda Jótland och Gottland vara samma namn, det senare är måhända en felskrivning av det förra? (De partier i hskr, Flat., MS. N. 1005 fol., sp. 8 och 110 — signum enl. Det Kongelige Bibliotek, Khmn, före hskr Flateyjarbóks återbördande till Island — där dessa två namn förekommer, har skrivits av olika händer). Också Grotenfelt menar att namnen här är identiska och att det senare står pro det förra, som skulle betyda »das Land der Jotunen oder Riesen» (Über die alten kvänen etc., 5 f.). Det vore alltså samma tolkning som Rafns av innebörden i detta Jótland. Rasmus Rask för sin del ställer sig synnerligen kritisk till användningen av namnet Jótland i detta sammanhang och anser att avsnittet Fundinn Noregr, det enda i fornlitteraturen där Jótland används om dessa områden, här är »aldeles upå-lidelig» då det strider »imod alle andre Efterretninger fra Oldtiden» (Samlede afh. I, 78). I sin utgåva av Snorra-Edda (1818) återger Rask för sin del det ovan citerade avsnittet ur Hversu Noregr byggðiz (R:s läsn.) som följer (358): »Þorri var konúgr ágætr, hann ræð fyrir *Gottlandi** [not ib. »*Könlandi], ok Finnlandi», och vidare (ib.): »hann blótuðu köner¹» jämte not (ib.): »þ.e. *Qvenland, Qvenir*, þer þjuggu ádr þar sem nú heitir Helsingjaland, edr Nordrlönd í Siaríki». Skall detta alltså tolkas så, att enl. Rask här *Gottland* = *Könland* = *Qvenland*?

Nordal har citatet ur Fundinn Noregr på följande sätt i sin utgåva av Orkneyinga s. (1913—16): »Forniotr hefir konungr hæitit; hann red firir því landi, er kallat er Finnland ok Kvenland» (1). Genom konjektur har han

»því landi» i st. f. det i hskr Flat. förekommande »Jótlandi». Han kommenterar (a. a., 1 not 1): »Forfatteren har anset Finland og Kvenland for to navne paa samme land». Detsamma menar också t. ex. Grotenfelt (a. a., 5 f.). Detta förefaller mig dock inte avgjort på grund av textens formulering: med uttrycket »Finland *ok* Kvenland» kunde här enligt min uppfattning avses och förstås också två land i stället för ett. Åtminstone kan läsaren, föreställer jag mig, ha uppfattat Finland och Kvenland som namn på två skilda områden sammanfattade under ett tredje namn, Jótland, inte minst om han har haft kännedom om andra och på denna punkt otvetydiga beskrivningar (t. ex. i Eigla, se cit. i det föreg.). Till detta säger Sigurður Nordal: »Vitanlega getur verið, að Finnland og Kvenland eigi að vera tvö lönd. En *ok* er mjög oft í fornu máli haft þar, sem við nú mundum segja *eða*, einkum ef talin eru fleiri heiti hins sama» (brev till mig 24.2.55). — Om namnet *Finmland* i fornlitteraturen heter det i en kommentar i Fms (XII, 284): »Nú Finnland í Rússaveldi», och vidare: »Fyrir sunnan [sic] Finnland lá Kyrjálaland, nú Karelen, við hvert Kyrjálabotn er kendr; á hína síðuna lá Kvenland (nú Österbotn)». Kommentaren till namnet är missvisande, eftersom vid denna tid (1837) med Finland redan länge allmänt avsetts ungefär landets nuvarande utsträckning, medan den isländska fornlitteraturens Finland som sagt betecknade bara en liten del av det nutida.

Det sällsynta och till sin betydelse omdiskuterade subst. *Bálagarðssíða* anknyts endast i Saga Oh (kap. 8, däri inberäknat strofen ur Sigvatr Þórðarsons Vikiingarvísur) tydligt till det samtida Finland, närmare bestämt till dess kusttrakter. Försåvitt detta subst. är en sammansättning av de närmast till hands liggande *bál* n., *garðr* m. och *síða* f., skulle ordet i svensk översättning bli 'Bålgårdssidan, -kusten'. Redan Fms kommer i en längre kommentar, dock utan försök till etymologi, med stöd av händelseförloppet i Saga Oh till slutsatsen, att *Bálagarðssíða* inte har kunnat avse något annat än »þann hluta Finnlands er gengr lengst úti Eystrasalt milli Helsingja- og Kirjala-botna, eða ströndina milli Helsingfors og Åbo» (XII, 265). Också t. ex. i Njálupplagan från 1772 (kap. 120) och i Hálfðánar s. Eysteinsonar (FsN III, 528) kunde *Bálagarðssíða* tänkas använt i ungefär denna betydelse, likaså i en från Heimskringla avvikande version av Saga Oh (»den legendariska», utg. 1849). I den sistnämnda heter det (kap. 9): »Þriðia sinn barðezt hann [Olav] a Finnlande austr oc hafðe bætr. Þaðan hellt hann til Balagarzsiðu (r. f. basagauzsiðu) a Siolande oc hæriaðe þar». Utgivarna tänker sig dock att »a Siolande» här möjligen betecknar »Kystlandet af det egentlige Svíþjóð» och att *Bálagarðssíða* i så fall rätteligen kanske borde sökas »paa Kysten af Svealand ligeoverfor Finnland» (Olafs s. hins helga, 98 komm. t. kap. 9). Som en del av »Svíþjóð» omtalar ju också Snorri (Hkr, Saga Oh, kap. 76) ett *Siáland* (Schönings läsn.), om vilket han säger: »oc þat er þar liggr til eystra med hafino». *Sióland* (*Sjó-*) är annars i fornspråket namnet på Själland (nyisl. *Sjælland*). Den legendariska Olavssagans ovannämnda *Sioland* kunde dock, förefaller det mig, beteckna t. ex. den sydväst-, sydfinländska skärgården, »sjölandet», och *Bálagarðssíða*

måhända någon punkt i eller någon del av denna. Hugo Pipping, som har ägnat namnet *Bálagarðssiða* en undersökning (NoB I, 1913—14, 21 ff.), är av den åsikten, att detta i själva verket inte är ett nomen proprium utan ett appellativ med betydelsen 'havskust', en kenning för sistnämnda ord (a.a., 25). I yngre finsk historieskrivning har man varit benägen att anse namnet möjl. vara en anspelning på systemet med vårdkasar utefter segelleden österut längs den finländska sydkusten (t.ex. Jaakkola, Suom. varh.-hist., 1935, 150 [men inte längre i 2. uppl. av samma arbete 1956]; vidare J. Leppäaho i SHK I, 1949 [d:o i 2. uppl. 1964], 90). Denna åsikt härstammar möjligen, via ett omnämmande i Pippings ovannämnda uppsats, från en signatur A. N. (Arnold Nordling?) i Hufvudstadsbladet den 16 juli 1912. A. N. förefaller att ha varit den förste som i varje fall i Finland har framkastat denna tes. Den nyare isländska forskningen är försiktig i sina uttalanden om *Bálagarðssiða*. I den 1954 utkomna stora editionen av Njála (Ísl. fornrit XII, 302 not 7) säger t.ex. en auktoritet som Einar Ól. Sveinsson: »Bálagarðssiða telja menn hafa verið á suðvesturströnd Finnlands», och fortsätter efter att ha hänvisat bl.a. till H. Pipping (a.a.): »Uppruninn er óviss, en vísa Sighvats sýnir á í fyrsta atkvæði». Hur sagaläsaren har uttytt detta *Bálagarðssiða* förblir ovisst: en kuststräcka (eller skärgård) där eld av någon orsak spelar en roll, i anslutning till Finland?

I eller kring det dåtida Finland kan bland geografiska namn ytterligare nämnas *Herdalar*, vilka enl. Saga Oh (kap. 8) skall ha legat i Finland. (Namnet har dels ansetts ev. syfta på Ingå Herdal [Hirdal], jfr J. R. Aspelin, FM 5—8, 1898, 59 och P. Nordmann, FT LXXII, 1912, 435, dels betraktats som kenning för 'bebott land', H. Pipping, a.a., 27). Vidare kan nämnas *Allanshaf* (FsN II, 18), Ålands hav, och de särskilt i Hålfðánar s. Eysteinsonar (FsN III, 519 ff.) omtalade *Aldeigjuborg*, Staraja Ladoga el. Gamla Ladoga, vid vattnet *Aldeigja*, Ladoga, och *Álaborg*. »Álborg» skriver Finnur Jónsson det sistnämnda namnet, vilket i regel i fornlitteraturen är benämningen på Álborg i Danmark, i sin danskspråkiga Den isl. litt. hist. (30) och tillfogar en parentes: »i Finland». Möjligen kan detta »finska» Álaborg ha fallit inom gränserna för det nuvarande Finland eller strax utanför, i så fall norr eller öster om Ladoga; några exakta uppgifter om dess läge ges inte, men väl en del rätt svävande. Direkt motstridiga uppgifter lämnar t.o.m. en och samma forntidssaga, den ovannämnda Hålfðánar s. (FsN III, 523), där det dels heter, att Álaborg låg norr om Aldeigjuborg, dels att ett angrepp från Aldeigjuborg mot Álaborg skulle riktas österut. Denna motstridighet kan vara skenbar och bero på att *norrðr* här, i enlighet med vad jag tidigare framhållit om bruket av väderstreckens namn i fornspråket, står pro »austr», men sannolikt är det fråga om ett misstag. Hålfðánar s. visar över huvud tämligen skrala kunskaper om geografien i Austrvegr. Om denna saga säger Finnur Jónsson f.ö.: »Mærkeligt er det, hvor mange finlandske stedsnavne, der måske ikke alle er lavede, der her forekommer», och han räknar upp: *Krákunes*, *Klyfandanes*, *Hlymskógar*, *Kol-*, *Klyf-* och *Kálfskógr* (Den oldno. og oldisl. litt. hist. II: 2, 822 med

not 1). En närmare undersökning skulle kanske, kanske inte visa, att det i något eller några av dessa namn döljer sig en äkta kärna — om nu saga-författaren över huvud, som Finnur Jónsson tydligen förutsätter, med dem avsett orter i södra-sydöstra nuv. Finland. Också på den punkten är lokaliseringen oklar, och åtminstone läsaren i gemen har knappast kunnat dra bestämda slutsatser av den. För min del finner jag somliga av dessa namn just »lavede», insatta i sammanhanget närmast för att illustrera bl.a. svårframkomligheten i de trakter som skildras, vilken också annars uttryckligen understryks. Och för övrigt får man säga, att alla namnen är av vanlig typ i sagalitteraturen över huvud. — Slutligen nämner sagorna bland länder och folk kring det nuv. Finland bl.a. *Eistland* och *Eistir* (*eistr*), i Saga OT (kap. 5—6) i några rätt utförliga episoder; bland enskilda orter i Estland nämns särskilt *Eysýsla* (Ösel), ofta målet för nordbornas strandhugg.

Finnar (*finnir*); *finnskr*

Bland sagornas nationalitetsord i Austrvegr har *finnar*, *finnir* (m.pl. av *finni*, -a el. *finnr*, -s; f.sg. *finna*, best. *finnan*) mycket stor frekvens, liksom adj. *finnskr* — men bara undantagsvis otvetydigt som beteckning på invånare i det samtida Finland. Dessa undantag finns kanske främst i Saga Oh, kap 8, och i Ynglingasaga, kap. 16 och 22. I den förstnämnda (ib.) förekommer också (första gången i isländsk litteratur?) för att beteckna just invånarna i Finland det i isländsk litteratur över huvud, klassisk som yngre, ytterst sällsynta *Finnlendingar*, i den bekanta strofen av Olav den heliges hirdskald Sigvatr (död ca 1045). Så gott som alltid avses med isl. *finnar* (*finnir*) invånarna i Finnmörk, alltså lapparna. I Frá Fornjóti ok hans ættmönnum görs vid ett tillfälle (FsN II, 18) uttryckligen åtskillnad mellan Finnmörk och det område »bakom Finnmörk» som bebos av *lappir*: »eptir þat fór hann [Nórr] af Kvenlandi, ok fyrir innan hafsbotninn, ok kvomu þar, er Lappir heita, þat er á bak Finnmörk; en Lappir vildu banna þeim yfirlör, ok tókst þar bardagi; ok sá kraptr ok fjölkýngi fylgdi þeim Nor, at úvinir þeirra urðu at gjalti, þegar þeir heyrðu heróp, ok sá vopnum brugðit, ok lögðu Lappir á flóttu». Denna passus är veterligen ett undantagsfall i sagalitteraturen. Det kan här vara fråga om en sammanblandning av den gamla, vid hskrs (Flat., slutet av 1300-talet) tillkomst fortfarande gängse isl. beteckningen *finnar* för lapparna och det utifrån komna *lappir*-namnet, som dock först långt senare får burskap i isländskan. Adj. *finnskr* avser på samma sätt i regel lapparna; i Fms (XII, 284) tolkas det utslutande som »sá sem var úr Finnmörk». Men det finns vissa fall i sagorna, där det inte är fullt tydligt vilka »finnar», lappar eller invånare i det dåv. Finland, som avses med subst. *finnr*-*finnar* och adj. *finnskr*. I slaget vid Svold t.ex. splittrar ett skickligt pilskott bågen för Einarr Þambarskelfi och framkallar Einars berömda svar på kung Olavs fråga, vad det var som brast med sådant brak: »Norge ur dina händer, konung!». Om den fientliga

bågskytt som kom detta åstad heter det: »sumir nefna [hann] Finn, en sumir segia at hann væri Finnskr» (Saga OT, kap. 126), utan att det står klart var denne finne vore hemma, i Finnmörk eller Finland. Sannolik, men inte fullt tydlig, är betydelsen 'lapsk; lapp' i t.ex. följ. fall: »Tjörfi hinn finnski» (FsN III, Sörla s. sterka, 423 not); »Tveir bræðr voru með honum finnskir» (ib., 444); »með þeim voru 2 konúngar finskir» (FsN III, Hálfðánar s. Eysteinnsonar, 540, närmare om dessa ib. 548 ff.); »Finnr einn var með Framari» (FsN III, Sturlaug s. starfsama, 613). I detta sammanhang bör också nämnas de *hornfinnar* som omtalas i *Alfræði íslenzk* (I, 36) i avsnittet *Rísapjóðir* (Jättefolk), dock utan att närmare lokaliseras: »Su þiod er enn, er Horn-finnar ero kalladir, þeim vex horn or midio enni nidrbiugt, ok ero þeir manna étur».

Vid vilken tidpunkt sg. *finnr*, *finni*, pl. *finnir*, (vanl.) *finnar* och adj. *finnskr* i isländskan börjar användas huvudsakligen om invånare i Finland och fr.o.m. när de slutligen, såsom fallet är i modernt språkbruk, betecknar enbart finne-finländare, har mig veterligen inte blivit utrett. Från 1954 har jag uttrycklig isländsk bekräftelse (av Einar Ól. Sveinsson, i brev till mig från dåv. doc. Halldór Halldórsson 12.7.54) på att så åtminstone inte dittills hade skett. — Ännu när Snorri Sturluson skrev sina verk var *finnr* i hans språkbruk beteckning för både (framför allt) lapp och finne-finländare. Detsamma är fallet i språkbruket i de vid ungefär samma tidpunkt, mitten av 1200-talet, första nedskrivna forntidssagorna, liksom ännu i de sista från slutet av 1300-talet. Från denna sistnämnda tid härstammar emellertid också *hskr Flat.*, där som nämnt ordet *lappir* (MS. No 1005 fol., sp. 110) förekommer. Detta får som sagt kanske tolkas så, att *lappir* vid denna tidpunkt börjar eller har börjat visa sig i det isl. språkbruket i sin nuv. betydelse 'lappar' — i den mån ett ord som »språkbruket» kan användas i detta sammanhang, eftersom *lappir*-namnet för islänningen sannolikt inte haft någon nämnvärd aktualitet, utom på sin höjd i fornlitteraturen, före modern tid. — »ég býst við, að lítið hafi verið um Lappa og Finna talað eða ritað á íslenzku á tímabilinu 1400—1800», säger också Halldór Halldórsson (i brev till mig 12.7.54). Den definitiva betydelseförskjutningen vid *finnr* inträder således efter utgången av 1300-talet, sannolikt mycket sent. I fornlitteraturen, som islänningarna ju praktiskt taget till dagligdags konfronterades med, levde alltså de gamla benämningarna kvar liksom de gör det i dag, medan finnarna-finländarna som nation och samtida aldrig kom att aktualiseras i islänningarnas medvetande före förra hälften av 1800-talet. När denna nya, definitiva kontakt etableras mellan Island och Finland, kan man endast konstatera att betydelseförskjutningen vid *finnr*, varvid ordet kommer att beteckna finne-finländare, redan har ägt rum i språket. Åtminstone förefaller t.ex. inte tidningspressen förutsätta någon ovisshet hos sina läsare betr. betydelsen *finnr*=finne-finländare och *finnskr*=finsk-finländsk. Samtidigt lever dock den gamla betydelsen *finnr*=lapp förutom i den klassiska litteraturen också i enstaka fall i den samtida, t.ex. i en dikt från 1848 av den tidigare nämnde skalden-filologen Sveinbjörn Egilsson. — I det följande kommer jag som jag har gjort i det föregående att på svenska använda 'lappar' för den isländska textens praktiskt taget undantagslösa *finnar-finnir*, där det utan varje tvivel är fråga om just lappar.

(Möjligen var också de *beimar*, den *Beimuni* och den *Beimi* som nämns i *Snorra-Edda* [Skáldskaparmál, 195 och 208 f.] hemma i Finland. Rolf Nordenstreng [*Beimuni* och *beimarna*, NoB, Lund 1923, 25 ff.] tolkar *Beimi* som 'Pemar-bon' och anser

beimarna ha varit 'kämpar från Pemar', medan den ovannämnde Beimuni, som de sistnämnda enl. SnE [195] säges ha varit i följe med, vore identisk med Bemonus, Starkads medkämpe, hos Saxo [så äv. enl. andra forskare]. Vidare säger Nordenstreng: »Man kan väl tämligen tryggt också sätta likhetstecken mellan honom [*Beimuni-Bemonus*] och namnramsornas *Beimi*» [a.a., 25]. Beimunis finska namn kunde enl. Nordenstreng ev. tänkas ha varit ett *Uni Paimioinen el. likn. — Också om Nordenstrengs hypotes om *beimar-Beimuni-Beimi* vore riktig, kan självfallet den isländske läsaren omöjligt ha förknippat dessa namn med Finland).

Närmare om Bjarmaland och bjarmar

Som fallet ofta är med det som ligger bortom människans vardag, vilade också länderna i Austrvegr för sagornas nordbor i ett slags trolskt skimrande tveljus, halvt lockande, halvt avskräckande. Framför allt tycks detta ha gällt det fjärran Bjarmaland. De talrika skildringarna av bjarmalandsfärder i sagalitteraturen, också utanför de fabulerande forntidssagornas krets, vittnar om att lockelsen var starkare än respekten. Och varför skulle den inte varit det: vadhelst sagahjälten sökte därborta, rikedom, ära, land eller hustru eller allt detta på en gång, så ändades företaget till hans favör, i synnerhet i forntidssagorna. Det skedde antingen på grund av hjältens personliga tapperhet, hans förtrollade vapen (ofta av lapskt eller bjarmiskt ursprung, som t.ex. de tre ryktbara pilarna, typiska lappvapen, i Örvar-Odds s.) eller tack vare vänligt sinnade bjarmar eller mytiska väsen. För de sistnämnda var Austrvegr över huvud men Bjarmaland i synnerhet ett hemvist. Av de många slags varelser, både ondskefulla och hjälpsamma, med vilka sagornas folktro befolkade Austrvegr utöver dess mänskliga inbyggare, skall här endast nämnas det monster som kallades *finngálkn*, »mytisk Uhyre, i Folketroen spec. et Dyr, der er Afkom af en Kat og Ræv» (Blöndal). Halldór Hermannsson åter definierar (Islandica XXVII, 9): »*finngálkan* [ib. not 24: »The usual form is *finngálkn*»] ... in later sagas a monster by that name is generally a flying female creature». Ibland kunde detta beläte upptill ha mänsklig form men nedtill vara djur med klor och svans, ett sådant som t.ex. Ógmundur Eypjófsbanis (se nedan) mor, jättekvinnan Grímhildr, sedermera omskapade sig till (FsN II, Örvar-Odds s., 243). Grammatiskt sett var denna bastard ett neutrum, men det naturliga könet betraktades alltså tydligen som feminint (se äv. t.ex. Hjalmters ok Ölvers s., FsN III, 473 ff.). Detta innebar dock ingen nedvärdering av kvinnorna i Austrvegr. Tvärtom skildras de i sagorna ofta som ståtliga, kloka och sköna, ibland av jättelik växt men inte desto mindre både tilldragande och förföriska, och det var inte bara i forntidssagorna otaliga av nordmännens färder i Austrvegr ändades med bröllop. — Enligt Landnámabók fanns det några droppar bjarmiskt blod t.o.m. i kolonisationsvågen som österifrån Norge sköljde över Island. Kung Hjörri (i Norge), heter det, hade från Bjarmaland som krigsbyte hemfört »dóttur Bjarma konúgs», med det signifikativa namnet Ljúfvina, och gjort henne till sin drottning. Medan Hjörri på nytt drog i härnad födde hon honom hemma i Rogaland

två söner, om vilka det sägs att »þeir voru svartir mjök». Den ene av dem, Geirmundr, blev i sinom tid landnamsman på Island (Ísl. sögur I, Land., 93 ff.).

Visserligen var bjarmerna inte bortkomna i vapenhantering, men i regel skildras de inte i sagorna som aggressivt fientliga och ondsinta. De härjade just inte på nordmannavis i främmande land, inte ens i nordbornas bosättningsområden som hämnd för de ständiga plundringstågen därifrån till deras eget land. Ett undantag är t.ex. det stora bjarmiska fälttåget i Hålfðáanar s. Eysteinnsonar (FsN III, 540 ff.) till Aldeigjuborg. Detta är dock främst en hämnadeakt av två nordmän i bjarmisk tjänst. (Också i rimadiktningen har vi, i Gríms rímur ok Hjálmars, jfr Rímnasafn II, 124 ff., ett bjarmiskt krigståg till Sverige, som hämnd för bjarmerkungens dräpte son.) Ett annat undantag är den konspiration i Örvar-Odds s., genom vilken den onde Ögmundr, senare kallad Eypjófsbani, av bjarmerna framskaffas som frukten av en förbindelse mellan deras konung och en jättekvinna, i den uttryckliga avsikten att vedergälla Oddr hans framfart i Bjarmaland; men till sin natur är Ögmundr ingen typisk bjarm och för övrigt, som det heter, »snarare ande än människa» (FsN II, 243).

I synnerhet forntidssagornas schematiska personteckning avslöjar inga djupare nyanser i den bjarmiska karaktären eller i finnfolkens i Austrvegr över huvud. Kanske vill dock en episod som den följande bl.a. belysa bjarmisk förslagenhet. I Örvar-Odds s. omtalas (FsN II, 178), hur bjarmerna inför hotet från Oddr och hans män erbjuder ett fredligt vapenbyte med inkräktarna och lovar »gefa silfrvopn ímót járnvopnum». Den fällan går naturligtvis inte Oddr i, och så följer den obligatoriska sammandrabbningen som resulterar i hjältens, här alltså Odds, seger. Förslagenhet anstode inte heller illa ett folk som först och sist hade rykte om sig för trolldom, *galdr* (eg. i fornspråket 'trollsång', t.ex. i uttrycket *gala galdra*) eller *fjolkynngi*, *-kynngi* (*fjöl*-), adj. *fjolkunnigr* (eg. »meget kyndig, vis», Lex. poet.). Men den slutliga utgången av kraftmätningarna med stålmännen från väster synes inte ens färdigheten i trolldom ha kunnat påverka, de sällsynta gånger bjarmerna anlidade den till försvar mot de främmande inkräktarna.

Närmare om finnar (finnir), främst: lappar

Trollkunnigheten delade bjarmerna med åtminstone två av de övriga finnfolken i Austrvegr: lapparna i Finnmörk och invånarna i det dåv. Finland. De stora läromästarna på området, efter vilka tydligen subst. som *finnagaldr*, *finnskr galdr* och vb. *finnvitka* (»gera mein með Finnagaldri», Fms XII, 406; hos Biörn Haldorsen »*Finnvika* [at *finnvika*]: opdage, tilvende sig noget fra forskjellige Lande med finsk Hekseri») har bildats, var lapparna. Så sändes t.ex. den ovannämnde Ögmundr Eypjófsbani som barn till Finnmörk för att effektivt skolas för sitt hämnarvärv, och han återvänder till Bjarmaland i sinom tid »fullärd» i »allsköns trolldom och häxeri» (FsN II, 241). Också en annan lärjunge hos lapparna omtalas, en viss Gunnhildr

(Haralds s. hárfagra, kap. 34), som sedermera blir kung Eiríkr blóðöx' drottning. Får vi tro Saga Oh, så hade lapparna genom sina háxkonster indirekt inflytande t.o.m. på utgången av slaget vid Stiklastad 1030. Þórir hundr, kung Olavs huvudantagonist, har för sin räkning låtit lapparna förfärdiga tolv *hreinbjálbar* (eg. *-bjálfar*), pälsar av renskinn, »med sva mikilli fiölkýngi, at ecki vapn beit edr festi á, oc sídr miklo enn á hrínga-bryni» (Saga Oh, kap. 204). En sådan päls bär Þórir hundr i slaget vid Stiklastad och är osårbar också för motståndarnas kraftigaste hugg; Sigvatr skald vittnar om, att »galdrar megin rammir fiölkunnugra Finna» skyddat Þórir (ib., kap. 240). Över huvud kommer det lätt trolldom med i leken mellan nordborna och lapparna; de senare tog hellre till galdr än till vapen som hämnd för lidna oförrätter. Uttrycket *hálfröll* i fornlitteraturen om en person innebär att någondera av föräldrarna varit av lappsläkt (se t.ex. Ísl. fornrit II, 16 not 1) och visar, att lapparna i viss mån identifierats med troll eller åtminstone, att trollkunnigheten tydligt betraktats som deras kanske allt överskuggande egenskap.

Lika litet som bjarmerna gestaltas lapparna i regel som onda och illvilliga, åtminstone inte så länge den rätt de betraktar som sin inte kränks. Vänskapligt umgänge mellan nordbor och lappar förekommer (t.ex. Saga Ketils hængs, FsN II, 117 f.), men överfall från nordbornas sida på lapparna är inte sällsynta; också då är det, liksom när det gäller Bjarmaland, framför allt ryktet om skatter som lockar våldsmännen. Att sagahjältarnas övergrepp på lapparna dock inte var av större proportioner och t.ex. av långt anspråkslösare omfattning än den aktivitet de utvecklade mot Bjarmaland har sitt givna skäl. Medan bjarmalandsfärderna betraktades som lovliga och hedersamma företag, var varje självtaget byte i Finnmörk ett brott, eftersom Finnmörk var skattland under skandinaviska hövdingar, senare under de norska kungarna. Lappskatten, *finnskattr*, uppbars av särskilda förtroendemän tillsatta av hövdingen-konungen och endast av dem. Indrivningen skedde vid *finnferð*, ett ord som också kan tolkas dels som 'rätt till skatteindrivning i Finnmörk' (t.ex. Saga Oh, kap. 180 och Eigla, kap. 7), dels som 'rätt till handel med lapparna' (t.ex. Saga Oh, kap. 204) — det sistnämnda, eftersom uteslutande förtroendemännen hade rätt också till denna handel på sin herres vägnar. För handelsrätten, liksom för själva handeln, används också uttrycket *finnkaup*. — Utan större motstånd tycks sagornas lappar sist och slutligen ha underkastat sig det främmande ekonomiska överväldet.

Av det ovan sagda bör ha framgått, att lapparna inte var något krigarfolk, men upprepade gånger framhävs dock deras skicklighet i framför allt skidlöpning och bågsytte. Redan »lappen» Völundr smed i Den poetiska Eddans Völundarkviða och hans bröder löper ju på skidor (jfr ovan). I en tidig skaldedikt av anonym författare från 900-talet omtalas (se Skjaldedigtning B I, 174) i en synnerligen expressiv bild just de nejder där lapparna 'skrider': »Erum á leið frá láði / liðnir Finnum skriðnu; / austr sék fjöll af flausta / ferli geisla merluð». Sannolikt av lapsk härkomst är den *Fíðr* eller *Finnr*

lítli i Saga Oh (kap. 83 ff.) som kallas »Upplendskr madr» (*Upplendskr* här av *Upplönd*, d.v.s. trakterna ovanför nuv. Oslofjorden). Om honom heter det vidare, att »sumir segia, at hann væri Finnskr at ætt» (ib., kap. 83), och hans omvittnade färdighet i bågskjutning, löpning och skidlöpning, liksom vedernamnet *lítill*, för tanken närmast till en lapp. Bland skickliga lapska bågskyttar kan som sagt också den tidigare nämnde Finnr i slaget vid Svold ha varit en. — Enstaka gånger möter vi i litteraturen typiskt lapska företeelser som subst. *gammi*, pl. *gammar* (ordet bekant också från andra språk, jfr t.ex. no. *gamme*, fi. *kammi*), (lapp-)hus av jord el. grästorv (t.ex. Haralds s. hárfagra, kap. 25 och 34, Örvar-Odds s., FsN II, 174), och subst. *hreinn* (Saga Ketils hængs, FsN II, 118 f.); den *vagn*, förspänd med två renar, i vilken Gusir Finnakonúngr färdas (ib., 118), är utan tvivel en ackja, pulka, och Ketill kallar den också *kjálki* (ib., 119).

Liksom bjarmerna enl. Landnámabók hade, visserligen en högst obetydlig, del i kolonisationen av Island (jfr ovan), skall också lapparna ha haft det, i ungefär lika anspråkslös omfattning. I Eigla (kap. 23) omtalas bland dem som tog land på atlantön en viss Ketill hængr, namne och dotterson till den Ketill hængr från Hrafnista (ön Ramsta i Namdalsfylke, sedermera Nord-Trøndelag, i Norge), om vilken den ovannämnda Ketils-sagan i FsN (II) handlar. Denne Ketill d.ä. var son till Hallbjörn, som i sin tur »var kallaðr hálftröll» (FsN II, 109), halvtroll, alltså halv-lapp (jfr ovan). — Bland de äktenskapliga förbindelser som enligt sagorna knutits mellan nordmän och finnfolk är Harald hárfagers och lappkvinnan Snöfrids romantiska och tragiska kärlekshistoria en av de mest bekanta (Haralds s. hárfagra, kap. 25). Om denna Snöfrid, »qvenna friduzt» (ib.), sägs den suktande *Snœfríðardrápa* (av vilken bara en strof finns bevarad, se Skjaldedigtning B I, 5) vara diktad, som tillskrivs kung Harald själv — »men der er ingen grund til at tro på dens ægthed», säger Jón Helgason (Nord. kultur VIII: B, 19). Ännu i det omkr. 1200 diktade *Málsháttakvæði* el. *Fornýrðardrápa*, av anonym författare, lever minnet av denna kung Haralds påstådda passion kvar: »Ekki var þat forðum farald, / Finnann gat þá ærðan Harald, / honum sýndist sólbjört sú» (Þáttr Hauks hábrokar, Fms X, 208).

Närmare om eistr och Eistland

Lapparna, detta nordliga finnfolk, var som sagt inte i grunden krigiskt lagda. Det var däremot det sydligaste av finnfolken, esterna. Sina fränder vid Finska vikens kuster förefaller esterna inte att ha ansatt, enligt sagornas vittnesbörd, men däremot plundrade de fartyg västerifrån som rörde sig i deras vatten, och de ombordvarande dräpte de eller tog till trälar. Som bekant tillbragte Olav Tryggvason själv som gosse, om vi får tro sagan, på det sättet bortrövad sex år i Estland. »Þar var Olafri lengi, oc vel halldinn, oc unni bóandi hánom mikit», heter det i Saga OT (kap. 5). Angripna i eget land av inkräktarna västerifrån levererade esterna hård batalj. Hálfdan svartí och Hálfdan hvítí i Haralds s. hárfagra (kap. 33) hade gemensamt »ett

stort slag» i Estland, varvid den senare stupade. I Ynglingasaga (kap. 36) flyr den av esterna besegrade sveahären, sedan kung Yngvarr fallit. List var inte heller esterna (öselborna) främmande vid försvaret av sitt land (Saga Oh, kap. 7). — På det hela taget är bilderna från Estland ofta fylliga och mera nyanserade än i allmänhet skildringarna från de övriga finnländerna. (Här är det likväl på sin plats att erinra om, att beskrivningarna av de sistnämnda, i synnerhet av Bjarmaland men också av Finnmörk, hör hemma huvudsakligast i de stereotypare och konstnärligt svaga forntids-sagorna, medan estlandsskildringarna framför allt förekommer i de stilistiskt avancerade, litterärt förnäma konungasagorna.) Estlandsbilderna belyser också med några snabba glimtar av torgliv, köpenskap och folkvimmel (Saga OT, kap. 6 och 58) en livsföring av ett helt annat slag än den sagorna återspeglar norr om Finska viken ända upp till Ishavskusten.

Närmare om sagornas Finnland och dess invånare

I en av de suggestivaste framställningar som fornlitteraturen ger av det sällan omtalade samtida Finland, i Saga Oh (kap. 8), framstår detta land framom annat som ett skogsdjupens rike, utan tvivel otryggt och skrämmande för främlingen-inkräktaren och en direkt kontrast till den isländske läsarens eget, öppet blickande skoglösa land. Skogen visar sig också vara finnarna-finländarnas rätta element. Åtminstone i ofärdstid förstår både de väpnade styrkorna och vad vi kunde kalla civilbefolkningen att utnyttja den som tillflykt och skydd. I detta dåtida Finland, där våra dagars Finland har sina äldsta kulturbygder, vet sagorna bara ett par gånger att nämna 'bygd' och 'dalar' (om Herdalar jfr ovan), utan att gå in på detaljer (Saga Oh, kap. 8). Samhällen kan anas i sammanhanget, men ingenstans finns de uttryckligen beskrivna eller ens omtalade, såsom fallet är på estniska sidan. Skärgården skymtar i uttryck som »útsker ok eyjar» (Fundinn Noregr, FsN II, 18) och vidare i samband med bruket av ordet *Bálagarðssíða* i framför allt Saga Oh. Haven som sköljer det nuvarande liksom i stort sett det dåvarande Finlands kuster nämns kort i olika sammanhang: Kirjäläbotnar, Helsingjbotn, Allanshaf, Eystrasalt. Köld och vinter hör hemma i sagornas Finland. Uttryckligen nämns de sällan och då lakoniskt (t.ex. i Frá Fornjóti, FsN II, 3 och 18), men tydligt symboliseras de i namn som kung *Sniár* el. *Snaer* i Finland, i namnen på dennes barn *Drífa*, *Fönn* och *Mjöll* och i namnen på kungens fader, kallad dels *Jökull*, dels *Frosti* (ib., 3 och 17 samt Ynglingasaga, kap. 16). Ytterligare en *Frosti*, en »finsk» (sannolikt inte lapsk) hövding, nämns i Ynglingasaga (kap. 22).

Något Bjarmaland eller Finnmörk i rikedom är sagornas Finland inte. Varken välstånd eller fattigdom utmärker f.ö. landet; sagornas upplysningar på den punkten har inte mycket att ge. Uttryckligen sägs, att den bekante kung Agni av Ynglinga-ätten under sitt ryktbara fälttåg till Finland utom sin rövade finska brud Skiálf också tog »stórmikit herfang» (Ynglingasaga, kap. 22), medan å andra sidan den norske kung Olav (den

helige) vid sitt lika kända finlandståg inte hade mycket att hämta i landet. Kanske berodde det sistnämnda på, att befolkningen hann sätta sig i säkerhet med sitt lösöre, »flýdi á scóga, oc eyddi bygdina at fe öllö» (Saga Oh, kap. 8). Fornetidssagorna, som ju med förkärlek sänder ut sina hjältar till Austrvegr, har inte förlagt mer än en enda färd till Finland (se nedan), vad detta sedan kan bero på. Kanske var landet inte nog känt för att ge diktningen några fästpunkter, eller kanske ansågs tvärtom Finland, som ju var beläget vid nordbornas stora segelled österut, vara ett alltför triviale och nära till hands liggande mål för den fantastiska genre som just forntidssagorna utgör?

Lika litet som vi får någon egentlig bild av detta Finland, får vi veta hur de människor såg ut som bodde i landet. Undantagsvis heter det dock om en viss Sifka (Hervarar s. ok Heiðreks konúngs, FsN I, 458 ff.), en ung kvinna som kung Heiðrekr tar som krigsbyte i Finland och gör till sin frilla: »aungva þóttust menn fríðari sèt hafa» (ib., 458). Någon beskrivning av en man uttryckligen hemmahörande i Finland har jag inte funnit. — Något mera avslöjas finnarna-finländarnas inre människa och inre färdigheter. Liksom enstaka gånger vissa av de övriga finnfolken (bjarmer, ester), lägger också finländarna i dagen förslagenhet och list, därtill hämndlystnad, låt vara förstaelig i det sammanhang den uppträder. Dessa tre karaktärsdrag är f.ö. inte ovanliga bland sagagestalterna över huvud. För finnarna-finländarnas del finner vi dem förkroppsligade i framför allt de tre tidigare nämnda kvinnorna Drifa, Sifka och Skiálf. Drifa hämnas sin älskares, sveakungen Vanlandis svek genom att låta sejda honom till döds (Ynglingasaga, kap. 16). Sifka hycklar förtrolighet och lovar sin betvingare kung Heiðrekr att inte förråda honom; inte desto mindre gör hon det (FsN I, 460). Skiálf slutligen bringar med list sin druckne make kung Agni om livet (Ynglingasaga, kap. 22), därmed hämnande sig själv och sin stupade fader.

Det är dock framom andra två egenskaper, båda såsom vi sett utmärkande också för andra finnfolk, som i sagorna karakteriserar invånarna i Finland: stridbarhet (också karelare, kväner, bjarmer, ester) och trollkunnighet (lappar, bjarmer). För den sistnämnda egenskapen brukas när det gäller finnarna-finländarna gärna uttrycket *fjölkynggi* (*fjöl-*); jfr ovan om ordets urspr. betydelse. Trolldomskraft sägs t.ex. ha följt Nórr, en sonson till den finske kungen Snær-Sniár (se ovan), och hans män i så hög grad, att fienderna »urðu at gjalti» och flydde vid deras stridsrop och dragna vapen (Fundinn Noregr, FsN II, 18). I strid får finnarna visserligen vid ett tillfälle i »en stor drabbning», för vilken de har dragit samman »en stor här», se sig slagna av kung Agni (Ynglingasaga, kap. 22). Däremot vinner de seger över kung Olav (Saga Oh, kap. 8). Olav och hans män har under det bekanta fälttåget till Finland härjat och plundrat i kusttrakten en hel dag, när de mot kvällen vid återtåget genom en skog plötsligt angrips och drivs på flykten av finnarna; under svåra förluster tar sig inkräktarna med möda tillbaka till sina fartyg. Med vår egen tids finländska krigföring och strategi i minnet låter ett avsnitt som det följande ur Olavssagans skildring av snart

tusenåriga tilldragelser förbluffande aktuellt, samtidigt som vår sentida erfarenhet förefaller att bestyrka dess sannolikhet: »Enn er þeir [kung Olav och hans här] como á scóginn, þá dreif lid at þeim öllom megin, oc scaut á þá, oc sóttu at fast. Konungr bad menn lífa ser» (kap. 8, och vidare, enl. den av P. A. Munch — C. R. Unger 1853 utgivna *Saga Olafs konungs ens helga*, »den historiska», kap. 22) »oc vega i mot sliet er þeir meþti við comaz. en þat var uhøgt. þvi at Finnir leto scoginn hlifa ser». Finnarna tar ytterligare till sin magiska färdighet och sänder ett rasande oväder över vikingafloktan, men, som det heter, kung Olavs lycka är större än deras svartkonst, och flottan undkommer ut till havs. Om detta äventyr, som skall ha utspelats mot slutet av 1000-talets första decennium, kväder Sigvatr skald i *Víkingarvisur* (strofen är f.ö. unik såtillvida, som den innehåller de tre i denna undersökning redan nämnda och till Finland knutna, i fornlitteraturen ytterst sällsynta *Herdalar*, *Finnlendingar* och *Bálagarðssíða*):

Hríd vard stáls í strídri
 straung Herdala gaungo
 Finnlendinga at fundi
 fylkis nids hin þridia.
 En austr við lá leysti
 leid víkinga skeidar
 Bálagards at bardi
 brim scídom lá síða. (Saga Oh, kap. 8).

I *Ynglingasaga* är det finska inslaget både påfallande och djupt dystert redan i ett tidigt skede. Trolldom och sejd, kanske finska, är dessutom knutna till kung Agnis ryktbara, fäderneärvda halssmycke, det som vållar hans död, och till hela Agnis ätt. Åtminstone har den förbannelse som redan tidigt uttalas över halssmycket och den dråpserie som vid samma tid sejdas in i ätten, liksom förbannelsens uppfyllelse i Agnis fall, alla på vart sitt sätt anknytning till Finland, liksom Agni själv har det redan genom sin härkomst. Det finska blod som flyter i Agnis ådror kommer från den ovan nämnda finska kungadottern Drífa, sveakungen Vanlandis svikna brud: kung Agni är ättling till henne och Vanlandi i sjätte led. Själv går han slutligen sitt öde till mötes genom sin egen finska maka, hövdingadottern Skiálf, som han har rövat i Finland och vars fars död han har på sitt samvete.

Förfadern kung Vanlandi har en vinter vistats hos kung Sniár i Finland, »oc feck þar dóttur hans Drifu»; tvärtemot sitt givna löfte återvänder han inte till henne. Då Drífa har väntat på honom i Finland i sju år utöver den överenskomna tiden, drabbas han på hennes föranstaltan av trollkvinnan Hulds sejd: återvända till Finland eller dö. Träffad av sejden gör han sig redo att fara, men ångrar sig när hans vänner förklarar, »at vera mundi fiólkýngi Finna í farfýsi hans». Då faller han i sömn, och maran rider ihjál honom. — Med Drífa har Vanlandi en son, Vísburr, som tar riket i arv efter honom. Liksom fadern svikit hans mor, förskjuter denne Vísburr i sinom

tid sin egen hustru. Det är här förbannelsen kommer in i Ynglinga-ätten, och det är redan nu kung Agnis slutliga öde avgörs, fem generationer i förväg. När Vísburs förskjutna hustru förgäves har sänt sina söner till deras far för att hämta hennes morgongåva, uttalar sönerna den förbannelsen, att det guldsmycke (något slags halskedja, uttryckligen densamma som Skiálf sedan låter strypa sin make Agni med) som Vísburr vägrar utlämna skall bringa den bäste mannen i hans ätt om livet. Därefter uppträder Huld völva — kanske samma »Huld seidkona» som dräpt Vanlandi, Vísburs far, på modern Drífas uppmaning? I så fall måste hon tydligen tänkas vara av finskt (eller möjligen lapskt) ursprung, eftersom den i Finland bosatta Drífa vänt sig till henne. Denna Huld gör nu Vísburs söner till fadermördare och sejdar därtill för all framtid frändedråp in i Ynglinga-ätten. — Och frambesvuren av halvfinnen Vísburr, vars finska mor har låtit dräpa hans far med trolldom, går så guldsmyckets förbannelse, verkställd av finskan Skiálf, i fullbordan på Agnafit (Agnefit; området förutsätts som bekant ha legat inom nuv. Stockholm): guldkedjan stramas dödligt åt kring kung Agnis hals (Ynglingasaga, kap. 22). Men än långt därefter, länk efter länk av ond bråd död, löper den sejd vidare hela Ynglinga-ätten igenom som sträcker sina rötter också till Finland. — Det mörka finska inslaget i Ynglingasaga, visserligen framkallat av motpartens svek eller våld, måste för den isländske läsaren både ha framstått som en dystert verkningsfull bekräftelse på och ytterligare närt föreställningen om de dunkla och farliga makter som drev sitt spel i Austrvegr, enligt Ynglingasaga dessutom uttryckligen just i Finland.

Finnfolkens inbördes relationer

Sådana som de framstår i sagorna och den övriga fornlitteraturen höll de olika finnfolken i Austrvegr på det hela taget fred inbördes, men stridigheter mellan dem omtalas också. Karelska angrepp på Kvenland har motangrepp därifrån som följd (Eigla, kap. 14 och 17), tvistigheter mellan karelare och lappar förekommer (Saga Hákonar Hákonarsonar, Fms X, 44). På tal om de fientligheter mellan karelare och kväner som Eigla vet berätta om säger Nordal, hänvisande bl.a. till norrmannen Ottars uppgift i Alfred den stores Orosius' historia om strider mellan också kväner och norrmän: »Er auðséd, að þjóðirnar austan og vestan fjallsins hafa allar barizt á víxl hver við aðra um finnferðina» (Ísl. fornrit II, 35 not 5). Att så har varit fallet mellan folken »austan og vestan fjallsins» visar också sagorna, men beträffande folken »austan fjallsins» sinsemellan kan en dylik slutsats knappast dras bara med stöd av sagalitteraturen. Den visar som sagt en relativt god grannsämja på det sistnämnda hållet, fastän stridigheter i begränsad omfattning förekommer. Aggressivast förefaller karelarna också »austan fjallsins», möjligen lockade av just finnskatten-lapps-katten. Kvänerna för sin del uppträder dels som angripare i väster, dels måste de anhålla om främmande (norsk) hjälp för att kunna vedergälla karelarnas

angrepp på dem själva (Eigla, kap. 14). Lapparna återigen är som sagt inget krigarfolk. Om de visserligen stridbara (jfr Saga Oh, kap. 8) invånarna i det samtida Finland slutligen berättas aldrig, att de skulle haft några kontroverser med grannarna. Nordal förutsätter visserligen (på grund av missuppfattning betr. de olika finnländernas läge i förhållande till varandra; detta enligt Nordal själv i brev till mig 24.2.55) i ovannämnda kommentar till Eigla (Ísl. fornrit II, 1933) karelska angrepp också på Finland (eller karelskt genomtåg med finländskt medgivande?), då han säger: »Til þess að herja á Kveni, hafa Kirjálár þurft að fara yfir Finnland». Han hänvisar i sammanhanget till den uppgift i Eigla (kap. 14) om de olika finnländernas inbördes geografiska läge som också här tidigare har citerats.

Uttryckligen omtalas ingenstans karelska angrepp på Finland eller genomtåg genom Finland. Inte heller har karelarnas väg över huvud behövt gå över Finland, om målet var Kvenland. Sannolikast förefaller det, och mot detta strider inga uppgifter i sagorna, att kvänerna angripits direkt från karelskt territorium via erä(öde-)markerna öster-nordost om dåv. Finland. Vad åter speciellt den geografiska beskrivningen i Eigla av finnländernas inbördes läge angår, är den alldeles för oklar för att kunna lämna något säkert stöd för en uppfattning som Nordals i Ísl. fornrit II, att »Kirjálár [hafa] þurft að fara yfir Finnland». Strängt taget säger denna beskrivning ingenting exakt beträffande väderstrecken utöver utgångspunkten »En austr frá Naumudal er Jamtaland». Uttrycket »austr frá» behöver enl. min uppfattning inte i fortsättningen nödvändigtvis gälla land för land. Är det dock avsett att göra detta, är uttrycket missvisande — eller här delvis använt också pro SO-S? — : Finland låg inte österut utan närmast söderut från Kvenland räknat. Också Grotenfelt har uppmärksammat uttryckssättet i Eigla på denna punkt och kommenterar: »Indessen dürfen wir uns Finnland nicht zwischen Kvänenland und Karelien liegend denken, obgleich der Wortlaut der geographischen Mitteilung zu einer solchen Auffassung Anlass geben könnte», och vidare: »sondern die Sache ist, wie Torolfs Schilderung des Kriegszuges darlegt, so zu verstehen, dass teils Finnland, teils Karelien im Süden die Nachbarländer Kvänenlands waren» (Über die alten kväner etc., 4 f.). — Se dock Vilkuna.

På samma sätt som Nordal kan självfallet också andra isländska läsare ha tolkat Egilssagans uppgifter — eller så som Finnur Jónsson har gjort det. Den sistnämnde är visserligen inne på riktigt spår, när han i sin utgåva av Eigla (1886—88) finner uppgifterna i sagan om å ena sidan karelarnas angrepp på Kvenland och å andra sidan Kvenlands, Finnlands och Kirjälalands läge svärförenliga — men han för åtminstone den isländske läsaren på andra villovägar, när han radikalt utelämnar Finnland ur sammanhanget i själva sagatexten. Där heter det i hans utgåva (s. 41): »En austr frá Naumudal er Jamtaland ok þá Helsingaland ok þá Kueinland, þá Kirjalaland». I en kommentar till detta (ib., 41 not 15) tillägger han: »*Kveinland*: herpá tf M [d.v.s. den huvudhandskr., A.M. 132 fol., som utg. följt]: *þá Finnland*, men dette må anses for ur., ti efter fræmstillingen i 40, 17 f. [uppg. om det karelska angreppet på Kvenland], synes Kirjalaland at have stødt op til Kvenland». Också om Finnur Jónsson alltså har observerat inkonsekvensen mellan de två uppgifterna och i sin kommentar dragit en riktigt slutsats,

måste i hans edition Finnlands läge i sammanhanget bli fullständigt oklart för den vanlige isländske sagaläsaren; denne kan rentav ha ifrågasatt, om Finland över huvud fanns att söka i närheten av de övriga i Eiglas text nämnda »länderna».

*

Utöver allt det som i det föregående har framkommit, har Finland (sagornas och därigenom också våra dagars) enligt några avsnitt i forntidssagorna en anknytning till Island och det övriga Skandinavien av helt annat slag än nordmännens färder i österled och deras följder. Det är fråga om bara några korta notiser, men som sådana intressanta både i sig och som komplettering till sagornas bild av såväl Finland som av alla finnländerna i Austrvegr. — I *Frá Fornjóti* ok hans ættmönnum (FsN II) får vi veta, att två av det gamla nordiska årets månader (som alla fortfarande i dag under den officiella internationella är levande tideräkning på Island) har fått sina namn från Finland och att t.o.m. namn som *Noregr* och *Þrándheimr* kan spåras dit! — Midvintermånaden *þorri*, säger sagan, är uppkallad efter den också här tidigare nämnde *Þorri*, kung över Finland och Kvenland. Det heter: »Þorri var blótmaðr mikill; hann hafði blót á hverju ári at miðjum vetri, þat kölluðu þeir þorrablót; af því tók mánaðrinn heiti» (Fundinn Noregr, a.a., 17). Den närmast följande månaden, *góa*, har enl. sagan sitt namn efter *Gói*, kung Þorris dotter: »Gói hvarf á brott, ok gerði Þorri blót mánaði síðarr, enn hann var vanr at blóta, ok kölluðu þeir síðan þann mánað, er þá hófst, Gói» (Hversu Noregr bygðist, ib., 3). — I samme kung Þorris familj har också namnen Noregr och Þrándheimr sitt ursprung. I det förra fallet är det Þorris son Nórr (om denne ovan) som har fått låna sitt namn åt de trakter han genomströvade letande efter sin försvunna syster Gói och som han underlade sig: »Þat kallaði hann Norveg» (Fundinn Noregr, ib., 20). I fallet Þrándheimr åter är det namnet på Nórs son Þrándr som har knutits till dennes arvland (Hversu Noregr bygðist, ib., 5). — I synnerhet i just forntidssagorna är dylika eponymer populära, men i regel är de — liksom kanske helt eller delvis också här — omvänt härledningur ur de namn de ger sig sken av att vara upphov till.

En liknande Þorri-Gói-Nórr-Þrándr-linje följer f.ö. sedermera, för icke-finska förhållanden så tidigt som i början av 1870-talet, en isländsk 'uttolkare' av finskans andel i bl.a. vissa skandinaviska ortnamns etymologi. Det är diktaren-språkmannen Benedikt Gröndal d.y. (1826—1907), som (i tidskr. Gefn, Khmn) kommer med nog så fascinerande, delvis vetenskapligt underbyggda men i hög grad också synnerligen »rudbeckianska» teorier beträffande det finska inslaget i denna etymologi.

* * *

Avslutningsvis faller det sig naturligt att här ställa en alldeles speciell fråga: — Har islänningen i sin fornlitteratur fått någon uppfattning av finnarna-finländarna som ett litteraturskapande, diktande folk?

Om vi ser bara till det som fornlitteraturen direkt omtalar, måste svaret på frågan bli ett nej. Men trolldom, fjölkyngi, galdr, med vad det innebär av besvärjelser, formler, ordmagi — allt detta står dikten nära och kräver ett uppbåd av andliga och själsliga resurser i släkt med diktarens. I ordet *galdr* bor ju dessutom en föreställning om dikt, sång redan färdigt inbyggd: det brukades som nämnt bl.a. i förbindelsen *gala galdra*, ung. 'sjunga troll-sånger' — och just 'trollsång' är ordets ursprungliga betydelse. Alltså ligger indirekt föreställningen om ett diktkunnigt, ett diktande folk — rentav i pakt med mystiska, farliga makter — såväl i sagornas trängre som i 1800-talets vidsträckta Finland i själva verket inte så långt borta.

Litteraturförteckning

- Alfræði íslenzk I. Udg. ved Kr. Kålund. København 1908.
- J. R. Aspelín*, Olof den heliges landstigningsplats på Finlands sydkust. Finskt Museum 5—8. 1898.
- Sigfús Blöndal*, Íslensk-dansk ordbog. Reykjavík 1920—24.
- Brennu-Njáls saga. Einar Ól. Sveinsson gaf út. Reykjavík MCMLIV (Íslenzk fornrit XII).
- Richard Cleasby-Gudbrand Vigfusson*, An icelandic-english dictionary. Second edition. Oxford 1957.
- Den norsk-isländske skjaldedigtning B: I. Udg. ved Finnur Jónsson. København og Kristiania 1912.
- Egils saga Skallagrímssonar. Udg. ved Finnur Jónsson. København 1886—1888.
- Egils saga Skalla-Grímssonar. Sigurður Nordal gaf út. Reykjavík MCMXXXIII (Íslenzk fornrit II).
- Sveinbjörn Egilsson*, Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-isländske skjaldesprog. 2. udgave ved Finnur Jónsson. København 1931.
- Stefán Einarsson*, Áttatáknanir í fornritum. Skírnir CXXVII. ár. Reykjavík 1953.
- Flateyjarbók. Udg. af P. A. Munch-C. R. Unger. 1. Christiania 1860. 3. Christiania 1868.
- Flateyjarbók (Codex Flateyensis). MS. No 1005 fol. With an introduction by Finnur Jónsson. Copenhagen MCMXXX.
- Fornaldar sögur Norðurlanda I—III. Utg. af C. C. Rafn. Kaupmannahöfn 1829—30.
- Fornmanna sögur I—XII. Útg. að tilhlutun Hins konungliga norræna fornfræða félags. Kaupmannahöfn 1825—37.
- Johan Fritzner*, Lappernes hedenskab og trolddomskunst sammenholdt med andre folks, især nordmændenes, tro og overtro. Historisk Tidsskrift. Fjerde bind. Kristiania 1877.
- Johan Fritzner*, Ordbog over det gamle norske sprog I—III. Kristiania 1886—96.
- Kustavi Grotenfelt*, Über die alten Kvänen und Kvänland. Suomalaisen tiedeakatemia toimittuksia, B I. Helsinki 1909.
- Biörn Haldorsens* isländske lexikon I. Havniæ MDCCCXIV.
- Jón Helgason*, Norges og Islands digtning. Nordisk kultur VIII: B. Uppsala 1953. — Norrøn litteraturhistorie. København 1934.
- Íslands Landnámabók. Íslendinga sögur. Eptir gömlum handritum útgefnar at tilhlutun Hins konungliga norræna fornfræða félags. Fyrsta bindi. Kaupmannahöfn 1829.

- T. I. Itkonen*, Karjalaiset ja Kuolan-Lappi. Kalevalaseuran vuosikirja 22. 1942.
- Jalmari Jaakkola*, Suomen varhaishistoria. Porvoo 1935, 2. painos 1956 (Suomen historia II).
- Valter Jansson*, Bjarmaland. Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift I. 1936.
- Finnur Jónsson*, Den islandske litteraturs historie tilligemed den oldnorske. København 1907.
- Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie II: 2. København 1901.
- J. Leppäaho & V. Luho*, Suomen esihistoria, Suomen historian käsikirja I. Toimittanut Arvi Korhonen. Porvoo 1949, 2. painos 1964.
- Evald Lidén*, Vermischtes zur wortkunde und grammatik. Beiträge zur kunde der indogermanischen sprachen. Herausgegeben von Dr. Ad. Bezzenberger und Dr. W. Prellwitz. Einundzwanzigster band. Göttingen 1896.
- Esther M. Metzenthin*, Die länder- und völkernamen im altisländischen schrifttum. Pennsylvania 1941.
- J. J. Mikkola*, Lännen ja idän rajoilta. Porvoo 1942.
- Sigurður Nordal*, Sagalitteraturen. Nordisk kultur VIII: B. Uppsala 1953.
- Rolf Nordenstreng*, Beimuni och beimarna. Namn och Bygd. Elfte årg. Lund 1923.
- P. Nordmann*, St. Olofs dyrkan i Finland. Finsk Tidskrift LXXII. Helsingfors 1912.
- Nyky-suomen sanakirja II. Porvoo 1953.
- Olafs saga hins helga. Udg. af R. Keyser-C. R. Unger. Christiania 1849.
- Orkneyinga saga. Udg. ved Sigurður Nordal. København 1913—16.
- Hugo Pipping*, Bálagarðssiða. Namn och Bygd. Första årg. Uppsala 1913—14.
- R. Kr. Rask*, Samlede afhandlinger I. København 1834.
- Rímnasafn. 2. bind. Udg. ved Finnur Jónsson. København 1913—22.
- Saga Olafs konungs ens helga. Udg. P. A. Munch-C. R. Unger. Christiania 1853.
- Sagan af Niáli Þórgeirssyni ok sonum hans. Kávpmannahavfn 1772.
- Tryggve Sköld*, Isländska väderstrek. Scripta Islandica. Isländska sällskapetets årsbok 16/1965. Uppsala 1966.
- Snorra-Edda ásamt Skáldu og þar með fylgjandi ritgjörðum*. Útg. af R. Kr. Rask. Stockhólmi 1818.
- Snorri Sturluson*, Heimskringla I—VI. Udg. ved G. Schøning m.fl. Havniæ 1777—1826.
- Heimskringla I—IV. Udg. ved Finnur Jónsson. København 1893—1901.
- The Icelandic physiologus. Facsimile edition with an introduction by *Halldór Hermannsson*. Islandica. An annual relating to Iceland and the Fiske collection in Cornell university library. Vol. XXVII. Edited by *Halldór Hermannsson*. Ithaca, New York 1938.
- Kustaa Viikuna*, Kainuu-Kvenland. Turku 1957.
- Jan de Vries*, Altnordisches etymologisches wörterbuch. Leiden 1961.
- Altnordische literaturgeschichte II. Berlin 1967 (Grundriss der germanischen philologie 16).

Förkortningar

Flat.: Flateyjarbók.

FM: Finskt Museum.

Fms: Fornmanna sögur.

FsN: Fornaldar sögur Norðrlanda.

FT: Finsk Tidskrift.

HT: Historisk Tidsskrift (No.)

KSVK: Kalevalaseuran vuosikirja.

Land.: Íslands Landnámabók.

NoB: Namn och Bygd. Uppsala och Lund.

OUÅ: Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift.

Saga Oh: Saga Ólafs helga.

Saga OT: Saga Ólafs Tryggvasonar.

Ser. Isl.: Scripta Islandica.

SHK: Suomen historian käsikirja.

SnE: Snorra-Edda.

STT: Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia.

Suom. varh.-hist.: Jalmari Jaakkola, Suomen varhaishistoria (Suomen historia II).

Vilkuna: Kustaa Vilkuna, Kainuu-Kvenland.

NILS HALLAN

Annermannen i norsk og sørsamisk

I den midtre delen av Noreg, frå Dovrefjell i sør til Saltfjellet i nord, dvs. i heile Trøndelag og på Helgeland, har *annermannen* vori eit vanleg namn på djevelen. Kanskje har det vori kjent også utanfor dette området, men eg har berre fått negative svar når eg har spurt folk lenger sør og nord i landet, så det er lite truleg at namnet har vori bruka andre stader; det måtte i så fall vera i Jämtland. Også innanfor området har eg fått mange negative svar, for *annermannen* er ikkje eit vanleg namn no lenger. Korkje ungdomen eller foreldregenerasjonen veit om *annermannen*. Ein må spørja folk på 70 år og meir, og jamvel mange av dei svarar negativt.

Annermannen var ikkje eit stygt namn som vart bruka i bannskap og utrop. Tvert om, det vart haldi for nokså sømeleg, eit namn som foreldre og føresette kunne ta i sin munn når dei skulle tala borna til rette, eller når dei hadde bruk for å nemne djevelen på ein stillfarande og ålvorsam måte i kvardagslaget. Det svara funksjonelt til namn som *hinmannen*, *vondmannen* og *styggmannen* som er meir eller mindre vanlege over heile landet. *Djevelen* var eit bokord, eit ord som vart bruka av prest og lærar, litt for stivt og høgtidsamt for folk flest. Det same galdt i nokon mun *hinmannen*, som er lite bruka nordanfjells. Ivar Aasen (Norsk Ordbog) har ikkje ordet i samansett form. Han skriv: „Hin Mannen“, el. „Hin Sellen“, er en Benævnelse paa Fanden“, men gjev inga heimfesting.

Annermannen som namn på djevelen er ukjent både for Ivar Aasen og Hans Ross. Først i Norsk Ordbok (1950) finn vi oppført: „*andremann*, i bf. *hinmannen*, *vondemannen* (Hemne, StjørdOrdt 7 og 69). Den siste tilvisinga gjeld ei samling med ordtak og talemåtar, og her er det bruka 4 gonger.¹

„Å feil e menneskjele, men ikkj å anger hørre annermanna te“.

„Denne hørre annermanna (styggmanna) te“.

„Løgn hørre anner manna (han Gammel-Erik) te“.

I ordlista atti boka står: „Annermann m. vondemannen“.

Annermannen blir altså forklart med 3 synonym: *styggmannen*, *Gammel-Erik* og *vondemannen*.

Det eldste dømet eg har funni på prent, er ikkje eldre enn frå 1895.

¹ Som dei gamle sa for eit ord. Ordtak og talevendingar frå Stjørdalen ved Olav Bjørgum og Olav Røkke (Notodden 1921) s. 7, 8, 40 og 69.

Det står i ei lita bok av Johan Bojer, „Helga. Et billede fra Trøndelagen“. Her siterer eg frå Trygve Ræder: „Johan Bojer og heimbygda Rissa“ (Oslo 1972) s. 56, der det er attfortalt ei lita hending frå romanen. Helga er med ein unggut i båten. Ho ror, og han dreg garn. Det rår ei erotisk spaning mellom dei som guten løyser ut med å seie: „Eg trur vi smør tø her, æg, saa lett vi ein annan mann dra“. Ræder kallar talemåten for „det tidlause ordtaket“, men det er ikkje eit ordtak vi har for oss. *Ein annan mann* = *annermannen*. At den mannen også kan omtalast i ubundi form, er ikkje serleg merkeleg. Sml. Mat. 13,28: Det har ein fiende gjort.

Så finst eit døme frå 1898. Det gjeld Selbu, der dei sa „den n'ander mann'n“ om djevelen.²

Eit tredje døme frå litteraturen høyrer heime i Hemnes i Nordland. Her heiter det om ei trollkjerring som skulle brennast: „Da man var kommen et stykke nedover Leirveien, sparka Mastermo-Tøbba av sig bakut den tøfelen, hun hadde paa venstre foten og saa sa hun: „Aajaja. Du skal ikke faa mer av mig end som saa!“ Det var annermannen hun mente. Men hverken presten eller øvrighetta saa nogen verdens ting“. Om ein uredde mann heiter det i same boka at „han trodde ikke hverken på Gud eller annenmann“ (sic).³

Ei dialektordbok frå Oppdal har same talemåten som i Stjørdalen: „Aindermain'n — „Dæ høre Aindermainna te“ (Gammel-Erik).⁴

I Årbok for Nord-Trøndelag historielag har eg funni ordet i to artiklar av tradisjonssamlaren Paul Woxeng frå Vikna i Namdalen. „No mein eg ainner main e laus, sa kjerringa“ (Årb. 1933 s. 90 f.) og „Den onde selv sammenlignet man med „Den ainner main i Hausvika“ (Årb. 1937 s. 57). Lokalhistorikaren Gudmund Leren, Inderøy, har registrert ordtaket „Mykjy vil ha meir, og annermann vil ha fleir“ (Årb. 1945 s. 55).

Fleire døme kjenner eg ikkje frå litteraturen, og det som kjem nedanfor, er mine egne notat. *Annermannen* er kjent i Soknedalen, Hemne, Hommelvik og Osen i Sør-Trøndelag. Frå Nord-Trøndelag har eg fått positive opplysningar frå Leksvika, Frosta, Ekne i Skogn, Sparbu — der høyrde eg ordet for første gong i 1943 — og Steinkjer. Lenger nord i fylket er *annermannen* velkjent i Flatanger, Kolvereid og Namskogan. Frå den sørlege delen av Helgeland har eg ingen opplysningar, men i Rana og grannebygdene er namnet enno bruka av den eldste generasjonen. „Annermannen er gamlingen“, seier Lars Valla, f. 1897 i Korgen. Alf Dyber Grotnes, f. 1896 i Rana, fortel: „Annermannen var det einaste namnet ungane fekk bruke for djevelen. Alt anna var styggord“. Frå Rana har eg elles ei mengd notat frå ymse kantar av den vidstrekke bygda: Leirskardalen i Korgen, Dunderlandsdalen, Altern og tettstaden Mo. Jamvel frå den svenske grannebygda Tärna har eg fått ei positiv opplysning. Ein mann frå Högstaby fortalde

² J. P. Sand, *Segner og historier frå Selbu* (Selbu 1898) s. 51.

³ Nils Lagli, *Eventyr og sagn fra Nordland* (Oslo 1924) s. 13 og 74.

⁴ Ola J. Rise, *Opdalsmål. Serord og talevendingar* (Svorkmo 1933) s. 13.

meg at *annermannen* (andra mannen) skal vera kjent i Tärna, og at det blir oppfatta som ei finare nemning for djevelen.

Den nördste bygda eg har positiv opplysning frå, er Rødøy på Helgeland. Jens Bakkeland, f. i Tjongsfjorden 1889, kjente nemninga *annermannen* frå barndomen. Eit vanleg utbrot i irritasjon ved mødesamt arbeid var: „Det sku anner mannen gjær!“ Tyding på lag som: „Fan'n skulle pløye!“ — men ikkje fullt så kraftig.

Ein distinksjon har eg ikkje notert. Det gjeld komposisjonsmåten. Sume seier *annermannen*, andre *anner mannen*. Frå Hemne har eg fått opplyst at begge deler er bruka. Visst er det at begge seiemåtane fell naturleg for dei fleste som talar ein trøndsk dialekt, og det same gjeld nok for nordlandsmåla på Helgeland. Den lause komposisjonen kjennest meir gamaldags og er sjølvsgat eldre enn den faste.

Eit ord som ikkje har komi på prent før i 1895, skulle ein tru var nokså ungt. Og likevel kunne det gå rett inn i ei gamalnorsk tekst utan å bryte stilen. I Fritznerns Ordbog over det gamle norske Sprog les vi: „*annarr* 8) hin, den anden, besynderligen brugt ligesom *hin* i Folkesproget (Aasen 291 b) til dermed at betegne en Ting, man paa Grund af dens Beskaffenhed nødvendig vil nævne med dens rette Navn, idet man tillige antyder, hvad eller hvilket der menes“.

Fritzner nemner døme på denne bruken av *annarr*, men *annarr maðr* i tydinga „djevelen“ finst ikkje i gamalnorsk. *Annarr maðr* har ei heilt anna tyding, nemleg „nest etter einkvan“, „den nest beste“, eller ofte rett og slett „ein annan mann“. Det einaste dømet som kunne koma på tale, finst i ordtaket *þl er annarr maðr*, som da måtte omsettast til „ø(et) er djevelen“. Men ingen har skjøna det slik. Ordtalet blir alltid attgjevi på annan måte: „ein rusa mann er ikkje seg sjølv“, „ølet omskapar mannen“ — eller liknande.

Djevelen er ein person som kom med kristendomen, og dersom *annarr maðr* i tydinga „djevelen“ hadde eksistert i gn., måtte det vera i kristeleg språkbruk, helst i preiker og legender. Men vi leitar fåfengt. Derimot finn vi innanfor det spesielt kristeleg vokalaret ei mengd døme på ei nemning som er laga på same måten, nemleg *annarr heimr* = „det andre livet, den andre verda, tilveret etter dauden“, oftast sett i motsetnad til *þessi heimr* = „dette livet, denne verda, tilveret her på jorda“. Denne språkbruken er så levande i gn. at han jamvel finst i kongebrev frå første halvta av 1200-talet: (den heilage kyrkja) *er ver skulum alla fræmd oc upreist af tacka bæðe þessa heims oc annars* (DN II nr. 5). *Nu late guð oss alla þetta væl hallda þessa heims til friðar oc farsældar. annars heims til æilijs fagnaðar* (DN I nr. 51). Fritzner har mange døme. Frå seinmellomalderen kan nemnast Arvid Ingjaldssons testamente, dagsett Nidaros 4. nov. 1430; den rike vær-eigaren og fiskehandlaren gjev bort eignene sine — *till miskunnar oc salo hialpar i odhrom heem* (DN V nr. 597). Ordlaget må, som Absalon Taranger har synt i „Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske“ (Kra. 1890) s. 410, vera lånt frå angelsaksisk: „ligeledes betegnes saavel dette som det

hinsidige liv med ordet *heimr*, ags. *hám*: oldn. *i þessum heimi, í öðrum heimi*; ags. *se hám* (α: himmelen) *is gefylled mid heofonlicum gástum*“.

Velkjent er ei strofe frå Draumkvædet som syner at språkbruken har vori langliva: „Eg var meg i aumheime“ (*í øðrum heimi*). I Svenska Akademiens ordbok er nemnt berre eitt døme under ordet *hem*; fsv. *þássa hems naper ok annars äro*.

Heimen i tydinga „Verden, Jorden“ er registrert av Ivar Aasen: *I denne Heimen, I syndige Heimen*, Sfj. og fl., *Til Heimsens Ende*, B. Stift og fl., men var nok lite bruka før den nynorske målreisinga førde ordlaga inn i kristeleg målbruk, serleg i bibelomsetting og salmedikting. Ordlaga er arkaiske, og det finst snautt nokon nolevande diktar som har bruka dei. Norsk riksmålsordbok har 2 sitat frå Sigrid Undset: „hun hadde hørt av presterne om sælheten i den anden heimen“ (Ol. Aud. Hest. I, 195), „gaa bort fra denne heimen“ (Husfr. 31).

Lat oss summere opp så langt! Nemninga *annermannen* om djevelen er berre funni i målføra mellom Dovrefjell og Saltfjellet i relativt sein tid og har berre komi på prent i ei lita dialektordbok, 3 småbøker med folkeminne, eit lokalhistorisk tidsskrift og ei lita folkelivsskildring. Eldste dømet er frå 1895. Ordet er ikkje vanleg kjent i norsk, korkje i nynorsk eller bokmål, og ein kan snautt bruke det i skriftleg framstilling utan kommentar, om ikkje tydingsinnhaldet går klårt fram av samanhengen. Ordlaget „den andre heimen“ er velkjent i gn. (*annarr heimr*). Det vart oppattliva i nynorsk målbruk på 1800-talet og levde eit stykke inn i dette hundreåret, men i dag kjennest det gamalvori, altfor høgtidsamt, mesta klassisk.

Det merkelege er at begge desse ordlaga finst i samisk, i den litteraturen og det kjeldematerialet som vart til i misjonstida. Det eldste dømet gjev Olaus Stephani Graan i sitt *Manuale lapponicum* (Stockholm 1669): *tadne ja tidne mubbin aimusn* = i denne og den andre heimen, dvs. verda. Graan brukar også ordlaget *tadne weraldesn* = i denne verda.⁵

18. februar 1723 var Thomas von Westen på Grong i Namdalen, og derifrå sendte han eit brev til Misjonsskollegiet i København med ei målande skildring av „Afguderiet og Mørkheds Magt“ i dei sørlege finnmarkene. Såleis fortel han at „alle sammen, saa mange der har gaaet til Guds Bord, have den samme Dag først hiemme drukket *Mubben olmai gare*, det er: Dievelens Kalk.“⁶

I januar hadde Thomas von Westen vori gjest hos soknepresten i Nærøy, mag. Johan Randulf, og han skreiv same året — venteleg etter oppmoding frå misjonæren — ei utførleg skildring av heidendom og ovtru hos samane. Skildringa, som er best kjent under namnet „Nærømanuskriptet“, finst i mange avskrifter, men vart først prenta i 1903. Satan har mange namn, fortel Randulf, — „saasom *Mubenaïmo* /: den anden Majestet :/ *Muben*

⁵ J. Qvigstad, Sproget i Graans *Manuale lapponicum. Studia septentrionalia III* (Oslo 1947) s. 25.

⁶ Hans Hammond, *Den Nordiske Missions-Historie* (Kbh. 1787) s. 452. Originalbrevet har komi bort, men Hammond siterer eit langt stykke av det, truleg ordrett.

Olmay |: den anden Mand :| *Pahan, Phudno, Ingil, etc.*“ J. Qvigstad skriv i ein fotnote: „I Svensk-lappisk betyder *mubbe aimo* den anden Verden, *mubbe olmai* den anden Mand, *paha* 1. *fuodno*, den Onde (Djævelen), *ingel* 1. *ingil* Engel. *Mubbe* bruges i Pite-Lapmark og søndenfor; i Lule-Lapmark og nordover siger man *nubbe*“.⁷

Da Edgar Reuterskiöld gav ut den kjende samlinga, „Källskrifter till lapparnas mytologi“ (Sth. 1910), fekk han K. B. Wiklund til å skrive eit register over dei samiske namn og nemningar som fanst i aktstykkka. Her finn vi først *Mubbeaimo* omsett med „Den andra världen“. Ordet får inga språkhistorisk forklaring hos Wiklund. Han skriv berre at „Det begynnande *m-* visar, att benämningen härstammar från det sydlapska gebietet eller från Pite lappmark“. Så kjem vi til: „*Nubelolmai* 44, 67, 71, *Nebulolmai* 68 f. äro säkerligen skriffel for ett ursprungligt *Mubbeolmai*, ordagrant ‚Den andra mannen‘, hvilket namn troligen har framkonstruerats (af lapparna?) ur det ofvannämnda *Mubbeaimo*, jfr *Mubben* och *Mubbenolmai* 104, som säkerligen äro abstraherade därur“.

Det er tydeleg at Wiklund ser med ein viss skepsis på desse orda. Seinare laga Qvigstad eit „Register til de lappiske navn i Nærømanuskriptet og Hans Skankes Epitomes pars prima“. Her skriv han:

„*Mubben* (genitive) S 7. 27. 31., the second, short for *Mubben-olmai*, the devil.

Mubben-aimo S 27. 28; N 20. 24. 26. 29. 35. 36. 40. 41. 42. 52. 55. /lpS *mubbe aimo*, the other world. *Mubben* is genitive, wrongly for *mubbe*, nominative.

Mubben-olmai S 11, Run. no. 44. *Muben olmay* N 30. 35. /lpS *mubbe olmai*, the other man, viz. the devil“.⁸

Dei formene som Qvigstad skriv „lpS“ (= lapp South) framfor, har eg spurt professor Knut Bergsland om. Han opplyser i brev av 5. februar 1974 at dei ikkje finst i noka ordbok eller i andre prenta kjelder, men må vera Qvigstads eigen rekonstruksjon eller „rettelse“ av dei formene som finst i kjeldene.

Problemet stikk i at *mubben* er genitiv. Thomas von Westen, Johan Randulf og Hans Skanke har venteleg teki ordlaga ut av ein kontekst der dei hadde genitivs form, som i det siterte *Mubben olmai gare*, men dette er uvisst. Alle dei som seinare har skrivi om samisk mytologi, har bruka formene slik dei står utan å bry seg serleg med det grammatikalske problemet. Dette er likevel ikkje så merkeleg. Meir å undrast over er det at ingen språkmann har spurt etter nominativformene. Qvigstad som fører opp nominativformer, har kanskje høyrte dei utan at han har notert stad og heimelsmann. LpS *mubbe aimo*, the other world, og *mubbe olmai*, the other man, er snautt reine konstruksjonar; sml. det han skriv i den noten til Nærømanuskriptet som er sitert framanfor: „I Svensk-lappisk betyder *mubbe aimo* den anden

⁷ J. Qvigstad, Kildeskrifter til den lappiske Mythologi. *Det kongelige norske Videnskabers Selskabs Skrifter* (Trondhjem 1903) Nærømanuskriptet s. 29 f.

⁸ *Nordnorske samlinger V* (Oslo 1943). Register s. 40 ff.

Verden, *mubbe olmai* den anden Mand“. Lokaliseringa er syrgjeleg upresis, men må sjølvsagt gjelde dei sørlege lappmarkene; forma *mubbe* er sørsamisk. Det ligg nær å tenkje på Sorsele.

I 1974 hadde eg høve til å tala med nokre samar i høveleg alder, alle over 60 år, som var oppvaksne i reint samiskspråkleg miljø, og da eg spurde dei om kva dei kalla djevelen på samisk, fekk eg ein del *epitheta diaboli*. Alle var vanlege og har komi på prent før, så det var lite nytt, bortsett frå at eg også fekk den samiske nemninga som altså ikkje skal vera ordbokført før, nemleg *muppalma*. Nils Kapppjell ved Majavatnet var den første som gav meg greie på namnet. Da eg fortalde han at Thomas von Westen hadde bruka ordlaget *Mubben olmai gare*, retta han det til *muppien alma garie*. Noko seinare møtte eg Arne Appfjell, f. 1911 i Grane, og stilte han dei same spørsmåla. Han fortalde at *mupp alma = bacha*. Da eg bad han bruke ordet i ein setning, svara han med ein setning som han hadde høyr: *datnæ amai mupp almab dienešh = du tener nok annermannen*.⁹

Mest kunnskap fekk eg hos Jakob Steinfjell, f. 1904 i Kolvereid. Han fortalde at *muppalma* er eit gamalt og velkjent ord for djevelen, synonymt med *bahha*, *birkele* og *fåana*, men dei siste orda var rekna for stygge. *Muppalma* var eit penare ord. Foreldra kunne bruke det når dei ville tala borna til rette: *dahta leh muppalman bakoe = dette er djevelens ord*, dvs. stygge ord, bannskap, etc. Steinfjell kjente også den norske nemninga *annermannen* frå heimbygda si og sa som døme: *det der det høre annermannen tel*. (Denne talemåten som også er attgjeven frå Oppdal og Stjørdal, var nok svært vanleg i gamal tid). Da eg nemnde uttrykket *Mubben olmai gare*, gav han att det som *muppalman garie* og oppfatta det som „djevelens skål“, altså ikkje som „kalk, nattverdiskalk“, men i tydinga „skål for einkvan, i dette høvet for djevelen“. I rus og karslegdom har folk også skåla for djevelen. I eit aktstykke frå reformasjonstida blir det fortalt om den vettlause skåldrikkinga. Dei truga ein stakkar ved Levanger til å drikke: *sa skall tu drikie hundritth diæffllæ skall*.¹⁰

Både sørsamisk *gare* (*garie*) og nordsamisk *gærra* er lån frå gn. *ker*, og i misjonstida måtte det vera ei vanleg nemning på ein drikkekopp av tre. Dei norske misjonæra kunne difor ta det i bruk som nemning for „kalk, nattverdiskalk“, lat. *calix*, og i den kristelege litteraturen på nordsamisk er *gærra* vanleg heilt frå 1700-talet. Men dei svenske misjonæra har visst ikkje bruka det. Pehr Fjellström bruka ordet *kalk* i Ådde Testament i 1755, såleis i 1. Kor. 10.21: *Epet matte jukket Herran kalkeb ja Pärkelen kalkeb*, eit skriftord som vi kjem tilbake til nedanfor. Kanskje meinte han at *gare* (*garie*) var for profant. I Lagercrantz, *Wörterbuch des Südlappischen* blir det omsett med „(hölzerne) Tasse, Schale, Gefäss“. I boka „Vid den sjätte

⁹ Skrivemåten på dei samiske orda som eg har fått av dei nemnde heimelsmennene, er min private — og så ufullkomen som ein kan vente det når ein uroynt oppskrivar skal gje att eit framandt mål.

¹⁰ *Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie III* (Chr. 1835) s. 349 f. Dokumentet er utan tidfesting og heimfesting, men er visstnok sett opp på Alvshaug i Skogn ca. 1535.

sjön“ (Östersund 1960) av Karl Andersson står *burisgarie* = hälsningsupp, og *gonatsgarie* = sørgeskål (ved grava), nemningar som syner at *garie* er knytt til profane drikkeskikkar og til drikking reint ålment.

Jakob Steinfjell kjenner også *muppaimo* = helvetet, synonymt med *dunaimo*. Dei kunne tala om *muppaimon manah* = helvetets born, og det var ikkje sagt som eit invektiv, men som ein karakteristikk. Jakob Steinfjell hadde høyrte det av ein same frå Bindalen, Peder Jonsen Vesterfjell, som var lekpreikar og stundom heldt andakt på samisk. „Da las han både Fadervåret og velsigninga på samisk“, dvs. sørsamisk som aldri har vori bokspråk i Noreg. *Muppaimon manah* var dei som ikkje ville omvende seg.

Ingen av dei nemnde orda er stygge. *Det* er derimot utrop som: *ferh berkelen gåika!* = dra til djevelen! — og mange andre. *Dunaimo* har Qvigstad teki med i det nemnde Register: IpS *tuonen aimo*, hell.

Dei 3 heimelsmennene som her er refererte, hadde såleis godt kjennskap til *muppalma*, Steinfjell også til *muppaimo*, og dermed har vi fått stadfesta dei to nemningane som finst i kjeldene frå misjonstida og som har stått i sentrum i denne etterrøkjinga. Desse samansette orda svarar heilt til *annermannen* i målføra og til *annarr heimr* i gn., og må sjølv sagt vera innkomne frå norsk eller svensk. Her må vi merke oss at orda ikkje finst i nordsamisk, korkje i kjelder frå misjonstida eller i munnleg bruk seinare. Dei er berre registrerte i sørsamisk. Det norske *annermannen* rekk heller ikkje nordom Saltfjellet, så her er eit tydeleg samsvar.

Granskarane har nok også før sett seg om etter eit uttrykk i nordisk som kan ligge til grunn for det samiske *mubbe olmai*. I boka „Jabmek and Jabmeaimo“ (Lund 1957) syner Olof Pettersson på s. 133 f. til W. von Unwert som skriv at „a parallel to such a linguistic usage is to be found in the Swedish „*den andre*“, meaning „the Evil One“. Heimelen er Hyllén-Cavallius, Wärend I, 208 ff. Men det blir nokså langt unna lappmarkene. *Annermannen* i Trøndelag og på Helgeland var ei levande nemning i mange av dei bygder som sørsamane hadde tilhald i — eller hadde sin vandringsveg igjennom.

Hans Skanke var klår over at samane hadde lånt mange av sine religiøse førestellingar frå nordbuane. I *Epitomes pars prima* skriv han såleis: „At Lapperne ellers viide Pahan-Ingil og de fleere onde Ængle under Navne af Rutu, Mubben, Fudno, Duniken, og Perkild at nævne, den kundskab syvnes de ogsaa at have vundet af de Nordskes omgiængelse siden Christendommens tiid, ti der ligger aldeles ikke nogen grund eller overensstemmelse dermed i de stykker, som syvnes at være Lappernes gamle og egen Religion“. ¹¹

Om Thomas von Westen har sett dette like klårt, veit vi ikkje. Jamvel om han synte sterk interesse for samisk religion og spurde ut samane systematisk, var det prinsipielle synet hans einsidig og utan nyansar. Alle religiøse førestellingar og ovringar hos samane var heidenskap, og all

¹¹ *Nordnorske samlinger V* (Oslo 1945) s. 196. At Skanke også tek med 3 namn som må ha komi frå finsk, endrar ikkje konklusjonen hans.

heidenskap var eit narrespel som djevelen hadde sett i verk for å halde menneska borte frå Kristus. Fienden var altså djevelen, og Thomas hadde sett seg føre å sigre — ja, triumfere i den striden på den vesle del av slagmarka som han hadde ansvar for. Eit slikt syn gjev ikkje serleg rom for forståing av fenomena, men fører ofte til mistolking.

Thomas von Westen var misjonær, og førebiletet hans var Paulus. Han var oppglødd til det ekstatiske og syner ofte ein veik realitetssans. Det er velkjent at han ikkje hadde sans for økonomi, men også på andre område svikta det. Såleis må rivningane med biskopane Krog og Deichman i nokon mun ha sin grunn i at Thomas vanta evne til å omgåast menneske med embetsautoritet. Dei skriftene som finst av han og om han, er ikkje mange, men dei gjev likevel eit nokså klårt bilete av mannen. Han levde i to verder, både i ei røyntag verd som var full av synd og last, og i ei åndsverd der sterke makter slost om herredømet. Skorten på realitetssans førde til at han ofte tolka fenomen i den røyntaglege verda i lys av sine førestellingar om åndsverda. Det gjer vi vel alle meir eller mindre, men Thomas gjorde det i meste laget. Oppfattinga hans av religionen hos samane og åtferda deira i det heile, var ein *interpretatio christiana* i ekstrem grad, og i den sak vi her har for oss, er det lett å dokumentere påstandet.

Da Thomas var på den første misjonsferda si, skreiv han eit brev til Misjonskollegiet, dagsett Hammerfest 30. juli 1716. Her les vi: „Finnerne vare alle døbte, ginge alle til Guds Bord, men en stor Deel vare omdøbte med Noide-Daab og Noide-Navn; forskrekkeligt! *de drukke Dievelens Kalk, og Guds Kalk tillige*, de fleste, faa holdt saadant for Synd“.¹²

Det er ikkje så heilt opplagt kva Thomas har meint å fortelja, men han ordlegg seg i alle fall slik at lesaren berre kan skjøne det på ein måte: Samane praktiserte ein heiden dåp og ein heiden nattverd, altså ei rein etteraping av dei to sakramenta i den luthersk-evangeliske kyrkja. Spørsmålet blir da: Er dette sant, eller er det berre noko som Thomas har trudd og meint? Her skal vi ikkje hefte oss meir med dåpen. Det er skrivi ein del om emnet, men inga utførleg, kjeldekritisk framstilling. Vi skal halde oss til nattverden.

Den røyntaglege synda som samane gjorde seg skyldige i, var at dei kom til Guds bord i meir eller mindre rusa tilstand, mange halvfulle, mange i bakrus. Det var ikkje ofte samane drog ned i bygda, men dei møtte fram til visse kyrkjehelger, og da var det høgtid på mange måtar. Brennevins-handlaren var aldri langt unna, sume stader like attmed kyrkja. Samane kjøpte og drakk. Mange prestar var forarga over tilhøva, men ikkje alle. Nokre var jamvel så pengekjære at dei dreiv med brennevinshandel sjølve, ein og annan gong. Men jamvel om prestane hadde vori samstemte i å fordøme brennevinshandelen, hadde dei snautt reist nokon aksjon. I det folkefattige og isolerte Finnmark kunne ikkje prestskapet sette seg opp

¹² Hammond op. cit. s. 240. Understrekinga her og i sitata nedanfor er gjort av meg og gjeld sitat frå Bibelen eller allusjon til bibelvers.

mot dei som rådde over handelsliv og samferdsel. Thomas var harm. Han såg korleis det stod til, men han har venteleg ikkje tenkt så mykje på korfor det var så ille. I 1717 skreiv han ei utgreiding om kyrkjjetenesta i Finnmark, og her heiter det m.a.:

„Kyllefjords Præst reiser een gang i Midsommers Tiid i Laxefiskeriet ind i Tana, og betiener der Finnerne paa et meget forargeligt Stæd sc. paa Guldholmen, en liden Holm huor Kiøbmanden boer, udj en Kramstue, huor midt i Sacramentet mangel Gang Øll og Brendeviin udtappes; her kand ingen Devotion være og Finnerne gaae faa ædru til Sacramentet“.¹³

Det er ei nøktern skildring av dei faktiske tilhøva, så vidt vi er i stand til å dømme om det. Slik var det, og slik heldt det fram heilt til læstadianismen skapte fråhaldsvilje hos samane. Men misjonæren Thomas nøyer seg ikkje med ei sakleg skildring. Han vil rette på tilhøva. Ikkje slik at han går til åtak på samfunnsforholda og dei menneska som tener på brennevinet. Det paulinske synet får overtaket hos Thomas, og da ordlegg han seg slik:

„I Tana vill være høyt fornøden eet Forsamblings huus og endelig settis saaledis, at det hverchen er nær Guld Holmen eller Tanaskibet at der icke paa een tid skall driches Herrens Kalch og Dievelens Kalch, kunde da beqvemmeligst settis paa Qvalnæsset een liden halv miil fra GuldHolmen“.¹⁴

Trass i den bibelske språkbruken er realiteten likevel klår. Orda „paa een tid“ viser at det var hos kjøpmannen på Gullholmen dei drakk „Dievelens Kalch“, ikkje ved nokon rituell djevelsk nattverd inne på vidda. Thomas greier likevel med slik språkbruk — sikkert heilt umedviten — å forskyve problemet frå den røynelege verda på Gullholmen til ei anna verd, og etter kvart vart det den han tenkte mest på. I det brevet han skreiv på Grong i Namdalen 18. februar 1723, — bortimot 6 år seinare, fortel han om ein heiden nattverd, og her finst ingen brennevinshandlar i skildringa: „alle sammen, saa mange der har gaaet til Guds Bord, have den samme Dag først hiemme drukket *Mubben olmai gare, det er: Dievelens Kalk* og faldet paa Knæ, og gjort deres Confession til Dievelen og Sarakka“.¹⁵

Alle dei som har skrivi om samisk mytologi og om samemisjonen, jamvel våre fremste lappologar, har referert dette utan serlege kritiske innvendingar. Det er forunderleg, og det kan vera grunn til å reflektere over årsaka, men vi skal ikkje hefte oss meir med det her. Sanninga er vel at Thomas har vorti fanga av sine egne ord, og at han trudde desse svara til røynda. Og det så mykje meir som orda ikkje var hans egne; det var Guds ord han siterte, og gong på gong dei same orda. Misjonæren Jens Kildal, som hadde vori saman med Thomas frå 1720, fortel om det i eit sendebrev til ein yrkesbror, og han legg orda i munnen på Thomas:

„Du har og i den publicque lappe-samling saa mange en gang hørt disse 2 Sprog af Bibelen 1. Cor. 10. 20. 21, Hvad som hedninge ofre, ofre de dievlene,

¹³ Thomas von Westen, *Topographia Ecclesiastica 1717*, trykt i *Nordnorske samlinger I* (Oslo 1934) s. 110.

¹⁴ *Ibid.* s. 121.

¹⁵ Hammond s. 452.

og ikke Gud. Jeg vil ikke, at I skal have samfund med dievleene, I kand ikke drikke Herrens kalk og dievlenes kalk. I kand ikke være delagtig i Herrens Bord og i dievlenes bord“.¹⁶

Dette har da vori eit kjerneord i Thomas von Westens forkynning: *I kand ikke drikke Herrens kalk og dievlenes kalk*. Og dette må ligge til grunn for hans førestellingar om ein heiden nattverd og *Mubben olmai gare*. Men ikkje berre dette, for Thomas har snautt av seg sjølv komi på å omsette det danske „Dievlenes kalk“ eller det latinske „calicem daemoniorum“ med *Mubben olmai gare*. Andre ord for djevelen måtte vera meir høvelege i kristen forkynning.

Eg finn inga anna forklaring på fenomenet enn at orda har eksistert i samisk (sørsamisk) før Thomas von Westens tid, men at dei har hatt ei anna tyding, nemleg „djevleens skål“, dvs. ei skål for djevelen. Uttrykket *Mubben olmai gare* kan lokaliseraast til indre Namdalen (Grong), og venteleg er det her samane først har fått kjennskap til *annermannen*. Når dei kom ned til Grong og Overhalla for å drive bytehandel med nordmennene, har dei vel lært seg både drikking og skåling, for ingen handel kunne gå føre seg utan kjøpskål. Skikken med *njosminne* (sjå Aasen) heldt seg inn i vårt hundreår både i Innherad og Namdalen, og stundom kunne det bli mange skåler, kanskje også ei skål for *annermannen*, om karane vart lystige og ville skjemte. Det vart gjort i kåtskap og snautt rekna for serleg stygt. Ikkje av folk flest, men presten fann det nok forargeleg, og dei pietistiske prestane måtte styggjast ved slikt.

Eit dialektord som er funni i så mange bygder i Trøndelag og på Helgeland, må også i si tid ha vori vanleg i bymålet i Trondheim. Thomas von Westen var fødd i Trondheim i 1682 og har leika på gatene der. At han har høyrte tale om *annermannen*, er svært sannsynleg. Når han så støyte på *Mubben olmai gare*, har han kanskje kjent att nemninga. Men Pauli ord i Korintarbrevet hadde gjevi honom eit skarpt syn for djevelen og all hans gjerning, og *Mubben olmai gare* vart tolka som „dievlenes kalk“.

Så lite og einseitig som kjeldematerialet er, må mange slutningar bli varsame. Ei nøktern oppsummering blir slik:

1. Det gn. og gs. *annarr heimr* må ligge til grunn for det samiske *Mubbe(n) aimo*, som finst alt i Manuale lapponicum frå 1669, og *muppaimo* som Jakob Steinfjell hadde høyrte i Kolvereid i sin barndom først på 1900-talet.

2. Nemninga *annermannen*, som finst i Trøndelag og på Helgeland, må ligge til grunn for sørsamisk *muppalma* og *Mubben olmai gare*, det siste kjent frå 1723.

3. Den heidne nattverden som Thomas von Westen meinte samane praktiserte, er helst eit produkt av hans eigen *interpretatio christiana*.

4. Jamvel om det er mykje tvilsamt, kan det tenkjast at det gn. ordtaket *øl er annarr madr* tyder „ølet er djevelen“, slik at dette blir det eldste dømet på *annermannen* som namn på djevelen.

¹⁶ Jens Kildal, Afguderiets Dempelse, trykt i *Nordnorske samlinger V* (Oslo 1945) s. 133.

JAN LIEDGREN

Birgitta-citat på fornsvenska

Huvudtexten av Birgittas revelationer är den Alfonsinska redaktion på latin, som med tillägg av *revelationes extravagantes* m. m. trycktes i en editio princeps av Bartholomeus Ghotan i Lübeck 1492, och som nu utges i Svenska fornskriftsällskapets serie *Latinska skrifter*, påbörjad av Lennart Hollman 1956 och fortsatt av Birger Bergh (1967, 1971) och andra latinister.

Redan tidigt, i början av 1380-talet, återöversattes den latinska texten av uppenbarelserna till fornsvenska, vilket bl. a. avspeglas i att kapitelnumreringen där delvis är en annan än i 1492 års latinska edition. Detta beror på att det material, som tillagts till den Alfonsinska redaktionen av böckerna I—VII, ordnats på annat sätt än 1492, och på att åttonde boken (*liber regum celestis* eller »himirikis keysara book til konunga ok höfðhing») i den fornsvenska versionen har fullständiga texter, medan 1492 års redaktion nöjer sig med att i förekommande fall hänvisa till respektive kapitel i de tidigare böckerna; den fornsvenska översättningen har å sin sida ur de tidigare böckerna uteslutit de kapitel, som intagits i åttonde boken. Liknande skillnader i den inbördes ordningen mellan kapitlen finnas i latinska handskrifter. Förhållandet mellan de olika latinska och fornsvenska och s. k. birgittinnorska texterna har bl. a. behandlats av K. B. Westman i *Birgitta-studier* I (1911), s. 47—72, av Salomon Kraft i *Textstudier till Birgittas revelationer* (1929), av L. Hollman (1956), s. 100 ff., och av Elias Wessén i *Svensk medeltid II: Birgittatexter* (1968).

I *Fornsvensk bibliografi* (1903) uppräknar R. Geete under nr 286 de då kända texterna av fornsvenska original (litt. E) eller återöversättningar (litt. A—D, F—M) av Birgittas uppenbarelser. De flesta av dessa (A—F och den »birgittinnorska» H) ha beskrivits och utgivits av G. E. Klemming i *Heliga Birgittas uppenbarelser* (SSFS 1857—84), där han också utgivit *Sermo angelicus* efter cod. Oxenstierna (A 110, KB) från år 1385. I sin handskriftsbeskrivning (BU V, s. 145 ff.) har Klemming felaktigt uppgivit, att det inskott i bok I (före kap. 50) av fsv. översättning av lat. IV kap. 132—135, som han utgivit efter Geetes hs A (A 33, KB), skulle saknas i de nära sammanhörande tidiga 1400-talshandskrifterna A 5a (KB) och Skokloster 136 folio (RA), dvs. Geetes hs B—C. Geetes hs G, omfattande nio enstaka revelationer i hs Oxenstierna (A 110, KB) från 1385, har Geete själv utgivit i *Småstycken på forn svenska* (1901). I Geetes hs K, den år 1502 skrivna A 3 (KB), som Klemming förbigått i sin tryckta handskriftsbeskrivning, ingå

Rev. I: 37 och VI: 11; I: 10 (senare delen, om Kristi pina) och VII: 16; VI: 94; VI: 103; VI: 55; VI: 88 och VII: 21—23; Klemming har själv infört identifikationerna i handskriften. Den intressanta hs A 5b (KB, Geetes hs L) från omkr. 1450 har utgivits i facsimile 1949 i vol. X av det Munksgaardska Corpus-verket med inledning av Märta Wessén. Fragment i andra handskrifter, okända för Geete, ha också utgivits, bl. a. pärmen till A 24 (KB) av C. I. Ståhle i Ett fragment av den fornsvenska Birgittaöversättningen (1956) och C 835 a—b (UUB) av J. Gussgard i To fragmenter på svensk av den hellige Birgittas skrifter (SSFS 230, 1961). Ståhle och Gussgard ha även diskuterat C 61 (UUB, Geetes hs M).

Utöver dessa texter finnas emellertid en rad citat ur den fornsvenska normalöversättningen anförda i de birgittinska predikosamlingarna, som eljest till stor del äro mosaiker av citat från bibeln, kyrkofäderna, S:t Bernhard och andra erkända auktorer. Detta har påpekats av Klemming i hans utgåva i Svenska medeltidspostillor, bd 1—3 (SSFS 1879—93), av de viktigaste ifrågakavande predikningarna; hit höra också de i Norge funna fragment, som utgivits av Bertil Ejder i ANF 68 (1953), s. 153 ff. De postillor, som utgivits av R. Geete i SMP 4—5 (1905—10) och av B. Ejder i SMP 6—7 (1974), sakna sådana citat och anföra i stället legender, järtecken och andra »exempla»; undantagsvis anføres bd 6, s. 32, Birgittas Rev. I kap. 28.

Klemming föreställde sig, att citaten hämtats ur en äldre översättningsversion, än den han utgivit i BU, och detta har upprepats av Geete (Fsv. bibliografi nr 280). En rad kontroller ha emellertid övertygat mig om att det är samma översättning, som ligger till grund. Detta framgår bl. a. av att citaten anföras med samma kapitelnumrering, ej med den som t. ex. brukas i 1492 års latinska utgåva. Ett enstaka undantag är en mening, som citeras i SMP 1, s. 288, och 3, s. 91—92, efter »ij libro celesti xij^o», dvs. den latinska textens II: 12, som i den svenska översättningen endast delvis motsvaras av VIII: 36; bl. a. saknas där den citerade meningen. Tyvärr har Klemming i sin utgåva av SMP 2 uteslutit de källhänvisningar, som den medeltida skrivaren utsatt i marginalerna till handskriften (A 27, KB).

Uppenbarelsernas böcker citeras som »j liber celestis» — »vij liber celestis», resp. »liber regum celestis» (dvs. bok VIII). Sermo angelicus (sv. IV: 3, BU 4, s. 245) citeras i SMP 2, s. 119—120 (A 27 fol. 188 r—v). De i den svenska översättningen av första boken inskjutna kapitlen ur lat. IV kap. 132—135 citeras, så vitt jag funnit, endast med en kort mening (ur kap. 134) efter »iiiiij libro celesti» utan kapitelnummer i en predikan på fjärde söndagen efter påsk, som efter olika handskrifter är tryckt i SMP 1, s. 147, och 3, s. 189, och med ett stycke (ur kap. 135, BU 1 s. 170—171) utan källhänvisning i en trettondagspredikan, tryckt SMP 1, s. 47 rad 29—48 rad 17. Anmärkningsvärt är, att ett stycke »in libro de summis pontificibus» citeras i SMP 1, s. 36; det är hämtat ur bok IV kap. 132 i Klemmings utgåva (BU 2, s. 246), motsvarande VI: 63 i 1492 års edition. »Regula c^o xiiij» citeras i hs A 27, fol. 275 r (SMP 2, s. 262) med samma kapitelbeteckning som i den alfonsinska urtexten (jfr härom U. Montag: Das Werk der heil. Birgitta von Schweden in ober-

deutscher Überlieferung, 1968, s. 124 ff.) men ej efter den översättning, som tryckts av Klemming i BU 4, s. 24; den av C. F. Lindström i Wadstena kloster-reglor (SSFS, 1845), s. 57—72, efter A 29 (KB) utgivna regeln är väsentligen av den adapterade redaktionens typ, där ifrågavarande kapitel har nr 11 (s. 70).

Revelationscitaten i postillehandskrifterna ha i flera fall felskrivna kapitelnummer; sådana felskrivningar finnas f. ö. också i de av Klemming utgivna BU-handskrifterna. För att passa in i predikan äro citaten ofta förkortade, stundom ha uteslutningar gjorts inne i citaten, stundom äro satser omkastade, stundom äro texterna parafraaserade eller eljest tillrättalagda. Därtill kommer att ovanliga eller i det förkortade citatet svårbegripliga ord ibland utbytts mot lättbegripligare eller modernare. Översättningen är alltså i de konkreta fallen reviderad, ej nyöversatt efter den latinska grundtexten. Såsom redan Klemming uppmärksammat äro predikosamlingarna ej oberoende av varandra. En predikan över en söndagsperikop kan helt eller delvis återfinnas i flera handskrifter, och det gäller därför också citaten. Detta har i detalj exemplifierats i B. Ejders utgåva i ANF 68 av de i Norge funna fragmenten, som oftast äro parallelltexter till SMP bd 1.

Till samma kategori av texter med citat ur Birgittas uppenbarelser som medeltidspostillorna hör den utläggning »Om Jesu lidandes bågare», som R. Geete tryckt efter A 3 (KB) i Skrifter till uppbyggelse (SSFS, 1904—05), s. 313—334. Den därefter i handskriften och utgåvan (s. 334—344) följande »aff blodzens wtgiwtilsom» bygger på ungefär samma citat men har starkt sammandragit och överarbetat dem; egentliga citat finnas ej där. I »Om Jesu lidandes bågare» är ett avsnitt om lidandet på korset (s. 316 rad 23—317 rad 16) ett sammandrag ur BU I kap. 10 (s. 29 rad 12—s. 32 rad 16), kompletterat ur BU I kap. 27 (s. 84) och IV kap. 70 (s. 133) samt avslutat med ett S:t Bernhard-citat (s. 317 rad 17—20). Detta sammandrag med S:t Bernhard-citatet återges med vissa uteslutningar i den långfredagspredikan, som är tryckt i SMP 1 (s. 118 rad 17—119 rad 9) utan angivande av förlagans bok och kapitel i BU.

I samma utläggning »Om Jesu lidandes bågare» ingår också en översättning (s. 332 rad 22—334 rad 2) av nästan hela den tidiga Birgitta-revelation, som är intagen i magister Matthias' prolog till första boken men saknas i Klemmings BU och dess handskrifter. Två olika utdrag ur samma översättning av prologrevelationen finnas i SMP 3, s. 258 rad 24—28, och i SMP 1, s. 284 rad 26—285 rad 10. Ett kort utdrag ur själva prologen finns i SMP I, s. 338 rad 27—339 rad 3, och SMP 2, s. 249 rad 4—8, i båda fallen i predikan på 22 sönd. efter Trefaldighetssöndagen. Översättningen av prologrevelationen är gjord efter dess latinska text, troligen samtidigt med den fornsvenska översättningen i övrigt, dvs. i början av 1380-talet. Den förefaller ej ha influerats av den fornsvenska urtexten, varav jag funnit fragment i Riksarkivet, utgivna (1961) i Meddelanden från svenska riksarkivet för år 1958, s. 101 ff.

Texterna av återöversättningen av prologrevelationen ha var för sig olika

smärre tillägg eller uteslutningar. Dess ursprungliga lydelse torde ha varit följande, varvid texten i Skrifter till uppbyggelse (efter A 3, KB) kallas *A* och texten i SMP 3 (efter C 56, UUB) kallas *B*, medan texten i SMP I (efter AM 787 kvarto, Köpenhamn) kallas *C*.

Diäffwllen syndhade threm lwndhom mothe mik. Först höghfärdhades han aff thy, at iak hafdhe han wäl skapadh. Han syndhade oc i giri, mädh huilke han wille ey at enast wara mik iämpn wtan girnadhes at wara ower mik. Han syndadhe oc i lusta, mädh hwilkom han lustadhes swa mykyt aff mins guddoms äro, at han haffde gärna dräpit mik, om han haffde förmat thät, at han matte styra ok radha i minom stadh. Oc thy fyöl han aff himerike, oc opfyller wärldena mädh thässom threm syndhom, oc smittadhe mankönet mädh them. För huilket iak siälffwer¹ tok mandom oc² kom i wärldena, at iak skulde mädh mine ödhmyukt³ til enkte göra hans³ höghfärdh, mädh⁴ minom fatikdom⁵ omkwil slaa hans giri.⁵ Oc iak wndhir gik⁶ hardasta⁷ kors pino,⁷ at iak skulle fordriffwa⁸ oc för⁹ ändha hans¹⁰ oqwämelika¹¹ kötz¹² lusta girnilse,¹³ oc oplätha mädh mino hiärta blodhe himerike för människione, huilket för syndena skuld, war athir lykt them, om the wilia göra thär til swa mykyt the förmagha.

Än nw syndha Swerikes män, oc särleka the som nw kallas riddara ällar ridharskaps män,¹⁴ swa som diäffwllen syndadhe.^{15 16} The höghfärdhas aff faghrom likamom, huilka¹⁷ iak¹⁸ gaff them. The girnas rikedom, hwilka iak wil ey giffwa them,¹⁹ The flyta swa¹⁹ i oqwämelika²⁰ köts²¹ lusta girnilsom,²² at om thät ware them mögheliket, häldhir drapen the mik, än the wilden²³ mista sin²⁴ lusta²⁵ alla thola min ryghelika dom, som them före star för

¹ Härefter Gudh *A*.

² Text *B* börjar härefter med Jak.

³⁻³ wmkul sla mannana *B*.

⁴ oc medh *B*.

⁵⁻⁵ göra girina til enkte *B*.

⁶ Härefter oc tholde *A*.

⁷⁻⁷ korssins dödh *B*.

⁸ fordärfua *B*.

⁹ Saknas *B*.

¹⁰ Saknas *B*.

¹¹ omattelika *A*.

¹² Saknas *A*.

¹³ Här slutar text *B*.

¹⁴ Härefter mothe mik *A*.

¹⁵ Härefter mothe mik *A*.

¹⁶ Härefter börjar text *C*.

¹⁷ som *A*.

¹⁸ Härefter skapadhe oc *A*.

¹⁹⁻¹⁹ Oc swa flytha the *C*.

²⁰ wndhirlike oc omanlike *A*; ledhom *C*.

²¹ kötlíkx *A*.

²² giri *C*.

²³ Saknas *C*.

²⁴ Härefter ogudhelika *A*; ledha *C*.

²⁵⁻²⁵ Saknas *C*.

thera syndher.²⁵ Thy skulu the faghra kropane,^{26 27} aff huilkom the högfärdhas,²⁷ dräpas mädh swärdh, spyut oc yxe.²⁸ The fagro limine af huilkom the äras, skulu dyur oc foghla sargha.^{28 29} Thät godz, som the samman sanka moth minom wilia, skulu andhre bort röua,²⁹ oc the skulu fatike wardha.³⁰ För thera³¹ oqwämelika³² lusta mistäckias the swa minom fadher,³³ at han³⁴ wärdoghas ey at³⁴ taka them til sins anletes asyn.³⁵ Oc för thy at the³⁶ mik gärna drapen,³⁶ om³⁷ the thät³⁸ förmatten, thy skulu the antwardhas diäffwlsens handom j hälwette,³⁹ af honum dräpas skolande³⁹ mädh äwärdelikom dödh.⁴⁰

Tho är them himerikes tilkanghir ypen, ä mäthan the leffwa. Om the wilia omskiffa⁴¹ sith liffwerne, tha kan iak mildhare göra domen.

Ovanstående variantapparater exemplifierar ganska väl den frihet, med vilken förlagans ordalydelse citerats i postillorna och som ovan karakteriserats. I slutet av den predikosamling (Gl. kgl. Saml. 1390, 4: o, Det Kgl. Bibl., Köpenhamn), som C. J. Brandt utgav 1865 (Dansk Klosterlæsning III), ingår en dansk översättning av "Om Jesu lidandes bägare" med prologrevelationen (s. 162—163), väsentligen likalydande med A 3, KB. Jfr härom Johs. Brøndum-Nielsen, *Fra Skaanes senmiddelalder* (1959), s. 16—18, och bl. a. Curt Wallin i KÅ 1973, s. 135 ff. — Brøndum-Nielsen har a. a. visat, att C 56, UUB, ej är skriven på svenska utan på skånska.

I medeltidspostillorna finnas också hänvisningar till »sancte Birgittes bok». Hänvisningen i SMP 6, s. 32 (efter T 180, LStB) är ett fritt fsv. referat av Rev. I kap. 28 men efter den latinska texten, ej efter BU 1, s. 86. Däremot återgår på för mig okänd källa berättelsen i en predikan på andra söndagen i fastan (SMP 3, s. 105, och 5, s. 209—210), att S:t Erik bett för Birgitta, emedan hennes föräldrar i livstiden hållit honom i stor vördnad, och för allt Sveriges folk, och att Jesus därför utvalt henne till sitt sändebud och givit henne uppenbarelser.

²⁵ *Härefter* oc limine A.

²⁷⁻²⁷ som the högfärdhas aff A.

²⁸⁻²⁸ oc slitas oc äthas aff dywrom oc foglom A.

²⁹⁻²⁹ oc andra sculo bort taka thet godz, som the mot minom wilia saman sankä C.

³⁰ vara oc annars vidhirtorfuä C.

³¹ sin A.

³² wrangha oc oqwämelika A; skämmelica C.

³³ *Härefter* i himerike A.

³⁴⁻³⁴ vil ey wärdoghas C.

³⁵ syn C.

³⁶⁻³⁶ drape mik gerna C.

³⁷ än C.

³⁸ *Saknas* C.

³⁹⁻³⁹ at han skal them dräpa A.

⁴⁰ Här slutar text C, medan ej heller A återger de närmast följande meningarna i latinet utan blott slutraderna.

⁴¹ *Härefter* oc bättra sik oc A.

Litteraturkrönika 1975

Av S. Benson, B. Ejder och B. Pamp

Elmer H. Antonsen, A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions. 111 s. Tübingen 1975 (Max Niemeyer Verlag). (Sprachstrukturen. Reihe A. Historische Sprachstrukturen. 3.) Titeln på denna avhandling är inte helt rättvisande eftersom endast en mindre del, de första 28 sidorna, utgörs av en egentlig grammatik. Resten av boken består, bortsett från register och litteraturförteckning, av transkriptioner av runinskrifterna, med uppgifter om datering och fyndort jämte en mycket utförlig kommentar till grammatik och ordbildning. Som författaren påpekar i sitt förord finns i denna del åtskilliga nya läsningar och tolkningar som motiveras ytterst knapphändigt, men han utlovar en utförligare argumentation i ett annat sammanhang. I själva den grammatiska delen noterar man bl.a. flera nya dateringar. Sålunda placeras Möjbrostenen i början av 300-talet, och till samma tid förläggs de två inskrifterna från Kragehul samt Lindholmsamulett. Vidare kan noteras att runan $\mathfrak{J}$ tilldelas ljudvärdet $\bar{æ}$. Bevisen är dock indirekta och inte helt övertygande. B. P.

Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Herausgegeben von Kurt Ranke zusammen mit Hermann Bausinger, Tübingen, Wolfgang Brückner, Würzburg, Max Lüthi, Zürich, Lutz Röhrich, Freiburg, Rudolf Schenda, Göttingen. Band 1. Lieferung 1—2. 575 s. Berlin-New York 1975 (Walter de Gruyter & Co.). En imponerande mängd internationella experter har anlitats som artikelförfattare i denna ambitiöst upplagda encyklopedi, som i färdigt skick kommer att bestå av 12 band på vardera 5 häften. De nu utkomna häftena omfattar artiklarna *Aarne* t. o. m. *Anser venalis*. Redaktionen räknar med en utgivningstakt på två till tre häften om året. I fråga om uppställning och typografi erinrar verket om Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Innehållet är etnocentriskt så till vida som att tyngdpunkten ligger på Europa, områdena kring Medelhavet och Asien. Den enda anmärkning som torde kunna riktas mot redaktionen är att läsaren får vänta till femte häftet innan han får en förkortningslista. Åtminstone en provisorisk sådan hade varit välkommen redan i det första häftet. B. P.

Germanistische Dissertationen in Kurzfassung. 267 s. Bern-Frankfurt 1975 (Herbert Lang — Peter Lang). (Jahrbuch für Internationale Germanistik. Reihe B. Band 1.) Med *germanistik* förstås enligt förordet till denna bibliografi »die wissenschaftliche Beschäftigung mit deutscher, niederländischer und skandinavischer Literatur und Sprache». Det är i och för sig ett utmärkt initiativ som man här har tagit genom att ge ut avhandlingss-

författarna själva skrivna sammanfattningar av dissertationer i ämnet, men den förväntan som initiativet väcker byts för nordistens vidkommande i besvikelse när han tar del av det färdiga resultatet. Nordistiken lyser nämligen praktiskt taget helt med sin frånvaro. Enda undantaget är en avhandling om fonemsystemet i tyskan och danskan, betecknande nog tillkommen i Wrocław; inte en enda avhandling skriven och utgiven i Norden är bibliograferad. Till nästa del får redaktionen antingen sänka ambitionsnivån eller genom en energiskt genomförd uppsökande verksamhet i Norden åstadkomma en mer tillfredsställande täckning av fältet. B. P.

Ture Johannisson, Ordbildning och ordbetydelse. Valda studier. 260 s. Göteborg 1975 (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 14). I denna hyllningsskrift till Ture Johannisson har denne själv svarat för urvalet. Det rör sig om ett antal artiklar som till stor del är svåråtkomliga — åtskilliga finns t.ex. i festskrifter — men därför inte mindre viktiga. Sådana bidrag som har publicerats i Meijerbergs arkiv presenteras endast med sammanfattningar på engelska. Samtliga bidrag återges i fotografiskt avtryck, men författaren har vid flera tillfällen fått möjlighet att uppdatera dem genom tillägg daterade 1974. Bland de välskrivna och metodiskt mönstergilla artiklarna kan från första huvudavdelningen nämnas ordbildningsstudier om *idrott*, de gotiska *andhruskan* och *andsitan*, det isländska *orrusta* samt *urfjäll*; i den andra finns bl.a. de numera klassiska Om sammansatta verb i svenskan samt Tendenser i nutida svensk ordbildning. B. P.

Dieter Rosenthal, Tod. Semantische, stilistische und wortgeographische Untersuchungen auf Grund germanischer Evangelien- und Rechtstexte. 265 s. Göteborg 1974. (Acta Universitatis Gothoburgensis.) (Göteborger germanistische Forschungen. 12.) Ämnet för Rosenthals avhandling är lika stort som titeln är kort; boken åtföljes av en blankett för beställning av ett registerband, beräknat till 100 sidor. Den store föregångaren på detta slags forskningsfält är Jost Trier (*Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*, 1931). Han spelar dock för Rosenthals undersökning inte en så stor roll som vissa senare auktoriteter gör. Rosenthals uppgift är också mer komplicerad, bl.a. som en följd av att hans arbete explicit rör sig på mer varierande stilnivåer. Det energiska hävdandet av denna aspekt är en god metodisk insats. Grunden utgöres av »Evangelien- und Rechtstexte», och redogörelsen för källorna fyller mer än 40 sidor (40—83). Som framgår av litteratur- och källförteckningen (s. 255—265) är de tyska språkgrenarna och språkstadierna väl genomsökta, medan engelskan och nordiskan spelar en underordnad roll. Det hade varit motiverat att markera detta i titeln. Som den stora auktoriteten i fråga om fornvästnordiska anföres W. Butt med arbetet »'Sterben' und 'töten' in der Sprache der altnordischen Dichter», diss. Kiel 1967.

Även i fråga om den vetenskapliga apparaten är författaren något njuget mot nordiskan. De många fornsvenska religiösa medeltidstexterna hade nog kunnat leverera en del stoff. Som etymologisk hjälpreda är J. de Vries' *Altnordisches etym. Wb.* vida överlägsen den anlitade, av Alexander Jóhannesson. — I sina resonemang är förf. energisk och klar. En betydande skärpa utvecklar han vid avvisandet av G. Devotos opinionsyttringar i

ämnet (s. 19—24). — Som en exkurs framlägges »Eine stilistische Studie über die Bezeichnungen und Wendungen des sprachlichen Feldes 'Tod' in drei Romanen der Gegenwart» [Th. Mann, Buddenbrooks, H. Böll, Billard um halbzehn, Hj. Bergman, Farmor och Vår Herre]. B. E.

*

Bo Ralph, Phonological Differentiation. Studies in Nordic Language History. 222 s. Göteborg 1975 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Nordistica Gothoburgensia. 8.) Bo Ralph, som tidigare bl.a. har givit ut det lilla häftet *Introduktion i historisk språkvetenskap* (1972, anmält av S. B. i ANF 88: 232), har nu disputerat på en avhandling rörande skilda ljudhistoriska problem i de nordiska språken. Författaren arbetar med den generativa grammatikens metoder, men han visar inte bara en god beläsenhet i utan också en stor förståelse för äldre skolors forskningar. Bland problem som tas upp (man saknar f.ö. en klar redogörelse för urvalsprinciperna härvidlag) kan nämnas vokalharmoni, monoftongering av *iū*, uppkomsten av homorgan klusil i vissa konsonantförbindelser, övergången *nnr* > *ðr* samt reglerna för svarabhakti. Beträffande de senare kan anmärkas att författaren s. 163 skriver att utvecklingen i fornsvenskan avstannade efter det att den hade nått kombinationer med *n*, så att den inte kom att omfatta alla konsonantiska sonoranter, dvs. inte kom att gälla även kombinationer med *m*. Han kunde ha tillagt att förklaringen till detta rimligen är att fornsvenskans fonotax inte tillät ord med strukturen klusil + *m* — ord av typen *dogm* och *rytm* är ju inlånade och gör fortfarande ett osvenskt intryck. I ett avslutande kapitel diskuteras relationerna mellan ljudförändringarna och lexikonet. Resonemangen förs här som tidigare med en god stringens och en imponerande kännedom om ljudutvecklingar i åtskilliga av världens språk. Det bör dock tilläggas att en del av de tankar som förs fram nog har tänkts även av många äldre språkhistoriker, om än inte med användande av ett så formaliserat uttrycks sätt. — För åtskilliga av de ljudhistoriska resonemangen gäller att de utan vidare låter sig översätta till äldre forskarskolors framställningssätt. Oavsett hur språkhistorikerna bedömer TG-grammatiken har de alltså all anledning att ta ställning till Bo Ralphs avhandling. B. P.

Nordiske studier. Festskrift til Chr. Westergård-Nielsen på 65-årsdagen den 24. november 1975. XIV + 259 s. København 1975 (Rosenkilde og Bagger). Chr. Westergård-Nielsen, professor i västnordisk filologi vid Århus universitet, fick på sin 65-årsdag mottaga en festskrift. Den innehåller en tabula gratulatoria samt 25 bidrag av varierande slag men alla av högt intresse. Ämnena sträcker sig från fornåldriga ting som »Om kronologien i Aris Íslendingabók og dens laan fra Adam af Bremen», av Aksel E. Christensen, till högst moderna förhållanden. Jubilaren har nämligen också varit livligt verksam dels inom den danska studentvärlden, dels inom föreningen Norden. Så skriver Niels Nielsen om Nordisk Kollegium. Oprettelse og igangsættelse 1938—1948, Frantz Wendt om Da Dansk-Norden stiftedes, och Pertti Virtaranta om De nordiska språk- och litteraturkurserna ur Finlands synvinkel. Av de många språkvetenskapliga bidragen må ytterligare nämnas Eyvind Fjeld Halvorsen, Om en runestein og to falske di-

plomer, Poul Lindegård Hjorth, Sveicismer i Thit Jensens sprog, Allan Karker, Mellem ordbog og tekst (om vedermödor vid åstadkommande av en forndansk ordbok), Einar Lundeby, Om prioritering i norsk språknormering etc. Många goda ting förblir därvid onämnda. Tillsammans ger bidragen en bild av en mångsidighet hos särskilt dansk nordtisk språkforskning och danska nordtiska strävanden av i dag. B. E.

*

Federico Albano Leoni, Il primo trattato grammaticale. 117 s. Bologna 1975 (Il Mulino). (Studi linguistici e semilogici. 5.) Med detta arbete får den italienska publiken stifta bekantskap med den första grammatiska avhandlingen. Förutom en noggrant kommenterad och översatt utgåva samt register innehåller boken en inledning där avhandlingens terminologi, källor, metod, disposition och fonetiska aspekter utförligt diskuteras. Det är att hoppas att författaren kommer att presenteras sina teser på ett för nordiska läsare mer lättillgängligt språk: han för fram åtskilliga nya och intresseväckande teser som väl förtjänar att diskuteras. Fr.a. är att nämna att den okände avhandlingsförfattarens pionjärsats tonas ner åtskilligt: i det lärdomshistoriska sammanhang som Leoni vill sätta in honom i är han inte så mycket banbrytaren som fullföljaren av en dels inhemsk, dels senlatinsk traditionslinje. B. P.

Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1973. 86 s. Copenhagen 1974 (The Royal Library, Copenhagen). S. 6—39 i denna 343 nummer starka bibliografi upptages av en uppsats av Hermann Pálsson, »Death in Autumn». Arbetet sysslar med en rad kända tillfällen av död genom svärd i den klassiska fornisländska litteraturen. Bland många tankeväckande påpekanden går ett ut på att dessa blodiga händelser anmärkningsvärt ofta framställs såsom inträffade om hösten. Detaljen kan möjligen förklaras på olika sätt men iakttagelsen vittnar i alla händelser om stor skarpsynthet hos uppsatsens författare. Uppsatsen är högst läsvärd.

De bibliograferade numren i bokens huvuddel visar samma blandning av stort och smått från hela världen, som BONIS brukar göra och som är dess styrka. Som exempel på spännvidden må nämnas, att den gamla diskussionen om problemet *lykill* ~ *nykill* föres vidare i ett par artiklar om en resp. fyra sidor (nr 140 resp. 59), medan en hel bok avhandlar ett så litterärt och vittutseende ämne som *The Laxdœla Saga: Its Structural Patterns* (nr 219) och en artikel av en fransk auctor rör sig om *L'antiquité scandinave dans l'œuvre de Chateaubriand* (nr 274). Bland de förtecknade hjälpmedel av kapital vikt, som ingen inom facket klarar sig utan, märkes bl.a. omtrycket av Fritznors ordbok av 1883—96 (nr 105), en ny upplaga av Iversens *Norrøn grammatikk*, reviderad och utgiven av E. F. Halvorsen (nr 157), Oskar Bandles *Die Gliederung des Nordgermanischen* (nr 19) och Knud Togeby's artikel *L'influence de la littérature française sur les littératures scandinaves au moyen âge* (nr 328). Bekker-Nielsens och Widdings lilla bok om Arne Magnusson har kommit i en engelsk upplaga (nr 29). »Proceedings of the First International Saga Conference» innehåller en mängd viktiga ting; den digra volymens 16 uppsatser finns såväl såsom helhet

som under de sexton bidragsgivarnas namn. Ett annat samlingsverk av högt intresse är *Otium et negotium. Studies ... presented to Olof von Feilitzen* (nr 258). — Boken förmedlar ett starkt intryck av den livaktighet som utvecklas på de fornvästnordiska studiernas område. B. E.

The Confederates and Hen-Thorir. Two Icelandic Sagas Translated by Hermann Pálsson. 139 s. Edinburgh 1975 (Southside). (The New Saga Library.) De lärda islänningarna är ivrigt verksamma i utforskandet av sitt lands fornlitteratur, verksamma både hemma och ute. Och saken är utomordentligt väl värd dessa mödor, helst som de äldre bearbetarna av denna materia i någon mån hade fastnat i vissa schematiska betraktelsesätt, bl.a. utan att sätta denna litteratur i nödig förbindelse med motsvarande på andra håll i samtiden. Den rastlöst verksamma Hermann Pálsson, sedan åtskilliga år reader vid universitetet i Edinburgh, har bland mycket annat skänkt oss en översättning till engelska av *Bandamanna saga* (*The Confederates*) och *Hænsa-Þóris saga* (*Hen-Thorir*; de isländska titlarna uppträder först långt in i boken). Den lilla volymen inledes med en *Introduction* (s. 7—38), innehållande åtskilliga mycket viktiga synpunkter på Islands fornlitteratur i allmänhet. Delvis är det de samma som framföres i uppsatsen »*Death in Autumn*» i *BONIS* för 1973 (se ovan s. 208). Översättningsgrundlaget bildas av utgåvorna av texterna i fråga i *Íslenzk Fornrit*. (Det skulle vara nyttigt att ha en sammanställning lik den på s. 37 av alla översättningar till de stora kulturspråken av de viktigaste isländska texterna.)

Själva översättningarna synes ha väl träffat sagornas stil och ton. Man är ibland undrande inför den form person- och ortnamnen har fått: *Asgeirs-river* för *Asgeirsá* och *the Law Rock* för *Logbergit* är fall, där (delar av) ett namn utgöres av »begrípligt» appellativiskt material och har återgetts med motsvarande engelska. Andra typer finns. Dessa detaljer sätter naturligtvis en översättare på hårda prov. En annan fråga, som kunde vara kontroversiell, är i vilken utsträckning realia kan och bör meddelas. Hit hör bl.a. frågan om texternas originaltitlar. Det finns kanske de som i likhet med anm. anser att dessa borde komma betydligt tidigare än på s. 37.

Överförandet av de isländska sagorna till världsspråk under utnyttjande av forskningens senaste rön på området är en framstående kulturgärning. Hermann Pálsson önskas all framgång i sitt viktiga företag. B. E.

Bjarni Einarsson, Litterære forudsætninger for Egils saga. 299 s. Reykjavík 1975 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 8). Denna monografi är en omarbetning av en stencilerad avhandling som försvarades i Oslo 1971. Den söker som titeln antyder utröna den litterära bakgrunden till *Eigla*. Termen *litterär* får tas i en ganska vid betydelse eftersom författaren börjar med att undersöka sagans relation till historiska källor som kungasagor och *Landnámabók*. De litterära källor som enligt författaren har påverkat *Eigla* är *Jómsvikinga saga*, *Pinga saga* och *Orkneyinga saga*, samt skaldesagorna *Hallfreðar saga* och *Kormáks saga*. När man letar efter litterära förebilder till ett verk föreligger alltid stor risk för övertolkning, men författaren visar oftast vederbörlig försiktighet härvidlag. Sammantagna ger hans observationer ett starkt intryck av hur författaren — vare sig det är Snorre, vilket författaren inte utan skäl utgår från, eller någon annan — av

delar bestående av impulser och förebilder från de mest skilda håll har gjutit samman en fast och välkomponerad saga. B. P.

Gripla. Rítstjóri Jónas Kristjánsson. I. 216 s. Reykjavík 1975 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi). Det vackra band, som härmed anmäles, är avsett som det första numret i en serie, som beräknas utkomma med ett nummer årligen. Redaktören är professor vid Islands universitet, tillika chef för Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, med den i Reykjavík hemmahörande, ständigt växande delen av den arnamagnæanska handskriftssamlingen.

Av de tio bidragen utgöres fem av föredrag, hållna vid kongressen rörande isländska forntidssagor i Reykjavík 1973. Det gäller bl.a. prof. Jónas Kristjánssons eget gedigna bidrag *Íslendingadrápa and Oral Tradition*. Detta innehåller inlägg i den ständiga debatten om ting fundamentala för vår forskning angående den fornisländska litteraturen, dess förutsättningar och villkor. Spännvidden är emellertid stor. Sålunda behandlar volymens sista artikel, av Helgi Guðmundsson, *The East Tocharian Personal Pronoun 1st Person Singular Masculine: A Case of Pronominal Borrowing*. Sist ges ett *Nafnaskrá*, där bl.a. forntidens hjältar och nutidens lärda humanistiska teoretiker har alfabetiserats samman. — Den nya tidskriften gör en god start och önskas en ljus framtid. B. E.

Eskil Hanssen, Else Mundal, Kåre Skadberg, Norrøn grammatikk. Lydlære, formlære og syntaks i historisk framstilling. 182 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1975 (Universitetsforlaget). I det lagarbete som har resulterat i denna universitetslärobok har Eskil Hanssen behandlat ljudläran, Else Mundal formläran och Kåre Skadberg syntaxen. Därmed är också bokens tre huvuddelar angivna. I fråga om urvalet presenterade data torde verket ungefär motsvara Ragnvald Iversens lärobok med samma namn, men ljudläran behandlas utifrån fonematiska synpunkter, och syntaxen beskrivs med hjälp av Diderichsens satsschema. Framställningen är pedagogisk och klar — de etymologiska översiktsschema av vokal- och konsonantutvecklingen t.ex. är utmärkta —, och det avslutande ordregistret är en självklar nödvändighet i ett verk av detta slag. Dock vill man uttala den förhoppningen att författarna i en kommande välförtjänt andra upplaga också meddelar en bibliografi. En sådan saknas nu helt, vilket innebär att den student som vill läsa mer om något specialproblem lämnas i sticket. B. P.

Leiv Heggstad, Finn Hødnebo, Erik Simensen, Norrøn ordbok. 3. utgåva av Gamalnorsk ordbok. 518 s. Oslo 1975 (Det norske samlaget). Gamalnorsk ordbok, som i och med att den nu utkommer i sin tredje upplaga har fått en ny titel, har genom sitt behändiga format fått en vidsträckt användning i den högre undervisningen inte bara i Norge utan också i de övriga nordiska länderna. Den nya utgåvan har tagit hänsyn till detta och bytt ut föråldrade eller föga kända ord och uttryck från äldre nynorsk litteratur och från mer konservativa dialekter mot mer kända motsvarigheter. Då och då meddelas ett bokmålsord som översättning. Band IV av Fritznors ordbok har använts för flera nya uppslagsord och definitioner, och antalet sammanställningar har utökats något. Genom att å andra sidan en del sena belägg har fått utgå har redaktörerna Finn Hødnebo och Erik Simensen kunnat

låta den tredje upplagan få samma omfång som den andra. Typografien är lättläst och värdad, och ordboken är bunden i ett oömt hållfast band, något som inte saknar betydelse när det gäller en bok som kommer att användas så flitigt som denna. B. P.

Íslenzkar Miðaldarímur III. Bósa rímur. Ólafur Halldórsson bjó til prentunar. 136 s. Reykjavík 1974 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 5).

Íslenzkar Miðaldarímur IV. Vilmundar rímur viðutan. Ólafur Halldórsson bjó til prentunar. 203 s. Reykjavík 1975 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 6). Med de nu utkomna delarna fortsätter Ólafur Halldórsson sin år 1973 påbörjade utgivning av isländska rímur från medeltiden. De två nya utgåvorna ansluter sig i sin uppläggning till del II, anmäld av B. E. i ANF 90: 247 f. Till vad som där nämndes kan fogas att de här aktuella rímurerna är bevarade i vardera två textkritiskt relevanta handskrifter samt att utgivaren på språkliga grunder daterar Bósa rímur till tiden kort före 1500 och Vilmundar rímur viðutan till 1500-talets första hälft. B. P.

Jóan Pauli Joensen, Færøske sluppfiskere. Etnologisk undersøgelse af en erhvervgruppes liv. 254 s. Tórshavn 1975 (Føroya Fróðskaparfelag). (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum. VI.) Det färöiska slupfisket uppkom under påverkan från Storbritannien och Shetland och möjliggjordes ekonomiskt genom att engelsmännen i slutet av 1800-talet sanerade sin fiskeflotta och gick över till motordrivna trålare, varefter de kasserade sluparna kunde säljas till förmånliga priser till bl.a. Färöarna. I denna undersökning skildras de färöiska fiskarnas villkor under tiden 1900—1939. Huvudsakligen är materialet insamlat genom intervjuer och frågelistor. Bokens innehåll beskrives enklast genom citering av huvudavsnittens rubriker: Sluppfiskeriets baggrund; Liv og aktiviteter; Supernormal kommunikation; Social struktur. Den noggranna skildringen får doft och färg genom talrika citat (översatta från färöiska till danska) från intervjuvaren. Den nordiska maritimetnologien har genom Jóan Pauli Joensens insatser fått ett värdefullt nytillskott. B. P.

George Johnston, The Faroe Islanders' Saga. 144 s. Canada (förlagsort ej angiven) 1975 (Oberon Press). Færeyinga saga är inte bevarad i någon egen handskrift utan består av en rad interpolationer i Olav Tryggvasons och Olav den heliges sagor i Flateyjarbok; vissa delar av Færeyinga saga är av osäkert ursprung. Den nu föreliggande översättningen till engelska grundar sig på Ólafur Halldórssons edition, utgiven 1967 av Jón Helgason.

Översättningen är, såvitt man utan specialundersökningar kan bedöma, känsligt och väl gjord. Översättarens principer framlägges s. 17: han har undvikit arkaismer men å andra sidan också undvikit t.ex. främmande ord samt modernismer och slang; han har vidare — helt fritt — sökt skapa en språkrytm, som stämmer språket efter originalet. Här och var märker man stavrimmande vändningar och förbindelser. Där särskilda svårigheter (på ett fåtal ställen) har mött, dryftas de på vederbörliga ställen i de Notes, som upptar s. 111—144. Det finns en Select Bibliography s. 117—120. De få illustrationerna (s. 33, 75, 109) är mer forntidsmässigt mörka än vackra. Förmodligen är originalen bättre än dessa reproduktioner. — Det är en

lycklig, ehuru inte helt ny idé att till en egen översättning samla dessa spridda fragment av en fornnordisk saga, högtstående och väl ägnad att företräda gammal nordisk litteratur och askådliggöra fornnordiska levnadsförhållanden och tänkesätt. Märkligt nog har en annan översättning till engelska gjorts och publicerats nästan samtidigt med denna (se s. 117), vilket vittnar om det nuvarande utbredda intresset för dessa ting. B. E.

Gert Kreutzer, Die Dichtungslehre der Skalden. Poetologische Terminologie und Autorenkommentare als Grundlagen einer Gattungspoetik. 313 s. Kronberg 1974 (Scriptor Verlag). (Scriptor Hochschulschriften. Literaturwissenschaft. 1.) Eftersom skaldediktningen i stor utsträckning är metapoetisk intar ord och uttryck för dikt och diktare samt värdeomdömen om dessa en central plats i dikterna. Det är därför värdefullt att vi nu har fått en grundlig genomgång av hithörande ord och syntagmer. I en första huvuddel genomgås termer för diktning och diktare samt den verbala terminologien. Författaren kan bl.a. konstatera att den egentliga fackterminologien finns i den nominala delen av ordförrådet — i enkla och sammansatta ord samt i kenningar —, medan bruket av verb inte skiljer sig från användningen i prosatexter och inte heller påverkas av modetendenser och traditioner. Den andra huvuddelen handlar väsentligen om »Poetikbezogene Äusserungen der Skalden in ihren Gedichten» och behandlar ord och passager som belyser diktarnas inställning till sig själva, diktandet, dikterna — i det senare fallet märks fr.a. en genomgång av positiva och negativa attribut — och åhörarna. De talrika längdsnitt som författaren gör i båda avsnitten ger en god bild av hur vissa element traderas obrutet genom skaldediktningens hela historia, medan andra inslag råkar ut för traditionsbrott, där väl ofta kristendomens införande har spelat en viktig roll. — Som författaren påpekar inskränker han sig ofta till att formulera problem snarare än att lösa dem, men han har genom sina insatser lagt en fast grund för vidare forskningar i ämnet. B. P.

Dag Strömbäck, The Conversion of Iceland. A Survey. 109 s. London 1975 (University College, London). (Viking Society for Northern Research. Text Series. Volume VI. Translated and annotated by Peter Foote.) Denna lilla volym, av eminent intresse för forskning i fornisländsk religion och litteratur, består delvis av manuskripten till de s.k. Olaus Petri-föreläsningarna i Uppsala 1960. Detta gäller främst kap. I, The Conversion of Iceland, II, Law and Politics, och V, Christianity in Icelandic Moulds. Kap. III, Religion and Society, är utvidgat i jämförelse med ursprungsversionen, och ett nytt kap. IV, Hallfreðr Vandræðaskáld, har tillkommit. Främst är ställd en Introduction. Översättningen är gjord och noterna tillfogade av professor Peter Foote vid University College i London, en av de främsta nutida förkämparna för nordiska studier utanför Skandinavien. Boken vill visa, hur tidigt fornisländsk andlig kultur utgör en syntes av fornnordiska tämligen lätt identifierbara moment och mindre lätt urskiljbart europeiskt, kristet gods, vilket i traditionen har fogats samman till ett fast, karakteristiskt helt. Förf. analyserar orsakerna till att Island på en gång och med ett enda beslut kunde gå över till den kristna religionen. Beroendet av händelser och förhållanden i Norge poängteras liksom självständigheten i

det isländska skeendet. Jordmånen för kristendomen var dock långt mer förberedd än man kanske förr menade. Kapitlet om Hallfred är insatt »for an understanding of the conversion mentality». Några intressanta påpekanden göres beträffande skaldediktningens lärda hedniska apparat under en tid då islänningarna redan var kristna. I sista kapitlet lämnas några exempel på detaljer i den isländska traditionen, som alldeles uppenbart härrör från Gregorius' homilier, mycket tidigt kända på Island, och som elegant och nästan omärkligt har infogats på ställen i den fornisl. profana litteraturen.

B. E.

*

Atle Kittang, Litteraturkritiske problem. Teori og analyse. 303 s. Bergen-Oslo-Tromsø (Universitetsforlaget). Professorn i allmän litteraturvetenskap i Bergen Atle Kittang dryftar i denna bok kritiskt och inträngande de teoretiska grundvalarna för de olika skolorna inom den nutida litteraturforskningens två huvudinriktningar, den nykritiska och den marxistiska. Bland litteraturkritiker som diskuteras kan nämnas Croce, Eliot, Richards, Sartre, Gunnar Hansson, Willy Dahl och Knut Johansen. I sista tredjedelen av boken analyseras verk av Knut Hamsun, Stein Mehren, Tor Obrestad, Einar Økland, Tarjei Vesaas och Olav H. Hauge. För de flesta läsare torde denna del vara njutbarast: de teoretiska avsnitten ligger på ett mycket högt abstraktionsplan, och författaren kan inte alltid frikännas från vad han själv förebrår en kollega, nämligen att skriva en »noko teknisk jargon».

B. P.

Nazismen og norsk litteratur. Redigert av Bjarne Birkeland og Stein Ugelvik Larsen. 237 s. Bergen-Oslo-Tromsø 1975 (Universitetsforlaget). »Nazismen og norsk litteratur», bakom vilken står ett antal litteraturforskare vid universitetet i Bergen, är resultatet av ett grupparbete i samarbete med ett stort av sociologer och historiker i Bergen bedrivit forskningsprojekt med syfte att systematiskt undersöka medlemskollektivet i Nasjonal Samling. Boken är uppdelad i två huvudavsnitt. Det första behandlar nazismen och de norska författarna under mellankrigstiden. De författare som kände sig dragna till nazismen var med ett undantag föga betydande. Det självklara undantaget utgörs av Knut Hamsun. Aarild Haaland visar i ett kort men innehållsrikt kapitel den komplicerade bakgrunden till den store författarens ståndpunktstagande: där blandas engelskhet och kommunist-skräck, arbetarförakt och en bondepräglad antikapitalism. Däremot tycks Hamsun ha haft relativt lite förståelse för de rasistiska inslagen i den nazistiska ideologien. — I det andra och mer omfattande huvudavsnittet analyseras ett antal antinazistiska författares skildringar av nazismen och nazisterna i Norge. Helt naturligt kommer här Sigurd Hoel, Tarjei Vesaas, Aksel Sandmose, Johan Borgen och Jens Bjørneboe i förgrunden. Något entydigt svar på frågan om vem som blev nazist och varför kan ingen författare givetvis lämna; perspektivet växlar från djuppsykologiska aspekter hos Sigurd Hoel till metafysiska analyser av nazismen och det ondas problem hos Jens Bjørneboe. Ett försök att empiriskt belysa stoffet görs av Stein Ugelvik Larsen, som med hjälp av material från Historisk och Sosiologisk Institutt vid Universitetet i Bergen studerar bl.a. ålder och

yrke hos medlemmar av Nasjonal Samling samt vad de själva uppger för motiv till medlemskapet. Lika litet som de litterära analyserna är hans bidrag att betrakta som ett slutgiltigt svar på de ställda frågorna. Det hindrar inte att dessa är nödvändiga och att boken ger tolkningar som både litterärt och ideologiskt är av stort värde. B. P.

Egil Pettersen, Språkbrytning i Vest-Norge 1450—1550. Språket i vestnorske skrifter ved overgangen fra mellomalder til nyere tid. 441 s. Bergen-Oslo-Tromsø (Universitetsforlaget). Detta mäktiga arbete sysslar med en utomordentligt viktig period i den samlade nordiska språkhistorien. Grundlaget bildas av de bevarade norska diplom som är utställda 1450—1550, sammanlagt 479 stycken. Hårtill kommer de norska räkenskaper och jordeböcker (NRJ), som tillhör perioden. Förf. ursäktar sig i förordet, att han har nyttjat gammaldags hantverksmetoder och inte modern datateknik. Vilka följderna därav har blivit, skall lämnas osagt, men resultatet är i alla händelser ett utomordentligt noggrant och detaljrikt arbete. Det stöder sig naturligtvis på alla föregångare, i synnerhet M. Hægstad och Seip, men lämnar dem ej sällan långt bakom sig. I synnerhet firas ständigt triumfer av förf.:s strävan att söka nå fram till skrivarna personligen och deras individuella språkvanor. Det visar sig, att i de undersökta diplomerna 295 olika skrivare kan urskiljas. Allmänna, genomsnittliga språkbruk, som på mystiskt sätt ligger i luften i de olika språkgeografiska områdena, får inget spelrum. Verket betecknar en vidareföring och utveckling av t.ex. Erik Neumans sats, att medeltidsdiplomerna »i regel såväl datera som lokalisera sig själva» (Vokalbalansen *a:å* [1918] s. 76). Den undersökta tidsperioden delas i fyra avsnitt om 25 år. Det visar sig, att 1524 är det år, då norskt språk i diplomerna definitivt ger vika för danskan. Dessförinnan har danska och svenska inslag någorlunda väl kunnat isoleras och förklaras. Stor uppmärksamhet ägnas åt det fasta godset i breven, formlerna, de traditionella uttryckssätten, vilka givetvis ofta gör ett visst motstånd mot förf.:s metoder. Ett av de principiellt viktiga resultaten är att vidissena icke visar originalens ortografi och inte heller med säkerhet deras morfologi. I princip har därför endast originaldiplom lagts till grund för undersökningen. — Huvuddelen av boken utgöres av en minutiöst noggrann genomgång av de olika språkljudens motsvarigheter i diplomtexterna (”Vokaler” [i innehållsförteckningen s. 5 skall här stå 90]. ”V. i tryckstark stilling. a:aa:o s. 90” o.s.v.). Inledningen s. 19—89 är av stort värde och ger en god föreställning om det hela. — Norsk och nordisk språkforskning är att lyckönska till detta arbete. B. E.

*

Sture Allén et al., Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. Frequency Dictionary of Present-Day Swedish Based on Newspaper Material. 3. Ordförbindelser. Collocations. LII + 994 s. Stockholm 1975 (Almqvist & Wiksell). (Data linguistica. Editor Sture Allén. University of Göteborg. 10.) Medan de två tidigare delarna av Nusvensk frekvensordbok ägnades åt graford, homografkomponenter och lemman, upptages den nu föreliggande tredje delen av ordförbindelser. Arbetet har, fränsett inledningen, fyra stora huvudavsnitt, rubricerade som Ordkombinationsnivå, Konstruktionsnivå,

Idiomnivå och Appendix. Av dessa upptar det andra, Konstruktionsnivå, ensamt c:a tre fjärdedelar. Inom detta avsnitt fyller listan Lexikon per i enheterna ingående ord det största utrymmet. Den kan sägas bilda arbetets kärna och utgör på visst sätt en konstruktionsordbok, dock av helt annan karaktär än exempelvis Svensk handordbok.

Det är ännu för tidigt att bedöma vilka delar av materialet som i första hand kan komma att visa sig gagneliga för forskningen. Dock synes speciellt den framtida lexikografiska behandlingen av prepositioner kunna bygga på frekvensordboken. En jämförelse med Auerbachs för sin tid utmärkta svensk-tyska ordbok visar, att en tillräcklig grund förr icke förelåg för just småordens lexikaliska behandling.

Nusvensk ordbok kommer att avslutas med en fjärde del, som skall ägnas morfemen. S. B.

Sylvia Danielson, Läroboksspråk. En undersökning av språket i vissa läroböcker för högstadium och gymnasium. 147 s. + 10 opaginerade bilagor. Umeå 1975 (Umeå universitetsbibliotek). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 4.) I sin avhandling för doktorsexamen vill Sylvia Danielson »undersöka och jämföra språket i vissa läroböcker för grundskolans högstadium och för gymnasieskolan». Hon har därvid som undersökningsobjekt valt läroböcker inom ämnena fysik, samhällskunskap och svenska. Störst intresse tilldrar sig de metodologiska aspekterna i arbetet. Undersökningen genomföres under beaktande av den senaste litteraturen inom den strukturella språkbeskrivningen och förf. introducerar själv nya och fruktbara grepp.

De frågor, som tilldrar sig störst intresse från såväl förf. som läsaren, är dels läsbarheten, sådan denna kan mätas med Björnssons läsbarhetsindex, dels och framför allt meningsbyggnaden. Även texternas ordförråd belyses på ett intresseväckande sätt.

Förf.:s metod att avgränsa begreppet *sats* är intressant men icke invändningsfri. Hennes huvudregel är: Varje finit verbform utgör kärnan i en sats. Från denna ges dispenser av två slag. I uttryck som »vi ser, att antalet neutroner ökat kraftigt» låter förf. bisatsens kärna utgöras av en infinit verbform. Och när två samordnade konstruktioner har något led gemensamt (ett subjekt, ett finit verb eller en konjunktion), räknar förf. med att de två konstruktionerna tillsammans bildar en sats. Förf. följer här Loman-Jørgensen (Manual 1971). Förfarandet har praktiska fördelar vid numeriska beräkningar men ger stundom en alltför ytlig bild av meningsstrukturen. Den valda metoden redovisar ett lågt antal satser pr mening och ett högt antal ord pr sats.

Satsanalysen genomföres med användning av en lätt och förtjänstfullt modifierad variant av Paul Diderichsens sattschema. Förf. har hunnit i någon mån beakta Margareta Westmans arbete Bruksprosa som utkom i slutet av år 1974, däremot icke Ulf Telemans Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska (1974). S. B.

Kring en ordbok. Festskrift till Sven Ekbo 7 augusti 1975. 202 s. Stockholm 1975 (Norstedts). Chefen för Svenska akademiens ordboksredaktion professor Sven Ekbo fyllde den 7 augusti 1975 sextio år och hedrades då med

en festskrift »Kring en ordbok» (se SAOB). Den innehåller åtta bidrag, alla från ordbokens medarbetare, vilka behandlar ting av principiell betydelse vid ordboksarbetet. Det enda undantaget är Sture Hasts »Skotkonung eller skötkonung», men undantaget är skenbart; uppsatsens väsentliga betydelse ligger i en ordboksredaktörs demonstration av metodik och överväganden i arbetet, låt vara att demonstrationen göres på ett magistralt ord. Övriga bidrag är: Ulrik Eriksson, Om betydelse, betydelseanalys och betydelsebeskrivning; Hans Jonsson, Passivum med intransitiv betydelse och genera verbi i svenskan; Bo Ruthström, Om Svenska akademiens ordbok och lagens termer; Gulli Starfelt, Något om citatkontrollen vid Svenska akademiens ordboksredaktion; Anders Sundqvist, Bokstäverna *g*, *w* och *z* i nyare svenska; Lars Svensson, Om fogen i sammansättningar med tvåstaviga neutrer på *-e* som förled i modern svenska; Eva Vifot, Hur ordboksartiklar förbereds.

Sannolikt kan ingen utanför ordboksvärlden göra sig en föreställning om hur djupborrande, mångskiftande och krävande arbetet vid Svenska akademiens ordbok i själva verket är. Föreliggande festskrift är väl ägnad att låt vara punktvis ge en inblick i arbetet och valda resultat därav och att sprida kunskap om ordbokens mål och medel, om dess kolossala betydelse för svensk andlig kultur.

Svenska akademiens ständige sekreterare Karl Ragnar Gierow har skrivit ett förord till verket. B. E.

Svenska. Sigurd Fries den 22 april 1974. IV + 188 s. Umeå 1974 (stencil). Sigurd Fries, professor i svenska språket, särskilt nusvenska, vid universitetet i Umeå, tillägnades på sin femtioårsdag en stencilerad hyllnings-skrift av kolleger, vänner och medarbetare i Umeå. Redigeringsarbetet hade ombesörjts av arkivchef Sven Söderström och docent Gudrun Utterström. Sammanlagt medverkar 15 forskare, och artiklarna är omväxlande av språkvetenskapligt och litteraturvetenskapligt innehåll. Av intresse för såväl språkligt som litterärt intresserade läsare är Sture Urelands artikel om amerikanismerna i Vilhelm Mobergs amerikaromaner. Ureland har i inspelningar, som gjorts bland amerikansvenskar, lyckats återfinna en lång rad språkblandningsprodukter, vilkas existens förnekats av vissa forskare. Fängslande är Gudrun Utterströms uppsats om ett småländskt kvinnobrev från 1670-talet. Carl-Gustaf Söderberg skriver en forskningshistorik om svensk accent 1 och 2; läsaren hade gärna sett att historiken förts närmare nuet. De nämnda artiklarna är ett godtyckligt urval; flertalet artiklar förtjänar att tryckas på ett mindre förgängligt papper än det föreliggande. S. B.

Inger Haskå, Stilanalys i teori och praktik. 76 s. Lund 1975 (Studentlitteratur). En myckenhet sunt förnuft och pedagogiskt sinnelag präglar denna lilla universitetslärobok i ett av ämnet nordiska språks svåraste moment, stilanalys. Boken, som är tänkt som ett komplement till en lärobok i stilistik, innehåller i sin huvuddel tre texter — ett reportage, en essä och en längre annonstext — jämte tre till fyra autentiska elevanalyser, vilka betygssätts med avseende på både brister och förtjänster. Såväl mycket goda som medelgodast prestationer har tagits med. Avslutningsvis ges två analyser av

ett matkåseri vilka den studerande själv skall bedöma, jämte ett antal förslag till arbetsuppgifter. Boken torde vara användbar både på gymnasie- och universitetsnivå.

B. P.

Staffan Hellberg, Graphonomic Rules in Phonology. Studies in the Expression Component of Swedish. 222 s. Göteborg 1974 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Nordistica Gothoburgensia. 7.) Syftet med Hellbergs avhandling är »to try and find out what the relation is between phonology and graphonomy for languages with alphabetic writing, and in particular for Swedish.» Hans referensram är den generativa grammatikens, och inledningsvis presenteras den generativa fonologien och diskuteras grafonomiens plats i grammatiken. Eftersom det svenska ljudsystemet från generativ synpunkt till stora delar är outforskat och eftersom fonologien bildar utgångspunkten för de grafonomiska regler som författaren söker sig fram till är hans bok till stor del en från grafonomiska aspekter frigjord undersökning av svenskans fonologi (det torde i själva verket inte vara orättvist att hävda att många av de intressantaste problemlösningarna finns just i de renodlat fonologiska avsnitten). Bland resultaten kan nämnas att Hellberg i motsats till Sigurd och Linell-Svensson-Öhman inte vill härleda [ç] och [ʃ] ur /k/, /tj/ och /kj/ respektive /sk/, /sj/ och /skj/ etc. utan föredrar att räkna med särskilda /ç/- och /ʃ/-fonem. — Det saknas inte exempel i boken på hur Hellbergs forskningsinsatser kan påverka den svenska ortografiska debatten, och man får därför hoppas att författaren får tillfälle att, som han antydningvis lovar i förordet, konfrontera sina regler och principer med de observationer om olika slags stavfel som har gjorts av fr. a. T. Husén och D. Löfberg.

B. P.

Sven-Bertil Jansson, Folket, de bildade och landsmålsliteraturen. Svensk dialektdikt 1875—1900. 176 s. Umeå 1975 (Umeå universitetsbibliotek). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 7.) Med *landsmålsliteratur* menar författaren till denna avhandling sådana texter på dialekt som är »avsedda att föras ut på den kommersiella litterära marknaden», i motsats till exempelvis dialektmaterial som samlas in och förvaras i olika dialekt- och folkminnesarkiv. De undersökta texterna har med få undantag ett ganska obetydligt intresse i litterärt avseende, men det hindrar inte att de oftast indirekt ger väsentliga inblickar i tidens samhällsförhållanden och också har en hel del att ge i lärdomshistoriskt avseende. Författaren behandlar ingående dialektdikterna ur de nämnda aspekterna; helt naturligt ägnas ett stort utrymme åt F. A. Dahlgren och hans betydande insatser. Texternas rent språkliga aspekter dryftas mer i förbigående, något som är förstäeligt med tanke på att författaren som han själv påpekar inte är språkman men som innebär att ännu åtskilligt återstår att göra: när det gäller en genre som avgränsar sig själv fr.a. genom språkformen kräver givetvis denna sin särskilda behandling.

B. P.

Birger Liljestränd, Så bildas orden. 105 s. Lund 1975 (Studentlitteratur). Liljestrands arbete om ordbildning behandlar nästan uteslutande svensk ordbildning. Inledningsvis beröres dock även vissa elementa inom den allmänna ordbildningsläran. Boken är avsedd att tjäna som lärobok inom

den akademiska grundutbildningen i svenska. Den ägnar ett förhållandevis stort utrymme åt den moderna ordbildningen, även om uppläggningsen följer traditionella mönster. Språket är enkelt och lättfattligt och arbetet har ej ringa pedagogiska förtjänster. Särskilt bör framhållas värdet av att författaren beaktar ordbildningens roll inom skönlitteraturen. S. B.

Bertil Molde — Margareta Westman, Offentlig svenska — en textbok. 60 s. Stockholm 1975 (Esselte Studium). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 54.) Molde—Westmans textutgåva innehåller korta utdrag ur lagar och offentliga utredningar samt promemorior, rapporter, meddelanden och bestämmelser från olika verk och myndigheter. Texterna är avsedda för undervisning i offentlig svenska vid universiteten och vid fortbildningskurser för tjänstemän inom offentlig förvaltning. För att underlätta användandet av boken har förf. utarbetat ett analyschema samt lämnat ett antal exempel på hur detta kan användas.

De valda texterna härrör från 1970-talets första hälft. (Som jämförelsematerial framlägges i ett fall en äldre och en yngre lagtext i samma ämne.) Förf. har själva undvikit värdeomdömen om enskilda texter. Läsaren får emellertid ett starkt intryck av att det svenska förvaltningspråket i dag är onödigt brokigt och tillkrånglat. Det har på senare tid dykt upp en ny typ av svulstighet och abstraktion i den offentliga svenskan, som inte härrör från den gamla kurialstilen utan i stället har sina rötter bl.a. i framställningssättet inom modern samhällsekonomi och förvaltningsteori. Texturvalet visar vikten av att språkforskning och språkvård samverkar för att ge den offentliga svenskan större klarhet och enkelhet. S. B.

Vidar Reinhammar, Pronomenstudier. With a Summary in English. 229 s., 8 kartor. Uppsala 1975 (Almqvist & Wiksell). (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. LIV. Studier till en svensk dialektgeografisk atlas. Utgivna av Natan Lindqvist † och Lennart Moberg. 7.) I centrum för ordbokschefen Vidar Reinhammars doktorsavhandling står pronomenformen *hä* 'det'. Tolkningen av denna form har berett tidigare forskare stor möda. Enligt en uppfattning skulle ett fornspråkligt *hit*, neutrum till *hin(n)* ligga bakom, enligt en annan mening skulle *hä* (ä, äd m.m.) ha utvecklats ur *þæt* genom spirantbortfall och senare tillskott av *h*-. Reinhammar har gjort en grundlig dialektgeografisk undersökning av frågan och därvid även utnyttjat äldre material. Till stöd för de formhistoriska studierna lägges syntaktiska och stundom även stilistiska iakttagelser. Författaren drar också in de sammansatta demonstrativa pronomina (*den här* osv.) i diskussionen. Anmälaren hade gärna sett att förf. kunnat bereda utrymme för en diskussion av den geografiskt betingade växlingen *denne* : *den här*. Likaså hade det varit önskvärt att förf. kunnat taga upp det från bl.a. listermålen kända pronomenet *henne* (*hesse*, *hetta*) och pronomenformer som *hessenhjärna* till behandling, då vissa jämförelser med det centrala undersökningsobjektet hade kunnat göras.

Slutresultatet av Reinhammars undersökning är att *hä* utvecklats ur äldre *þæt* via ett *äd* e.d. S. B.

Carl Ivar Ståhle, Vers och språk i vasatidens och stormaktstidens svenska diktning. 471 s. Stockholm 1975 (P. A. Norstedt & söners förlag). Föreliggande stora verk var ursprungligen planerat som en svensk språkhistoria, avseende tiden från medeltidens slut till Svenska akademiens bildande. Arbetet kom emellertid att inskränkas till det versifierade litteraturspråkets historia från reformationen till tiden omkring 1700 men erhöll i stället en bredd och ett djup som från början icke avsetts.

Genom sin inriktning på poesi och versdrama kommer arbetet att ligga inom gränsmarkerna mellan språk- och litteraturvetenskap. Metrik, ordbildning och bildspråk intager viktiga platser i framställningen, medan förf. avstår från att skriva personhistoria.

Arbetets centrala gestalt är Stiernhielm. Dennes gigantiska tankevärld analyseras med utomordentlig sakkunskap och Stiernhielm blir själv mer än andra berörda författare en levande människa.

Förf. tar bl.a. upp frågorna om Skogekär bergbos identitet och författarskapet till Bröllopsbesvärs ihugkommelse. Ståhle är böjd för att acceptera teorien att det är Gustaf Rosenhane som döljer sig bakom signaturen Skogekär bergbo. Däremot är han — främst på stilistiska grunder — mindre böjd att tro på Stiernhielm som författare till Bröllopsbesvärs ihugkommelse. Han anför en lång rad nya instanser mot Stiernhielms kandidatur och vill helst betrakta Bröllopsbesvärs ihugkommelse som en epigonprodukt. Han är dock medveten om de anförda argumentens bräcklighet och avstår från ett definitivt ställningstagande.

Trots Ståhles egen lysande stilkonst är arbetet inte lättillgängligt. Författarens stora lärdom tvingar den intresserade läsaren att flitigt använda ordböcker och uppslagsverk för att rätt kunna tillgodogöra sig framställningen. Det behandlade källmaterialet är mycket stort och delvis svåråtkomligt. Framställningen bygger på ett stort antal specialstudier och detaljundersökningar av andra författare men också på Ståhles egna primärforskningar. Författaren har nått en helhetssyn på den behandlade epoken som endast finner sitt motstycke hos en forskare som Henrik Schück.

S. B.

Svenska riksrådets protokoll utgivet av riksarkivet genom Lennart Thanner och Christer Danielson. Stenografiska protokoll tolkade av Hilding Svensson. I. 1674—1675. 465 s. Stockholm 1975 (Allmänna Förlaget). (Handlingar rörande Sveriges historia utgivna av riksarkivet. Tredje serien. Ny följd.) År 1661—62 var den nyblivne kanslisten Johan Svan (senare adlad till Swanhjelm) i England. Han lärde sig där Thomas Sheltons stenografiska system — f.ö. samma system som användes i Samuel Pepys' berömda dagböcker — och anpassade det efter svenskans speciella krav. Under åren 1674—88 fungerade han som protokollförare vid svenska riksrådets sammanträden. Vissa av de stenografiskt skrivna protokollen renskrevs aldrig, och de utgör alltså ett unikt material. De nu tolkade och utgivna texterna är av stort intresse inte bara för historikern utan också för språkmannen. Stenografens omfattande förkortningar har gjort att man har måst normalisera stavningen, men morfologien är i stort sett originalets, och syntaxen och ordförrådet har återgivits oförändrade. Det gör att läsaren får en inblick i sextonhundralets talspråk som torde vara ganska enastående, även om

man för att utnyttja materialet språkvetenskapligt måste lära sig skilja mellan sådana syntaktiska särigheter som beror på att stenografen helt enkelt inte har hunnit med allt och sådana som beror på talsituationen. Som allt oredigerat utgivande i skrift av muntliga diskussioner blir framställningen ofta ologisk och svårbegriplig, men även en icke-historiker kan ha stort utbyte av den inblick man ges i de både politiskt och ekonomiskt kaotiska förhållanden som Sverige genomled under Karl XI:s tidigare regeringsår.

B. P.

Carin Tisell, Syntaktiska studier i Bonaventuras Betraktelser över Kristi liv. Ett bidrag till kännedomen om språket i yngre fornsvensk religiös litteratur. 200 s. Stockholm 1975 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 11.) Undersökningen av syntaxen i äldre svenskt skriftspråk går långsamt fram efter två huvudlinjer. Den ena kan karakteriseras som undersökning av en viss syntaktisk företeelse i ett stort antal källor. Som typexempel kan nämnas Märta Ahlbergs avhandling Presensparticipet i fornsvenskan. Den andra huvudlinjen, som består av en djupare undersökning av syntaxen i ett visst litteraturverk, exemplifieras enklast av Carin Tisells examensarbete om syntaxen i den fornsvenska Bonaventuraöversättningen.

Undersökningsobjektet är väl valt. Den anonyma Bonaventuraöversättningen torde ha tillkommit i Vadstena omkring år 1400, och den viktigaste handskriften (Cod. Lund. Bergman.) anses härröra från 1400-talets första fjärdedel. Översättaren har visat en viss självständighet mot den latinska förlagan.

Carin Tisells undersökning tar främst sikte på meningsbyggnaden och på funktion och innebörd hos bisatserna. Den kontrastiva aspekten beaktas i viss utsträckning men kunde måhända ha drivits hårdare. Ofrånkomligt är att frekvensen av olika bisattstyper i huvudsak är beroende av förlagan, ett i Italien tillkommet latinskt 1200-talsarbete. Detta förringar på intet sätt värdet av Carin Tisells arbete. Med tanke på hur starkt äldre svenskt skriftspråk påverkats av främmande språk, är det viktigt att djupundersökningar av tidiga översättningsarbeten företages.

I metodiskt hänseende ansluter sig förf. nära till Beckman, A. Noreen och Diderichsen, i viss mån även till Aage Hansen.

S. B.

*

At færdes i sproget. Iagttagelser og synspunkter. 154 s. København 1975 (Gyldendal). (Dansk Sprognævns skrifter. 9.) Tolv forskare, medlemmar av Dansk Sprognævn eller amanuenser vid dess sekretariat, medverkar i arbetet *At færdes i sproget*, som utsändes den 29 april 1975 på Dansk Sprognævns tjuugoårsdag. Artiklarna behandlar genomgående modern danska, dock har några av dem en vidare teoretisk syftning. Detta gäller kanske främst Niels Åge Nielsens bidrag *Om anvendelse af to forskellige modeller på dansk sætningsbygning*, som innehåller en modifiering av Paul Diderichsens fältteori. Denna teori har en betydelse som sträcker sig långt utöver det danska riksspråkets gränser. Poul Lindegård Hjorth behandlar

och värderar asymmetriska samordningskonstruktioner av typen *et pragtfuldt mål — men som burde være undgået*. Typen torde finnas i många språk, men Hjorth nöjer sig med att låta analysen åtföljas av redogörelse för typens förekomst i äldre danska källor. Bland de internt danska artiklarna vill anmälaren i övrigt särskilt framhålla Allan Karkers översikt Tyve års dansk sproghistorie (1955—75), som innehåller en rikedom på iakttagelser. S. B.

Forkortelser. Vejledning udgivet af Dansk Sprognævn. 95 s. København 1975 (Gyldendal). Det behändiga lilla häftet är utarbetat av Jørgen O. Jørgensen och Allan Karker och granskat av Dansk Sprognævns arbetsutskott. Det utgör enligt förordet ett supplement till den danska rättskrivningsordboken 1955, 13 uppl. 1975. Dess syfte är praktiskt, i det att endast de vanligaste förkortningarna är medtagna. Dessutom är det dubbelriktat: det innehåller en del där ord och uttryck förkortas, och en där det upplyses vad existerande förkortningar av en del vanliga ord och uttryck betyder. Boken avslutas med en liten uppsats »Om forkortelser og deres brug» av Allan Karker. — Den utmärkta lilla handledningens syfte är, synes det, dels att ge en förteckning över de vanligaste förkortningar, som står till förfogande i danskan, dels att i viss mån normera skrivvanorna. En svensk läsare observerar bl.a. ett antal nummer, som inte förekommer i svenska och för honom behöver en förklaring (knsp. = knivspids, som mått, Kr. = Kirke, i ortnamn, Lstr. = livre sterling, mio. = miljon, och andra). I något enstaka tillfälle kan en förkortning betyda olika saker på danska och på svenska. Att ortnamnet Stockholm skulle förkortas olika i Sverige (Sth(l)m) och i Danmark (Sth.) förefaller minst sagt överflödigt. Även i övrigt förefaller det en läsare, som om gemensam nordisk politik på detta mycket speciella område ibland kunde vara lämplig. Det gäller bland annat nyttjandet av punkt i och efter förkortningar, där bruket är mycket vacklande, någon gång villsam, och där olika hänsyn gör sig gällande. B. E.

Herlufsholm frie skoles regnskab 1585—86. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved Merete Dahlerup under tilsyn af Svend Gissel. VI + 140 s. København 1975 (Landbohistorisk Selskab). De räkenskaper, som presenteras i denna volym, löper från »Philippi et Jacobi dag», d.v.s. 1 maj, 1585 t.o.m. den siste april 1586. Sin väsentliga betydelse har de förmodligen för ämnet ekonomisk historia, men de ger också en levande bild av levnadssätt och hushållning på 1500-talet inom ett godscomplex på dansk landsbygd. De språkliga disciplinerna har direkt behållning av det ordförråd, som nyttjas i sammanhanget och vars svårare delar förklaras i en lista på slutet. Personregistret är delat i två: ett innehållande dopnamn och ett redovisande släkt- och tillnamn. Slutligen ges ett ortnamnsregister med både de moderna formerna och textens former. — Utgåvan är värdad och överskådlig. B. E.

Henrik Pedersen, De danske Landbrug, fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V.s Matrikel 1688. Udgivet efter hans Død paa Bekostning af Carlsbergfondet. 62 + 488 s. København 1975. (Gyldendalske Boghandel — Nordisk Forlag, København 1928. Reprotryk for Landbohistorisk Selskab.) Danskarnas intresse för jorden och vad den kan avkasta är icke påkommet i dag, och inte heller har det stannat vid sakens praktiska

sida. Det har efter hand uppstått och uppstår alltjämt en teoretiskt avancerad litteratur därom. Det här anmälda arbetet är i sin första upplaga icke blott postumt i förhållande till sin huvudförfattare, som gick bort 1926, utan även till Svend Aaakjær, som med sina grundliga insikter i metrologi i allmänhet och äldre danska odlingsförhållanden i synnerhet skrev en värdefull inledning till första upplagan. Denna inledning har kapitel om »Henrik Pedersens Arbejde 1900—1925», om »Matrikelen af 1688», »Rente-kammerets Instrukser og Memorialer vedrørende Matrikuleringen 1681—86» samt »Prøver paa Indholdet af Landmaalings- og Matrikulsprotokollerne». Huvuddelen av det digra arbetet utgöres av Henrik Pedersens tabeller, av vilka den största upplyser om »Antal Ejendomme samt Hartkorn og dyrket Areal i 1682». Det mäktiga materialet och bearbetningarna därav utgör en förlängning av Johs. Steenstrups kamerala studier och beräkningar, vilka för ortnamnsforskningen har möjliggjort ett ordnande efter ålder av nordiskt ortnamnsstoff (Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie, i Historisk Tidsskrift 1894). Till handhavande av det ofantliga materialet i närvarande arbete har sammanställts ett ortnamnsregister, långt över hundra sidor stort. På slutet finns en värdefull »Kildekritisk vejledning» av Fridlev Skrubbeltrang, där det också hänvisas till S.:s anmärkningar i Hist. Tidsskrift 12 Række, bånd 5. B. E.

Søren Ryge Petersen, Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune i 1973. 132 s. Flensborg 1975 (Studieafdelningen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig). Problemen med språk i kontakt har under de senare åren blivit föremål för allt livligare intresse. Denna monografi — en »specialopgave» i danska vid Aarhus universitet — är i all sin blygsamhet ett vittnesbörd härom. Undersökningsområde är byn Agtrup (c:a 850 invånare) sydöst om Tønder, där författaren har tillbringat större delen av sin uppväxttid och med vars förhållanden och invånare han uppenbarligen är helt förtrogen. De språk som konkurrerar är riksdanska, sønderjysk dialekt, högtyska och plattyska samt, om än i mycket obetydlig omfattning, frisiska. Praktiskt taget samtliga av byns invånare har intervjuaits om sina språkliga förhållanden enligt ett frågeschema vars svar sedan har bearbetats datamaskinellt. Förutom uppgifter om ålder, kön och härkomst har frågorna t.ex. gällt vilka språk de intervjuade behärskar aktivt och passivt, var de har lärt sig språket (språken) samt vilket språk de talar med barnen, med föräldrarna och med maken/makan. Det i och för sig föga överraskande huvudresultatet är att dialekterna — sønderjysk och plattyska — är på väg att försvinna, medan högtyskan och i viss mån också riksdanskan håller på att vinna terräng, men som författaren påpekar finns åtskilliga av de viktigaste resultaten i övrigt dolda i de många tabellerna och diagrammen, som ger en fint nyanserad bild av de komplicerade förhållandena och tendenserna. — Delvis men inte helt p.g.a. undersökningens uppläggning är framställningen ibland ganska egocentrisk, och stilen hade vunnit på en viss uppstramning. B. P.

Georg Søndergaard, Diftonger og monoftonger i en vendelbodialekt. En fonematisk analyse af vokalmaterialet i vrenstedmålet. 52 s. Odense 1975 (Odense Universitetsforlag). (Odense University Studies in Scandinavian Languages

and Literature. Vol. 5.) I anslutning till föregångare som Anders Bjerrum, Ella Jensen, Inger Ejskjer, Poul Andersen och Bent Jul Nielsen analyserar förf. vokalsystemet i Vrensted sogn, Hjørring Amt. Målet i grannsocknen Børglum har tidigare beskrivits noggrant, dels i J. M. Jensen, Et Vendelbomåls Lyd- og Formlære (1897—1902), dels i Arne Espegaard's nu fullbordade Vendsysselsk Ordbog, som är centrerad i børglumdialekten. Vrenstedmålet skiljer sig dock i flera avseenden från denna, och även metodiskt har författaren en hel del nytt att komma med. Både äldre och nyare varianter tas med i analysen, vilket givetvis komplicerar den. — I beskrivningen påträffas bl.a. en växling mellan glidningsdiftonger och monoftongisk vokal som kan iakttas i skilda böjningsformer av vissa ord; författaren är själv medveten om att hans försök till fonematisering här är ad hoc och knappast mer än ett förslag. I övrigt skall noteras att ord med exakt samma realisation får olika fonematisering därför att författaren har velat ta hänsyn till att de i andra böjningsformer klart skiljer sig åt. Här ansluter sig författaren snarare till TG-grammatiken än till den klassiska fonologien.

B. P.

Århus domkapitels jordebøger. II. Kapitlets jordegods 1536—1600. 116 s. III. De middelalderlige jordebøger. 111 s. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved Poul Rasmussen under tilsyn af C. A. Christensen. København 1972 (Landbohistorisk Selskab). (Kilder til kirke- og præstegodsets historie.) Första delen av Århus domkapitels jordebøger (1600—1663) utkom 1972 och anmäldes i ANF 88, s. 255. Andra och tredje delarna föreligger nu i ett band. Andra delen är redigerad efter agrar- och lokalhistoriska principer och erbjuder relativt ringa material av språkligt intresse. Tredje delen inrymmer däremot två diplomatariskt utgivna texter. Den första är Kannikebordets jordebog 1313, tidigare fotografiskt reproducerad i Corpus Codicum Danicorum Medii Ævi II (Kbhvn 1960). Den andra är kortare avsnitt ur Domkapitlets jordebøger 1427—1536. Kommentarererna till texterna är av agrarhistorisk natur.

Av de två texterna är den från 1313 av språkligt intresse. Den är visserligen skriven på latin men innehåller dels tidiga ortnamnsbelägg i icke latiniserad form, dels vissa forndanska agrara termer i förvanskad form.

S. B.

*

Binamn och släktnamn. Avgränsning och ursprung. Handlingar från NORNA:S tredje symposium i Uppsala 27—28 april 1974. Redigerade av Thorsten Andersson. 133 s. Uppsala 1975 (Nordiska samarbetskommittén för namnforskning). (NORNA-rapporter. 8.) Den livaktiga Nordiska samarbetskommittén för namnforskning, NORNA, har nu givit ut handlingarna från sitt tredje symposium i Uppsala våren 1974. Dessa består av föredrags-hållarnas föredrag jämte korta men välredigerade referat av den efterföljande diskussionen. Volymen avslutas med en sammanfattning på tyska. Bland bidragen kan nämnas Eyvind Fjeld Halvorsen, Stedsnavn som tilnavn i Norge og på Island i middelalderen, Vibeke Wegener, Lokalitetsangivelser som tilnavne og familienavne i den danske adel 1250—1450, Carl-Eric Thors, Finländska släktnamn under 1600-talet, och sist men inte

minst John Kousgård Sørensen, Tilnavne og slægtsnavne. Et diskussionsoplæg, där författaren gör ett intressant försök till en vetenskapligt mer hållbar indelning av personnamn än den hävdvunna i dopnamn (förmamn) och släktnamn (efternamn). B. P.

Göran Hallberg, Skånes ortnamn utgivna av dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Serie A. Bebyggelsenamn. Del 11. Ljunits härad. 164 s., 1 karta. Lund 1975 (Gleerupska universitetsbokhandeln). Del 11 av serien Skånes ortnamn har naturligt nog samma uppläggning som sina föregångare, med en klar ambition att inte bara behandla jordeboksnamnen utan också täcka så mycket som möjligt av hemmansdels- och lägenhetsnamnen. Många av namnen är från namntolkningssynpunkt banala, men namnskatten i Ljunits härad erbjuder också flera mycket svårösta problem. Hit hör bl.a. själva häradsnamnet, om vilket man knappast kan säga mycket mer än att efterleden sannolikt är *näs* och att det är ovisst vilken lokalitet som åsyftas. Av övriga svårtolkade namn kan nämnas *Ljungstorp*, med två vitt skilda uttalsformer som antyder två olika traderingslinjer, och *Skårby*, där uttal och äldre skrivningar stämmer dåligt överens. Här liksom i övrigt har författaren gått försiktigt och omdömesgillt till väga. Namntolkningarna är genomgående av hög klass och vittnar om en djup förtrogenhet hos författaren med både de språkliga och de sakliga förhållanden som vägleder namntolkaren. B. P.

Assar Janzén, Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. VI. Ortnamnen i Inlands Nordre härad. 2. Naturnamn. S. 293—554, 1 karta. Göteborg 1975 (Dialekt- och ortnamnsarkivet i Göteborg). Andra och avslutande delen av framlidne professorn Assar Janzéns stora utgåva av ortnamnen i Inlands Nordre härad i Bohus län föreligger nu i tryck. Slutredigeringen utfördes av arkivchefen Verner Ekenvall, f. rektorn David Palm och fru Maj-Britt Abramson. Arbetet utkom av trycket några få dagar efter Verner Ekenvalls bortgång.

Det är ett stort namnmaterial som redovisas och förf. diskuterar gärna olika tolkningsmöjligheter. Äldre belägg förekommer mera sparsamt vid naturnamn än vid bebyggelsenamn, och föreliggande traditioner om namns uppkomst har ej sällan karaktär av förklarings sägner. Förf. är helt medveten om de föreliggande felkällorna och håller därför ofta tolkningsfrågan öppen.

De s.k. ägonamnen redovisas i ett särskilt avsnitt med rubriken »Åkrar, ångar, hagar, gården, svedjemarker, röjningar, öppna områden o.d.»

Läsaren får vid genomgången av det gedigna arbetet en stark känsla av att åtskilliga kategorier av ägo- och terrängbetecknande appellativer behövs tagas upp till granskning i större sammanhang. De högst förtjänstfulla monografier som utgivits av forskare som Harry Ståhl och Hans Jonsson bör kunna visa vägen för undersökningar med olika inriktningar. Och arbeten som den här anmälda naturnamnsutgåvan erbjuder ett mycket viktigt källmaterial för fortsatt forskning. S. B.

Jan Nilsson, Plurala ortnamn på Island. Morfologiska iakttagelser. With a Summary in English. 180 s., 3 kartor. Umeå 1975 (Umeå universitetsbibliotek).

(*Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 8.*) Flexionsförändringar inom det onomastiskt brukade, ursprungligen appellativiska ordmaterialet har utgjort ett flitigt omdiskuterat problemkomplex inom nordisk och särskilt svensk ortnamnsforskning.

Jan Nilsson har tagit upp de morfologiska omgestaltningarna i isländska ortnamn till en förutsättningslös prövning. Med utgångspunkt i namnskicket i Svarfaðardalur på norra Island undersöker han flexionsförändringar som samtidigt kan tagas till intäkt för genusskifte. Han finner att i Eyjafjörður bebyggelsenamn på bl.a. *-staðir* ovh *-vellir* behandlas som femininer, ehuru efterledernas appellativiska motsvarigheter alltså har maskulint genus. Med utgångspunkt i dessa lokala förhållanden inventerar förf. de plurala isländska bebyggelse- och naturnamnen och undersöker närmare de morfologiska omgestaltningarna av de ursprungligen appellativiska ortnamns-elementen. Iakttagna huvudlinjer bildar förskjutningar från neutralt till ickeneutralt genus och lokalt växlande förskjutningar mellan maskulint och feminint genus. Som biprodukt framkommer en statistik över frekvensen av olika kasus vid ortnamn i löpande text: dativen når högst frekvens, därefter genitiven, medan nominativen är sparsammast förekommande.

Då de isländska ortnamnen är unga men projicerade på ett ålderdomligt formsystem som i allt väsentligt överensstämmer med det förlitterära formsystem som bildade bakgrunden för de äldre skandinaviska namnen, kan viktiga språkhistoriska slutsatser dragas ur det isländska ortnamns-materialet. Jan Nilsson har med sitt arbete öppnat vägen till en riktigare förståelse av de nordiska ortnamnens formhistoria. S. B.

Lis Weise, Stednavne i Præstø amt. Udgivet af Institut for Navneforskning. LVIII + 291 s., 1 karta. København 1975 (Akademisk Forlag). (Danmarks Stednavne nr 16.) Den långa raden volymer i serien Danmarks Stednavne, vilka utkommer med imponerande små mellanrum, har nu hunnit till nr 16. Det har sitt intresse bl.a. därigenom att det är första gången sedan 1929 som någon del av Sjælland behandlas i denna form. Kap. Inledning innehåller ett avsnitt Om Bebyggelsens Historie och ett om Efterled og Endelser. I det senare finner man bidrag till diskussionen av en rad av de större problem, som ortnamnsvetenskapen har haft och har att brottas med. Enbart detta är en kraftprestation; mycket däri kan citeras i den ständigt pågående debatten. Huvuddelen av boken är ägnad de många enskilda namnen. Först i raden kommer städerna Præstø, Store-Heddinge, Næstved och Vordingborg, därefter de övriga ordnade häradsvis och inom häraderna sockenvis. Behandlingen blir på grund av materialets storlek oftast tämligen kortfattad. Boken slutar med ett trespaltigt, nära trettio sidor långt register, en fyndgruva. B. E.

Till red. insända skrifter

Aarhus Universitet. Årsberetning 1974—75. Aarhus 1975. — Acta Philologica Scandinavica 30: 1—2 1975. Suppl. — The Arnarnagnæan Institute and Dictionary 10 1973—75. — Études Germaniques 30: 2 1975. — Fornvännen 1975: 1—2. — Fröðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis 22 1974. 23 1975. — Gardar 6 1975. — Leuvense Bijdragen 64: 1—4 1975. — Maal og Minne 1975: 1—4. — Mediaeval Scandinavia 8 1975. — Modern Philology 72: 3 1975. 73: 1—3 1975—1976. — Namn och Bygd 63 1975. — Neuphilologische Mitteilungen 76: 1—4 1975. — Nysvenska Studier 54 1974. — Onoma 18: 3 1974. 19: 1—2 1975. — Ortnamnssällskapet i Uppsala årskrift 1975. — Proverbum 25 1975. — Saga-Book 19: 2—3 1975—1976. — Stavanger Museum. Årbok 1974. — Svenska landsmål och svenskt folkliv 97 1974. — Årbok for Trøndelag 9 1975.

Allén, S. [m.fl.], Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. Frequency Dictionary of Present-Day Swedish Based on Newspaper Material. 3. Ordförbindelser. Collocations. LII + 994 s. Sthlm 1975. (Data linguistica. University of Göteborg. 10.) — Danielson, C., se Svenska riksrådets protokoll. — Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Hrsrg von K. Ranke [m.fl.]. Bd 1. Lfg 1. Sp. 1—288. Lfg 2. Sp. 289—576. Berlin 1975. — Gripla. Ritstjóri J. Kristjánsson. 1. 216 s. Reykjavík 1975. — Gustavson, H., se Ordbok över Laumålet på Gotland. — Hald, K., se Randers Amts Stednavne. — Hallberg, G., Skånes ortnamn utg. av dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. A. Bebyggelsenamn. 11. Ljunets härad. 164 s., 1 karta. Lund 1975. — Halldórsson, Ó., se Íslenzkar Miðaldarímur. — Hellevik, A., se Norsk ordbok. — Íslenzkar Miðaldarímur. 3. Bósa rímur. Ó. Halldórsson bjó til prentunar. 136 s. Reykjavík 1974. (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. 5.) — D:o 4. Vilmundar rímur viðutan. Ó. Halldórsson bjó til prentunar. 203 s. Reykjavík 1975. (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. 6.) — Janzén, A., Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. VI. Ortnamnen i Inlands Nordre härad. 2. Naturnamn. S. 293—554, 1 karta. Göteborg 1975. (Dialekt- och ortnamnsarkivet i Göteborg.) — Klintberg, M. †, se Ordbok över Laumålet på Gotland. — NORNA-rapporter. 6. Nordisk namnforskning 1974. (Namn och Bygd 63 1975.) — D:o 7. Nordiskt namnforskarregister 1975. Red. av A. Rostvik och E. Brylla. 34 s. Upps. 1975. — D:o 8. Binamn och släktnamn. Avgränsning och ursprung. Handlingar från NORNA:s tredje symposium i Uppsala 27—28 april 1974. Red. av T. Andersson. 133 s. Upps. 1975. — Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Hovudred. A. Hellevik. Sp. 321—640. Oslo 1975. — Ordbok över Laumålet på Gotland. Av M. Klintberg † och H. Gustavson. I: 6. Illustrationer. A-H. 46 s. II: 7. I-Knops. S. 409—488. II: 8. Knopsa-Köttväg. S. 489—568. Upps. 1975. (Skrifter utg. genom dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D: 2) — Ranke, K., se Enzyklopädie des Märchens. — Rasmussen, P., se Århus domkapitels jordebøger. — Svenska riksrådets protokoll. Utg. av Riksarkivet genom L. Thanner och C. Danielson. Stenografiska protokoll tolkade av H. Svensson. 1. 1674—1675. XIX + 465 s. Sthlm 1975. (Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3. Ny följd.) — Svensson, H., se Svenska riksrådets protokoll. — Thanner, L., se Svenska riksrådets protokoll. — Århus domkapitels jordebøger. Udg. af Landbohistorisk Selskab ved P. Rasmussen under tilsyn af C. A. Christensen. 2. Kapitlets jordegods 1536—1600. 116 s. 3. De middelalderlige jordebøger. 111 s. Khvn 1972. (Kilder til kirke- og præstegodsets historie.)

Albano Leoni, F., Il primo trattato grammaticale islandese. 117 s. Bologna 1975. (Studi linguistici e semiologici. 5.) — Antonsen, E. H., A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions. XII + 111 s. Tübingen 1975. — At færdes i sproget. Iagttagelser og synspunkter. 154 s. Khvn 1975. (Dansk Sprognævns skrifter. 9.) — Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1973. 86 s. Khvn 1974. — Birkeland, B., se Nazismen og norsk litteratur. — Collinder, B., Ordhandboken. 361 s. Upps. 1975. — The Confederates and Hen-Thorir. Two Icelandic Sagas translated by H. Pálsson. 139 s. Edinburgh 1975. — Dahlerup, M., se Herlufsholm frie skoles regnskab. — Dal, E., Det danske Sprog- og Litteraturselskabs virksomhed og opgaver. 15 s. Khvn 1975. — Danielson, S., Läroboksspråk. En undersökning av språket i vissa läroböcker för högstadium och gymnasium. 147 s. + 10 opagerade bilagor. Umeå 1975.

(Acta Universitatis Umenensis. Umeå Studies in the Humanities. 4.) — *Einarsson, B.*, Litterære forudsætninger for Egils saga. 299 s. Reykjavík 1975. (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. 8.) — *Ekbo, S.*, se Kring en ordbok. — Forkortelser. Vejledning udg. af Dansk Sprognævn. 95 s. Khvn 1975. — *Fries, S.*, se Svenska. — Germanistische Dissertationen in Kurzfassung. 267 s. Frankfurt/M. 1975. (Jahrbuch für Internationale Germanistik. B: 1.) — *Hanssen, E., Mundal, E., & Skadberg, K.*, Norrøn grammatikk. Lydlære, formlære og syntaks i historisk framstilling. 182 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1975. — *Haskå, I.*, Stilanalys i teori og praktik. 76 s. Lund 1975. — *Heggstad, L., Hodnebo, F., & Simensen, E.*, Norrøn ordbok. 3. utg. av Gamalnorsk ordbok. 518 s. Oslo 1975. — *Hellberg, S.*, Graphonomic Rules in Phonology. Studies in the Expression Component of Swedish. 222 s. Göteborg 1974. (Nordistica Gothoburgensia. 7.) — Herlufsholm frie skoles regnskab 1585—86. Udg. af Landbohistorisk Selskab ved M. Dahlerup under tilsyn av S. Gissel. VI + 140 s. Khvn 1975. — *Holmström, B.*, Landamären och gränsstenar. 46 s. Gbg 1975. — *Hultman, T. G.*, Liten svensk grammatik. 1. Grundbok. 104 s. 2. Övningsbok. 83 s. 3. Lösningförslag. 37 s. Lund 1975. — *Hodnebo, F.*, se *Heggstad, L.* — *Jansson, S.-B.*, Folket, de bildade och landsmåls-litteraturen. Svensk dialektdikt 1875—1900. 176 s. Umeå 1975. (Acta Universitatis Umenensis. Umeå Studies in the Humanities. 7.) — *Joensen, J. P.*, Færøske sluppfiskere. Etnologisk undersøgelse af en erhvervsgruppes liv. 254 s. Tórshavn 1975. (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Suppl. 6.) — *Johannisson, T.*, Ordbildning och ordbetydelse. Valda studier. 260 s. Göteborg 1975. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 14.) — *Johnston, G.*, The Faroe Islanders' Saga. 144 s. U.o. 1975. — *Kittang, A.*, Litteraturkritiske problem. Teori og analyse. 303 s. Bergen-Oslo-Tromsø 1975. — *Kreutzer, G.*, Die Dichtungslehre der Skalden. Poetologische Terminologie und Autorenkommentare als Grundlage einer Gattungspoetik. 313 s. Kronberg 1974. (Scriptor Hochschulschriften. Literaturwissenschaft. 1.) — Kring en ordbok. Festschrift till Sven Ekbo 7 augusti 1975. 202 s. Sthlm 1975. — *Larsen, S. U.*, se Nazismen og norsk litteratur. — *Lehmann, W. P.*, Proto-Indo-European Syntax. XI + 278 s. Austin o. London 1974. — *Liljestrand, B.*, Så bildas orden. 105 s. Lund 1975. — *Magnus, B.*, Krosshaugfunnet. Et forsøk på kronologisk og stilhistorisk plassering i 5. årh. 159 s. Stavanger 1975. (Stavanger Museums skrifter. 9.) — *Molde, B., & Westman, M.*, Offentlig svenska — en textbok. 60 s. Sthlm 1975. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden. 54.) — *Mundal, E.*, se *Hanssen, E.* — Nazismen og norsk litteratur. Red. av B. Birkeland o. S. U. Larsen. 237 s. Bergen-Oslo-Tromsø 1975. — *Nilsson, J.*, Plurala ortnamn på Island. Morfologiska iakttagelser. 180 s., 3 kartor. Umeå 1975. (Acta Universitatis Umenensis. Umeå Studies in the Humanities. 8.) — Nordiske studier. Festskrift til Chr. Westergård-Nielsen på 65 årsdagen den 24. november 1975. XIV + 259 s. Khvn 1975. — *Pålsson, H.*, se The Confederates and Hen-Thorir. — *Pedersen, H.*, De danske Landbrug, fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V:s Matrikel 1688. Udg. efter hans Død paa Bekostning af Carlsbergfondet. [Ny oppl.] 62 + 488 s. Khvn 1975. — *Petersen, S. R.*, Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune i 1973. 132 s. Flensborg 1975. — *Pettersen, E.*, Språkbrytning i Vest-Norge 1450—1550. Språket i vestnorske skrifter ved overgangen fra mellomalder til nyere tid. 441 s. Bergen-Oslo-Tromsø u.å. — *Ralph, B.*, Phonological Differentiation. Studies in Nordic Language History. 222 s. Göteborg 1975. (Nordistica Gothoburgensia. 8.) — Rapport om status og perspektiver i språkvitenskap i Norge i 1973. Utarb. av Rådet for humanistisk forskning og NAVF's utredningsinstitutt. 124 s. Oslo 1975. (Humaniora-utredningen. 1.) — *Reinhammar, V.*, Pronomenstudier. 229 s., 8 kartor. Upps. 1975. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. 54. Studier till en svensk dialektgeografisk atlas. 7.) — *Rosenthal, D.*, Tod. Semantische, stilistische und wortgeographische Untersuchungen auf Grund germanischer Evangelien- und Rechtstexte. 265 s. Göteborg 1974. (Acta Universitatis Gothoburgensia. Göteborger germanistische Forschungen. 12.) — *Sajavaara, K.*, Imagery in Laurence Durrell's Prose. 227 s. Helsinki 1975. (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki. XXXV.) — *Simensen, E.*, se *Heggstad, L.* — *Skadberg, K.*, se *Hanssen, E.* — *Strömbäck, D.*, The Conversion of Iceland. A Survey. 109 s. London 1975. (Viking Society for Northern Research. Text Series. 6.) — *Ståhle, C. I.*, Vers och språk i vasatidens och stormaktstidens svenska diktning. 471 s. Sthlm 1975. — *Sveinsson, E. Ó.*, Löng er för. Þrír þættir um írskar og islenzkar sögur og kvæði. 217 s. Reykjavík 1975. (Studia Islandica. 34.) — Svenska. Sigurd Fries den 22 april 1974. IV + 188 s. Umeå 1974. (Stencil.) — *Søndergaard, G.*, Diftonger og monoftonger i en vendelbodialekt. En fonematisk analyse af vokalmaterialet i vrensted-

målet. 52 s. Odense 1975. (Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures. 5.) — *Tisell, C.*, Syntaktiska studier i Bonaventuras Betraktelser över Kristi liv. Ett bidrag till kännedom om språket i yngre fornsvensk religiös litteratur. 200 s. Sthlm 1975. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 11.) — *Weise, L.*, Stednavne i Præstø amt. Udg. af Institut for Navneforskning. LVIII + 291 s., 1 karta. Khvn 1975. (Danmarks Stednavne. 16.) — *Westergård-Nielsen, C.*, se Nordiske studier. — *Westman, M.*, se *Molde, B.*

Andersson, T., Hærab und hundare. Zwei Bezeichnungen nordischer Bezirke in alter Zeit. (Actes du XIe Congrès International des Sciences Onomastiques, Sofia, 28.VI—4.VII 1972.) — *Dens.*, Det östgötska sjönamnet Löningen. (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift. 1975.) — *Dens.*, Rec. (Namn och Bygd. 63: 1—4 1975.) — *Benediktsson, H.*, The Common Nordic Vowel System. (Scandinavian Studies. 46: 2 1974.) — *Cassirer, P.*, Ords kontextberoende. En studie över ordförvrängningar och textförståelse. (Nysvenska Studier 54 1974.) — *Coetsem, F. van.*, Generality in Language Change. The Case of the Old High German Vowel Shift. (Lingua 35: 1—34 1975.) — *Collinder, B.*, Schwedische Handelspolitik vor 1000 Jahren. (Saga och sed. 1975.) — *Drougge, G.*, Dalsländska ortnamn. (Hembygden. 1975.) — *Ehrling, S.*, Minnen från studietiden 1907—1917. (Personhistorisk tidskrift. 71 1975.) — *Ejder, B.*, Bibeln på svenska före Gustav Vasa? (Saga och sed. 1975.) — *Ekbo, S.*, Skoft och skälverkning. Ur arbetslivets terminologi. (Saga och sed. 1975.) — *Ekenwall, V.*, »Jag vet mig så fager en apelgård.» (Namn och Bygd. 62: 1—4 1974.) — *Dens.*, Stavsundsholm, Sankt Olavs valar och Kyrkesund. (Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift. 1975.) — *Fries, I.*, Liljan i dalen och liljorna på marken. (Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok. 1973—1974.) — *Fries, S.*, Rec. (Arv. Tidskrift för Nordisk Folkminnesforskning. 29—30 1973—74.) — *Hagström, B.*, Att särskilja anonyma skrivare. Några synpunkter på ett paleografiskt-ortografiskt problem i medeltida isländska handskrifter, särskilt Isländska Homilieboken. (Scripta Islandica. Isländska sällskapet årsbok. 26 1975.) — *Hallberg, P.*, The Syncretic Saga Mind. A Discussion of a New Approach to the Icelandic Sagas. (Mediaeval Scandinavia. 7 1974.) — *Hedblom, F.*, Manne Eriksson 1895—1974. (Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv. 1974.) — *Dens.*, Svenska dialekter i Amerika. Några erfarenheter och problem. (Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok. 1973—1974.) — *Dens.*, & *Nagy, B.*, Erik Abrahamson 1890—1973. (Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv. 1974.) — *Hjorth, P. L.*, Et pragtfuldt mål — men som burde være undgået. Om nogle asymmetriske sideordningskonstruktioner. (At færdes i sproget. Iakttagelser og synpunkter. Dansk Sprognavns skrifter. 9 1975.) — *Holm, G.*, Litteratur i runskrift och ett västgötskt ortnamn (Festskrift till Chr. W-Nielsen. U.å.) — *Rec.* (Lychnos. U.å.) — *Lehmann, W. P.*, A Structural Principle of Language and Its Implications. (Language. 49: 1 1973.) — *Dens.*, Subjectivity. (Language. 50: 4 1974.) — *Lindblad, G.*, Den rätta läsningen av Isländska homilieboken. (Scripta Islandica. Isländska sällskapet årsbok. 26 1975.) — *Moberg, L.*, Hunö. (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift. 1975.) — *Nagy, B.*, se *Hedblom, F.* — *Pleijel, H.*, Svärja å bok. Bibeln's roll vid edsavläggelse i Sverige. (Eripanos. Investigatio Memoriae Patrum Libellus in honorem Kauko Pirinen. 1975.) — *Romell, I. G.*, Heister: Deutung und Vorkommen. (Gedenkschrift für Jost Trier. 1975.) — *Rostvik, A.*, Rec. (Namn och Bygd. 63: 1—4 1975.) — *Runge, J.*, Deutsch oder Dänisch in Achtrup? (Flensburg Avis. Der Schleswiger. 26 april, 3, 10, 17 o. 24 maj 1975.) — *Skautrup, P.*, Jørgen Blochs dialektordliste fra 1807. (Ribe Amt 1975.) — *Strandberg, S.*, Rec. (Namn och Bygd. 63: 1—4 1975.) — *Strömbäck, D.*, Uppreistardråpa. En förlorat dikt om skapelset. (Arv. Tidskrift för Nordisk Folkminnesforskning. 29—30 1973—74.) — *Ståhl, H.*, Olskroken. (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift. 1975.) — *Dens.*, Rec. (Namn och Bygd. 63: 1—4 1975.) — *Wahlberg, M.*, Sockennamnet Sighridhakirkia. (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift. 1975.) — *Dens.*, Rec. (Namn och Bygd. 63: 1—4 1975.) — *Wessén, E.*, Rök, ett fornminne och ett ortnamn. (Fornvännen. 70: 5—15 1975.) — *Öhmann, E.*, Suffixstudien. (Neuphilologische Mitteilungen. 76: 3 1975.)